

Η αστυνόμευση στη Βενετοκρατούμενη Κρήτη (13^{ος} - 17^{ος} αι.)

Πίνακας περιεχομένων

Εισαγωγή.....	2
Γενικά στοιχεία για την αστυνόμευση κατά το Μεσαίωνα και την πρώιμη νεότερη περίοδο στην Ευρώπη και τη Βενετία και τις κτήσεις της.....	5
Το ευρύτερο διοικητικό σύστημα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη	10
Signori di notte και υφιστάμενοί τους.....	13
Capitani del borgo και Capitani de piazza	36
Καστελλάνοι και γραφείς τους	41
Καπετάνιοι «κατά των κλεφτών» (capitani contra fures/del devedo).....	80
Σώματα με στρατιωτικό χαρακτήρα: Καπιτάνοι contra delinquenti και contra malfatori, μισθοφορικά σώματα (stradioti, cappelletti) και άλλα στρατιωτικά σώματα.....	110
Άλλα αξιώματα που περιλάμβαναν και αστυνομικού χαρακτήρα καθήκοντα	122
Εκτιμητές ζημιών σε περιουσίες και αρμόδιοι για τις υποθέσεις δολίου φόνου ζώων.....	126
Σώματα αποτελούμενα από ιδιώτες (πολιτοφυλακή, εγκεκριμένες από τις αρχές φρουρές, αυτόκλητες φρουρές)	129
Συμμετοχή ιδιωτών στην καταπολέμηση του εγκλήματος.....	136
Συμπεράσματα - Επίλογος.....	177
Βιβλιογραφία.....	182

Εισαγωγή

Σε κάθε κράτος, από την αρχαιότητα ως σήμερα, λάμβαναν χώρα εγκλήματα, και, κατ' επέκταση, υπήρχε ανάγκη για άτομα εξειδικευμένα στην πάταξή τους. Πριν όμως από τη νεότερη περίοδο (17^ο-18^ο αι.), δεν υπήρχε ένα σώμα ειδικά γι' αυτό το σκοπό, όπως η αστυνομία σήμερα. Απεναντίας, φαίνεται ότι καθήκοντα πάταξης του εγκλήματος ήταν διαμοιρασμένα μεταξύ διαφόρων σωμάτων. Ίσως γι' αυτό το λόγο η μελέτη του ζητήματος της τήρησης της τάξης πριν τη νεότερη περίοδο παρουσιάζει έλλειψη συγκρότησης. Κατ' επέκταση, ενώ έχουν μελετηθεί άλλες πτυχές της ιστορίας της βενετοκρατούμενης Κρήτης, παραμένει ελλιπής η έρευνα σχετικά με την αστυνόμευση στο νησί την περίοδο αυτή¹. Η παρούσα εργασία έτσι φιλοδοξεί να συμπληρώσει αυτό το κενό στην έρευνα συνθέτοντας τα διάσπαρτα υπάρχοντα στοιχεία για το θέμα σε ένα συνεκτικό σύνολο.

Από χρονολογικής απόψεως, στην παρούσα εργασία εξετάζεται ολόκληρη η περίοδος της βενετοκρατίας στην Κρήτη, διότι, δεδομένου ότι διερευνάται ένα σχετικά ανεξερεύνητο ζήτημα, ένας τυχόν χρονολογικός περιορισμός θα περιόριζε τις πληροφορίες που θα μπορούσαν να αντληθούν.

Χάρη στο χρονικό εύρος της παρούσας μελέτης, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι κατά τ' άλλα η βενετοκρατούμενη Κρήτη έχει μελετηθεί σε μεγάλο βαθμό, στάθηκε δυνατό να βρω από τις διαθέσιμες πηγές μια πληθώρα πληροφοριών σχετικά με την αστυνόμευση στο νησί. Εντοπίστηκε ένα ευρύ φάσμα δευτερογενών πηγών που παραδίδουν εμμέσως πληροφορίες για την αστυνόμευση και την τήρηση της τάξης, ενώ κατά τ' άλλα πραγματεύονται άλλα θέματα έρευνας, περισσότερο ή λιγότερο συγγενικά με το εδώ ερευνώμενο. Στις πηγές αυτές περιλαμβάνονται διάφορα πονήματα της ερευνήτριας Ρομίνας Τσακίρη (τόσο άρθρα όσο και η διδακτορική της διατριβή με θέμα την επιβολή ποινών) στα οποία παρατίθενται πολλά στοιχεία και αναφορές για την αστυνόμευση στο νησί, αρκετά εκ των οποίων αποτέλεσαν εναρκτήριο σημείο για την έρευνα της υποφαινόμενης. Ακόμη χρησιμοποιήθηκαν δευτερογενείς πηγές με κύριο θέμα την ιστορία θεσμών και αξιωμάτων, όπως η διδακτορική διατριβή του Νικόλα Καραπιδάκη, το άρθρο του Χαράλαμπου Γάσπαρη

¹ Το θέμα της αστυνόμευσης στη βενετοκρατούμενη Κρήτη δεν είναι πάντως τελείως ανεξερεύνητο, καθώς υπάρχει ένα σύντομο άρθρο πάνω στο θέμα αυτό: Μιχαήλ Κλειδωνάρης, «Η αστυνόμευση στη βενετοκρατούμενη Κρήτη», *Αστυνομική Ανασκόπηση*, τχ. 279 (Μάιος-Ιούνιος 2013), σ. 84-89. Το άρθρο αυτό όμως είναι όχι μόνο σύντομο, αλλά και πολύ ελλιπές, καθώς καλύπτει το αντικείμενό του μόνο επιφανειακά.

για τον γενικό καπετάνιο Κρήτης και αυτό της Μαρίας Μονδέλου για τον καπετάνιο κατά των κλεφτών στη Σητεία. Τέλος ιδιαίτερα βοηθητικά στάθηκαν και τα άρθρα της Elisabeth Santschi με θέμα διάφορα ποινικά ζητήματα, ιδίως καθώς παρέδιδαν αληθινά περιστατικά που παρουσίαζαν την δράση διαφόρων φορέων της αστυνόμευσης.

Χρησιμοποιούνται παράλληλα εκτενώς δημοσιευμένες πρωτογενείς πηγές που παραδίδουν άμεσα ή έμμεσα πληροφορίες για την αστυνόμευση. Αυτές οι πηγές περιλαμβάνουν διατάγματα της κεντρικής εξουσίας που όριζαν πτυχές της λειτουργίας διαφόρων αξιωμάτων, μεταξύ αυτών και αξιωμάτων με καθήκοντα αστυνόμευσης. Αυτό το είδος πηγών συνίσταται κατά βάση από καπιτουλάρια και *commissiones* (εντολές που παραδίδονταν στους αξιωματούχους πριν αρχίσουν τη θητεία τους), καθώς και αποφάσεις της κεντρικής εξουσίας που ενίοτε τροποποιούσαν πτυχές της λειτουργίας των αξιωμάτων. Σε σχέση με αυτό το είδος πηγών, ιδιαίτερα βοηθητική αποδείχθηκε η χρήση των καπιτουλαρίων διαφόρων αξιωμάτων που εξέδωσαν οι Gerland και Θεοτόκης, καθώς και του καπιτουλαρίου του ρέκτορα Χανίων που εξέδωσε η Χρύσα Μαλτέζου και των αποφάσεων του Μείζονος Συμβουλίου Βενετίας και άλλων οργάνων της μητρόπολης που εξέδωσαν οι Θεοτόκης και Thiriet. Επίσης χρησιμοποιήθηκαν και συλλογές διατάξεων εκδομένων από τις αρχές της Κρήτης, οι οποίες συμπεριελάμβαναν και διατάξεις σχετικές με ζητήματα αστυνόμευσης π.χ. η συλλογή των Bandi του δούκα της Κρήτης όπως εκδόθηκε από την Paola Ratti-Vidulich. Βοηθητικές στάθηκαν και οι εκθέσεις των βενετών αξιωματούχων που υπηρετούσαν στο νησί προς τη μητρόπολη Βενετία, πολλές από τις οποίες μπόρεσα να μελετήσω χάρη στην έκδοσή τους από τον Στέργιο Σπανάκη και τη Μαρία Ντούρου-Ηλιοπούλου. Τέλος πρωτογενείς πηγές αντλήθηκαν και από τη δευτερογενή βιβλιογραφία στις περιπτώσεις όπου τέτοιες δημοσιεύονταν ως παράρτημα σε άρθρα ή διατριβές².

Στην παρούσα μελέτη πρώτα παρατίθενται εισαγωγικά μερικά γενικά στοιχεία για την αστυνόμευση κατά το Μεσαίωνα και την πρώιμη νεότερη περίοδο στην Ευρώπη, κάτι που θα βοηθήσει στην τοποθέτηση της αστυνόμευσης στη βενετοκρατούμενη Κρήτη σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο. Θα ακολουθήσουν κάποια στοιχεία για το ευρύτερο διοικητικό σύστημα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη, τα οποία θα βοηθήσουν στην κατανόηση των αναφορών σε αυτό στο κυρίως κείμενο. Στο

² Για όλες τις άνωθι αναφερθείσες πηγές βλ. στη βιβλιογραφία.

κυρίως τμήμα της μελέτης αυτής εξετάζονται όσες δραστηριότητες λάμβαναν χώρα την εποχή αυτή που στις ημέρες μας θεωρούνται ότι ανήκουν στον τομέα της αστυνόμευσης. Ως τέτοιες δραστηριότητες ορίζονται οι περιπολίες με σκοπό την τήρηση της δημόσιας τάξης, η έρευνα για τη διαλεύκανση υποθέσεων εγκλημάτων, μέσω λ.χ. της ανάκρισης μαρτύρων και υπόπτων, καθώς και η καταδίωξη και σύλληψη εγκληματιών. Έτσι αποκλείονται όσες δραστηριότητες θεωρούνται ως ανήκουσες στον δικαστικό τομέα, όπως η εκδίκαση μιας υπόθεσης και η επιβολή ποινών. Οι δραστηριότητες αστυνομικού χαρακτήρα που λάμβαναν χώρα θα παρουσιαστούν μέσω της εξέτασης των φορέων που τις εκτελούσαν και των λεπτομερειών γύρω από τα συγκεκριμένα καθήκοντα τέτοιου χαρακτήρα που αυτοί είχαν. Τίθενται έτσι και ερωτήματα σχετικά με το ποια ήταν η εθνική καταγωγή των φορέων αυτών (δηλαδή, αν ήταν αποκλειστικά βενετικής καταγωγής ή αν συμμετείχαν στην αστυνόμευση και άτομα ελληνικής καταγωγής), και, κατ' επέκταση, αν συμμετείχε ο τοπικός πληθυσμός στην αστυνόμευση, και, αν ναι, σε ποιο βαθμό. Παράλληλα θα εξεταστούν και παράγοντες που μπορεί να μείωναν την αποτελεσματικότητα της αστυνόμευσης στο νησί, όπως τυχόν προβλήματα (λ.χ. διαφθορά) που μπορεί να παρουσίαζαν οι διάφοροι φορείς. Τέλος θα παρουσιαστούν συμπεράσματα σε σχέση με τον χαρακτήρα της αστυνόμευσης, ιδίως σε σχέση με το πώς το περιβάλλον δράσης των διαφόρων φορέων επηρέαζε τη σημασία και το ρόλο τους, και θα αξιολογηθεί η αποτελεσματικότητα της αστυνόμευσης στο νησί την περίοδο αυτή.

Γενικά στοιχεία για την αστυνόμευση κατά το Μεσαίωνα και την πρώιμη νεότερη περίοδο στην Ευρώπη και τη Βενετία και τις κτήσεις της

Στη μεσαιωνική περίοδο, όπως προαναφέρθηκε, δεν υπήρχε κάποιο συγκεκριμένο σώμα που να είχε αποκλειστικά καθήκοντα αστυνομικού χαρακτήρα. Ο τρόπος με τον οποίο λάμβανε χώρα η τήρηση της τάξης ποίκιλε από περιοχή σε περιοχή. Σε πολλές περιοχές της δυτικής Ευρώπης για μεγάλο μέρος του πρώιμου Μεσαίωνα δεν υπήρχε κανένα θεσπισμένο από την κεντρική εξουσία σώμα με καθήκοντα αστυνομικού χαρακτήρα, και η τήρηση της τάξης ήταν ευθύνη του γενικού πληθυσμού. Ενδεικτικά, στην Αγγλία της αγγλοσαξονικής περιόδου, η τήρηση της τάξης βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό στην κοινή ευθύνη της κοινότητας. Το σαξονικό σύστημα *frankpledge* δέσμευε όλους τους ενήλικες άνδρες να είναι υπεύθυνοι για την καλή διαγωγή ενός του άλλου και να συνασπίζονται για την προστασία της κοινότητας. Στο πλαίσιο αυτού του συστήματος υπήρχαν διάφορες υποδιαιρέσεις των κοινοτικών ομάδων. Υπήρχαν τα *tithings*, ηγούμενα από έναν *tithingman* το καθένα. Αυτά με τη σειρά τους εντάσσονταν σε *hundreds*, ηγούμενα από ένα *hundredman*, με διοικητικές και δικαστικές αρμοδιότητες. Τα *hundreds* εντάσσονταν σε *shire*, με αρχηγό τον *shire-reeve*, αξίωμα προγονικό του σερίφη (*sheriff*). Όταν λάμβαναν χώρα εγκλήματα, ο πληθυσμός έπρεπε να σημάνει συναγερμό (*hue and cry*), για να μαζευτούν τα μέλη του *tithing* και να καταδιώξουν και συλλάβουν τον εκάστοτε εγκληματία. Αν δεν υπήρχαν μάρτυρες του εγκλήματος, η ευθύνη της ταυτοποίησης του θύτη ανήκε αποκλειστικά στο θύμα, καθώς δεν υπήρχε κάποιος κρατικός θεσμός για την διερεύνηση και επίλυση εγκλημάτων.

Μετά την κατάκτηση της Αγγλίας από τους Νορμανδούς, προστέθηκε στο υπάρχον σύστημα το αξίωμα του κοντόσταβλου (*constable*). Αυτός υπαγόταν στον σερίφη ή τον δήμαρχο, και πέρα από τις υποχρεώσεις που είχε στο πλαίσιο του *frankpledge*, ήταν υπεύθυνος και για τη νυχτερινή φρουρά. Κύριος σκοπός της νυχτερινής φρουράς ήταν η φρούρηση των πυλών των πόλεων τη νύχτα. Όμως παρά την προσθήκη των κοντόσταβλων, η διερεύνηση και επίλυση εγκλημάτων παρέμενε ιδιωτικό ζήτημα το οποίο έπρεπε να διαχειριστούν τα θύματα³.

³ 'Police', *Encyclopædia Britannica* (Encyclopædia Britannica inc., 2018), προσπελάσιμο ηλεκτρονικά στο <https://www.britannica.com/topic/police/The-history-of-policing-in-the-West>.

Προς το μέσο και ύστερο Μεσαίωνα φαίνεται ότι η κεντρική εξουσία άρχισε να αποκτά μεγαλύτερο ρόλο στην τήρηση της τάξης, αν και σε πρώτη φάση παραπάνω σε σχέση με την επιτήρηση του αστικού χώρου. Γι' αυτή τη μεταβατική φάση ενδεικτικό φαίνεται το παράδειγμα της Γαλλίας του 13^{ου} αι. Συγκεκριμένα, στις περιοχές της Γαλλίας που ελέγχονταν από τον γάλλο βασιλιά, υπήρχαν δύο σώματα με καθήκοντα νυκτερινής φρουράς: το *guet assis* και το *guet royal*. Το πρώτο συνίστατο από σώματα αποτελούμενα από αστούς που έμεναν στάσιμα σ' ένα μέρος (εξ' ου και τ' όνομά του), και έμενε σε επιφυλακή στη διάρκεια των νυκτερινών ωρών. Το *guet royal* απεναντίας υπαγόταν στο βασιλιά και αποτελείτο από έφιππους και πεζούς σεργέντες υπό τις διαταγές του *chevalier du guet*, οι οποίοι διενεργούσαν περιπολίες⁴.

Την ίδια περίπου εποχή όμως, το αστυνομικό σύστημα σε άλλες περιοχές ήταν αρκετά πιο αναπτυγμένο. Στο Βυζάντιο της εποχής των Κομνηνών λόγου χάρη, υπήρχε στην Κωνσταντινούπολη ένα ειδικό σώμα με καθήκοντα αστυνομικού χαρακτήρα, επιφορτισμένο να προστατεύει τους πολίτες από τις κλοπές και τις νυκτερινές επιθέσεις, και το οποίο εκτελούσε τη νύχτα περιπολίες. Ο προϊστάμενος της νυκτερινής ασφάλειας έφερε τον τίτλο του *νυχτέπαρχου* και είχε δικαιοδοσία να τιμωρήσει τους μικρούς κλέφτες - οι κλέφτες μεγαλύτερης κλίμακας ανήκαν στη δικαιοδοσία του *Επάρχου της πόλεως*. Όταν συλλαμβανόταν ένας κλέφτης, οδηγείτο στον *κομμενταρήσιο* (είδος υπαστυνόμου), ο οποίος στη συνέχεια τον πήγαινε στο *πραιτώριο*. Εκεί ένας ανακριτής, ο *σεκρετάριος*, υπέβαλλε τον συλληφθέντα σε ανάκριση. Οι ομολογίες διευκολύνονταν με τη χρήση βασανιστηρίων με *μαγκλάβια* (δερμάτινες λουρίδες) και *βούνευρα*. Ακολούθως ο συλληφθείς οδηγείτο στη φυλακή, όπου θα ανέμενε την απόφαση που θα εξέδιδε ο Έπαρχος της πόλεως. Πάντως το ότι αυτό το σύστημα αστυνόμευσης ήταν πιο αναπτυγμένο δεν σήμαινε απαραίτητα ότι ήταν και πιο αποτελεσματικό: φαίνεται ότι τα αποτελέσματα αυτών των ενεργειών ήταν μηδαμικά και δεν έφταναν για να δημιουργήσουν αίσθημα ασφάλειας στον πληθυσμό⁵.

Στη δυτική Ευρώπη υπήρχαν πάντως κάποιες περιοχές με σχετικά αναπτυγμένα συστήματα αστυνόμευσης, κοντινότερα ίσως στο βυζαντινό παρά στο

⁴ Adolphe Chéruel, *Dictionnaire historique des institutions, mœurs et coutumes de la France*, τ. Α' (Παρίσι: Librairie de L. Hachette et Cie, 1855), σ. 511-512.

⁵ Ζεράρ Βαλτέρ, *Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο: Στον αιώνα των Κομνηνών 1081-1180* (Αθήνα: Παπαδήμας, 2002), σ. 154-155.

αγγλικό και γαλλικό μοντέλο. Τέτοια σχετικά αναπτυσσόμενα συστήματα συναντώνται συγκεκριμένα σε ιταλικές πόλεις-κράτη του ύστερου Μεσαίωνα. Στη Σιένα των τελών 13^{ου}-αρχών 14^{ου} αι., αστυνομικού χαρακτήρα καθήκοντα ανατίθεντο σε μέρος του μισθοφορικού πεζικού που εργοδοτείτο στην πόλη. Οι δυνάμεις που διέθεταν και αστυνομικού χαρακτήρα καθήκοντα ήταν οι προσωπικές φρουρές των *podestà*, *καπετάνιου του λαού*, *καπετάνιου του πολέμου*, και των «*Εννέα και κοινότητας*», στις οποίες προστέθηκαν το 1334 οι *Quattrini*, δύναμη επιφορτισμένη με τη φρούρηση της πόλης στη διάρκεια της ημέρας. Στις αρμοδιότητες των δυνάμεων αυτών περιλαμβανόταν η διενέργεια ημερήσιων και νυχτερινών περιπολιών και η αναζήτηση για παραβάτες διαφόρων διατάξεων⁶. Στη Μπολόνια την ίδια περίοδο, η αστυνόμευση ανατίθετο στο πεζικό (*berorarii*) και τους φρουρούς (*familia*) του *podestà*. Αυτοί κατά κύριο λόγο περιπολούσαν στους δρόμους για να διασφαλίσουν την τήρηση διάφορων κανόνων. Επίσης υπήρχαν 108 νυχτοφύλακες (*super-guardie noctis*) των οποίων κύριο καθήκον ήταν η φρούρηση των τειχών και των κλειστών πυλών της πόλης τη νύχτα, αλλά επίσης συλλάμβαναν περιστασιακά και εγκληματίες. Εγκληματίες όμως συχνά συλλαμβάνονταν και από μέλη του γενικού πληθυσμού, με αποτέλεσμα συχνά οι δικαστές να έπρεπε να αναλαμβάνουν καθήκοντα διερεύνησης εγκλημάτων και ανάκρισης μαρτύρων⁷.

Η ανάπτυξη των σωμάτων αστυνόμευσης συνεχίστηκε και στην πρώιμη νεότερη περίοδο. Ένα τέτοιο παράδειγμα εντοπίζεται σε σχέση με τα σώματα αστυνόμευσης στη Φλωρεντία του 16^{ου} αι. Εκεί αστυνομικού χαρακτήρα καθήκοντα είχαν τα σώματα που υπάγονταν στην αρχή των *Otto di Guardia*: τα 18 μέλη της *famiglia* των *Otto* και οι *sbirri* (αστυνομικοί) του *Bargello*, ηγούμενοι από τον *καπετάνιο του Bargello*. Τα καθήκοντα των υπαγόμενων στους *Otto* σωμάτων αστυνόμευσης ήταν ποικίλα, και μεταξύ αυτών περιλαμβανόταν η επιτήρηση του αστικού πληθυσμού. Στο πλαίσιο αυτό, στη διάρκεια της ημέρας η 18αμελής φρουρά των *Otto* βρισκόταν σε επιφυλακή σε περίπτωση πιθανών ταραχών, και τη νύχτα γίνονταν περιπολίες για εντοπισμό παραβατών του περιορισμού κυκλοφορίας. Ακόμη ο καπετάνιος του *Bargello* είχε και καθήκοντα διερεύνησης εγκλημάτων. Επιπλέον, η *famiglia* των *Otto* και οι *sbirri* του *Bargello* συνεργάζονταν με

⁶ William M. Bowsky, "The Medieval Commune and Internal Violence: Police Power and Public Safety in Siena, 1287-1355", *The American Historical Review* 73, τχ. 1 (1967), σ. 1-17 :7-10.

⁷ Sarah Rubin Blanshei, *Politics and Justice in Late Medieval Bologna* (Leiden - Boston: Brill, 2010), σ. 339.

αστυνομικού χαρακτήρα δυνάμεις τοποθετημένες στα εδάφη των κτήσεων της Φλωρεντίας, ονομαζόμενες *bargelli della campagna*. Τέλος, ένας άλλος φορέας τήρησης της τάξης στη Φλωρεντία της περιόδου αυτής ήταν η φρουρά (*guardia*) των πυλών της πόλης, που έλεγχε όσους έμπαιναν και έβγαιναν από την πόλη⁸.

Στο ευρύτερο αυτό πλαίσιο εντάσσεται το σύστημα αστυνόμευσης της Βενετίας. Στη Βενετία, αστυνομικού χαρακτήρα σώματα υπάγονταν στους *Capi de' Contradi*, οι οποίοι με τη σειρά τους υπάγονταν στους *Capi de' Sestieri*. Οι *Capi* είχαν υπό τις εντολές τους φρουρούς (*custodes*). Οι *custodes* αυτοί είχαν ως κύριο καθήκον τους τη διενέργεια περιπολιών και τη σύλληψη τυχόν παραβατών των κανονισμών και παρανόμων γενικότερα. Τους συλληφθέντες παρέπεμπαν στον άμεσο *Capo* τους, ο οποίος με τη σειρά του έκανε αναφορά στον *Capo de Sestiero*⁹. Ένα ακόμη σώμα που είχε και καθήκοντα αστυνομικού χαρακτήρα ήταν αυτό των *signori di notte*. Το σώμα αυτό είχε τόσο αστυνομικά όσο και δικαστικά καθήκοντα. Σε σχέση με τα αστυνομικού χαρακτήρα καθήκοντα, οι *signori* είχαν δικαίωμα επιβολής δικαιοσύνης στο δρόμο π.χ. για μικροσυμπλοκές και παράνομη μεταφορά όπλων¹⁰. Είχαν ακόμη εξουσία να σταματούν κόσμο στο δρόμο για σωματική έρευνα. Παράλληλα έπρεπε να πληροφορούνται για όλες τις νέες αφίξεις στην πόλη, να επιθεωρούν τις ταβέρνες τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα, καθώς και να παρακολουθούν όλους τους “*homines male fame*” της πόλης¹¹. Οι *signori di notte* βοηθούνταν στα καθήκοντά τους από *custodes*, οι οποίοι είχαν καθήκοντα παρεμφερή με αυτά των *custodes* των *Capi* δηλ. διενέργεια περιπολιών και σύλληψη παραβατών κανονισμών. Οι *custodes* των *signori di notte* επιβαλλόταν από το νόμο να είναι κάτοικοι της συνοικίας (*sestiere*) στην οποία υπηρετούσαν¹².

Στοιχεία αυτού του συστήματος αστυνόμευσης εφαρμόστηκαν και στον βενετοκρατούμενο ελληνικό χώρο, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό. Ενδεικτικά, στα Κύθηρα υπήρχε το αξίωμα των *custodi di notte*, το οποίο ίσως ήταν παρεμφερές

⁸ John K. Brackett, *Criminal Justice and Crime in Late Renaissance Florence, 1537-1609* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), σ. 30-34.

⁹ William Carew Hazlitt, *History of the Venetian Republic: Her Rise, Her Greatness, and Her Civilization*, τ. Δ' (Λονδίνο: Smith, Elder & Company, 1860), σ. 313-314.

¹⁰ Guido Ruggiero, “Law and Punishment in Early Renaissance Venice”, *The Journal of Criminal Law and Criminology* 69, τχ. 2 (1978), σ. 243-256 :247, υποσημείωση 18.

¹¹ Stanley Chojnacki, “VIII. Crime, Punishment, and the Trecento Venetian State”, στο *Violence and Civil Disorder in Italian Cities, 1200-1500*, επιμ. Lauro Martines (Berkeley: University of California Press, 1972), σ. 184-228 :220-221.

¹² Frederic Chapin Lane, *Venice: A Maritime Republic* (Βαλτιμόρη: Johns Hopkins University Press, 1973), σ. 99.

με τους *custodi* των *signori di notte*, αλλά χωρίς την ύπαρξη των ίδιων των *signori* στην περίπτωση αυτή. Αυτοί είχαν καθήκοντα περισυλλογής των τραυματισμένων σε συμπλοκές και διεξαγωγής του πρώτου σταδίου της ανάκρισης. Στην Κεφαλονιά η πολιτοφυλακή (*ordinanze / cernide*), σώμα αποτελούμενο από ντόπιους με κύριο καθήκον την φύλαξη των ακτών και άλλων οχυρών θέσεων, εκτελούσε και αστυνομικού χαρακτήρα καθήκοντα, όπως την καταδίωξη ληστών και φυγάδων¹³. Στα νησιά του Ιονίου, οι *stradioti* (στρατιωτικού χαρακτήρα σώμα) είχαν τον 16^ο-17^ο αι. ως κύρια λειτουργία τους μάλλον τον έλεγχο του πληθυσμού της υπαίθρου, με σκοπό τη διατήρηση της υπάκοής του, παρά την φρούρηση των ακτών και την αποτροπή εξωτερικών κινδύνων¹⁴.

Στην Κρήτη εφαρμόστηκε μια έκφανση του βενετικού συστήματος αστυνόμευσης σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, κάτι που μάλλον οφείλεται στο πιο μακρόχρονο της βενετικής παρουσίας εκεί. Εν κατακλείδι λοιπόν το σύστημα αστυνόμευσης που εφαρμόστηκε στον βενετοκρατούμενο χώρο, και ειδικά στην Κρήτη, αντλούσε από ένα από τα πιο αναπτυγμένα συστήματα αστυνόμευσης σε όλη την Ευρώπη της Μεσαιωνικής και πρώιμης νεότερης περιόδου.

¹³ Ιωάννης Δ. Παράς, *Ο θεσμός της πολιτοφυλακής στις βενετικές κτήσεις του ελληνικού χώρου (16ος-18ος αι.)* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1988), σ. 78 και 100.

¹⁴ Κατερίνα Β. Κορρέ, *Μισθοφόροι stradioti της Βενετίας. Πολεμική και κοινωνική λειτουργία (15ος - 16ος αιώνας)*, Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Ιστορίας, 2017, σ. 475 και υποσημείωση 1629.

Το ευρύτερο διοικητικό σύστημα στη βενετοκρατούμενη Κρήτη

Η Κρήτη ήταν οργανωμένη διοικητικά και στρατιωτικά κατά το πρότυπο της μητρόπολης Βενετίας¹⁵. Το νησί διαιρέθηκε διοικητικά πρώτα, τον 13^ο αι., σε έξι σεξτέρια (γεωγραφικά και διοικητικά τμήματα) κατά το πρότυπο της Βενετίας· έπειτα, στις αρχές του 14^{ου} αι., τη θέση των σεξτερίων έλαβαν οι τέσσερις διοικητικές περιφέρειες ή διαμερίσματα, τα οποία ήταν χωρισμένα σε μικρότερες διοικητικές περιφέρειες, τις καστελλανίες¹⁶. Ανώτατος άρχοντας του νησιού με πολιτική και στρατιωτική δύναμη και με έδρα τον Χάνδακα¹⁷ ήταν ο δούκας. Αυτός με τους δύο συμβούλους του αποτελούσαν την ανώτατη τοπική διοίκηση (*reggimento*), η οποία αποφάσιζε για όλες τις υποθέσεις κατά πλειοψηφία και διόριζε τους κατώτερους υπαλλήλους. Από τα μέσα του 16^{ου} αι. στο διορισμό των υπαλλήλων συμμετείχαν και ο γενικός διοικητής του Χάνδακα (*capitano grande* ή *general*), ο γενικός προβλεπτής και ο γενικός προβλεπτής του ιππικού (ανάλογα βέβαια με τη θέση που επρόκειτο να πληρωθεί)¹⁸. Ένα σώμα 6 εκλεκτόρων, οι οποίοι προέρχονταν από την *avogaria del comun*, το *officio del proprio*, το *officio del prosopio* και τους *signori di notte*, συμμετείχε επιπρόσθετα στην εκλογή των δικαστών και άλλων αξιωματούχων που διορίζονταν επιτόπου. Ο Δούκας και ο *capitano grande* είχαν δικαίωμα 2 ψήφων, ενώ οι υπόλοιποι 1 ψήφου. Τους κρητικούς ευγενείς ειδικότερα εξέλεξαν 6 εκλέκτορες, από τους οποίους 3 ήταν κρητικοί και οι άλλοι 3 βενετοί ευγενείς¹⁹.

Στα διαμερίσματα Ρεθύμνου και Χανίων την ανώτατη τοπική διοίκηση αποτελούσαν οι ρέκτορες (*rettori*) με τους δύο συμβούλους τους, οι οποίοι διόριζαν τους υπαλλήλους των περιοχών αυτών, ενώ στο διαμέρισμα Σητείας ο ρέκτορας διοικούσε χωρίς συμβούλους²⁰. Στην ιδιαίτερη περιοχή των Σφακίων ορίστηκε ένας προνοητής ο οποίος εκλεγόταν από τις αρχές του Χάνδακα και ήταν βενετός ευγενής των Χανίων²¹. Υπήρχαν επιπλέον τέσσερα δημόσια ταμεία (*camere fiscali*), με προϊστάμενους τους *camerlenghi*, που αντιστοιχούσαν στα τέσσερα διαμερίσματα

¹⁵ Ασπασία Παπαδάκη, «Αξιώματα στη Βενετοκρατούμενη Κρήτη κατά το 16ο και 17ο αιώνα», *Κρητικά Χρονικά* 26 (1986): σ. 99-136 :99.

¹⁶ Ρομίνη Νικολάου Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία στην βενετοκρατούμενη Κρήτη (16ος αιώνας)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Φιλοσοφική Σχολή. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, 2008, σ. 26.

¹⁷ Αυτόθι, σ. 26-27.

¹⁸ Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 99.

¹⁹ Αυτόθι, σ. 110.

²⁰ Αυτόθι, σ. 99-100.

²¹ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 27.

του νησιού, και καθένα από αυτά πλήρωνε τους υπαλλήλους του διαμερίσματός του, με εξαίρεση αυτό του Χάνδακα που πλήρωνε την ανώτατη τοπική διοίκηση όλης της Κρήτης. Κάθε υπηρεσία και κλάδος υπηρεσιών τηρούσε αρχείο, τη λεγόμενη *massaria*.

Οι ανώτεροι υπάλληλοι ήταν βενετοί ευγενείς της μητρόπολης που στέλνονταν στην Κρήτη αφού προηγουμένως είχαν εκλεγεί από το Μεγάλο Συμβούλιο και τη Γερουσία της Βενετίας. Είχαν ολιγόχρονη θητεία (συνήθως περί τα δύο έτη), κάτι που οφειλόταν στο συγκεντρωτικό σύστημα της βενετικής πολιτικής, το οποίο είχε ως στόχο την εξασφάλιση του αναλλοίωτου των διοικητικών αρχών και εθίμων (και ίσως και την αποφυγή διαφθοράς). Οι κατώτεροι υπάλληλοι προέρχονταν από τους γηγενείς βενετούς ευγενείς και από τους ίδιους τους Κρητικούς, ευγενείς ή μη· η συμμετοχή των τελευταίων στη διοίκηση αυξήθηκε προοδευτικά κατά τον 16^ο-17^ο αι. Για τις κατώτερες αυτές θέσεις δεν ίσχυε το ολιγόχρονο της θητείας, αλλά πολλοί από τους κατώτερους υπαλλήλους διατηρούσαν τη θέση ως το θάνατό τους, ενώ ορισμένες θέσεις (π.χ. γραφείων) είχαν καταντήσει σχεδόν κληρονομικές²².

Σχετική με αυτή την τελευταία τάση ήταν η χαριστική απονομή αξιωμάτων (*gratia*). Αυτή ήταν μια διαδικασία μέσω της οποίας μπορούσαν να παραχωρηθούν προνόμια και αξιώματα από το καθεστώς σε άτομα ως ανταμοιβή για την προσφορά υπηρεσιών στρατιωτικού ή οικονομικού χαρακτήρα προς τη Βενετία, ασχέτως του αν ο ευνοηθείς από την *gratia* πληρούσε τα κριτήρια καταλληλότητας για το αξίωμα ή όχι. Οι παραχωρήσεις αυτές επίσης τυπικά διαρκούσαν για μεγάλο χρονικό διάστημα - οπωσδήποτε μεγαλύτερο από τη συνηθισμένη για το εκάστοτε αξίωμα θητεία - που συχνά επεκτεινόταν και σε δεκαετίες²³.

Τα καθήκοντα και δικαιώματα όλων των υπαλλήλων, τόσο ανώτερων όσο και κατώτερων, ήταν λεπτομερώς καθορισμένα στα λεγόμενα καπιτουλάρια (*capitularia*, διατάξεις) ή *commissiones* (εντολές) και κάθε υπάλληλος, πριν αναλάβει υπηρεσία, ορκιζόταν ότι θα τηρούσε πιστά όσα περιελάμβανε το καπιτουλάριό του· στα καπιτουλάρια ορίζονταν και οι ποινές για τυχόν παραβάσεις των άρθρων²⁴. Όσον

²² Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 100-101 και 111.

²³ Monique O'Connell, "Sinews of Rule: The Politics of Officeholding in Fifteenth-Century Venetian Crete", *Renaissance Studies* 15, τχ. 3 (Σεπτέμβριος 2001), σ. 256-271 :261· Κώστας Λαμπρινός, «Λάουρα Manolessou. Μια υψηλόβαθμη αξιωματούχος αντιμέτωπη με την αριστοκρατία στο βενετικό Ρέθυμνο», στο *Γαληνοτάτη: Τιμή στη Χρύσα Μαλτέζου*, επιμ. Γωγώ Κ. Βαρζελιώτη και Κώστας Γ. Τσιγκάκης (Αθήνα: Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Μουσείο Μπενάκη, 2013), σ. 452-467 :460.

²⁴ Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 100.

αφορά ειδικότερα τους αξιωματούχους που έρχονταν στην Κρήτη από τη Βενετία, οι εντολές, όπου καταγράφονταν οι αρμοδιότητές τους, ο χρόνος παραμονής τους στο νησί και η μισθοδοσία τους, τους δίδονταν από τη βενετική Γερουσία πριν την αναχώρησή τους για το νησί. Με το τέλος της θητείας τους οι αξιωματούχοι όφειλαν να υποβάλουν στη Βενετία εκθέσεις στις οποίες θα κατέγραφαν αναλυτικά την οικονομική, στρατιωτική και κοινωνική κατάσταση του νησιού και θα πρότειναν τρόπους βελτίωσης της λειτουργίας του διοικητικού μηχανισμού²⁵.

Κατά περιοδικά διαστήματα έως το 1569 η Βενετία έστελνε στην Κρήτη έναν γενικό προνοητή, σύνδικο ή ανακριτή (*proveditor general, sindico* και *inquisitore*), εκλεγμένο από τη βενετική Γερουσία με απόλυτη στρατιωτική εξουσία, οικονομικές και διοικητικές αρμοδιότητες. Η θητεία του ήταν ένα έτος, ωστόσο μπορούσε να παραταθεί και περισσότερο, και αποστέλλόταν στο νησί σε κρίσιμες κυρίως περιόδους. Μετά το 1569 έγινε τακτικότερη η αποστολή γενικού προνοητή στο νησί.

Τέλος, άλλοι σημαντικοί αξιωματούχοι που περιόδευσαν στο νησί ήταν οι σύνδικοι της Ανατολής. Αυτοί προέβαιναν στην επιθεώρηση των θαλάσσιων κτήσεων της Βενετίας τουλάχιστον από τις αρχές του 14^{ου} αι. Οι περιοδείες των συνδίκων έγιναν πιο τακτικές στα τέλη του αιώνα, καθώς το 1396 η Σύγκλητος όρισε ότι στο εξής θα έπρεπε να εκλέγονται 4 σύνδικοι της Ανατολής κάθε 4 χρόνια. Οι διαθέσιμες καταγραφές των εκλογών των συνδίκων δείχνουν όμως ότι στην πράξη το μέσο χρονικό διάστημα μεταξύ των εκλογών συνδίκων ήταν πιο κοντά στα 5 ή 6 χρόνια. Ανάλογα με την χρονική περίοδο ο αριθμός των συνδίκων κυμαινόταν σε τρεις ή τέσσερεις, όμως μετά τον 16^ο αι. περιορίστηκαν σε δύο. Οι σύνδικοι στη διάρκεια της περιοδείας τους καλούσαν τον πληθυσμό να τους αναφέρει παράπονα εναντίον Βενετών αξιωματούχων, ενώ ορισμένες φορές στέλνονταν ειδικά για να διερευνήσουν συγκεκριμένους Βενετούς αξιωματούχους. Οι σύνδικοι προχωρούσαν στη συλλογή αποδεικτικών στοιχείων και καταθέσεων μαρτύρων για όσες καταγγελίες αποφάσιζαν να διερευνήσουν, και ακολούθως παρουσίαζαν τα εκάστοτε ζητήματα στους *avogadori di comun* της Βενετίας. Οι κατηγορίες εναντίον αξιωματούχων εκδικάζονταν είτε από τους *avogadori* είτε από τους ίδιους τους συνδίκους²⁶.

²⁵ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 27.

²⁶ Αυτόθι, σ. 28· Monique O'Connell, *Men of Empire. Power and Negotiation in Venice's Maritime State* (Βαλτιμόρη - Λονδίνο: Johns Hopkins University Press, 2009), σ. 123.

Κυρίως μέρος - Οι φορείς της αστυνόμευσης

Signori di notte και υφιστάμενοί τους

Το σώμα των *signori di notte* (επίσης γνωστοί και ως *domini de nocte*, όπως αναγράφονται στα λατινόγλωσσα έγγραφα) αποτελούσε μία από τις πιο παλιές υπηρεσίες στη βενετοκρατούμενη Κρήτη²⁷, και ήταν ένα σχετικά σημαντικό αξίωμα στο πλαίσιο της κυβέρνησης της Κρήτης²⁸. Στη μητρόπολη Βενετία το σώμα αποτελείτο από δύο αρχές, τους *signori di notte al criminal* (σε σχέση με τις ποινικές υποθέσεις) και τους *signori di notte al civil* (σε σχέση με τις αστικές υποθέσεις), στην Κρήτη όμως τα δύο αυτά σκέλη ήταν ενοποιημένα σε μία αρχή.

Αρχικά, οι *signori di notte* εκλέγονταν από το Μεγάλο Συμβούλιο της Βενετίας και αποστέλλονταν από τη μητρόπολη στην Κρήτη. Αυτό καταρχάς διαπιστώνεται από ένα διάταγμα του Μεγάλου Συμβουλίου της 12^{ης} Μαΐου 1324, που επαναβεβαιώθηκε από τη Γερουσία στις 28 Φεβρουαρίου 1373. Αυτό όριζε ότι για την πλήρωση των κύριων αξιωμάτων της Κρήτης, δηλαδή αυτών των *signori di notte*, των δικαστών, των *camerarii* και των *comerclarii*, έπρεπε να μεριμνά το Μεγάλο Συμβούλιο²⁹. Η πληροφορία ότι οι *domini de nocte* εκλέγονταν από το Μεγάλο Συμβούλιο αναφέρεται επίσης στο πλαίσιο κανονισμών για διάφορα δικαστικά αξιώματα της 31^{ης} Μαρτίου 1339 (*Domini uero de nocte [...] debeant hic fieri per electionem in Maiori Consilio*)³⁰, και σε διάταγμα της 3^{ης} Φεβρουαρίου 1371 (*more veneto 1370*) οι *domini de nocte* αναφέρονται ως ανήκοντες στην κατηγορία των αξιωματούχων που στέλνεται από τη Βενετία στην Κρήτη. (*Capta. Cum sint aliqui officiales in Candida et continue mittantur qui elliguntur in Venecijs sicut sunt, domini de nocte [...]*)³¹. Αυτό συνεχίζει να ισχύει και στα τέλη του 14^{ου} αι., όπως πληροφορούμαστε έμμεσα από διάταγμα της 3^{ης} Οκτωβρίου 1381 (*domini de Nocte*

²⁷ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 53.

²⁸ Nicolas Karapidakis, *Administration et milieux administratifs en Crète Vénitienne (XVIe siècle): thèse pour l'obtention du diplôme de l'archiviste-paléographe*, École de Chartes, Παρίσι, 1983, σ. 186.

²⁹ Freddy Thiriet (έκδ.), *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, τ. Α', (Παρίσι: Mouton, 1958), σ. 130, αρ. 518.

³⁰ Σπυρίδων Μ. Θεοτόκης (έκδ.), *Θεσπίσματα της Βενετικής Γερουσίας 1281-1385*, τ. Α', Ιστορικά κρητικά έγγραφα εκδιδόμενα εκ του Αρχείου της Βενετίας. Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας τ. Β', τχ. Ι (Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 1936), σ. 179-180.

³¹ Σπυρίδων Μ. Θεοτόκης (έκδ.), *Θεσπίσματα της Βενετικής Γερουσίας 1281-1385*, τ. Β', Ιστορικά κρητικά έγγραφα εκδιδόμενα εκ του Αρχείου της Βενετίας. Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας τ. Β', τχ. ΙΙ (Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 1937), σ. 138-139.

[...] *qui sunt soliti fieri in nostro Maiori Consilio*)³². Μια ακόμη, έμμεση, αναφορά ως προς αυτό εμφανίζεται σε καταγραφή της 11^{ης} Μαΐου 1382, όπου αναφέρεται ότι ένας Antonio Navagiero, που εξελέγη από το Μείζον Συμβούλιο για να παρακαθίσει στην Quarantia, αρνήθηκε γιατί έπρεπε να μεταβεί στην Κρήτη και ν' ασκήσει εκεί το αξίωμα του *officialis de nocte*. Οι σύμβουλοι της *Signoria* έκριναν ότι η άρνησή του ήταν απόλυτα δικαιολογημένη, ιδίως αφού δεν έπρεπε καν να είχε εκλεγεί στην Quarantia, δεδομένου ότι είχε διοριστεί σε άλλο αξίωμα³³. Ακόμη, μια απόφαση της Γερουσίας της 30^{ης} Ιουνίου 1383, με θέμα την πλήρωση των αξιωμάτων στην Κρήτη, όριζε ότι οι *domini de nocte*, οι δικαστές, οι *camerarii*, ο *admiratus* και ο καγκελάριος θα εκλέγονταν από το Μείζον Συμβούλιο της Βενετίας, και όλα τα άλλα αξιώματα θα πληρώνονταν στην Κρήτη³⁴.

Ως τα τέλη του 15^{ου} αι. πρέπει να είχαν ήδη εμφανισθεί προβλήματα με την προσέγγιση αυτή, καθώς τότε εντοπίζεται μια πρώτη προσπάθεια από τις αρχές της Κρήτης να πείσουν τη μητρόπολη να επιτρέψει να εκλέγονται οι *signori di notte* στην Κρήτη. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο πρεσβείας της 11^{ης} Οκτωβρίου 1471, αναφέρεται ότι για πολλά χρόνια δεν είχαν σταλεί αξιωματούχοι από τη Βενετία ως δικαστές ή ως *signori di notte* (*Et quoniam a pluribus annis citra nemo nobilis venetus, habitans Venetiis, venit iudex in hac civitate Candide, neque dominus noctis [...]*). Ως εκ τούτου, η πρεσβεία αιτήθηκε να επιτραπεί στην κυβέρνηση (*Regimen*) της Κρήτης να εκλέγει η ίδια τους δικαστές και τους *signori di notte*, ιδίως αφού εξέλεγε αρκετούς άλλους σημαντικούς αξιωματούχους (*supplicamus Ill. vestre Dominationi, ut detur libertas huic nostro Mco Regimini ut iudices eligant dignissimos, et similiter dominos de nocte, sicut eligunt Advocatores communis, quod officium est maioris importantie, et officiales in Arsenatu, et provisores in re frumentaria et supracomitos galearum.*). Η Γερουσία όμως απέρριψε αυτό το αίτημα, απαντώντας ότι δεν ήθελε να πάει ενάντια στις παραδόσεις (*Respondeatur, nobis non videri consuetudini jam tot annos servate contrafacere, quia est contra ordines nostros.*)³⁵.

³² Σπυρίδων Μ. Θεοτόκης (έκδ.), *Αποφάσεις Μείζονος Συμβουλίου Βενετίας 1255-1669*, Ιστορικά κρητικά έγγραφα εκδιδόμενα εκ του Αρχείου της Βενετίας. Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας τ. Α', τχ. II (Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 1933), σ. 151.

³³ Freddy Thiriet (έκδ.), *Délibérations des assemblées vénitiennes concernant la Romanie*, τ. Β' (Παρίσι: Mouton, 1971), σ. 51, αρ. 839.

³⁴ Thiriet, *Régestes des délibérations [...]*, τ. Α', σ. 159, αρ. 656.

³⁵ Hippolyte Noiret, *Documents inédits pour servir à l'histoire de la domination vénitienne en Crète de 1380 à 1485 tirés des archives de Venise*, Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome (Παρίσι: Thorin et fils, 1892), σ. 520.

Τελικά, οι αρχές της Κρήτης έπεισαν τη βενετική Γερουσία να επιτρέψει να εκλέγονται οι *signori di notte* στην Κρήτη, με πρεσβεία της 23^{ης} Δεκεμβρίου 1490, στο πλαίσιο πρότασης για μεταρρύθμιση του συστήματος εκλογών των αξιωματούχων. Οι πρεσβευτές ζωγράφισαν την υπάρχουσα κατάσταση με μελανά χρώματα, επισημαίνοντας ότι λάμβαναν χώρα πολλές αυθαιρεσίες, τόσο από αυτούς που εκλέγονταν από τη Βενετία, όσο και από αυτούς που εκλέγονταν στην Κρήτη (*Qui concorditer cum magno affectu passionis declaraverunt et explicaverunt tot disorders, extorsiones, violentias et omniphariam inconvenientiam committi per magistratus et officiales illius civitatis Candide et insule Crete. Qui tam hic per Maius Consilium quamque ibi per illud Regimen eliguntur, quod profecto sicuti sunt cum evidenti offensione Dei et justicie, cum maximoque dedecore et ignominia dominii nostri.*). Ειδικότερα, αυτοί που έρχονταν από τη Βενετία, εκλεγμένοι από το Μείζον Συμβούλιο ως δικαστές και ως *signori di notte* ήταν νεαροί αριστοκράτες με αμφίβολα ήθη και σχεδόν μηδαμινές διοικητικές δεξιότητες (*Nam quo ad iudices et officiales de nocte, qui eliguntur hic per Maius Consilium veniunt ad hanc urbem ex illis juvenibus nobilibus venetis qui sunt improbi, flagitiosi et male nature, minime apti, neque idonei ad aliquam juris administrationem, neque ad ullum gubernium.*), κάτι που συνέβαινε επειδή οι θέσεις στην Κρήτη δεν θεωρούνταν ως αρκετά καλές από τους Βενετούς κι έτσι οι νεαροί αυτοί δεν είχαν ανθυποψηφίους σε αυτές (*Et quando in Maiori Consilio, hic nominantur, cum non habeant scontros eoquod nulli nostrorum ex hac urbe curant illuc ire ob parvitatem beneficii, dicti tales remanent a quibus quod servitium et que administratio sperari possint omnes intelligunt.*). Όσο για τους υπόλοιπους που εκλέγονταν στην Κρήτη, το πρόβλημα πήγαζε από τον τρόπο εκλογής, που δεν άφηνε κανέναν ικανοποιημένο (*Quo ad reliquos vero, qui ibi eliguntur, referunt omnes prefati oratores quod ob modicam noticiam quam de illis habet illud Regimen nostrum et ob alios respectus ab ipsis oratoribus declaratos fiunt pro maiori parte tales electiones, que sunt cum universali discontentamento omnium tam civitatis quam insule.*). Έτσι, οι πρεσβευτές ζήτησαν να μεταρρυθμιστεί ο τρόπος εκλογής των αξιωματούχων, με κυριότερο το να εκλέγονται πλέον οι δικαστές και οι *signori di notte* στην Κρήτη από τις εκεί αρχές, δηλαδή το δούκα, τον γενικό καπετάνιο και τους συμβούλους (*Iccirco vadit pars quod omnes tam iudices quam officiales de nocte qui hic in Maiori Consilio eliguntur pro Creta decetero eligi debeant Candide modis et ordinibus infrascriptis una cum illis aliis magistratibus et*

*officiis qui et que ibi eligi solent videlicet pro presens Regimen Crete quod quidem Regimen intelliguntur Duca, Capitaneus, et Consilarii [...]*³⁶. Το αίτημα έγινε αυτή τη φορά αποδεκτό³⁷.

Στο πλαίσιο της ίδιας πρεσβείας οριζόταν και η κοινωνική τάξη στην οποία θα ανήκαν οι στο εξής εκλεγέντες στην Κρήτη *signori di notte*, η οποία θα ήταν αυτή των Βενετών ευγενών ([...] *se informet de omnibus illis nobilibus venetis qui apti, idonei, sufficientes et boni sint ad illos magistratus Candide vel ad judicatus ad officia de nocte, ad advocariam et ad illa alia officia ad que solummodo nobiles nostri Veneti eligi solent.*)³⁸.

Στο Χάνδακα, οι *signori di notte* αρχικά ήταν τέσσερεις στον αριθμό (όπως αναφέρεται στο πλαίσιο κανονισμών για διάφορα διοικητικά αξιώματα της 31^{ης} Μαρτίου 1339: *Domini uero de nocte omnes qui sunt quatuor*³⁹), για καθεμία από τις τέσσερεις συνοικίες της πόλης. Το 1392 όμως μειώθηκαν με απόφαση της βενετικής γερουσίας σε τρεις⁴⁰, πιθανώς επειδή η πόλη δεν φαίνεται να ήταν πλέον χωρισμένη σε 4 συνοικίες. Η θητεία των *signori di notte* διαρκούσε δύο έτη, όπως διαπιστώνεται από το κείμενο των κανονισμών της 31^{ης} Μαρτίου 1339 (*Domini uero de nocte [...] sint per duos annos*)⁴¹. Έτσι κάθε δύο χρόνια εκλέγονταν έξι *signori di notte*, εκ των οποίων οι τρεις υπηρετούσαν το πρώτο έτος (την πρώτη *muda* όπως αναφέρεται, δηλαδή την πρώτη χρονική περίοδο) και οι άλλοι τρεις το δεύτερο (δεύτερη *muda*)⁴². Είχαν επίσης οριστεί ηλικιακά όρια για τους υποψήφιους για το αξίωμα των *signori di notte*, όπως φαίνεται στο πλαίσιο κανονισμών για διάφορα αξιώματα της 31^{ης} Μαρτίου 1339: από άποψη ηλικίας, οι *signori* έπρεπε να είναι πάνω από 25 και κάτω από 60 ετών (*sint ab annis XXV supra et LX infra*)⁴³. Σε σχέση με την πληρωμή τους, στην απόφαση της βενετικής γερουσίας του 1392 ο μισθός τους αναφέρεται ως 48

³⁶ Γεώργιος Σ. Πλουμίδης (εκδ.), *Πρεσβείες Κρητών προς τη Βενετία (1487 - 1558)* (Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1986), σ. 14-15.

³⁷ Με 116 ψήφους υπέρ, 17 κατά και 3 αποχές (Αυτόθι, σ. 18).

³⁸ Αυτόθι, σ. 18· Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 108· Ασπασία Παπαδάκη, «Τοπικοί αξιωματούχοι και υπάλληλοι», στο *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα: προσεγγίζοντας την ιστορία της = La Grecia durante la venetocrazia: approccio alla sua storia*, επιμ. Χρύσα Μαλτέζου, τ. Α' (Αθήνα-Βενετία: Ελληνικό Ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2010), σ. 83-104 :87.

³⁹ Θεοτόκης, *Θεσπίσματα της Βενετικής Γερουσίας [...]*, τ. Α', σ. 179-180.

⁴⁰ Noiret, *Documents inédits*, σ. 50· J. Jegerlehner, "Beiträge zur Verwaltungsgeschichte Kandias im XIV. Jahrhundert", *Byzantinische Zeitschrift* 13, τχ. 2 (1904), σ. 435-479 :444· Παπαδάκη, «Τοπικοί αξιωματούχοι και υπάλληλοι», σ. 87.

⁴¹ Θεοτόκης, *Θεσπίσματα της Βενετικής Γερουσίας [...]*, τ. Α', σ. 179-180.

⁴² Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 191· Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 53.

⁴³ Θεοτόκης, *Θεσπίσματα της Βενετικής Γερουσίας [...]*, τ. Α', σ. 179-180.

υπέρπυρα το χρόνο⁴⁴, ενώ σε κατάλογο πληρωμών από το δημόσιο ταμείο του Χάνδακα του 16^{ου} αι. αναφέρεται ότι ο καθένας πληρωνόταν 32 λίρες, κι έτσι δίνονταν 96 λίρες και για τους τρεις⁴⁵.

Οι πληροφορίες που διαθέτουμε σε σχέση με την παρουσία του αξιώματος των *signori di notte* στις άλλες επαρχίες της Κρήτης είναι σχετικά ελλιπείς. Σίγουρο είναι ότι το αξίωμα δεν υπήρχε σε όλες τις περιοχές του νησιού. Συγκεκριμένα, σε σχέση με το διαμέρισμα Σητείας, στο πλαίσιο ενός αιτήματος που έγινε το 1584 εκ μέρους του συμβουλίου της Σητείας προς τον γενικό προνοητή, αναφέρεται ότι το αξίωμα δεν υπήρχε στην περιοχή αυτή⁴⁶. Σε σχέση με το διαμέρισμα Ρεθύμνου, δεν εντοπίστηκαν αναλυτικές αρχειακές μαρτυρίες, αλλά η ύπαρξη του αξιώματος στην περιοχή τεκμηριώνεται με βάση ενδείξεις περισσότερο ή λιγότερο έμμεσες. Μια πρώτη ένδειξη εμφανίζεται στο έργο του Francesco Barozzi *Descrittione dell' isola di Creta* (1577), όπου, αν και δεν αναφέρεται το αξίωμα των *signori di notte* μεταξύ των αξιωμάτων που απονέμονταν στο ανώτερο κοινωνικό στρώμα, σημειώνεται όμως το αξίωμα των τριών *scrivani al criminal*, που πιθανότατα ήταν οι γραφείς της υπηρεσίας των *signori di notte*, ως ανήκον στις διοικητικές θέσεις που παραχωρούνταν στη μεσαία κοινωνική βαθμίδα των *cittadini*. Η ύπαρξη του αξιώματος στην περιοχή του Ρεθύμνου τεκμαίρεται ασφαλέστερα από αρχειακή πληροφορία του τέλους του 16^{ου} αιώνα (1592), όπου αναφέρεται ότι ένας Βενετός ευγενής, ο Γεώργιος Semitecolo του ποτέ Galeazzo, είχε υπηρετήσει στο παρελθόν ως *signor di notte al criminal*⁴⁷. Τέλος, στο Ρέθυμνο, σε αντίθεση με το Χάνδακα, οι *signori di notte* μπορούσαν να προέρχονται και από τους κρητικούς ευγενείς, σύμφωνα με συμβιβαστική λύση που είχε εφαρμοστεί ήδη από το 1510 σε σχέση με την περιοδική ανάληψη των τοπικών αξιωμάτων από τους βενετούς και κρητικούς ευγενείς της πόλης, κι έτσι το ένα εξάμηνο εκλέγονταν δύο Βενετοί κι ένας Κρητικός, ενώ το άλλο εξάμηνο συνέβαινε το αντίστροφο⁴⁸.

Οι *signori di notte* είχαν κατά κύριο λόγο αστυνομικού και δικαστικού χαρακτήρα καθήκοντα. Τα αστυνομικού χαρακτήρα καθήκοντα του σώματος

⁴⁴ Noiret, *Documents inédits*, σ. 50.

⁴⁵ Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 130.

⁴⁶ Κώστας Λαμπρινός, «Ευγενείς και *cittadini* στην κοινότητα της βενετικής Σητείας. Κοινωνικές ζυμώσεις και ανακατατάξεις (τέλη 16ου-17ου αι.)», *Μνήμων* 32 (2011-2012), σ. 37-57 :41 και 43.

⁴⁷ Κώστας Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση στο Βενετοκρατούμενο Ρέθυμνο: το ανώτερο κοινωνικό στρώμα των ευγενών (1571-1646)*, Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Ιστορίας, 1999, σ. 242.

⁴⁸ Παπαδάκη, «Τοπικοί αξιωματούχοι και υπάλληλοι», σ. 87.

αφορούσαν σε γενικές γραμμές στη γενική αστυνόμευση και την τήρηση της δημόσιας τάξης στον αστικό χώρο, κυρίως κατά τη διάρκεια της νύχτας. Δύο εκ των *signori di notte* περιπολούσαν κατά τη διάρκεια της νύχτας, αναλαμβάνοντας ο καθένας δύο από τους τέσσερις τομείς της πόλης του Χάνδακα, προς αναζήτηση ταραξιών, και ο τρίτος περιπολούσε κατά τη διάρκεια της ημέρας⁴⁹. Από σωζόμενο καπιτουλάριο των τελών του 13^{ου} αι. προκύπτει ότι οι *signori* δεν είχαν αρμοδιότητα μόνο για την ίδια την πόλη, αλλά πιθανότατα και για τα περίχωρα (. . . *rissis, que committuntur intra civitatem illam, possum et habere debeo de illis, que committuntur in burgo.*)⁵⁰.

Σε σχέση με τη δραστηριότητα των *signori*, διαθέτουμε λίγες πληροφορίες που θα επέτρεπαν τον προσδιορισμό των ωραρίων εργασίας τους. Σίγουρα έπρεπε να προσέρχονται στην υπηρεσία τους με το χτύπημα των σχετικών καμπάνων (*debeant uenire ad campanas*), όπως αναφέρεται στο πλαίσιο κανονισμών για διάφορα δικαστικά αξιώματα της 31^{ης} Μαρτίου 1339⁵¹. Μας είναι άγνωστα τα ακριβή ωράρια εργασίας των *signori* που υπηρετούσαν τη νύχτα⁵², αλλά σε μία οδηγία της 12^{ης} Μαΐου 1369, περιλαμβανόμενη σε καπιτουλάριο, αναφέρονται έμμεσα τα ωράρια αυτού που υπηρετούσε την ημέρα: διευκρινίζεται ότι όφειλε ν' αρχίζει την υπηρεσία του "προ της παύσεως του κώδωνος των οφφικίων" και έπρεπε να παραμένει τουλάχιστον μέχρι την τρίτη ώρα της νύχτας, με βάση τις ανάγκες της υπηρεσίας, με τους παραβάτες της διάταξης αυτής να τιμωρούνται⁵³. Σε σχέση με την προσέλευση των *signori* στο αξίωμά τους, πληροφορούμαστε επιπλέον έμμεσα, από πηγή με χρονολογία 3 Φεβρουαρίου 1371 (*more veneto* 1370), ότι στο καπιτουλάριο διάφορων δικαστικών αξιωμάτων (μεταξύ αυτών και των *signori*) υπήρχε διάταξη που όριζε ότι δεν έπρεπε να απουσιάζουν πάνω από ορισμένο αριθμό ημερών, υπό ποινή απώλειας του αξιώματός τους ([...] *domini de nocte, [...]* *qui habent eorum capitularia et ipsa jurant, in quibus capitularibus inter cetera continetur quod si steterint tot diebus continuis uel tot interpellatis, quod non venerint*

⁴⁹ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 54· Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 187.

⁵⁰ Ernst Gerland, *Das Archiv des Herzogs von Kandia im Königl. Staatsarchiv zu Venedig*, Στρασβούργο: Verlag von Karl J. Trubner, 1899, σ. 95.

⁵¹ Θεοτόκης, *Θεσπίσματα της Βενετικής Γερουσίας* [...], τ. Α', σ. 179-180.

⁵² Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 192, υποσημείωση 1.

⁵³ Με βάση τη βενετική ώρα, η 24η ώρα ήταν η δύση του ήλιου. Έτσι η τρίτη ώρα ήταν περίπου στις 9 το βράδυ (21η δική μας ώρα). Σπυρίδων Μ. Θεοτόκης (επιμ.), «Τα καπιτουλάρια της βενετοκρατούμενης Κρήτης 1298-1500», *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών* 4 (1941), σ. 114-175 :134.

ad officium, perdere debeant officium suum et sint extra.)⁵⁴. Πράγματι, στο καπιτουλάριο των *signori* αναφέρεται ότι αν λείψουν από το αξίωμα 20 μέρες λόγω ασθενείας θα απολέσουν το αξίωμά τους, και παρομοίως αν λείψουν από το αξίωμα 25 μέρες για οποιονδήποτε άλλο λόγο (*Item si causa infirmitatis mei corporis starem ad ueniendum ad meum officium diebus XX, debeam esse inde antea extra officium. Et si alia occasione vacarem ab officio diebus XV, esse debeo similiter extra officium.*). Οι συνάδελφοι του απόντα *signor di notte* έπρεπε ν' αναφέρουν την απουσία του στην *Signoria* (*Et socii mei teneantur denuntiare hoc signorie*)⁵⁵.

Οι *signori di notte* υποβοηθούνταν από οπλισμένους ακόλουθους (*custodes*), οι οποίοι τους συνόδευαν στις περιπόλους τους⁵⁶. Όπως πληροφορούμαστε από σωζόμενο καπιτουλάριο των τελών του 13^{ου} αιώνα, τον *signor di notte* που ήταν υπεύθυνος για την ημερήσια περίπολο συνόδευαν τρεις ακόλουθοι, ενώ τους δύο που περιπολούσαν τη νύχτα συνόδευαν συνολικά εννέα ακόλουθοι, πέντε τον έναν και τέσσερεις τον άλλο, με τον αριθμό των ακολούθων που συνόδευαν κάθε *signor* να εναλλάσσεται κάθε νύχτα μεταξύ των δύο (δηλαδή ο ένας είχε τη μία νύχτα 5 ακόλουθους και την άλλη 4, και το αντίστροφο για τον άλλο)⁵⁷. Καθώς φαίνεται, οι ακόλουθοι αυτοί ήταν αυτοί που ασκούσαν την καθαρώς αστυνομική (σύμφωνα με το σημερινό ορισμό της) δραστηριότητα⁵⁸. Οι ακόλουθοι λάμβαναν ως μισθό 2 υπέρπυρα το μήνα. Στο ίδιο καπιτουλάριο διευκρινίζεται και ο ακριβής αμυντικός και επιθετικός εξοπλισμός που έπρεπε να φέρουν οι ακόλουθοι: περικεφαλαία (*cerueleriam*), επιτραχήλιο κολάρο για την προστασία του λαιμού (*colarium*), ξίφος (*ensem*), ασπίδα (*rodellam*), είδος μαχαιριού (*cultellum feritorum*) και ένα σιδερένιο γάντι (*uantum unum de ferro*)⁵⁹. Επιπλέον αναφέρεται ότι οι *signori* έπρεπε δύο φορές την εβδομάδα να ελέγχουν τον εξοπλισμό των ακολούθων και να χρεώνουν πρόστιμο ενός γροσίου (*grossum unum*) για κάθε αντικείμενο του εξοπλισμού των

⁵⁴ Θεοτόκης, *Θεοπίσματα της Βενετικής Γερουσίας [...]*, τ. Β', σ. 138-139.

⁵⁵ Gerland, *Das Archiv*, σ. 96.

⁵⁶ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 187, υποσημείωση 1.

⁵⁷ Gerland, *Das Archiv*, σ. 97.

⁵⁸ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 197.

⁵⁹ Gerland, *Das Archiv*, σ. 97. Μετάφραση των όρων αυτών στα ελληνικά είχε προηγουμένως γίνει από τον Θεοτόκη στο Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 133, στην καθαρεύουσα όμως. Ορισμοί των όρων αυτών μπορούν να βρεθούν και στο Charles du Fresne Du Cange (επιμ.), *Glossarium mediae et infimae latinitatis* (L. Favre, 1883), προσπελάσιμο ηλεκτρονικά στο <http://ducange.enc.sorbonne.fr/>, στα λήμματα *cervelleria*(1), *collare*(3), *ensis*, *rotella*(2), *cultellum*, *wantus*.

ακολουθών που έλειπε (*pro quolibet ex omni eo, quod deficeret sibi ex dictis armis*)⁶⁰.

Τα καθήκοντα αστυνόμευσης των *signori* είχαν να κάνουν αφενός με τον εντοπισμό ταραχών και δυνητικών ταραχοποιών και αφετέρου με τον έλεγχο του βαθμού της τήρησης των διάφορων κανόνων από τον γενικό πληθυσμό. Μια ιδέα για τις συγκεκριμένες δραστηριότητες που ασκούσαν σε σχέση με το πρώτο σκέλος μπορεί να αποκτηθεί με βάση τις δραστηριότητες που ασκούσαν οι ομόλογοί τους στη μητρόπολη Βενετία. Όπως αναφέρθηκε νωρίτερα, πληροφορούμαστε ότι οι Βενετοί *signori di notte* είχαν εξουσία να σταματούν κόσμο στο δρόμο για σωματική έρευνα, ότι έπρεπε να πληροφορούνται για όλες τις νέες αφίξεις στην πόλη και ότι έπρεπε να επιθεωρούν τις ταβέρνες τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα, καθώς και να παρακολουθούν όλους τους “*homines male fame*” της πόλης⁶¹. Εύλογα μπορεί να υποτεθεί ότι και οι *signori di notte* της Κρήτης θα είχαν παρόμοια καθήκοντα. Πράγματι, φαίνεται ότι τουλάχιστον ήλεγχαν τα δυνάμει παραβατικά στοιχεία (όπως τους ναυτικούς, τους κατάδικους κωπηλάτες και τους χωρικούς που παρέμεναν για μικρά διαστήματα στην πόλη) και επενέβαιναν στις διενέξεις στις ταβέρνες ή στο δρόμο⁶².

Οι *signori di notte* και οι *custodes* τους επίσης έψαχναν για τυχόν παραβάτες διάφορων κανονισμών (ιδίως απαγορεύσεων) και τους επέβαλλαν πρόστιμα. Ο ρόλος τους αυτός αναφέρεται στα κείμενα σωζόμενων κανονισμών. Η κυριότερη απαγόρευση της οποίας παραβάτες έπρεπε να αναζητούν οι *signori* φαίνεται ότι ήταν αυτή της οπλοφορίας και της οπλοκατοχής. Συγκεκριμένα, σε διάταξη της 28^{ης} Ιουλίου 1314, ο δούκας και οι σύμβουλοί του απαγόρευσαν την οπλοφορία για όπλα μεγαλύτερα σε μέγεθος από μαχαίρι, με πρόστιμο 50 υπερπύρων για όποιον εντοπιζόταν να φέρει τέτοια όπλα (*Item cum dicatur quod sunt aliqui qui portant spatat et arma maiore mensura, dominus ducha et eius consilium mandat quod nullus audeat de cetero portare spatam vel alia arma maiore mensura cultelli, sub pena yperperorum .L. pro quolibet qui inveniretur ea portare.*). Διευκρινιζόταν ότι οι *signori di notte* θα έψαχναν για παραβάτες της διάταξης, και αν εντόπιζαν απαγορευμένα όπλα, αυτοί που τα έφεραν θα πλήρωναν το πρόστιμο (*Et sciant*

⁶⁰ Gerland, *Das Archiv*, σ. 97.

⁶¹ Chojnacki, “VIII. Crime, Punishment [...]”, σ. 220-221.

⁶² Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 54· Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 187.

omnes quod domini de nocte ibunt cercando terram et si reperient de dictis armis, illi qui ea portabunt solvent dictam penam.)⁶³.

Σε διάταξη για το ίδιο ζήτημα της 17^{ης} Ιανουαρίου 1318 (*more veneto* 1317), αναφέρεται ότι καθώς υπήρχαν άτομα που έφεραν απαγορευμένα όπλα στη διάρκεια της ημέρας, οι *signori di notte* με τους ακόλουθούς τους έπρεπε να ψάχνουν για παραβάτες της διάταξης και την ημέρα (*Item cum dicatur quod sunt de illis qui portant spatas et alia arma vetita de die, dominus duxa facit notum quod domini de nocte cum sua familia ibunt cercando terram de die*), και να κατάσχουν τα όπλα και να επιβάλλουν τη σχετική ποινή στους παραβάτες που έβρισκαν (*et ab omnibus quibus invenirent spatas vel alia arma vetita et maiori mensura cultellorum a ferire que licet portare in die, accipientur ipsa arma et incurent penam ordinatam pro ipsis.*)⁶⁴. Σε διάταξη της 13^{ης} Ιουλίου 1320, διευκρινίζεται περαιτέρω ότι οι *signori di notte* θα ελέγχουν κληρικούς και λαϊκούς αδιακρίτως όσον αφορά τον εντοπισμό παραβατών των διατάξεων περί οπλοφορίας (*Item dominus duxa cum suo consilio facit notum quod omnes caveant sibi portare arma, scientes quod domini de nocte ibunt cercando et cercabunt et clericos et laycos indifferenter.*)⁶⁵.

Σε διάταξη της 6^{ης} Μαΐου 1323, απαγορεύτηκε επιπλέον και η κατοχή όπλων στις οικίες, με χρηματική ποινή για τους παραβάτες, ή ποινή ενός έτους φυλάκισης για όσους δεν διέθεταν αρκετά χρήματα για να πληρώσουν τη χρηματική ποινή. Οι *signori di notte* έπρεπε να ερευνήσουν για τυχόν παραβάτες σε σχέση και με αυτή την παράβαση (*Item quod nulla persona [...] audeat in domo sua qua habitat recipere vel tenere arma alicuius persone et in sua statione recipere vel tenere aliqua arma sua vel extranea, sub pena solvendi talem penam qualem solverent pro dictis armis, si invenirentur illis quorum essent. [...] Et si illi quibus reperientur dicta arma in domo non haberent ad solvendum dictas penas, stare debeant uno anno in carcere. Et comitetur dominis de nocte quod inquirent de hoc, sicut faciunt de armis.*)⁶⁶.

Τέλος, σε διάταξη της 11^{ης} Ιουλίου 1323 δίνονται πληροφορίες σε σχέση με το ρόλο των *custodes* στην αναζήτηση παραβατών και την επιβολή προστίμων. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι οι *custodes* ως τότε είχαν δικαίωμα να επιβάλλουν

⁶³ Paola Ratti Vidulich (επιμ.), *Duca di Candia Bandi (1313-1329)* (Βενετία: Comitato per la pubblicazione delle fonti relative alla storia di Venezia, 1965), σ. 21, αρ. 42.

⁶⁴ Αυτόθι, σ. 65, αρ. 180.

⁶⁵ Αυτόθι, σ. 103, αρ. 280.

⁶⁶ Αυτόθι, σ. 129, αρ. 341.

ποινές ως 25 υπέρπυρα στους παραβάτες των διατάξεων περί οπλοφορίας, ενώ παράλληλα κατήσχαν τα απαγορευμένα όπλα (*sicut custodes dominorum noctis habebant libertatem hucusque imponendi penam et penas usque ad yperpera .XXV. hominibus ut se dimitterent cercari de armis et quod ipsa arma darent custodibus imponentibus ipsam penam vel penas*). Με την παρούσα διάταξη ο δούκας και οι σύμβουλοί του όριζαν ότι στο εξής οι *custodes* θα είχαν δικαίωμα να επιβάλλουν ποινές ως 50 υπέρπυρα, που ήταν άλλωστε και το ποσό που εισέπρατταν οι *signori di notte* από τους παραβάτες (*dominus dux et eius consilium faciunt notum omnibus quod ipsi dederunt ordinem et libertatem dictis custodibus quod amodo in antea ipsi custodes possint super predictis imponere penam et penas usque ad yperpera .L., quam penam et penas domini de nocte exigere a contrafacientibus facere teneantur*). Την ίδια ποινή δικαιούνταν να επιβάλλουν και σε όσους προσπαθούσαν να διαφύγουν από τους *custodes* όταν εκείνοι πήγαιναν να τους κάνουν έλεγχο για οπλοφορία (*Et simili modo dicti custodes possint imponere dictas penas usque ad dicta yperpera .L. omnibus et singulis illis hominibus qui fugiunt a custodibus quando petunt ut vadant plane et quod dimitant se cercari de armis. Quas penas dicti contrafacientes solvere cogentur ac si eis reperirentur arma*). Διευκρινίζεται σε σχέση με αυτό ότι αυτοί που αποπειρώντο να διαφύγουν δεν μπορούσαν να επικαλεστούν ως δικαιολογία ότι δεν άκουσαν τους *custodes*, εκτός αν ήταν διατεθειμένοι να λάβουν όρκο περί αυτού (*Et nulla excusatio valebit fugientibus volentibus affirmare quod non audiverant penam, sicut affirmare solebant per sacramentum ipsam penam se non audivisse*).⁶⁷

Οι *signori di notte* αναζητούσαν επίσης τυχόν παραβάτες και πιο κοινότοπων απαγορεύσεων. Ένα τέτοιο παράδειγμα αφορούσε την απαγόρευση ρίψης ακαθαρσιών από τα σπίτια στους δρόμους. Συγκεκριμένα, διάταξη της 13^{ης} Οκτωβρίου 1317 όριζε ότι όποιοι έριχναν ακαθαρσίες θα πλήρωναν πρόστιμο 6 γροσίων ([...] *aliqua persona non audeat proicere scovadhulias vel ledhamen vel aliquas alias immundicias extra domum suam post occasum solis usque ad solis ortum, sub pena grossorum sex pro quolibet vel qualibet qui vel que reperietur contrafacere pro qualibet vice*), και οι *signori di notte* έπρεπε να αναζητούν τυχόν παραβάτες και να επιβάλλουν τις ποινές (*Et committatur dominis de nocte quod debeant inquire illos vel illas qui contrafacerent et ab omnibus contrafacientibus*

⁶⁷ Αυτόθι, σ. 131, αρ. 344.

exigere dictam penam.). Διευκρινιζόταν επίσης το πώς θα διαμοιραζόταν το χρηματικό ποσό της ποινής: οι *signori di notte* και οι *custodes* που εντόπιζαν τους παραβάτες θα λάμβαναν το ένα τρίτο, η κοινότητα το άλλο τρίτο, και το τελευταίο τρίτο θα λάμβανε ο τυχόν καταγγελιοδότης (*Habendo dicti domini de nocte et custodes qui reperient terciam partem et comune terciam partem et accusator terciam partem, si per eius acusationem scietur veritas.*)⁶⁸. Συμπληρωνόταν επιπλέον ότι αν δεν ήταν γνωστό ποιος έριξε τις ακαθαρσίες, το πρόστιμο θα πλήρωναν τα κοντινά σπίτια, και θα μοιραζόταν στους *signori* και τους *custodes*, στην κοινότητα και σε τυχόν καταγγελιοδότη (*Item si reperietur quod sint proiecte in aliqua strata scovadhulie vel ledhame vel alique immundicie et negaretur quis illos proiecerit, quod cito domus que erunt magis vicine loco ubi proiecte erunt dicte scovadhulie vel ledhame vel immundicie debeant solvere dictam penam sex grossorum nisi manifestarent illos qui eas proiecisent. Et de hoc habeant domini de nocte et custodes et comune partem et accusator partem predictam.*)⁶⁹. Δεν φαίνεται όμως η διάταξη αυτή να είχε σημαντικά αποτελέσματα, καθώς επαναλαμβάνεται περίπου δύο χρόνια αργότερα, στις 13 Σεπτεμβρίου 1319, με μόνη διαφορά ότι διευκρινίζεται ότι σε περίπτωση που δεν ήταν γνωστό ποιος έριξε τις ακαθαρσίες, το πρόστιμο θα πλήρωναν τα οκτώ κοντινότερα στο σημείο όπου ρίφθηκαν σπίτια⁷⁰.

Οι *signori* αναζητούσαν παραβάτες και σε σχέση με περιορισμούς και απαγορεύσεις στην αγοραπωλησία ορισμένων αγαθών. Συγκεκριμένα, σε διάταξη της 3^{ης} Νοεμβρίου 1323 απαγορεύτηκε η αγορά σιτηρών με σκοπό την επαναπώληση. Οι παραβάτες θα πλήρωναν 25 υπέρπυρα, ενώ θα τους κατάσχονταν και τα σιτηρά. Οι *signori di notte* θα έψαχναν για παράβατες και θα συνέλεγαν τις ποινές, από τα ποσά των οποίων θα λάμβαναν το ένα τρίτο ([...] *aliqua persona non audeat de cetero emere in Civitate vel foris in aliqua parte Insule frumentum vel bladum pro incanipando, sub pena yperperorum .XXV. pro qualibet vice et perdendi totum frumentum vel bladum quod emeret. [...]* *Et domini nocturni teneantur inquirere de contrafacientibus et excutere dictas penas et habeant ipsi eciam terciam partem dictarum penarum.*)⁷¹. Ακόμη, σε διάταξη της 1^{ης} Ιουλίου 1328 απαγορεύτηκε η αγορά κριθαριού με σκοπό την επαναπώληση. Από τους

⁶⁸ Αυτόθι, σ. 60, αρ. 168.

⁶⁹ Αυτόθι, σ. 60-61, αρ. 169.

⁷⁰ Αυτόθι, σ. 89-90, αρ. 242 και 243.

⁷¹ Αυτόθι, σ. 135, αρ. 351.

παραβάτες θα κατασχόταν το κριθάρι. Οι *signori di notte* έπρεπε να ερευνήσουν σε σχέση με το ζήτημα, και θα λάμβαναν μέρος των κατασχεθέντων ([...] *nulla persona de cetero audeat emere ordeum, avenam neque paleas causa revendendi, sub pena perdendi totum id quod inventum fuerit ipsos emisse vel valorem ipsius. [...] Et hoc commissum est dominis de nocte qui debeant de hiis diligenter inquirere. Et de condemnatione que fiet de predictis habere debeant, sicut abent de aliis condemnationibus que fiunt per eos.*)⁷².

Τέλος, οι *signori* έπρεπε να αναζητούν παραβάτες και σε σχέση με τον περιορισμό των τυχερών παιγνίων. Συγκεκριμένα, σε διάταξη της 19^{ης} Ιουλίου 1322 απαγορεύτηκε το παίξιμο τυχερών παιχνιδιών, με τους παραβάτες να πρέπει να καταβάλουν πρόστιμο 10 υπερπύρων. Οι *signori di notte* έπρεπε να εισπράττουν τα πρόστιμα από τους παραβάτες, και θα λάμβαναν μέρος από τα ποσά των προστίμων ([...] *de cetero aliqua persona non audeat ludere ad aliquem ludum taxillorum preter quam ad tabullas nec etiam ad tabullas ad ludum .III. tabullarum, sub pena yperperorum .X. pro quolibet et qualibet vice [...] Et nullus permittat aliquem vel aliquos ludere in domo sua, sub pena yperperorum .X. pro qualibet vice qua permetteret ludere. [...] Et domini de nocte teneantur exigere dictas penas et habeant talem partem qualem habent de aliis penis.*)⁷³. Η διάταξη αυτή όμως δεν πρέπει να στάθηκε πολύ αποτελεσματική ως είχε, καθώς επαναλαμβάνεται στις 3 Οκτωβρίου 1324, με τη διαφορά ότι πλέον προβλέπονταν και ποινές φυλάκισης για τους παραβάτες⁷⁴.

Ένα σωζόμενο καπιτουλάριο των τελών του 13^{ου} αιώνα μας πληροφορεί ότι οι *signori di notte* είχαν και πυροσβεστικού χαρακτήρα καθήκοντα, καθώς έπρεπε να σπεύσουν με τους ακόλουθούς τους σε τυχόν περιοχές που πλήττονταν από πυρκαγιά, τόσο στην ίδια την πόλη όσο και στο προάστιο (*Item si erit aliquis rumor ignis tam in civitate quam in burgo, illuc incontinenti curram cum meis vardianis, quam citius potero ad adiuvandum.*)⁷⁵.

Οι *signori di notte* αναλάμβαναν επίσης τη διερεύνηση διαφόρων υποθέσεων, έχοντας δικαιοδοσία να ανακρίνουν υπόπτους και μάρτυρες. Πράγματι, το καπιτουλάριό τους όριζε ότι είχαν δικαίωμα επιβολής ποινών κατόπιν διεξαγωγής

⁷² Αυτόθι, σ. 181, αρ. 447.

⁷³ Αυτόθι, σ. 123-124, αρ. 329.

⁷⁴ Αυτόθι, σ. 147, αρ. 381.

⁷⁵ Gerland, *Das Archiv*, σ. 95.

ανακρίσεων (*Item habeo potestatem accipiendi sacramenta et imponendi penam et penas omnibus personis, quibus videretur mihi occasione sciendi et inquirendi veritatem de illis, que teneor facere per meum capitulare.*)⁷⁶. Τα *Capitolari Cretensi* επίσης όριζαν ότι οι *signori di notte* είχαν υποχρέωση να προχωρούν σε έρευνα και να παραδίδουν τους ενόχους στη δικαιοσύνη σε όλες τις περιπτώσεις βιαιοπραγιών (*percussiones*)⁷⁷.

Παραπάνω στοιχεία για τον ερευνητικό και ανακριτικό ρόλο των *signori di notte* αντλούνται από τις καταγεγραμμένες υποθέσεις όπου οι *signori* άσκησαν το ρόλο τους αυτό. Μια τέτοια υπόθεση, με χρονολογία 24 Ιανουαρίου 1389, αφορούσε το φόνο ενός κωπηλάτη από έναν άλλο, όπως αποδείχθηκε, στη διάρκεια αψιμαχίας. Το πτώμα του θύματος εξετάστηκε από δύο μάρτυρες, ένα χειρουργό (*cirurgus*) και ένα βυρσοδέψη (*cerdo*). Ένας άλλος μάρτυρας αφηγήθηκε ότι οι δύο κωπηλάτες ήρθαν στα χέρια σε καβγά στον πάγκο των κωπηλατών του πλοίου όπου βρίσκονταν (*super galea capitanea*), με αποτέλεσμα να σκοτωθεί το θύμα. Ο ίδιος μάρτυρας ενώπιον των *signori di notte* που είχαν αναλάβει την έρευνα αναγνώρισε το δολοφόνο και το όπλο. Ένας ακόμη μάρτυρας, τέλος, επίσης κωπηλάτης (*homo de remo super dicta galea capitanea*), συμπλήρωσε ότι το θύμα τσακωνόταν έντονα με τον άλλο κωπηλάτη και ότι είδε το χτύπημα του μαχαιριού, και επίσης αναγνώρισε το δολοφόνο και το όπλο⁷⁸. Μια ακόμη υπόθεση φόνου, που έλαβε χώρα τον Ιούνιο του 1388, δείχνει περαιτέρω την ανακριτική διαδικασία. Και εδώ η ταυτότητα του δολοφόνου ήταν άμεσα γνωστή, καθώς το θύμα, ένας Jacobus de Springbergo, πρόλαβε πριν πεθάνει να πει σ' ένα μάρτυρα ότι τον φόνευσε ο Bartholomeus, αποκαλούμενος Corona. Ένας φίλος του δολοφόνου που συνελήφθη, ο Francus de Paria, αφηγείται τα γεγονότα και αναγνωρίζει το μαχαίρι του δράστη. Πεθαίνει όμως λίγο μετά, όπως διαπιστώνεται από τους *signori di notte*. Στις 19 Ιουνίου συνελήφθη ο δολοφόνος και οδηγήθηκε ενώπιον των *signori*. Ισχυρίστηκε όμως ότι δεν γνωρίζει τίποτα για το θάνατο του θύματος. Τελικά, μια μαρτυρία του αφεντικού του Francus, Rolandus de Pedemontium, υφαντή, επιβεβαίωσε τα λεγόμενα του πρώτου μάρτυρα και του Francus ότι ο Corona ήταν ο δράστης⁷⁹. Μια ιδέα για το πώς περίπου πρέπει

⁷⁶ Αυτόθι.

⁷⁷ Elisabeth Santschi, "Médecine et justice en Crète vénitienne au XIVe siècle", *Θησαυρίσματα* 8 (1971), σ. 17-48 :20, υποσημείωση 11.

⁷⁸ Elisabeth Santschi, "Procès criminels en Crète vénitienne (1354-1389)", *Θησαυρίσματα* 7 (1970), σ. 82-96 :88.

⁷⁹ Αυτόθι, σ. 88-89.

να λειτουργούσε η ανάκριση, ιδίως σε περίπτωση όπου ανακρίνονταν πολλοί μάρτυρες, συναντάται στο πλαίσιο μιας υπόθεσης θανάτου μιας γυναίκας, πιθανώς από άμβλωση, που ερευνήθηκε στις 18-23 Ιουλίου του 1419. Την προκαταρκτική έρευνα πληροφορούμαστε ότι διενήργησε ο *signor di notte* Pietro Barbadico ο οποίος, αφού παρακολούθησε συνοδεία ενός γραφέα την ιατρική γνωμάτευση, ανέκρινε 22 μάρτυρες θέτοντάς τους μια τυποποιημένη ακολουθία ερωτήσεων⁸⁰.

Όσον αφορά τα διαδικαστικά της ανάκρισης, οι *signori* αναμένονταν να τελειώνουν γρήγορα τη διερεύνηση των υποθέσεων που αναλάμβαναν, ώστε να παραπεμφθεί ο ένοχος στο δικαστήριο. Πράγματι, στο πλαίσιο ενός μέτρου που είχε ψηφιστεί από το Μεγάλο Συμβούλιο της Βενετίας τον Ιούλιο του 1445 και απεστάλη στο δούκα της Κρήτης, για να εφαρμοστεί στο νησί, στις 6 Ιουνίου 1454, αναφέρεται ότι οι *signori di notte* έκαναν πολλά λάθη όταν διερευνούσαν ποινικές υποθέσεις, και χανόταν πολύς χρόνος, με αποτέλεσμα ο ένοχος να παρουσιάζεται καθυστερημένα ενώπιον του δικαστηρίου. Έτσι ορίστηκε ότι για τους δολοφόνους που πιάστηκαν επ' αυτοφώρω, η διερεύνηση της υπόθεσης έπρεπε να τελειώσει σε μερικές ώρες, και ο ένοχος να παρουσιαστεί στο δικαστήριο το αργότερο την επομένη του εγκλήματος. Επίσης ορίστηκε ότι οι *signori* θα έχουν 15 μέρες το πολύ για να εγκαλέσουν τους μάρτυρες και να συλλέξουν όλες τις μαρτυρίες⁸¹.

Επιπλέον, η διαδικασία της ανάκρισης έπρεπε να επισπευσθεί όταν κάποιος τραυματιζόταν θανάσιμα. Συγκεκριμένα, μια διάταξη της 20^{ης} Οκτωβρίου 1328 αναφέρει ότι όταν πληροφορούνταν οι *signori* ότι τραυματίστηκε κάποιος θανάσιμα, είχαν υποχρέωση, έστω και αν δεν ήταν σε υπηρεσία, να μεταβούν χωρίς αναβολή στον τόπο που βρισκόταν, για να λάβουν την κατάθεσή του και να υποβάλλουν έκθεση σύμφωνα με τα διατεταγμένα⁸², ενέργεια που ίσως μπορεί να θεωρηθεί ανάλογη με αυτές της σημερινής αστυνομίας σε παρόμοιες περιστάσεις.

Σε σχέση με τη διαδικασία ανάκρισης μαρτύρων, υπάρχει μία ακόμη πληροφορία, η οποία αφορά τους Βενετούς *signori di notte*, η οποία μάλλον ίσχυε και για τους ομόλογούς τους στην Κρήτη. Αναφέρεται ότι όταν επρόκειτο για ανάκριση ξένων ή γενικά ατόμων μη κατέχοντων την (λατινική/ιταλική) γλώσσα, οι Βενετοί *signori di notte* έπρεπε να καταφεύγουν σε χρήση διερμηνέων.

⁸⁰ Elisabeth Santschi, "Affaires pénales en Crète vénitienne (1407-1420)", *Θησαυρίσματα* 13 (1976), σ. 47-80 :63.

⁸¹ Thiriet, *Délibérations des assemblées vénitiennes* [...], τ. Β', σ. 198, αρ. 1490.

⁸² Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 133.

συγκεκριμένα, η έκφραση που συναντάται συχνά στα *Processi* των Βενετών *signori* είναι “*quia ignorabat linguam latinam fuit interrogatus per ... interpretem.*”⁸³. Είναι πιθανό και οι ευρισκόμενοι στην Κρήτη *signori* να είχαν συχνά ανάγκη για χρήση διερμηνέων στις ανακρίσεις μαρτύρων και υπόπτων, όχι μόνο σε σχέση με πιθανούς αλλοδαπούς (π.χ. εμπόρους) ευρισκόμενους στο νησί, αλλά επειδή και οι ίδιοι, ιδίως στην περίοδο στην οποία στέλνονταν από τη Βενετία, πιθανότατα αγνοούσαν τα ομιλούμενα από τον ντόπιο πληθυσμό Ελληνικά.

Οι *signori di notte* μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν και βασανιστήρια στη διάρκεια των ανακρίσεων. Αυτό το στοιχείο αναδεικνύεται καλύτερα από μία πιο ασυνήθιστη περίπτωση, με χρονολογία 11 Ιουνίου 1389. Μία γυναίκα ονόματι Lucia κατηγορήθηκε ότι έριξε ξόρκι σε κάποιον, με αποτέλεσμα αυτός ν’ αρρωστήσει. Στην περίπτωση αυτή, την προσοχή των *signori di notte* στην υπόθεση επέστησαν δύο γνωστοί του παθόντος κάνοντας τη σχετική καταγγελία (*Çaninus et Paulus [...] coram dominis de nocte deponunt contra Luciam [...]*). Παρουσίασαν στους *signori* ως αποδεικτικό στοιχείο ένα κομμάτι υφάσματος πάνω στο οποίο ήταν γραμμένο το ξόρκι (*Et presentaverunt dicti ser Çaninus et Paulus a predictis dominis unam peciam de lino [...]*). Οι *signori di notte* προχώρησαν στην ανάκριση της κατηγορούμενης με χρήση βασανιστηρίων (*Lucia [...] coram dominis de nocte in camera tormenti constituta, et interrogata [...]*), ενώ παράλληλα ανέκριναν και τον θεράποντα ιατρό του παθόντος (*Egregius doctor magister Henricus de Montagnana, phisicus, coram dominis de nocte constitutus, et ad eorum declarationem interrogatus*)⁸⁴.

Οι *signori di notte* φαίνεται ενίοτε να δρούσαν και στο πλαίσιο της υπαίθρου, μεταβαίνοντας έφιπποι εκεί γι’ ανάκριση ανθρωποκτονίας ή άλλου εγκλήματος ή κάνοντας περιοδεία για εκδίκηση υποθέσεων, όπως πληροφορούμαστε έμμεσα από μία διάταξη με θέμα τον περιορισμό των δαπανών τους, η οποία διευκρίνιζε πόσους ημίονους έπρεπε να έχουν μαζί τους και περιόριζε τα έξοδα που επιτρεπόταν να κάνουν σε διατροφή και ιπποφορβή στις περιστάσεις αυτές⁸⁵.

Νωρίτερα αναφέρθηκε ότι οι *signori* είχαν και δικαστικές (πέρα από αστυνομικές) αρμοδιότητες. Στο πλαίσιο αυτό πολλές από τις υποθέσεις που αρχικά αναλάμβαναν αυτοί συχνά παραπέμπονταν στη συνέχεια για εκδίκηση σε άλλες

⁸³ Chojnacki, “VIII. Crime, Punishment [...]”, σ. 217.

⁸⁴ Santschi, “Procès criminels [...]”, σ. 92-93.

⁸⁵ Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 139-140.

υπηρεσίες. Πιο σοβαρές υποθέσεις από αυτές που ήταν αρμόδιοι να εκδικάζουν⁸⁶ παραπέμπονταν για εκδίκαση από τη βενετική διοίκηση, τους *Avogadori* ή τους *Giudici del proprio*⁸⁷, και πιο ελαφρές (π.χ. μη αιματηρές συμπλοκές) στους *Cinque alla Pace*⁸⁸.

Ρόλο στην παραπομπή των υποθέσεων σε άλλες υπηρεσίες έπαιζαν οι γραφείς των *signori di notte*. Αυτοί ήταν συνολικά τρεις, δύο σε σχέση με τον τομέα ποινικού δικαίου της υπηρεσίας, και ένας σε σχέση με τον τομέα αστικού δικαίου⁸⁹, και ισάριθμοι ήταν και στο Ρέθυμνο και στα Χανιά⁹⁰. Ανήκαν στην τάξη των *cittadini* και είχαν θητεία 4 ετών, ώστε να μπορούν διαφορετικά άτομα της ίδιας κοινωνικής θέσης να μετράσουν του αξιώματος, αν και στην πράξη τα αξιώματα αυτά συχνά καταλαμβάνονταν από άτομα κοντινά στις αρχές⁹¹. Το γεγονός ότι οι *signori di notte* είχαν ελάχιστονες δικαστικές αρμοδιότητες σήμαινε ότι οι γραφείς τους συχνά έπρεπε να διεξάγουν την έρευνα για διάφορες υποθέσεις⁹². Μια έμμεση ένδειξη του ότι πράγματι είχαν έναν τέτοιο ανακριτικό ρόλο αντλείται από την ύπαρξη μιας εντολής δοθείσας στους γραφείς αυτούς, με χρονολογία 20 Αυγούστου 1465, η οποία αφορούσε την εξέταση των μαρτύρων σε περιπτώσεις της δικαιοδοσίας των *signori*⁹³. Οι γραφείς των *signori* ήταν επιπλέον υπεύθυνοι για την τήρηση των αρχείων, που αποτελούσαν ένα σύνολο τετραδίων όπου καταγράφονταν οι κατηγορίες, οι αναφορές για διάφορες ταραχές, οι καταθέσεις των μαρτύρων, και γενικά όλα όσα θα θεωρούνταν στοιχεία έρευνας. Οι κατηγορίες για κλοπή είχαν το δικό τους αρχείο, ενώ σε ξεχωριστό αρχείο καταγράφονταν και οι ποινές που επέβαλλαν οι *signori*⁹⁴. Οι γραφείς λάμβαναν αμοιβή για κάθε πράξη που κατάρτιζαν. Φαίνεται ότι υπήρχε τάση εκμετάλλευσης αυτού, καθώς στα τέλη του 16^{ου} αι. ο

⁸⁶ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 54. Παραδείγματα υποθέσεων που εκδίκαζαν οι *signori* ήταν περιπτώσεις φόνου σε απλές διενέξεις, τραυματισμοί σε περιπτώσεις χωρίς δόλο (*casi puri*), μεγαλύτερες ή μικρότερες κλοπές, υποθέσεις διαφορών και διαταράξεις ιδιοκτησίας και παρενοχλήσεις.

⁸⁷ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 54· Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 188.

⁸⁸ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 197. Εδώ πρέπει να διευκρινιστεί ότι το σώμα των *Cinque alla Pace* δεν υπήρχε ως αυτοτελές στην Κρήτη, αλλά ήταν οι τρεις προϊστάμενοι του Δημόσιου Ταμείου (*camerlenghi*) που επωμίζονταν τις αρμοδιότητες του σώματος αυτού, υπό τον ίδιο τίτλο (Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 197· Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση*, σ. 240).

⁸⁹ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 194.

⁹⁰ Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 117-118.

⁹¹ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 194-196.

⁹² Αυτόθι, σ. 191.

⁹³ Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 151.

⁹⁴ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 191-192.

γενικός προνοητής Giacomo Foscari έπρεπε να επιβάλει και να διευκρινίσει συγκεκριμένα ποσά για τις αμοιβές αυτές. Μεταξύ των αμοιβών αυτών περιλαμβάνονταν αμοιβές για τη συγγραφή αναφορών (*ogni visum et repertum*), για τις ανακρίσεις (*ogni atto interlocutorio*), ενώ λάμβαναν αμοιβή και για κάθε χρηματική ποινή ως 100 δουκάτα που επιβαλλόταν από τους *signori di notte* (*per ogni sentenza pecuniaria fino la summa de ducati cento*)⁹⁵.

Ένα σημαντικό κριτήριο σε σχέση με την παραπομπή μίας υπόθεσης σε άλλες υπηρεσίες ήταν η κατάσταση στην οποία βρίσκονταν οι εμπλεκόμενοι στην υπόθεση, και συγκεκριμένα αν είχαν τραυματιστεί σοβαρά ή όχι. Γι' αυτόν το σκοπό το σώμα διέθετε επίσης κι ένα γιατρό⁹⁶. Αυτός συνόδευε τους *signori* κι εξέταζε τους εκάστοτε τραυματίες, και με βάση την κατάστασή τους αποφασίζονταν αν η υπόθεση ενέπιπτε στους *signori*, αν ο τραυματισμός ήταν σοβαρός, ή στους *Cinque alla Pace*, αν ο τραυματίας ήταν εκτός κινδύνου⁹⁷.

Περισσότερες λεπτομέρειες σε σχέση με τους γιατρούς που συνόδευαν τους *signori* παραδίδονται στα σωζόμενα καπιτουλάρια. Μία διάταξη της 15^{ης} Δεκεμβρίου 1410 θεσμοθετεί το είδος των γιατρών που θα συνόδευε τους *signori di notte*. Ο πρόλογος της διάταξης λέει ότι όταν οι *signori* πήγαιναν έφιπποι εκτός πόλης προς επίσκεψη τραυματιών ([...] *oretenus officialibus noctis, quod quocienscumque contigerit eos equitare ad aliquem locum extra Civitatem pro videndo aliquem percutsum* [...]), έπρεπε κανονικά να παίρνουν μαζί τους έναν από τους μισθοδοτούμενους και θεσμοθετημένους από την κοινότητα γιατρούς (*debeant accipere secum de medicis salariatis et iuratis Comunis*). Αυτοί όμως δεν ακολουθούσαν αυτό το πρόσταγμα, καθώς συνεχώς έπαιρναν μαζί τους μη μισθοδοτούμενους από την κοινότητα γιατρούς (*ipsi contra preceptum Dominii suprascripti acciperint continuo de medicis non salariatis*) καταγόμενους από τη Βενετία και άλλα μέρη (*qui venerunt de Veneciis et de aliis partibus*), κάτι που ήταν εις βάρος των μισθωτών γιατρών (*in damnum et vilipendium dictorum medicorum salariatorum*). Έτσι ο δούκας Κρήτης Leonardo Trivisan και το συμβούλιό του (*magnificum dominum Leonardum Trivisano honorabilem ducham Crete et eius consilium*) όρισε ότι, όταν οι *signori* πήγαιναν έφιπποι εκτός πόλης για να δουν κάποιον τραυματία (*quocienscumque officiales noctis vel aliquis eorum, presentes et*

⁹⁵ Αυτόθι, σ. 193 και υποσημείωση 3.

⁹⁶ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 56.

⁹⁷ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 188.

futuri, equitaverint extra Civitatem ad videndum aliquem percussum), έπρεπε να παίρνουν μαζί τους έναν από τους μισθοδοτούμενους από την κοινότητα γιατρούς και κανέναν άλλο (ενν. μη μισθωτό) χωρίς τη ρητή άδεια των κεντρικών αρχών (*debeant accipere secum unum de medicis salariatis Comunis et non alium, sine licencia expressa Domini*). Η ποινή για κάθε *signori di notte* παραβάτη της διάταξης αυτής θα ήταν 25 υπέρπυρα (*sub pena yperperorum vigintiquinque pro quolibet officiale noctis contrafaciente predictis*), και μέρος του ποσού θα πήγαινε στον τυχόν καταγγελιοδότη, αν υπήρχε, και το υπόλοιπο στην κοινότητα, αλλιώς (αν δεν υπήρχε καταγγελιοδότης) όλο το ποσό θα πήγαινε στην κοινότητα (*cuius quidem pene medietas sit accusatoris si fuerit per quem veritas habetur et teneatur de credencia, et altera medietas sit Comunis, et si accusator non fuerit, tota dicta pena deveniat in Comune*). Η διάταξη αυτή καταγράφηκε στο καπιτουλάριο των *signori di notte* (*debeat presens ordo notari in capitulari dictorum officialium noctis*)⁹⁸. Η πηγή αυτή, πέρα από τα άμεσα στοιχεία που παραδίδει το ίδιο το κείμενό της, επίσης έμμεσα πληροφορεί ακριβώς το γεγονός ότι οι *signori di notte* μετέβαιναν έφιπποι εκτός πόλης προς επίσκεψη τραυματιών. Από μία άλλη διάταξη πληροφορούμαστε έμμεσα ότι ο γιατρός λάμβανε αμοιβή με βάση κάθε επίσκεψη⁹⁹.

Οι *signori di notte* έπρεπε επίσης να παραμένουν ενήμεροι σε σχέση με την εξέλιξη της κατάστασης των τραυματιών. Την ευθύνη για την ενημέρωσή τους έφερε ο θεράπων ιατρός του τραυματία. Τα ειδικότερα σημεία της ευθύνης αυτής παρουσιάζονται λεπτομερώς σε διάταξη της 19^{ης} Νοεμβρίου 1417. Η διάταξη αυτή είχε ως εξής: αν ο γιατρός δεν είχε για 4 μέρες νέα από έναν τραυματία θεωρούμενο σε κατάσταση κινδύνου, έπρεπε να πάει στο γραφείο των *signori di notte* και να ενημερώσει τον γραφέα τους ώστε να το καταγράψει, με ποινή 25 υπερπύρων για κάθε παραβάτη. Ακολούθως οι *signori di notte* έπρεπε να ερευνήσουν που βρισκόταν ο τραυματίας και να τον καλέσουν στο γραφείο τους ώστε να διαπιστώσουν την κατάστασή του, καθώς και το κατά πόσον βρισκόταν εκτός κινδύνου ([...] *si aliquis medicus intromiserit primo ad medicandum aliquem percussum datum de periculo mortis, et ille percussus steterit per dies quatuor quod non veniet ad dictum medicum, quod ille medicus teneatur statim in capite dictorum quatuor dierum, vel ad longius die sequenti post dictos quatuor dies, ire ad officium*

⁹⁸ Santschi, "Médecine et justice [...]", σ. 46· περίληψη στο Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 136.

⁹⁹ Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 135.

de nocte sub pena yperperorum XXV pro qualibet vice qua contrafecerit, et notificare illi scribe dicti officii qui habuerit percussus [sic] dicti percussi de periculo, et facere scribi quod sunt quatuor dies quod ille percussus de periculo non venit ad eum [...]. Verum domini de nocte teneantur in hoc casu inquirere et examinare ubi sit ille talis percussus et datus de periculo et facere ipsum venire ad suum officium ut videatur in quo statu sit, et si poterit dari extra periculum mortis.)¹⁰⁰.

Σε άλλη διάταξη με την ίδια ημερομηνία αναφέρεται ότι αν κάποιος γιατρός θεράπευε κάποιον θεωρούμενο σε κατάσταση κινδύνου, όταν ο ασθενής αυτός ήταν πλέον εκτός κινδύνου, ο γιατρός έπρεπε αμέσως να πάει στο γραφείο των *signori* και να ενημερώσει τον γραφέα που είχε στην κατοχή του τη δικογραφία ότι ο τραυματίας που ήταν σε κατάσταση κινδύνου είναι πλέον υγιής και εκτός κινδύνου. Ο γραφέας έπρεπε ακολούθως να το σημειώσει αμέσως στη δικογραφία, και να ενημερώσει το Κολλέγιο των ιατρών, με ποινή 10 υπερπύρων για κάθε παραβάτη ([...] *si aliquis medicus medicabitur aliquem datum de periculo mortis, dictus medicus teneatur, ex quo dictus percussus fuerit liberatus et cicatrizatus, sub pena sibi statuta, ire statim ad officium de nocte et dicere scribe illi qui habuerit dictum processum in minibus, quod talis percussus et datus de periculo est sanus et cicatrizatus et dictus scriba statim teneatur scribere istud in processu illius percussi, et mittere pro medicis collegii ut possit dari extra periculum secundum usum [...]* sub pena yperperorum X pro quolibet percusso et qualibet vice.)¹⁰¹.

Οι γιατροί έπρεπε επίσης να δηλώνουν στους *signori* τα ονόματα των τραυματισμένων θυμάτων επιθέσεων. Αυτό καθίσταται εμφανές από ένα μέτρο που είχε ψηφιστεί από το Μεγάλο Συμβούλιο της Βενετίας τον Ιούλιο του 1445 και απεστάλη στο δούκα της Κρήτης, για να εφαρμοστεί στο νησί, στις 6 Ιουνίου 1454. Εκεί αναφέρεται ότι οι γιατροί δεν δήλωναν στους *signori* τα ονόματα των τραυματισμένων θυμάτων επιθέσεων, κι έτσι έβλαπταν τη διαδικασία των διώξεων, και ορίζεται ότι πλέον οι γιατροί που δεν δήλωναν τα ονόματα των τραυματισμένων θα πλήρωναν πρόστιμο 100 λιρών, κι επιπλέον θα αναστελλόταν το δικαίωμά τους ν' ασκήσουν ιατρική για όσο διάστημα έκριναν οι αρχές¹⁰².

¹⁰⁰ Santschi, "Médecine et justice [...]", σ. 47· περίληψη στο Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 136-137.

¹⁰¹ Santschi, "Médecine et justice [...]", σ. 47-48.

¹⁰² Thiriet, *Délibérations des assemblées vénitiennes* [...], τ. Β', σ. 198, αρ. 1490.

Ένα ακόμη ζήτημα προς εξέταση αφορά την αντιμετώπιση των *signori di notte* και των υποκείμενων τους από τον γενικό πληθυσμό. Ήδη αναφέρθηκε ότι αρκετοί φαίνεται ότι προσπαθούσαν να διαφύγουν τον έλεγχο από μέρους των *custodes* π.χ. για οπλοφορία. Εντοπίζονται όμως και περιπτώσεις κατά τις οποίες μέλη του γενικού πληθυσμού βιαιοπράγησαν εναντίον των *custodes*. Συγκεκριμένα, καταγραφή της 1^{ης} Απριλίου 1318 αναφέρει ότι οι αδελφοί Μιχάλης και Γεώργιος Παπαδόπουλοι, κάτοικοι του χωριού *Purgo*, κατηγορούνταν ότι βιαιοπράγησαν εναντίον των Κώστα Συμεών και Μιχαήλ Τζάνε, ακόλουθων των *signori*, σε μια περιοχή ονόματι *Mithea*, με τόξα και πέτρες. Ο δούκας και οι σύμβουλοί του έδωσαν προθεσμία 8 ημερών στους 2 αδελφούς να παρουσιαστούν και ν' απολογηθούν, ειδάλλως οι αρχές θα προέβαιναν σε μέτρα εναντίον τους ([...] *Michali Papadopulo et Georgius Papadopulo fratres habitatores in casale Purgo Benedicte Quirino sint accusati fecisse violenciam Coste Simeoni, Michali Çane pueris officialium de nocte in quodam loco qui dicitur Mithea prohycientes sagittas et lapides contra predictis pueris, propter quod dictus Georgius arripuit fugam, dominus dux et eius consilium dant terminum suprascriptis Michali et Georgio quod infra dies .VIII. proximos debeant venire et comparere ad excusandum se de accusatione predicta. Alioquin, ex tunc in antea si non comparebunt, dominatio procedet contra eos secundum quod sibi iustum videbitur, sua contumacia non obstante.*)¹⁰³. Επίσης την ίδια ημέρα οι Ιωάννης Francisco και η αδελφή του Ειρήνη, ο Μιχάλης Francesco και ένας Vatho Arpoino, κάτοικοι του χωριού *Caiaffa*, κατηγορούνταν ότι χτύπησαν τον Πέτρο Gisi, ακόλουθο των *signori*, στο χωριό αυτό μ' ένα δεμάτι ξύλα. Ο δούκας και οι σύμβουλοί του τους έδωσαν προθεσμία 8 ημερών να παρουσιαστούν και ν' απολογηθούν, ειδάλλως οι αρχές θα προέβαιναν σε μέτρα εναντίον τους (*Item quod cum Iohannes Francisco, Herini eius soror, Michalis Francesco, Vatho Apraino omnes habitatores in casali Caiaffa sint accusati percussisse Petrum Gisi puerum officialium de nocte, ipso Petro existente cum Iohanne Catellano, de una maçia lignea et effugit violenter idem Michali et hoc fuit in loco de Caiafa, dominus dux et eius consilium dant terminum suprascriptis quod hinc ad dies .VIII. similiter debeant comparere. Alioquin, ex tunc in antea si non comparuerint, dominatio procedet contra eos sicut iustum sibi videbitur, eorum contumacia non obstante.*)¹⁰⁴. Είναι

¹⁰³ Ratti Vidulich, *Duca di Candia Bandi* [...], σ. 68, αρ. 189.

¹⁰⁴ Αυτόθι, σ. 68-69, αρ. 190.

άγνωστο κατά πόσον οι κατηγορούμενοι αυτοί παρουσιάστηκαν στις αρχές, αλλά καθώς δεν συναντάται κάποια άλλη αναφορά στις περιπτώσεις αυτές (τουλάχιστον όχι στο φάκελο των *Bandi*) τα ζητήματα αυτά πιθανόν να διευθετήθηκαν χωρίς να χρειαστεί οι αρχές να προβούν σε πιο δραστικά μέτρα.

Όσον αφορά την εθνική καταγωγή των *signori di notte* και των υφιστάμενών τους, αρχικά, όπως προαναφέρθηκε, οι ίδιοι οι *signori* έρχονταν απευθείας από τη Βενετία, και ακόμη και όταν άρχισαν να εκλέγονται στην Κρήτη από τους ευγενείς του τόπου, υποψήφιοι μπορούσαν να είναι μόνο οι βενετοί ευγενείς. Αυτό συνεπάγεται ότι η πλειοψηφία των εκλεγέντων ως *signori di notte* ήταν βενετικής ή ιταλικής γενικότερα καταγωγής. Πράγματι, σε έγγραφο εκλογής των *signori di notte* της 26^{ης} Οκτωβρίου 1581, παρατίθενται ως εκλεγέντες για την πρώτη *muda* οι ευγενείς Giacomo Demezo του Nicolo, Vincenzo Corner του Giacomo και Piero Gradonico του Matheo, και για τη δεύτερη οι Filippo Corner του Zuane, Nicolo Gradonico του Matheo και Nicolo Demezo του Orssato¹⁰⁵. Πέρα από την απώτατη ιταλική καταγωγή των εκλεγέντων, παρατηρείται και ότι φαίνεται οι εκλεγέντες για την πρώτη *muda* να έχουν συγγενικούς δεσμούς με αυτούς για τη δεύτερη, με τους Piero και Nicolo Gradonico να είναι πιθανότατα αδέρφια (ιδίως αφού έχουν και το ίδιο πατρώνυμο), τους Nicolo και Giacomo Demezo πιθανώς πατέρα και γιος, και τους δύο Corner ή να έχουν άλλο βαθμό συγγένειας ή (λιγότερο πιθανό) να πρόκειται για συνωνυμία.

Οι γραφείς των *signori*, απεναντίας, δεδομένου ότι ήταν *cittadini*, κάλλιστα μπορούσαν να περιλαμβάνουν στις τάξεις τους άτομα ελληνικής καταγωγής, ενώ δεν αποκλείεται να ήταν και πλειοψηφικά ελληνικής καταγωγής, ιδίως τους τελευταίους αιώνες της Βενετοκρατίας. Πράγματι, σε έγγραφο διορισμού γραφένων διαφόρων υπηρεσιών, με ημερομηνία 5 Απριλίου 1586, οι εκλεγέντες ως γραφείς των *signori di notte* με ειδικότητα *al criminal* είναι οι Zuan Prasseo του Λέοντα και Zorzi Papastefanopulo του Marchio, και ο εκλεγείς ως γραφέας των *signori di notte* με ειδικότητα *al civil* είναι ένας Nicolo Vronto¹⁰⁶. Οι γραφείς των *signori di notte* μπορούσαν επίσης να διοριστούν και με *gratia*. Αναφέρεται λόγου χάρη ότι στις 31 Μαρτίου 1313 ο Nicolò Sasso, γιος του Antonino και κάτοικος του Χάνδακα, διορίστηκε με *gratia* γραφέας στους *signori di notte* της πόλης, όπου θα βοηθούσε

¹⁰⁵ Nicolas Karapidakis, *Publication des registres A, B, C, D de la Busta 55 del Archivio del Duca* (παράρτημα της διδακτορικής διατριβής του ιδίου *Administration et milieux administratifs en Crète Vénitienne*), 1983, σ. 335, C, αρ. 138.

¹⁰⁶ Αυτόθι, σ. 439, C, αρ. 408b.

τον Girardino Gravella. Η απόφαση λήφθηκε από 33 από τα 40 μέλη του Συμβουλίου των Σαράντα (*Quarantia*) της Βενετίας και επικυρώθηκε από το Μείζον Συμβούλιο¹⁰⁷.

Στους φρουρούς (*custodes*) των *signori di notte* φαίνεται ότι συγκαταλέγονταν άτομα τόσο ιταλικής όσο και ελληνικής καταγωγής. Αναφέρεται λόγου χάρη ένας Bartholomeus Cavaçato, φρουρός των *signori di notte*, ως μάρτυρας σε έγκλημα στα τέλη του 14^{ου} αιώνα¹⁰⁸. Επίσης υπάρχει μια αναφορά της 30^{ης} Αυγούστου 1367 ότι ένας πρώην φρουρός των *signori*, ονόματι Κώστας Σεβαστός, ενώ είχε απολυθεί, συνέχιζε να προσποιείται το φρουρό, και έκανε και μία κατάσχεση στο πλαίσιο δικαστικής απόφασης, με αποτέλεσμα να τιμωρηθεί με 2 μήνες φυλάκιση¹⁰⁹.

Στην πράξη οι *signori di notte*, όπως και άλλοι αξιωματούχοι, διέπρατταν κάποτε και αυθαιρεσίες. Έχει ήδη αναφερθεί η τάση να παίρνουν μαζί τους στην εξέταση τραυματιών μη θεσμοθετημένους γιατρούς και να καθυστερούν να διαλευκάνουν υποθέσεις και να παραπέμπουν τους κατηγορούμενους στο δικαστήριο. Φαίνεται όμως ότι πιο συχνή ήταν η τάση να λαμβάνουν παράνομα επιπρόσθετες αμοιβές. Πράγματι, στο πλαίσιο κανονισμών για διάφορα δικαστικά αξιώματα της 31ης Μαρτίου 1339, απαγορεύεται μεταξύ άλλων και η αποδοχή δώρων από μέρους των *signori* (*nec possint recipere donum uel presens*)¹¹⁰. Επιπλέον, στα καπιτουλάρια των *signori* συναντώνται και διατάξεις με σκοπό την αποτροπή λήψης παράνομων αμοιβών από μέρους τους. Απαγορευόταν να λάβουν πληρωμή ή δώρο από δράστη ή παθόντα, όταν μετέβαιναν εκτός πόλεως για ανάκριση τραυματισμών ή συμπλοκών. Δεν μπορούσαν επίσης να λάβουν αμοιβή όταν σημείωναν ή κατέγραφαν περίπτωση κρινόμενη από τους γιατρούς ως επικίνδυνη για τη ζωή. Ακόμη, δεν έπρεπε να λαμβάνουν αμοιβή από τους αθωωθέντες για ανθρωποκτονία, κλοπή ή οποιοδήποτε άλλο έγκλημα, με ποινή παύσεως από το αξίωμα και προστίμου 50 υπερπύρων για κάθε παραβάτη και κάθε φορά¹¹¹. Μία ακόμη, αχρονολόγητη, διάταξη δίνει παραπάνω στοιχεία για τις παράνομες αμοιβές που λάμβαναν οι *signori*. Η διάταξη αυτή αναφέρει ότι κατά κακή συνήθεια, οι *signori di notte*, οι αγορανόμοι και άλλοι αξιωματούχοι του Χάνδακα

¹⁰⁷ Freddy Thiriet (έκδ.), *Délibérations des assemblées vénitiennes concernant la Romanie*, τ. Α' (Παρίσι: Mouton, 1966), σ. 149, αρ. 280.

¹⁰⁸ Santschi, "Procès criminels [...]", σ. 91.

¹⁰⁹ Elisabeth Santschi, *Régestes des Arrêts Civils et des Mémoires (1363-1399) des archives du duc de Crète*, Bibliothèque de l'Institut hellénique d'études byzantines et post-byzantines de Venise 9 (Βενετία: Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 1976), σ. 120.

¹¹⁰ Θεοτόκης, *Θεσπίσματα της Βενετικής Γερουσίας [...]*, τ. Α', σ. 179-180.

¹¹¹ Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 135.

λάμβαναν από τους καταδικαζόμενους χρήματα όταν μετέβαιναν στα χωριά για εκτέλεση καταδικαστικών αποφάσεων, προφασιζόμενοι ότι δικαιούνταν “ποδοκόπιο”, το οποίο δεν συμψήφιζαν με τις ποινές, αλλά μοιράζονταν μεταξύ τους με τους γραφείς και τους φύλακές τους. Αυτό επιβάρυνε τους κατηγορούμενους καθώς το πλήρωναν πέρα από την ποινή τους. Έτσι οι σύμβουλοι Κρήτης Αντώνιος Πεζάρης και Μαρίνος Λάνδος, απόντος του δούκα λόγω ασθενείας, διέταξαν να μη λαμβάνει κανείς αξιωματούχος του Χάνδακα χρήματα από καταδικαζόμενο με το πρόσχημα ποδοκοπίου, αλλά κάθε χρηματική ποσότητα που λαμβανόταν από καταδικαζόμενο έπρεπε να συμψηφίζεται στην ποινή. Τέλος, φαίνεται ότι τουλάχιστον μερικοί γραφείς παραμελούσαν την τήρηση αρχείου των υποθέσεων, ή δεν τηρούσαν το αρχείο επιμελώς. Συγκεκριμένα, μια διάταξη της 12^{ης} Μαΐου 1424 όριζε ότι οι γραφείς των *signori di notte* για τις ποινικές υποθέσεις Γεώργιος Μενδρίνος και Άγγελος Τζαπαρίνος όφειλαν να τηρούν τετράδιο, στο οποίο να σημειώνουν τις μηνύσεις κλοπής και τις ανακρίσεις που γίνονται σε σχέση με τις υποθέσεις αυτές, “εν τάξει και καθαρώς”, και όχι σε φύλλο χαρτιού, ώστε να είναι εύκολη η αναζήτησή τους ανά πάσα στιγμή. Στους παραβάτες οριζόταν ποινή 100 υπερπύρων για τον καθένα και για κάθε φορά¹¹².

¹¹² Αυτόθι, σ. 137 και 139-140.

Capitani del borgo και Capitani de piazza

Δύο άλλες υπηρεσίες δημόσιας τάξης και επιτήρησης που λειτούργησαν στη διάρκεια της Βενετοκρατίας στην Κρήτη ήταν αυτές του *capitano del borgo* (*capitanus burgi*) και του *capitano de piazza* (καπετάνιος της πλατείας)¹¹³. Αμφότερες υπηρεσίες ήταν αστυνομικού χαρακτήρα, με καθήκοντα προστασίας της πόλης, και ειδικότερα της αγοράς, και απαντούν μόνο στον Χάνδακα και στο Ρέθυμνο¹¹⁴.

Σε σχέση με τον *capitano de piazza*, γνωρίζουμε ελάχιστα για τις αρμοδιότητες και τους περιορισμούς του αξιώματός του. Γνωρίζουμε ότι στην άσκηση των καθηκόντων του είχε ως βοηθούς 12 αξιωματικούς (*officiali*). Επίσης γνωρίζουμε ότι κατείχε το αξίωμά του δια βίου. Μόνο μια πιθανή απουσία του κατόχου επέφερε ανάγκη για αντικαταστάτη, και μάλιστα ο κάτοχος του αξιώματος μπορούσε να προτείνει ο ίδιος τον αντικαταστάτη του. Ο άμεσος προϊστάμενός του φαίνεται ότι ήταν ο ίδιος ο δούκας, καθώς ο Piero Castrolifaca (νοτάριος των βενετών συνδίκων Ανατολής Zuanne Gritti και Giulio Garzoni περί τα τέλη του 16^{ου} αι.) καταγράφει το αξίωμα μεταξύ αυτών που συνιστούσαν την *curia ducalis*. Το αξίωμά του *capitano de piazza* φαίνεται επίσης ότι διέθετε κάποια σύνδεση με αυτό των *signori di notte* μέσω του προσώπου του γραφέα της υπηρεσίας, ο οποίος ήταν ο ίδιος με εκείνον του αστικού τομέα των *signori di notte*¹¹⁵. Ακόμη, σε σχέση με τη μισθοδότηση του αξιωματούχου αυτού, φαίνεται ότι ο μισθός του, όπως και άλλων αξιωματούχων, αντλείτο από τα έσοδα που λαμβάνονταν από τις χρηματικές ποινές. Αυτό αναφέρει ο τέως δούκας Κρήτης Francisco Bernardo στην έκθεσή του προς τη Βενετία που παρουσιάστηκε την 3^η Φεβρουαρίου 1541 (*more veneto* 1540), στο πλαίσιο της πρότασής του περί πρόσληψης ενός έντιμου ιταλού αξιωματούχου του οποίου ο μισθός θα αντλείτο από την ίδια αυτή πηγή ([...] *qual denaro si potria trazer delle condanason criminal, come se fa del selario del capitano de piazza, et de altri officiali senza gravezza alcuna de quella camera.*)¹¹⁶.

Άμεσες πληροφορίες σε σχέση με την κοινωνική και εθνική καταγωγή των *capitani de piazza* δεν έχουν βρεθεί, όμως αυτή μπορεί να εκμαιευθεί έμμεσα από τις διαθέσιμες καταγραφές διορισμών στο αξίωμα. Αναφέρεται καταρχάς σε καταγραφή

¹¹³ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 66.

¹¹⁴ Παπαδάκη, «Τοπικοί αξιωματούχοι και υπάλληλοι», σ. 90.

¹¹⁵ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 211· Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 66.

¹¹⁶ Μαρία Ντούρου-Ηλιοπούλου, *Φράγκοι και Βενετοί στη Ρωμανία: αρχειακά τεκμήρια* (Αθήνα: Ηρόδοτος, 2016), σ. 367-372 :372.

της τελευταίας ημέρας του Φεβρουαρίου του 1577 (*more veneto* 1576) ότι ο Zorzi Daliguagio του Marc'-Antonio εξελέγη “capitano da piazza” για δύο έτη στη θέση του Jacomo Rimondo, ο οποίος ζήτησε την προσωρινή αντικατάστασή του μέσω αίτησης που παρουσιάστηκε από τον *gastaldo* Marc'-Antonio Datrviso¹¹⁷. Καταγραφή της 2^{ας} Οκτωβρίου του ίδιου έτους αναφέρει ότι ο “capitano da piazza” Piero Drimi οφείλει να παρουσιαστεί στο αξίωμά του από τις 11 Οκτωβρίου¹¹⁸, ενώ καταγραφή της 18^{ης} Μαρτίου 1578 αναφέρει ότι καθώς ο ser Piero Drimi είχε απασχόληση στον Προνοητή Lucha Michel, διορίζεται στη θέση του ο ser Marin Polo¹¹⁹. Αυτές οι καταγραφές, αν και λίγες στον αριθμό και αφορούν μόνο τα τέλη του 16^{ου} αι., αποτελούν πάντως ένδειξη ότι, τουλάχιστον την περίοδο αυτή, οι *capitani de piazza* ήταν στην πλειοψηφία τους βενετικής / ιταλικής εθνικής καταγωγής.

Λίγες σχετικά πληροφορίες διαθέτουμε και σε σχέση με τον *capitano del borgo*. Το αξίωμα προοριζόταν μόνο για τους βενετούς ευγενείς, στοιχείο που προκύπτει από το κείμενο μιας πρεσβείας του ανώτερου κοινωνικού στρώματος του Ρεθύμνου προς τη Βενετία της 1^{ης} Νοεμβρίου 1558, όπου αναφέρεται ότι η άσκηση του αξιώματος προοριζόταν αποκλειστικά για τους βενετούς ευγενείς (*lo essercitio del qual tocca solum alii nobili vostri venetiani*)¹²⁰. Αυτό επιβεβαιώνεται από μία πράξη διορισμού της ίδιας περιόδου, όπου αναφέρεται ότι στις 7 Ιανουαρίου 1559 ο ρέκτορας Ρεθύμνου Pasquale Cicogna, αφού ενημερώθηκε για την καταλληλότητα (*sufficiencia*) του βενετού ευγενή Γεωργίου Καλλέργη του Μάρκου, τον εξέλεξε *capitano della custodia del borgo* για το χρονικό διάστημα που ο ίδιος ο Cicogna θα ήταν διοικητής του Ρεθύμνου (*per tutto il tempo del suo Reggimento*). Ανάλογα τον Ιούνιο του 1580 το αξίωμα απονεμήθηκε στο Βενετό ευγενή Μαρίνο Polani του ποτέ Ιωάννη¹²¹. Φαίνεται όμως ότι πριν τα μέσα του 15^{ου} αι. τα κριτήρια εισδοχής στο αξίωμα ήταν πιο διευρυμένα. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι ένας Marco Grioni εξελέγη *capitano al borgo* του Χάνδακα δια βίου με *gratia* στις 6 Σεπτεμβρίου 1435. Όμως μια πράξη της Γερουσίας της 7^{ης} Μαΐου 1449 περιόριζε το αξίωμα σε φεουδάρχες κι έτσι το *Reggimento* ήθελε να του αφαιρέσει το αξίωμα. Ο Grioni απευθύνθηκε στην κεντρική εξουσία στη Βενετία, και οι σύμβουλοι της *Signoria*, κρίνοντας βάσει της *gratia* του 1435 και μίας απόφασης της Γερουσίας της 29^{ης}

¹¹⁷ Karapidakis, *Publication des registres*, σ. 199, Β, αρ. 244.

¹¹⁸ Αυτόθι, σ. 211, Β, αρ. 270.

¹¹⁹ Αυτόθι, σ. 219, Β, αρ. 278.

¹²⁰ Πλουμίδης, *Πρεσβείες Κρητών*, σ. 136-137.

¹²¹ Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση*, σ. 243.

Ιουλίου 1364 ότι ο Grioni δεν επηρεαζόταν από το διάταγμα του 1449, επιβεβαίωσαν στις 7 Οκτωβρίου 1450 το δικαίωμά του να κρατήσει τη θέση του¹²². Αυτή η πηγή δείχνει ότι προκειμένου να υπάρξει καν συζήτηση για αφαίρεση του Grioni από το αξίωμα, αυτός δεν πρέπει να ήταν φεουδάρχης - πιθανώς να ήταν *cittadino* - , καθώς μόνο οι ευγενείς είχαν δικαίωμα κτήσης γαιών. Προαναφέρθηκε ότι συχνά δεν λαμβανόταν υπόψη η καταλληλότητα ενός υποψηφίου για την εκάστοτε θέση στη χορήγηση της *gratia*, αλλά φανερά με τη νέα ρύθμιση του 1449, που περιόριζε το αξίωμα σε φεουδάρχες, ο Grioni δεν πρέπει να φαινόταν πλέον κατάλληλος να κρατήσει το αξίωμα, ειδάλλως δεν θα ήθελε το *Reggimento* να τον απομακρύνει. Έτσι μπορεί ν' αντληθεί το συμπέρασμα ότι, ασχέτως του ότι ο Grioni είχε λάβει το αξίωμα με *gratia*, φανερά τα κριτήρια εισδοχής σε αυτό ήταν πιο διευρυμένα πριν το 1449.

Από εντολή της 27^{ης} Ιανουαρίου 1369 (*more veneto* 1368), που παρατέθηκε στην *commissio* του γενικού καπετάνιου Κρήτης Νικολάου Mudatio, με ημερομηνία 12 Ιουλίου 1411, πληροφορούμαστε ότι στο Χάνδακα η εκλογή του *capitaneus burgi* ήταν αρμοδιότητα του γενικού καπετάνιου (*Item denotamus tibi quod in nostris consiliis minoris, rogatorum et additionis, MCCCLXVIII, die XXVII ianuarii, declaratum et captum fuit, quod decetero, donec erit capitaneus in Candida, electio capitanei burgi spectet ad ipsum capitaneum nostrum.*)¹²³, ενώ άλλη εντολή της ίδιας *commissio* πληροφορεί ότι ο γενικός καπετάνιος ήταν υπεύθυνος και για τη φρουρά της πόλης του Χάνδακα και του βούργου της (*custodia civitatis Candide et burgi spectet ad te*)¹²⁴.

Ο *capitano del borgo* είχε αστυνομικά καθήκοντα σχετικά με την τήρηση της δημόσιας τάξης στην περιοχή του βούργου, δηλαδή των περιχώρων και γενικά των συνοικιών εκτός του οχυρωματικού περιβόλου¹²⁵. Η έκταση όμως της δικαιοδοσίας του φαίνεται ότι ποικίλλε, ανάλογα και με την οχυρωματική διαμόρφωση της εκάστοτε πόλης: στην περίπτωση του Ρεθύμνου λόγου χάρη, από τον τέταρτο

¹²² Thiriet, *Délibérations des assemblées vénitiennes* [...], τ. Β', σ. 190, αρ. 1452· Monique O'Connell, "The Castellan in Local Administration in Fifteenth Century Venetian Crete", *Θησαυρίσματα* 33 (2003), σ. 161-177 :165 και υποσημείωση 19.

¹²³ Χαράλαμπος Γάσπαρης, «Μητροπολιτική εξουσία και αξιωματούχοι των αποικιών: Ο καπιτάνος Κρήτης (14ος - 15ος αι.)», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 12 (1998), σ. 171-214 :207.

¹²⁴ Αυτόθι, σ. 208-209. Η εντολή αυτή φαίνεται να επαναλαμβάνεται και σε μεταγενέστερη φάση, όπως διαπιστώνεται από το Ms. Marc. Ital. VII 354 (=7656), φ. 7r-v, που μιλάει για "officiali per custodia della città et borgo" (Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 66 και υποσημείωση 100 στην ίδια σελίδα).

¹²⁵ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 66· Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 212.

βενετοτουρκικό πόλεμο και εξής ο "βούργος" (*borgo*) στις πηγές ταυτίζεται με ολόκληρη την πόλη, αφού μετά την τουρκική επιδρομή του 1571 είχαν καταστραφεί οι παλιές οχυρώσεις της πόλης (το *Castel vecchio*), που στοιχειοθετούσαν τη διάκριση πόλης και περιχώρων¹²⁶.

Ο καπετάνιος του βούργου φαίνεται ότι διέθετε, πέρα από φρουρούς, και γραφείς, όπως διαπιστώνεται έμμεσα σε αναφορά της 6^{ης} Δεκεμβρίου 1408, που εντασσόταν στο πλαίσιο του διακανονισμού των διαφορών μεταξύ του Δούκα και των συμβούλων του και του γενικού καπετάνιου Κρήτης Gabriel Aymo ([...] *capitanei, scribe et squaraguayte burge Candide* [...])¹²⁷.

Τέλος, διαθέτουμε πληροφορίες και για το μισθό του *capitano del borgo*. Αυτές αντλούνται από το κείμενο της πρεσβείας του ανώτερου κοινωνικού στρώματος του Ρεθύμνου προς τη Βενετία της 1^{ης} Νοεμβρίου 1558, και συγκεκριμένα από το 17^ο αίτημα της πρεσβείας αυτής, το οποίο είχε ως στόχο την επαναφορά του μισθού του προσωπικού της υπηρεσίας στο επίπεδο που βρισκόταν πριν τη μείωση που επέβαλε ο σύνδικος Ανατολής Condolmer. Το αίτημα αρχίζει υπενθυμίζοντας το μέγεθος του έργου που επιτελεί η υπηρεσία προστατεύοντας τους πολίτες και τις περιουσίες τους, αποτελώντας έτσι έμμεση πληροφόρηση για το ότι το αξίωμα πράγματι είχε αστυνομικού χαρακτήρα καθήκοντα (*Et perchè sappiamo serenissimo Principe grande esser la fatica del Capitaneato del borgo di questa città in custodir li suoi sudditi et le facultà loro*). Ακολούθως αναφέρεται ότι ο μισθός του αξιώματος όταν γραφόταν η πρεσβεία ήταν μόνο 9,5 δουκάτα *correnti* (*et vediamo che per il poco salario so trova esso officio sono in tutto ducati nuove et mezzo correnti come nelli libri della Camera fiscal*), ποσό σύμφωνα με την πρεσβεία πενιχρό, καθώς δεν επαρκούσε για την πληρωμή των μηνιαίων αμοιβών του επικουρικού προσωπικού της υπηρεσίας (*quali non sono bastanti alle spese degli huomini del Capitano per mese uno*). Επισημαίνονται ύστερα οι αρνητικές συνέπειες αυτής της κατάστασης: δεν βρίσκονται άξια άτομα για να υπηρετήσουν στο αξίωμα (*il qual non vien esser accettato da personaggi degni et atti a simil essercitio*), κάτι που έχει δυσμενή αντίκτυπο στην περιφρούρηση των περιουσιών των πολιτών (*a detrimento et perdita quotidiana delle facultà de'nobili et popolari*). Το κείμενο προχωρά ακολούθως στο κυρίως αίτημα της ανάκλησης της απόφασης του

¹²⁶ Λαμπρινός, *Κοινωνία και Διοίκηση*, σ. 243.

¹²⁷ Noiret, *Documents inédits*, σ. 194.

Συνδίκου Condolmer για τη μείωση του μισθού (*Supplicamo alla benignità vostra rinvocar certo ordine del magnifico Condolmer, qual fu Sindaco di Levante.*), αναφέροντας στο πλαίσιο αυτό την πληροφορία ότι το ύψος του εν λόγω μισθού πριν την απόφαση της μείωσης ήταν 175 υπέρπυρα (*Per il qual ordine fu sminuito il salario di esso Capitanio che scodeva dalla Camera perperi 175, come si vede dalli libri di essa Camera*). Τα επιχειρήματα της πρεσβείας πρέπει να φάνηκαν πειστικά στη μητρόπολη, καθώς το αίτημα έγινε δεκτό από τη βενετική γερουσία (*Sia risposo che in gratificatione di quelli fedelissimi nostri ne contentamo di concederli et così li concedemo quanto dimandano in questo capitolo.*)¹²⁸. Πράγματι, από άλλες πηγές διαπιστώνουμε ότι 20 χρόνια αργότερα (το 1578) οι ετήσιες αποδοχές του *capitano del borgo* ήταν 170 υπέρπυρα, δηλαδή μεγαλύτερες από τους μισθούς άλλων αξιωματούχων της ανώτερης υπαλληλίας (100 υπέρπυρα ο καθένας, με εξαίρεση τους καστελλάνους, που καθένας τους αμειβόταν με 452 υπέρπυρα)¹²⁹.

¹²⁸ Πλουμίδης, *Πρεσβείες Κρητών*, σ. 136-137.

¹²⁹ Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση*, σ. 243.

Καστελλάνοι και γραφείς τους

Οι καστελλάνοι ήταν οι διοικητές των διαφόρων φρουριών των επαρχιών, και είχαν διοικητικές, στρατιωτικές (αμυντικές) και δικαστικές κατά κύριο λόγο εξουσίες. Τα κριτήρια εκλογής τους διέφεραν ανάλογα με τη χρονική περίοδο. Τον 14^ο αι., κύριο κριτήριο για την καταλληλότητα των καστελλάνων ήταν η διαμονή στο νησί. Όμως στα τέλη του 14^{ου} αι., η καταλληλότητα περιορίζεται μόνο στα άτομα που ανήκαν στο Συμβούλιο των ευγενών¹³⁰. Συγκεκριμένα, σε διάταγμα της βενετικής Γερουσίας της 16^{ης} Μαΐου 1392, ανταποκρινόμενο σε προτάσεις του πρώην δούκα Κρήτης Domenico Bon, αναφέρεται ότι στα διαμερίσματα Χανίων και Ρεθύμνου υπήρχαν φεουδάρχες οι οποίοι είχαν γίνει τέτοιοι επειδή αγόρασαν ένα φέουδο, ασχέτως μεγέθους, και έτσι δικαιούνταν να διοριστούν ως καστελλάνοι. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να διορίζονται συχνά ως καστελλάνοι άτομα προσκείμενα στους ρέκτορες ή ξένοι από άλλα έθνη, γεγονός που προκαλούσε αγανάκτηση από μέρους των ευγενών, καθώς φαινόταν ντροπιαστικό. Έτσι απαγορεύτηκε ο διορισμός ως καστελλάνων φεουδάρχων που δεν ήταν μέλη ή του Μεγάλου Συμβουλίου της Βενετίας ή του Συμβουλίου των φεουδάρχων στην Κρήτη, με ποινή 100 υπέρπυρα για τους παραβάτες ([...] *tales intelligentur esse quilibet qui ement feudum magnum vel parvum. Ex quo sequitur quod familiares rectorum locorum predictorum seu persone forenses et peregrinarum nationum, acquirentes unum pheudum minimum, reputantur in numero pheudatorum predictorum et per consequens eliguntur et fiunt in castellaniis predictis quod est causa magne indignationis et contra omnem humanitatem et in magnum onus nobilium Venetiarum et insule nostre Crete, quibus tales multotiens preponuntur, Vadit pars quod aliquis qui de cetero emet aliquod pheudum in locis predictis qui non sit de nostro consilio Venetiarum vel de consilio quod solebat esse de pheudatis Crete, non possit eligi per aliquem modum in castellaniis predictis ...*)¹³¹. Το 1383 ορίστηκε και ο τρόπος εκλογής των καστελλάνων: ο δούκας της Κρήτης και οι σύμβουλοί του θα πρότειναν υποψηφίους, και η πλήρης επιτροπή του *Reggimento*, αποτελούμενη από τον δούκα και τους συμβούλους, καθώς και τον γενικό καπετάνιο και τους θησαυροφύλακες, θα ψήφιζε μεταξύ αυτών. Το 1490 ο τρόπος εκλογής τροποποιήθηκε και ορίστηκε ότι οι

¹³⁰ O'Connell, "The Castellan [...]", σ. 163.

¹³¹ Noiret, *Documents inédits*, σ. 49.

καστελλάνοι θα εκλέγονταν από ειδικούς εκλέκτορες, οι οποίοι θα ήταν δύο βενετοί και δύο κρητικοί ευγενείς¹³².

Τον 16^ο αι. οι καστελλάνοι επιλέγονταν μεταξύ των βενετών και κρητικών ευγενών, και εκλέγονταν δύο κάθε δύο έτη, με θητεία ενός έτους ο καθένας - δηλαδή υπηρετούσαν εναλλάξ το ένα έτος βενετοί και το άλλο κρητικοί ευγενείς¹³³. Πράγματι, σε παράρτημα του έργου *Historia di Candia* του Andrea Corner, όπου αναφέρονται οι κατηγορίες των αξιωμάτων όπως αποφασίστηκαν το 1531, αναφέρεται, στο πλαίσιο της παράθεσης ενός άλλου αξιώματος, ότι [...] *I' una muda nobili veneti al' altra nobili cretensi, come si fa della castellanaria* [...] ¹³⁴, ενώ η ίδια πληροφορία αναφέρεται και στην έκθεση του γενικού καπετάνιου Κρήτης Gaspar Rhenerius, που παρουσιάστηκε στις 15 Δεκεμβρίου 1563, πάλι στο πλαίσιο της αναφοράς και άλλων αξιωμάτων, ως εξής: [...] *signori di Notte et altri simili che si danno a nobili veneti, et similmente le castellanarie di fuori et capitanarie che si danno uno anno a veneti, et uno a cretensi* [...] ¹³⁵. Στα Χανιά και το Ρέθυμνο οι υποψήφιοι για καστελλάνοι ευγενείς (Βενετοί και Κρητικοί) της επαρχίας διορίζονταν από τους ρέκτορες των επαρχιών αυτών, με την κεντρική κυβέρνηση (*Reggimento*) του Χάνδακα να δίνει την τελική έγκριση στις επιλογές των ρεκτόρων¹³⁶.

Ένας ακόμη κανόνας που ίσχυε σε σχέση με την εκλογή των καστελλάνων ήταν ότι απαγορευόταν οι υποψήφιοι να γίνουν καστελλάνοι σε μέρη όπου είχαν φέουδα, πιθανότατα ώστε να μην έχουν προσωπικά συμφέροντα στην περιοχή για την οποία θα ήταν αρμόδιοι, κάτι που θα επηρέαζε αρνητικά τον τρόπο διοίκησής τους. Η πληροφορία αυτή παρατίθεται στο πλαίσιο μιας πρεσβείας από μέρους όλης της Κρήτης, με χρονολογία 23 Δεκεμβρίου 1490, ως εξής: *Hoc etiam addito et declarato quod nullus predictorum imbussulorum ire possit ad ullam castellaniam sive officium eius loci sub cuius jurisdictione ipse habeat pheuda aut alias possessiones suas*. Αν τύχαινε μάλιστα στην κλήρωση του αξιώματος να εκλεγεί κάποιος σε τόπο όπου διέθετε φέουδα, τότε κανονιζόταν να του παραχωρηθεί άλλη θέση σε μέρος όπου δεν είχε φέουδα και η θέση στην οποία είχε κληρωθεί δινόταν σε άλλον (*Et ideo si aliquando evenerit quod aliquis ex bussulo extrahatur pro eo*

¹³² O'Connell, "The Castellan [...]", σ. 165 και 169.

¹³³ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 214· Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 109.

¹³⁴ Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 119 και 121.

¹³⁵ Μαρία Ντούρου-Ηλιοπούλου, «Η έκθεση του καπετάνιου Gaspar Rhenerius (1563): Στοιχεία για τη Βενετοκρατούμενη Κρήτη και ιδιαίτερα για το Χάνδακα», *Παρουσία* 1 (1982), σ. 138-163 :146 και 157.

¹³⁶ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 216.

*loco ubi habeat pheuda aut alias suas possessiones tunc et eo casu ille talis reservetur ad primum aliud officium vacaturum ubi pheuda et possessiones non habeat et loco ipsius extrahi debeat unus alius sicque in omnibus talis ordo observetur.)*¹³⁷.

Οι καστελλάνοι είχαν ως βοηθούς στα δικαστικά τους κυρίως καθήκοντα και γραφείς¹³⁸. Εκλέγονταν δύο γραφείς κάθε δύο χρόνια, με θητεία ενός έτους ο καθένας, και η εκλογή τους γινόταν παράλληλα με αυτή των καστελλάνων και των καπετάνιων κατά των κλεφτών¹³⁹. Το αξίωμα ήταν θεωρητικά ανοικτό σε όλους τους *cittadini*, αλλά στην πράξη συχνά εναλλάσσονταν τα ίδια άτομα στο αξίωμα ή γραφείς των πόλεων έπαιρναν άδεια να υπηρετήσουν κοντά σ' έναν καστελλάνο στην επαρχία, με κίνητρο την αποκόμιση κέρδους¹⁴⁰.

Φαίνεται επίσης ότι υπήρχε και ένας υποκαστελλάνος με δικό του γραφέα. Η ύπαρξη του αξιώματος του υποκαστελλάνου εκμαιεύεται έμμεσα καταρχάς από την αναφορά του αξιώματος σε δύο διατάξεις των μέσων του 14^{ου} αι., της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1349 και της 2^{ας} Ιουλίου 1361¹⁴¹. Πιο ξεκάθαρη όμως αναφορά στην ύπαρξη του αξιώματος αυτού, καθώς και του γραφέα του, εμφανίζεται σε διάταξη της 24^{ης} Ιουλίου 1582 με την οποία οι σύνδικοι Gritti και Garzoni αποφάσισαν την ακύρωση της εκλογής ορισμένων αξιωματούχων και ζήτησαν από το Reggimento να εκλέξει νέους αξιωματούχους στη θέση των ακυρωθέντων. Στο πλαίσιο της διάταξης αυτής, καταρχάς οι σύνδικοι αναφέρουν στον πρόλογο το αξίωμα του υποκαστελλάνου μεταξύ των αξιωμάτων των ακυρωθέντων (*stante la cassatione per noi hoggi fatta delli sottoscritti vice-castellani, capitanei contra fures et scrivani*)¹⁴². Κατόπιν παρατίθεται η λίστα των ακυρωθέντων αξιωματούχων. Σ' αυτήν εντοπίζουμε και ορισμένους υποκαστελλάνους και γραφείς των υποκαστελλάνων. Συγκεκριμένα, παρατίθενται οι Zuanne Notara και Nicolo Notara, υποκαστελλάνοι του κάστρου Priotissa (*vice-castellani del castel Priotissa*), ο Zorzi Sclavo, υποκαστελλάνος του Bonifacio (*vice-castellano del castel Bonifacio*), ο γραφέας του Sclavo, Michel Davigonza, και ο Francesco Miraviglia, υποκαπετάνιος κατά των κλεφτών και

¹³⁷ Πλουμίδης, *Πρεσβείες Κρητών*, σ. 17-18.

¹³⁸ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 216.

¹³⁹ Αυτόθι, σ. 217 και υποσημείωση 5 στην ίδια σελίδα.

¹⁴⁰ Αυτόθι, σ. 217-218.

¹⁴¹ Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 165.

¹⁴² Karapidakis, *Publication des registres*, σ. 362, C, αρ. 210.

γραφέας του υποκαστελλάνου της Πεδιάδας (*vice-capitaneo contra fures et scriva vice-castellani de Pediada*)¹⁴³.

Στο πλαίσιο των δικαστικών τους καθηκόντων οι καστελλάνοι είχαν και ερευνητικού χαρακτήρα αρμοδιότητες. Αυτές, όπως συνάγεται από τις διαθέσιμες πηγές, αφορούσαν τουλάχιστον την ανάκριση μαρτύρων και υπόπτων. Μία διάταξη ενός σωζόμενου καπιτουλαρίου για τους καστελλάνους δίνει μια πρώτη ένδειξη για τα ανακριτικά καθήκοντά τους· αναφέρει ότι ο καστελλάνος έπρεπε με επιμέλεια να ανακρίνει και να συλλαμβάνει όλους τους δουλοπάροικους της κοινότητας (μάλλον ενν. όσους είχαν παρανομήσει), τόσο οικογενειάρχες όσο και υιούς, και να τους στέλνει στην Signoria (*Item studiosus ero inquirere et invenire omnes villanos comunis tam massarios quam filios et ipsos ordinate mittere signorie*)¹⁴⁴. Πιο ενδιαφέρουσα κρίνεται μια χειροπιαστή περίπτωση κατά την οποία η ανάκριση μαρτύρων από τον καστελλάνο βοήθησε στη λήψη απόφασης. Η περίπτωση αυτή εμφανίζεται σε καταγραφή με χρονολογία 17 Μαρτίου 1394, και αφορά την απόφαση που λήφθηκε σε σχέση με μία διαφορά μεταξύ ιδιωτών: στο Castro Novo, ο Νικήτας Condoleo επέστρεψε ενώπιον του δικαστηρίου στη Ζανίνα Mussuro ένα ζεύγος χρυσών βραχιολιών, καθώς η εξέταση των μαρτύρων από τον καστελλάνο κατέδειξε ότι αυτά τα βραχιόλια είχαν δοθεί στη Ζανίνα από τον πρεσβύτερο Εμμανουήλ Mussuro ως ενέχυρο ενός δανείου που του έκανε, και η Ζανίνα τα δάνεισε στη Μαρία, σύζυγο του Νικήτα, ώστε εκείνη να πάει σε μια γιορτή¹⁴⁵.

Ειδικοί κανόνες σχετικά με την ανάκριση ίσχυαν σε περιπτώσεις επικίνδυνων τραυματισμών ή ανθρωποκτονιών, όπως διαπιστώνεται από σχετικές διατάξεις στα σωζόμενα καπιτουλάρια. Μια διάταξη της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1349, συμπεριληφθείσα στο καπιτουλάριο των καστελλάνων, διευκρινίζει από ποιον έπρεπε να γίνεται η εξέταση αυτών των υποθέσεων: δεν μπορούσε να διενεργήσει αυτή την ανάκριση ο γραφέας του καστελλάνου από μόνος του, αλλά έπρεπε ο καστελλάνος να μεταβεί στο σημείο όπου έλαβε χώρα το περιστατικό αυτοπροσώπως, χωρίς να δικαιούται να στείλει ως αντικαταστάτη τον υποκαστελλάνο. Η ποινή σε περίπτωση αθέτησης αυτής της εντολής ήταν 20 υπέρπυρα για κάθε φορά, και το ποσό διανεμόταν σε τρία

¹⁴³ Αυτόθι, σ. 363, C, αρ. 210.

¹⁴⁴ Gerland, *Das Archiv*, σ. 104· Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 154.

¹⁴⁵ Santschi, *Régestes des Arrêts Civils*, σ. 90. Το κάστρο Novo βρισκόταν στη διοικητική περιφέρεια του Χάνδακα, στην περιοχή της σημερινής επαρχίας Καινούργιου, υπαγόμενης στο δήμο Μοιρών (Στέργιος Γ. Σπανάκης, «Στατιστικές ειδήσεις περί Κρήτης του τέλους του 16^{ου} αιώνα», *Κρητικά Χρονικά* 12, τχ. 2 (1958), σ. 321-334 :322).

μέρη, εκ των οποίων το ένα τρίτο λάμβανε ο μηνυτής, το άλλο οι *signori di notte* και το υπόλοιπο η κοινότητα¹⁴⁶. Αυτή η πηγή, πέρα από τα άμεσα στοιχεία που παραδίδει το ίδιο το κείμενό της, παραδίδει έμμεσα και μερικές ακόμη πληροφορίες. Πρώτον, ότι, για να χρειαστεί να δημοσιευτεί αυτή η εντολή, φανερά υπήρχε η τάση τις εξετάσεις αυτές να μην τις εκτελεί ο ίδιος ο καστελλάνος, αλλά να αποστέλλεται αντ' αυτού π.χ. ο γραφέας. Αυτή η τάση διαπιστώνεται και από άλλες πηγές, όχι μόνο σε σχέση με τις συγκεκριμένες ανακριτικές δραστηριότητες, αλλά και σε σχέση με τα υπόλοιπα καθήκοντα του καστελλάνου, και θα εξεταστεί πιο λεπτομερώς αργότερα στην ενότητα. Από τη διευκρίνιση επίσης ότι ο καστελλάνος δεν δικαιούταν να στείλει ως αντικαταστάτη τον υποκαστελλάνο πληροφορούμαστε ότι μπορεί να υπήρχε η τάση ενίοτε να στέλνεται ο υποκαστελλάνος να διενεργήσει τις ανακρίσεις αντί να πηγαίνει ο ίδιος ο καστελλάνος. Πληροφορούμαστε επιπλέον έμμεσα ότι μπορούσε ο καστελλάνος να τύχει μήνυσης αν αθετούσε την εντολή αυτή, δεδομένης της αναφοράς ότι ο μηνυτής θα λάμβανε το ένα τρίτο του ποσού της ποινής. Παράλληλα φαίνεται ότι η αρμοδιότητα της καταδίκης του καστελλάνου σε περίπτωση αθέτησης της εντολής αυτής ενέπιπτε στους *signori di notte* (προφανώς στο πλαίσιο των δικαστικών τους καθηκόντων), οι οποίοι λάμβαναν το ένα τρίτο της ποινής ως αμοιβή για τη συμβολή τους. Ενδιαφέρον τέλος κρίνεται το γεγονός ότι μέρος του ποσού της ποινής πήγαινε και στην κοινότητα (μάλλον εννοείται η κοινότητα για την οποία ήταν αρμόδιος ο καστελλάνος), ίσως επειδή το να κάνουν την ανάκριση ο γραφέας ή ο υποκαστελλάνος μπορούσε να θεωρηθεί επιζήμιο γι' αυτήν, δεδομένου ότι αυτοί δεν ήταν οι εγκεκριμένοι αρμόδιοι γι' αυτό το ζήτημα.

Φαίνεται ότι η εντολή αυτή δεν είχε τα αναμενόμενα αποτελέσματα, καθώς στις 2 Ιουλίου 1361, επί δούκα Κρήτης Μαρίνου Grimanì, δημοσιεύθηκε μια διάταξη, επίσης συμπεριληφθείσα στο καπιτουλάριο των καστελλάνων, με πάνω - κάτω τα ίδια λόγια, αλλά με την προσθήκη ορισμένων διευκρινίσεων. Η πρώτη διευκρίνιση ήταν σε σχέση με το ότι ο γραφέας δεν μπορούσε να ενεργήσει την ανάκριση μόνος του - την ανάκριση έπρεπε να ενεργήσει ο καστελλάνος, ο οποίος θα διέταζε τον γραφέα να την καταγράψει. Αυτή η διευκρίνιση παραδίδει το ρόλο που αναμένονταν από το νόμο να εκτελούν ο καστελλάνος και ο γραφέας: ο καστελλάνος θα είχε το ρόλο του ανακριτή, και ο γραφέας θα δρούσε απλώς ως γραφέας, ρόλο στον οποίο όμως, όπως προαναφέρθηκε, δεν συμμορφώνονταν στην πράξη τα δύο αυτά μέρη,

¹⁴⁶ Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 165.

με τον γραφέα συχνά να λαμβάνει και ρόλο ανακριτή. Η δεύτερη διευκρίνιση αφορούσε στο ότι ο καστελλάνος έπρεπε να μεταβαίνει αυτοπροσώπως στο σημείο όπου έλαβε χώρα το περιστατικό, καθώς προστίθεται ότι αυτό θα γινόταν “πλήν ανωτέρας βίας” - συνεχίζεται όμως η απαγόρευση να στείλει ως αντικαταστάτη του τον υποκαστελλάνο¹⁴⁷.

Ένα ακόμη πρόβλημα που φανερά είχε να αντιμετωπίσει η κεντρική διοίκηση σε σχέση με την εξέταση των τραυματισμένων από τους καστελλάνους ήταν η ελλιπής πληροφόρησή της σε σχέση με την εξέλιξη της εκάστοτε υπόθεσης. Μια διάταξη της 2^{ας} Αυγούστου 1356, συμπεριληφθείσα στο καπιτουλάριο των καστελλάνων, είχε σκοπό να βελτιώσει την κατάσταση. Σ' αυτήν προλογικά δηλώνεται το πρόβλημα για την επίλυση του οποίου εκδόθηκε η διάταξη. Αυτό ήταν ότι οι καστελλάνοι των φρουρίων πολλές φορές αμελούσαν να αναφέρουν στη *Signoria* κατά πόσον οι επικίνδυνα τραυματισμένοι στην περιφέρειά τους απεβίωσαν ή διέφυγαν τον κίνδυνο, και εξαιτίας αυτού μπορεί να παρέμεναν εγκλήματα ατιμώρητα (*Cum Castellani castrorum sepe negligent scribere Dominio de percussis ad pericullum mortis in suo districtu, si sunt mortui, vel liberati de ipso periculo, propter quam negligentiam eorum possent transire impunita crimina percussorum inde factarum*). Ακολούθως δηλώνεται η απόφαση που είχε ληφθεί από το δούκα και τους συμβούλους του: όλοι οι καστελλάνοι όφειλαν να εξετάζουν αμέσως και να πληροφορούνται την κατάσταση των τραυματισμένων, και να αναφέρουν το ταχύτερο στη *Signoria* αν απεβίωσαν (*ad obviandum huic defectui, per dominum Ducham et eius consilium, consultum et ordinatum est quod quilibet castellanus teneatur investigare sollicite, et scire conditionem predictorum percussorum et denotare per litteras suas Dominio quam cicius potuerit, si sunt mortui*). Αν δεν πέθαναν αλλά ήταν δυνητικά σε κατάσταση εκτός κινδύνου, ο καστελλάνος όφειλε να επιβάλλει στους τραυματίες ποινή μέχρι 10 υπέρπυρα κατά βούληση, και να τους διατάξει να παρουσιαστούν στη *Signoria* σε καθορισμένη προθεσμία, ώστε αυτή να τους βάλει να εξετασθούν από γιατρούς της πόλης (*Si autem non erunt mortui, sed erunt ad talem conditionem quod possint dari extra periculum mortis, debeat eis precipere cum impositione pene usque ad yperpera X vel inde infra sicut sibi videbitur pro quolibet, quod debeant se presentare Dominio usque ad certum terminum quem eis assignaverit, ut Dominatio faciat eos videri per medicos civitatis*).

¹⁴⁷ ό.π.

Αν πράγματι είχαν διαφύγει τον κίνδυνο, θα μπορούσαν πλέον να γίνουν οι καταδίκες όπως έπρεπε (*si erunt liberati de periculo mortis, possint fieri condemnationes debite*). Ο καστελλάνος έπρεπε να ειδοποιήσει την *Signoria* πότε θα έδινε στους τραυματίες την εντολή να παρουσιαστούν ενώπιόν της (*castellanus per litteras suas debeat significare Dominio quando eis fecerit ipsum preceptum.*). Στην ίδια διάταξη συμπληρώνεται ότι ο καστελλάνος όφειλε να φέρει εις πέρας την ανάκριση σε περιπτώσεις επικίνδυνων τραυματισμών και να υποβάλλει τα πρακτικά στη *Signoria* το ταχύτερο δυνατό, με ποινή 25 υπερπύρων για κάθε παράλειψη (*Item quod quilibet castellanus debeat esse sollicitus in faciendo fieri celleriter absque ulla negligentia inquisitiones et examinationes de percussioneibus que fient hominibus in suo districtu, que erunt vel esse videbuntur ad periculum mortis, et ipsas mittere sub litteris suis Dominio quam cicius poterit, sub pena yperperorum XXV pro qualibet vice qua contrafecerit quilibet castellanus.*)¹⁴⁸.

Σχετική με το θέμα της εξέτασης σε περιπτώσεις επικίνδυνα τραυματισμένων ήταν και μια διάταξη της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 1360, επί δούκα Κρήτης Μαρίνου Grimani, η οποία μάλιστα εντάχθηκε και στο καπιτουλάριο των καστελλάνων (*Per magnificum dominum Marinum Grimani, honorabilem ducham Crete et eius consilium, consultum et ordinatum est quod iniungatur capitulari Castellanorum*). Αυτή η διάταξη όριζε ότι στο εξής όταν η *Signoria* ζητούσε από τους καστελλάνους να εξετάσουν την κατάσταση κάθε επικίνδυνα τραυματισμένου στην περιοχή τους (*de cetero, quandocumque per litteras Dominationis mandabitur alicui eorum quod debeat examinare conditiones alicuius percussi ad periculum mortis exeuntis in suo districtu*), θα έπρεπε να τον στείλουν ενώπιόν της όταν ήταν πλέον σε τέτοια κατάσταση που να μπορεί να σταλθεί στην πόλη για να εξεταστεί από τους γιατρούς εκεί ή ήταν πλέον εκτός κινδύνου (*et mittere ipsum ad presentiam Domini, si erit vel quando erit talis conditionis, quod possit mitti in Civitatem videndus per medicos Civitatis, utrum ipse percussus sit extra periculum mortis*), ειδάλλως ο καστελλάνος έπρεπε να την ειδοποιήσει για τον τυχόν θάνατο του τραυματισμένου, και πότε πέθανε (*vel quod debeat rescribere Dominationi mortem ipsius percussi, si erit mortuus, vel quando contingerit eum mori.*). Ο καστελλάνος έπρεπε να στείλει την ειδοποίηση αυτή μέσα σε τρεις μέρες αφού λάμβανε την εντολή της *Signoria*

¹⁴⁸ Santschi, "Médecine et justice [...]", σ. 45. Απόδοση στα ελληνικά στο Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 166-167.

(*Teneatur ipse castellanus mittere suas litteras responsales Dominio ad predicta in tercium diem postquam receperit litteras Dominii prelibatas*), καθώς σε ενάντια περίπτωση μη τήρησης του καπιτουλάριου, θα έμεναν αυτές οι υποθέσεις τραυματισμού ατιμώρητες (*ne propter negligentiam predicti castellani non observantis predictum capitulum, mala huiusmodi percussionum transeant impunita.*)¹⁴⁹.

Ως εκ τούτου, οι καστελλάνοι έπρεπε να παραμένουν ενήμεροι σε σχέση με την εξέλιξη της κατάστασης των τραυματιών. Την ευθύνη για την ενημέρωσή τους έφερε ο ιατρός του φρουρίου. Μια διάταξη σχετική με αυτό το ζήτημα, μέρος μιας σειράς διατάξεων που εκδόθηκαν στις 19 Νοεμβρίου 1417, και σχετική με μια παρόμοια διάταξη που αφορούσε τους *signori di notte* (η οποία παρατέθηκε πιο πάνω), όριζε ότι ο ιατρός του φρουρίου όφειλε να ενημερώνει τον γραφέα του καστελλάνου όταν ένας ασθενής ήταν πλέον εκτός κινδύνου. Ο γραφέας έπρεπε να καταγράψει αυτό, και ο καστελλάνος έπρεπε να ενημερώσει τους *signori di notte*, με ποινή 10 υπερπύρων σε περίπτωση αθέτησης. Οι *signori* ακολούθως θα ενημέρωναν το Κολλέγιο των ιατρών (*Et omnia et singula predicta teneantur observare medici et scribe castrorum in suis districtibus de percussis et datis de periculo in suis districtibus sub penis et condicionibus suprascriptis, ita tamen quod sicut medici Candide tenentur ire ad officium de nocte, medici castrorum teneantur ire ad castellanum sui districtus et scribe castrorum debeant observare sicut dictum est de scribis officii de nocte. Excepto quod ubi scribe officii de nocte tenentur mittere pro medicis collegii pro faciendo dari percussum de periculo extra periculum mortis, et castellani facta sibi notificatione quod talis percussus fuerit liberatus et cicatrizatus, teneantur mittere dictum percussum datum pro liberato ad officium de nocte, et officiales de nocte teneantur mittere pro dicto collegio ut sit datus secundum usum extra periculum.*)¹⁵⁰.

Οι καστελλάνοι έπρεπε επίσης να ενημερώνονται και για όσα εγκλήματα λάμβαναν χώρα στην καστελλανία τους. Για το σκοπό αυτό εκδόθηκε μία διάταξη από τον δούκα Κρήτης Μάρκο Δαμολίνο και το συμβούλιό του στις 13 Αυγούστου 1345, που προστέθηκε και στο καπιτουλάριο των καστελλάνων, η οποία όριζε ότι οι καστελλάνοι έπρεπε να αναθέσουν σε 1-2 άνδρες από τους άριστους

¹⁴⁹ Santschi, "Médecine et justice [...]", σ. 45-46. Απόδοση στα ελληνικά στο Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 168.

¹⁵⁰ Santschi, "Médecine et justice [...]", σ. 47-48.

από κάθε χωριό που ανήκε στην δικαιοδοσία τους (ανάλογα με τον πληθυσμό), να καταγγέλλουν και αναφέρουν στους καστελλάνους το ταχύτερο τις συμπλοκές, τους τραυματισμούς, τις ανθρωποκτονίες, τις κλοπές, τις υπεξαιρέσεις, τους βιασμούς και γενικά όλα τα εγκλήματα και υπερβολές, που μπορεί να διαπράττονταν στα χωριά τους ή την περιφέρειά αυτών, με ποινή κατά βούληση της αυθεντίας για κάθε παραβάτη. Η θητεία των πληροφοριοδοτών αυτών ορίστηκε ως απροσδιόριστη και κατά βούληση της αυθεντίας. Επίσης οι καστελλάνοι όφειλαν να καταγράφουν σε βιβλίο και να αναφέρουν στην αυθεντία τα περιστατικά των οποίων την ύπαρξη πληροφορούσαν, και θα τιμωρούνταν από την αυθεντία σε περίπτωση μη τήρησης¹⁵¹.

Μια τελευταία υποχρέωση των καστελλάνων με αστυνομικό χαρακτήρα ήταν να διασφαλίζουν τη σύλληψη παρανομούντων, όπως φαίνεται από μια άλλη διάταξη ενός από τα σωζόμενα καπιτουλάρια. Αναφέρεται καταρχάς ότι ο καστελλάνος είχε την υποχρέωση να συλλαμβάνει ή να διατάζει τη σύλληψη όλων των εξόριστων από τη *Signoria*, και να ενεργεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε κανείς να μην τολμά να τους υποθάλπτει κατ' οιονδήποτε τρόπο (*Item teneor capere et capi facere omnes forbannitos per signoriam et dare operam efficacem, quod nulla persona audeat ipsos substinere vel retinere aliquo modo vel ingenio.*)¹⁵². Πράγματι διασώζεται μία περίπτωση καταδίκης και επικήρυξης ενός παρανόμου που ανακοινώθηκε στους καστελλάνους, ώστε αυτοί να έχουν υπόψη τους να τον συλλάβουν. Συγκεκριμένα, στις 23 Οκτωβρίου 1411 ο μοιχός και δολοφόνος Ιωάννης Σκλάβος (*Iohannes Sclavo*) καταδικάζεται και επικηρύσσεται εν απουσία του, καθώς δεν παρουσιάστηκε στις αρχές για ν' απολογηθεί για το έγκλημά του. Η καταδίκη και επικήρυξή του έπρεπε να ανακοινωθεί στους ρέκτορες και τους καστελλάνους του νησιού, ώστε να έχουν υπόψη τους να τον συλλάβουν αν εμφανιζόταν στην περιφέρειά τους ([...] *et debeat publicari ista sententia condemnationis in scallis solitis per gastaldionem, et notificari omnibus rectoribus et castellanis huius insule ut ipse Iohannis possit intromitti pro territorio aliorum*)¹⁵³.

Οι καστελλάνοι έπρεπε επίσης να διασφαλίζουν τη σύλληψη και των ληστών, καθώς και άλλων περιθωριακών στοιχείων της κοινωνίας όπως τους άσκοπα περιπλανώμενους. Συγκεκριμένα, ο γενικός προνοητής Giacomo Foscari, με

¹⁵¹ Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 163-164.

¹⁵² Gerland, *Das Archiv*, σ. 104· Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 154.

¹⁵³ Santschi, «Affaires pénales [...]», σ. 58, υποσημείωση 14.

διακήρυξη (*proclama*) που εξέδωσε στο Ρέθυμνο στις 29 Απριλίου 1575, η οποία κοινοποιήθηκε παντού, διέταξε τους καστελλάνους (*castellani*), τους καπετάνιους κατά των κλεφτών (*capitani contra fures*), τους αρχηγούς των χωριών (*contestabili*) και όσους κατείχαν δημόσιες θέσεις ν' αναζητούν μ' επιμονή στις περιφέρειες δικαιοδοσίας τους και να συλλαμβάνουν όσους περιπλανιόντουσαν άσκοπα και δεν είχαν επάγγελμα ή μόνιμη κατοικία ([...] *arte, o essercitio, o ferma habitatione, o vero che non sappino render' conto di se medesmi.*) Η τιμωρία αυτών, μόλις παραδίδονταν στη δικαιοσύνη, θα ήταν να κωπηλατούν αλυσοδεμένοι στη γαλέρα επί 18 μήνες. Έπρεπε επίσης να συλλαμβάνονται και να προσάγονται στη δικαιοσύνη άτομα που ήταν γνωστά ως ληστές και μάλιστα ζούσαν από τις ληστείες ([...] *che per publica voce, e fama sono conosciuti per ladri che fanno delli estessi danni, et vivendo solamente di robbe robbate.*) Οι αρχές, αφού συγκέντρωναν ασφαλείς πληροφορίες για τις πράξεις τους από αξιόπιστα πρόσωπα, θα τους τιμωρούσαν με τον τρόπο που έκριναν ορθό¹⁵⁴.

Οι καστελλάνοι τέλος έπρεπε να διασφαλίζουν τη σύλληψη παρανομούντων και σε άλλες περιστάσεις στις οποίες μπορεί να λάμβαναν χώρα παρανομίες στα όρια της καστελλανίας τους. Συγκεκριμένα, σε διάταξη της 18^{ης} Ιουλίου 1334 αναφέρεται ότι, καθώς στις διάφορες πανηγύρεις λάμβαναν χώρα πολλές ανθρωποκτονίες, βιαιοπραγίες και άλλες παρανομίες, το Συμβούλιο των *Rogati* είχε ορίσει ότι απαγορευόταν όσοι προσέρχονταν στις πανηγύρεις να φέρουν οποιοδήποτε όπλο, με ποινή 2 υπερπύρων για κάθε όπλο, εκ των οποίων το μισό θα πήγαινε στην κοινότητα και το άλλο μισό στον τυχόν καταγγελιοδότη (*Capta fuit pars in consilio rogatorum, quod propter homicidia, percussiones et alia multa mala que fiunt in panegiriis, decetero illi qui iuerint ad ista panegiria, scilicet quibus licitum est ire, non possint ferre aliqua arma sub pena ypp. duorum pro singulis armis, de quibus medietas ueniat in comune et altera medietas in accusatorem.*). Ακόμη απαγορευόταν οποιοσδήποτε να φέρνει κρασί στις πανηγύρεις με σκοπό να το πουλήσει, με ποινή 5 υπερπύρων για κάθε παραβάτη (*Item quod nulla persona decetero audeat portare uinum in panegiriis pro reuendendo, sub pena ypp. quinque pro qualibet persona contrafaciente*). Τέλος απαγορευόταν να πηγαίνουν στις

¹⁵⁴ Κώστας Γ. Τσικνάκης, «Περιθωριακά στοιχεία στην Κρήτη στα τέλη του 16ου αι.», στο *Διεθνές Συμπόσιο: Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της Ελληνολατινικής Ανατολής*, επιμ. Χρύσα Α. Μαλτέζου (Βενετία: Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 1998), σ. 245-261 :247-248.

πανηγύρεις φεουδάρχες ή αστοί, με ποινή 10 υπερπύρων για κάθε παραβάτη (*Item quod decetero nullus feudatus uel filius feudati nec burgensis, homines burgensium uel filius burgensis debeat ire ad aliqua panegiria, sub pena ypp. decem pro quolibet*). Προκειμένου να τηρηθούν τα άνωθι, οριζόταν ότι οι καπετάνιοι και οι καστελλάνοι έπρεπε να στέλνουν ανθρώπους τους στις πανηγύρεις προς αναζήτηση τυχόν παραβατών (*Et ad hoc, quod predicta omnia debeant obseruari, capitaneis et castellanis iniungetur, quod mittant ad panegiria suorum districtuum seruientes ad inquirendum contrafacientes.*). Πάντως, την πρώτη φορά που εκδόθηκε η διάταξη αυτή δεν φαίνεται να είχε εφαρμοστεί, καθώς αναφέρεται στην αρχή της διάταξης της 18^{ης} Ιουλίου 1334 ότι ήταν ουσιαστικά επανάληψη αυτής των *Rogati* από μέρους του Δούκα και του συμβουλίου του, σε μια προσπάθεια να επιβάλλει την τήρησή της (*cum alias publicati fuerint ordines infrascripti capti in consilio rogatorum ut obseruari deberent, et ad dominationis aures peruenerit, quod dicti ordines non seruantur, dominus ducha et eius consilium ipsos ordines faciunt publicari, mandantes quod decetero quelibet persona ipsos ordines debeat obseruare, quorum forma talis est.*)¹⁵⁵.

Σε σχέση με τα καθήκοντα διασφάλισης της σύλληψης εγκληματούντων από μέρους των καστελλάνων πληροφορούμαστε συμπληρωματικά από σωζόμενη διάταξη του καπιτουλαρίου τους ότι δεν δικαιούνταν να καταδικάσουν οι ίδιοι άτομα για κλοπή, φόνο, προδοσία, βιασμό ή άλλο έγκλημα. Απεναντίας αυτούς έπρεπε, αφού τους συλλάβουν, να τους στείλουν στην αυθεντία. Αν αυτό καθίστατο αδύνατο, τότε όφειλαν να το αναφέρουν το ταχύτερο στη *Signoria* (*Item non possum condemnare aliquem vel affidare in havere vel persona pro furto, homicidio, tradimento et pro arobaria, pro fortio et pro aliquo maleficio, sed ipsos malefactores capiam et mittam ad signoriam, et si hoc non possem facere, illud significare debeam dominio, quam citius potero.*)¹⁵⁶.

Προκειμένου ν' αναδειχθεί καλύτερα το πώς ακριβώς εξασκούσε τα αστυνομικού χαρακτήρα καθήκοντά του ο καστελλάνος, αξίζει εδώ να εξεταστεί ο σωζόμενος φάκελος της υπόθεσης ενός εγκλήματος που έλαβε χώρα στο χωριό Κεραμούτσι (Cheramuzi), ευρισκόμενο στην καστελλανία του Malvisino, στις 24

¹⁵⁵ Jegerlehner, "Beiträge [...]", σ. 453.

¹⁵⁶ Gerland, *Das Archiv*, σ. 103.

Φεβρουαρίου 1410¹⁵⁷. Το έγκλημα ήταν ο βιασμός και η δολοφονία ενός δεκάχρονου κοριτσιού ονόματι Calli από ένα σκλάβο ρωσικής καταγωγής ονόματι Μάρκο¹⁵⁸. Το πτώμα του θύματος ανευρέθηκε το πρωί της 25^{ης} Φεβρουαρίου. Κατόπιν της ανεύρεσης του πτώματος, ο καστελλάνος της περιοχής Pietro de Porto έβαλε μία *comare* του χωριού Moni, την Philippa Sopatou (πιθανώς μαία ή θεραπεύτρια, παρόλο που δεν αναφέρεται στο κείμενο ο όρος *obstetrix*), να κάνει την ιατρική γνωμάτευση (όπως αναφέρεται στην αναφορά του καστελλάνου, συνημμένη στο φάκελο της υπόθεσης: [...] *si fo vezuda e zercada per Filipa Sopatu, comare delo casal Moni* [...])¹⁵⁹. Από την έρευνά του ο καστελλάνος πληροφορήθηκε ότι όλες οι υποψίες είχαν πέσει πάνω στο σκλάβο Μάρκο, κι έτσι διέταξε να βρεθεί και να παρουσιαστεί ενώπιόν του (από την αναφορά του καστελλάνου: *Et viando la dita inquisition in lo dito luogo, fo dado voxe per li homini, como lo dito Marcho schiavo del dito Ser Zanachi, iera in chasa servado de dito Ser Zanachi, e de presente lo ho fatto li homini che iera cum mi, di andar a piarlo* [...])¹⁶⁰. Ο σκλάβος Μάρκος συνελήφθη από κατοίκους μιας κοντινής περιοχής. Αυτοί τον έφεραν στον καστελλάνο, ο οποίος τον ανέκρινε (από την αναφορά του καστελλάνου: [...] *me fo menado in presentia mia, e si lo domandado per che caxon alzise et trangola la dita garzona* [...]), και ο Μάρκος παραδέχθηκε την ενοχή του για το φόνο¹⁶¹. Κατόπιν υπόδειξης του Μάρκου, ανευρέθηκαν τα φουλάρια που φορούσε το θύμα (εκ των οποίων ο δράστης χρησιμοποίησε το ένα για να τη στραγγαλίσει) στο στάβλο του αφέντη του. Αυτά ο καστελλάνος απέστειλε στο δούκα μαζί με το φάκελο της υπόθεσης, ως αποδεικτικό στοιχείο (από την αναφορά του καστελλάνου: [...] *e li diti fatioli mando alla vestra signoria*.)¹⁶². Κατόπιν ο καστελλάνος ακροάθηκε 4 μάρτυρες σε σχέση με το τι είδαν την ημέρα του εγκλήματος, καθώς και με την καταδίωξη του ενόχου¹⁶³. Τέλος, ο καστελλάνος έστειλε στο *Regimen* του Χάνδακα ολόκληρο το φάκελο της υπόθεσης, τα αποδεικτικά στοιχεία, μία συνοδευτική επιστολή που αποτελούσε την αναφορά του, και τον ένοχο υπό ισχυρή φρούρηση (καθώς λέει στην

¹⁵⁷ Santschi, “Affaires pénales [...]”, σ. 50. Η καστελλανία του Malvisino βρισκόταν στην περιοχή που είναι σήμερα γνωστή ως Μαλεβίζι και είχε περίπου την έκταση της σημερινής ομώνυμης επαρχίας (Σπανάκης, «Στατιστικές ειδήσεις [...]», σ. 322).

¹⁵⁸ Santschi, “Affaires pénales [...]”, σ. 50.

¹⁵⁹ Αυτόθι, σ. 51 και υποσημείωση 16.

¹⁶⁰ Αυτόθι, σ. 51 και υποσημείωση 17.

¹⁶¹ Αυτόθι, σ. 51 και υποσημείωση 19.

¹⁶² Αυτόθι, σ. 51-52 και υποσημείωση 20 στη σ. 52.

¹⁶³ Αυτόθι, σ. 52.

αναφορά του: [...] *e si ho fatto introneter lo dito schiavo, e quello mando cum bona varda a la vestra signoria cum le persone infrascritte. E si mando a la vestra signoria li fatiulli do de testa i qual portava la dita garzona. E lo dito schiavo li haveva tolti e si li de.*)¹⁶⁴. Διαπιστώνουμε ότι σε αυτή την περίπτωση ο καστελλάνος εκτέλεσε τα καθήκοντα που του αναλογούσαν με προσοχή και αποτελεσματικότητα¹⁶⁵, ιδίως καθώς όλες οι άνωθι ενέργειες έλαβαν χώρα την ίδια μέρα που ανακαλύφθηκε το πτώμα του θύματος, στις 25 του μηνός¹⁶⁶.

Ένα σημαντικό ζήτημα προς εξέταση σε σχέση με τους καστελλάνους, τους υποκαστελλάνους και τους γραφείς τους αφορά την εθνοτική καταγωγή τους. Αυτή μπορεί να συναχθεί έμμεσα από τις διαθέσιμες σωζόμενες καταγραφές των διορισμών των αξιωματούχων αυτών, με βάση τα ονοματεπώνυμά τους. Συγκεκριμένα, για τον 14^ο - 15^ο αι. θα εξεταστούν κάποιες σωζόμενες αναφορές σε παραχωρήσεις των αξιωμάτων του καστελλάνου και του γραφέα του μέσω *gratia*, καθώς αυτές δείχνουν σε ποια άτομα δίδονταν στην πράξη τα αξιώματα αυτά, και για τη διάρκεια του 16^{ου} αι. πληροφορίες αντλούμε από τα διάφορα έγγραφα που αφορούν τα αξιώματα αυτά, με κυριότερα τα έγγραφα διορισμού τους.

Στις εξετασθείσες περιπτώσεις στις οποίες δόθηκαν καστελλανίες μέσω *gratia* στα τέλη του 14^{ου} αι., οι λήπτες των αξιωμάτων ήταν βενετικής/ιταλικής καταγωγής:

<u>Παραχώρηση καστελλανιών με <i>gratia</i> τέλη 14^{ου} αι.</u>			
Ημ/νια	Περιοχές	Ονόματα	Πιθανή εθνοτική καταγωγή
13 Ιουνίου 1398 ¹⁶⁷	Πεδιάδα	Ιωάννης Mauro του Ερμόλαου	ιταλική

¹⁶⁴ Αυτόθι, σ. 52 και υποσημείωση 24.

¹⁶⁵ Αυτόθι, σ. 53.

¹⁶⁶ Αυτόθι, σ. 50.

¹⁶⁷ *Quod revocentur in tantum consilia et ordines existantes super graciis officiorum et beneficiorum Crete, quod possit fieri gratia nobili viro ser Johanni Mauro quondam ser Hermolai de castellania Castri Pediae siti in insula Crete, per illud tempus quod videbitur.* (Noiret, *Documents inédits*, σ. 95.) Το κάστρο Πεδιάδας βρισκόταν στη διοικητική περιφέρεια του Χάνδακα, στην περιοχή της σημερινής ομώνυμης επαρχίας (Σπανάκης, «Στατιστικές ειδήσεις [...]», σ. 322).

28 Νοεμβρίου 1398 ¹⁶⁸	Bonifazio	δύο κρητικοί ευγενείς	άγνωστη, πιθανώς βενετική
6 Δεκεμβρίου 1398 ¹⁶⁹	Belveder	Leonardus de Canali	ιταλική
31 Μαΐου 1399 ¹⁷⁰	Castro Novo και μετά Πεδιάδα	ευγενής Andreas de Medio, κάτοικος του Χάνδακα	βενετική
9 Ιουνίου 1399 ¹⁷¹	Κίσσαμος	Francesco Dandolo	
15 Απριλίου 1401 ¹⁷²	Belveder και Castro Novo	Giorgio και Francesco de Porto	ιταλική
« « « ¹⁷³	Μυλοπόταμος	Marino de Molin	
6 Δεκεμβρίου 1401 ¹⁷⁴	Bonifazio	Jacopo Moro από το Χάνδακα	

¹⁶⁸ Noiret, *Documents inédits*, σ. 96. Το κάστρο Bonifazio βρισκόταν στη διοικητική περιφέρεια του Χάνδακα, στην περιοχή της σημερινής επαρχίας Μονοφασιού (Σπανάκης, «Στατιστικές ειδήσεις [...]», σ. 322).

¹⁶⁹ *Vadit pars, predictis consideratis, quod strictura officiorum et beneficiorum Crete, non dandorum per gratiam, revocetur in tantum quod possit dicto Leonardo de Canali per consilia ordinata fieri gratia de castellania Castri Belveder insule Crete, per illud tempus quod videbitur ducali dominio* (Noiret, *Documents inédits*, σ. 97.) Ενδιαφέρον κρίνεται ότι σε αυτό το κείμενο ξεκάθαρα αναφέρεται ότι προκειμένου να γίνει η παραχώρηση αυτή παραβλέπονται κατ' εξαίρεση ορισμένοι νόμοι που περιόριζαν την παραχώρηση αξιωμάτων μέσω *gratia* (*Vadit pars [...] quod strictura officiorum et beneficiorum Crete, non dandorum per gratiam, revocetur [...]*). Το κάστρο Belveder βρισκόταν στη διοικητική περιφέρεια του Χάνδακα, στα νοτιοδυτικά της πεδιάδας της Μεσαρέας, στην περιοχή της σημερινής επαρχίας Βιάννου (Noiret, *Documents inédits*, σ. 97· Σπανάκης, «Στατιστικές ειδήσεις [...]», σ. 322).

¹⁷⁰ [...] *revocentur consilia in tantum quod possit ei fieri gratia, et sit castellanus Castri Novi et postea Castri Pediae, per illud tempus et sicut videbitur dominio, servatis ordinibus debitis et consuetis.* (Noiret, *Documents inédits*, σ. 101-102.)

¹⁷¹ Noiret, *Documents inédits*, σ. 102.

¹⁷² Αυτόθι, σ. 116.

¹⁷³ Αυτόθι.

¹⁷⁴ Αυτόθι, σ. 123.

Σε αυτούς που έλαβαν θέση γραφέα σε καστελλανίες απεναντίας (σε κάποιους από τους οποίους η θέση ξεκάθαρα παραχωρήθηκε ως μέσο απόκτησης εισοδήματος), συγκαταλέγονται και μερικά άτομα ελληνικής εθνοτικής καταγωγής:

<u>Παραχώρηση θέσεων γραφέων καστελλάνων με <i>gratia</i> τέλη 14^{ου} αι.</u>			
Ημ/νια	Περιοχές	Ονόματα	Πιθανή εθνοτική καταγωγή
30 Μαΐου 1399 ¹⁷⁵	Πεδιάδα	Girolamo de Benedetto	ιταλική
16 Ιουνίου 1399 ¹⁷⁶	Castel Novo, Πεδιάδα ή Bonifazio	Ιωάννης Candachiti	πιθανώς ελληνική
4 Δεκεμβρίου 1399 ¹⁷⁷	Bonifazio	Franchus Paulopulus από την Κρήτη	ελληνική
18 Μαρτίου 1402 ¹⁷⁸	Πεδιάδα και Bonifazio	Manolo Maglarato από το Χάνδακα	πιθανώς ελληνική

Σε σχέση με τον 16^ο αι., οι διορισθέντες ως καστελλάνοι είναι στην πλειοψηφία τους βενετικής/ιταλικής καταγωγής, αλλά απαντώνται σε αυτούς και μερικά άτομα ελληνικής εθνοτικής καταγωγής:

<u>Διορισμοί καστελλάνων 16ος αι. (ενδεικτικά)</u>				
Ημ/νια	Περιοχές	Ονόματα	Muda	Πιθανή

¹⁷⁵ Αυτόθι, σ. 101.

¹⁷⁶ Αυτόθι, σ. 102.

¹⁷⁷ Αυτόθι, σ. 104. Αυτό συνεπάγεται ότι στον Candachiti πρέπει να παραχωρήθηκε κάποια από τις άλλες δύο προτεινόμενες σε εκείνον θέσεις, αφού αυτή ήταν διαθέσιμη για να παραχωρηθεί στον Paulopulus.

¹⁷⁸ Αυτόθι, σ. 127.

				εθνοτική καταγωγή
20 Αυγούστου 1538 ¹⁷⁹	Πεδιάδα	βενετός ευγενής Alexandro Geno qd Franci	1η	βενετική
		κρητικός ευγενής Marcus Segredo. Θα αντικατασταθεί από τον γιο του Jacobo.	2η	
« « « ¹⁸⁰	Bonifacio	βενετός ευγενής Marcus Venerio qd Dominici.	1η	βενετική
		κρητικός ευγενής Marcus Damolino qd Iohannis ¹⁸¹ .	2η	
« « « ¹⁸²	Belvedere	κρητικός ευγενής	1η	βενετική/ιταλική

¹⁷⁹ Karapidakis, *Publication des registres*, σ. 18, Α, αρ. 83.

¹⁸⁰ ό.π.

¹⁸¹ Ο Damolino ανέλαβε την καστελλανία ήδη από τις 19 Μαΐου 1539, καθώς ο Marcus Venerio πέθανε λίγο πριν από αυτή την ημερομηνία (Αυτόθι, σ. 18, Α, αρ. 83.).

¹⁸² Αυτόθι, σ. 18-19, Α, αρ. 83.

		Peregrinus Marcello. Ανέλαβε από τις 26 Αυγούστου.		
		κρητικός ευγενής Marcus Suria. Ανέλαβε στις 21 Αυγούστου 1539.	2η	πιθανώς ιταλική
« « « ¹⁸³	Μιραμπέλο	βενετός ευγενής Petrus Bono qd Girardi. Από τις 28 Απριλίου 1538.	1η	βενετική
		κρητικός ευγενής Jacobus Segredo ¹⁸⁴	2η	
« « « ¹⁸⁵	Ιεράπετρα	βενετός ευγενής Ser Jacobus Venerio qd	1η	βενετική/ιταλική

¹⁸³ Αυτόθι, σ. 19, Α, αρ. 83.

¹⁸⁴ Στις 23 Ιουνίου 1519, ο Jacobus Segredo άφησε τη θέση αυτή για ν' αντικαταστήσει τον πατέρα του Μάρκο στην Πεδιάδα (*Die 23 iunii 1539, Nota quod predictus Ser Jacobus deberat ire castellanus in castello Pediade ab ser Marco quasitus patre suo in predicto castello Mirabelli , ut ne contra scripta nota declaratum esset.* (ο.π.)).

¹⁸⁵ Αυτόθι, σ. 19, Α, αρ. 83.

		Franci		
		κρητικός ευγενής Ser Donatus Clugia. Ανέλαβε στις 14 Σεπτεμβρίου 1539.	2η	
« « « ¹⁸⁶	Malvicini	βενετός ευγενής Michaeli Gradonico qd Gabrielli. Ανέλαβε στις 23 Σεπτεμβρίου.	1η	βενετική/ιταλική
		κρητικός ευγενής Francus Rizo. Ανέλαβε στις 23 Αυγούστου 1539.	2η	
« « « ¹⁸⁷	Pyriotisse	βενετός ευγενής Mattheus	1η	βενετική/ιταλική

¹⁸⁶ ό.π.

¹⁸⁷ ό.π.

		Venerio qd Franci ¹⁸⁸		
		κρητικός ευγενής Iohannes Vezamario qd Marci	2η	
26 Αυγούστου 1540 ¹⁸⁹	Πεδιάδα	βενετός ευγενής Ser Andrea Venier. Έλαβε την εντολή του στις 3 Σεπτεμβρίου.	1η	βενετική
		κρητικός ευγενής Ser Iohannes Dartona. Έλάβε την εντολή του στις 4 Οκτωβρίου 1541.	2η	
« « « ¹⁹⁰	Bonifacio	βενετός ευγενής Ser	1η	βενετική

¹⁸⁸ Στις 30 Αυγούστου αντικατέστησε τον Mattheus Venerio ο κρητικός ευγενής Ser Nicolaus Rizado, κατόπιν αίτησης του πρώτου καθώς εξαιτίας άλλων ασχολιών του δεν μπορούσε να αναλάβει το αξίωμα. (*Die XXX Augusti 1538 nobilis cretensis Ser Nicolaus Rizado habuit possessum, loco predicto Ser Mathei, cum ipse Ser Matheus supplicavit sibi gredi ipsum Ser Nicolaum loco suo ponendum, allis suis urgentibus negotiis presente occupatus ne poteret exercere officium. Cum hoc per clarissimum Regimen et clarissimum capitaneum concessum fuit.* (ο.π.)).

¹⁸⁹ Αυτόθι, σ. 73, Α, αρ. 238.

¹⁹⁰ Αυτόθι, σ. 73-74, Α, αρ. 238.

		Romulo Quirino qd Nicolo.		
		Δεν μπορεί ν' αναλάβει και αντικαθίσταται στις 20 Σεπτεμβρίου από τον κρητικό ευγενή Michel Damillano.		ιταλική
		κρητικός ευγενής Ser Marco Lima του Nicolo. Αναλαμβάνει στις 21 Αυγούστου 1541, αλλά πεθαίνει τον Μάρτιο του 1542 και αντικαθίσταται από τον πατέρα του Nicolo.	2η	βενετική/ιταλική
« « « ¹⁹¹	Belvedere	βενετός ευγενής Ser	1η	βενετική/ιταλική

¹⁹¹ Αυτόθι, σ. 74, Α, αρ. 238.

		Thomas Salomon de Marco. Αντικαθίσταται στις 20 Σεπτεμβρίου 1540 από τον Marcus Franco.		
		κρητικός ευγενής Ser Marco Surian. Πεθαίνει τον Φεβρουάριο 1542 (<i>more veneto</i> 1541) και αντικαθίσταται από τον ευγενή Gabriel Gradonico de Ser Anzolo.	2η	βενετική/ιταλική
« « « ¹⁹²	Malvicini	βενετός ευγενής Ser Francesco Pasqualigo qd Ser Lorenzo	1η	βενετική
		βενετός ευγενής Ser	2η	

¹⁹² ό.π.

		Piero Lima		
« « « ¹⁹³	Piriotisse	βενετός ευγενής Ser Marco Dacanal qd Ser Marini. Αναλαμβάνει στις 27 Σεπτεμβρίου 1540, αλλά ζήτησε την αντικατάστασή του για προσωπικούς λόγους στις 13 Οκτωβρίου.	1η	βενετική
		Αντικαταστάθη κε από τον κρητικό ευγενή Marco Lima του Nicolo.		
		κρητικός ευγενής Marco Pagan. Ανέλαβε στις 9 Σεπτεμβρίου 1541.	2η	

¹⁹³ ό.π.

3 Μαΐου 1574 ¹⁹⁴	Bonifacio	Nicolo Foscarin de Zuan	1η	βενετική
		Zuan Navilio de Castellan	2η	πιθανώς ιταλική
« « « ¹⁹⁵	Belvedere	Ser Piero Dandolo de Antonio	1η	βενετική
		Zorzi Sclavo de Francesco	2η	πιθανώς ιταλική
« « « ¹⁹⁶	Malvicini	Hieronymo Demezo de Jacomio	1η	βενετική
		Nicolao Lombardo de Theodore	2η	ιταλική
« « « ¹⁹⁷	Ιεράπετρα	Francesco Navilio de Castellan	1η	πιθανώς ιταλική
		Sypion Navilio de Castellan	2η	
27 Απριλίου 1576 ¹⁹⁸	Malvicino	Zuan Corner d' Andrea	1η	βενετική

¹⁹⁴ Αυτόθι, σ. 122, Β, αρ. 98.

¹⁹⁵ ό.π.

¹⁹⁶ ό.π.

¹⁹⁷ Αυτόθι, σ. 123, Β, αρ. 98. Οι δύο διορισθέντες εδώ έχουν το ίδιο επώνυμο και πατρώνυμο, κάτι που συνεπάγεται ότι είναι αδέρφια.

¹⁹⁸ Αυτόθι, σ. 167, Β, αρ. 188.

		Giacomo Nathanail de papa Janni	2η	ελληνική
12 Μαΐου 1578 ¹⁹⁹	Ιεράπετρα	Zuane Demezo de Piero	1η	βενετική
		Zuane Condachiti de Nicolo	2η	πιθανώς ελληνική
5 Απριλίου 1586 ²⁰⁰	Bonifacio	Andrea Barbarigo de Piero	1η	βενετική
		Giacomo Zancaropulo	2η	πιθανώς ελληνική
« « « ²⁰¹	Malvicini	Marco Demezo de Polo	1η	βενετική
		Andrea Bozza	2η	πιθανώς βενετική/ιταλική
« « « ²⁰²	Belvedere	Amorato Querini de Beneto	1η	βενετική
		Lunardo Castrofilaca de	2η	ελληνική

¹⁹⁹ Αυτόθι, σ. 224, Β, αρ. 312.

²⁰⁰ Αυτόθι, σ. 436-437, C, αρ. 408.

²⁰¹ ό.π.

²⁰² Αυτόθι, σ. 437-438, C, αρ. 408.

		Nicolo		
« « « ²⁰³	Priotissa	Zuan Querini de Marco	1η	βενετική
		Nicolo Nathanail de Antonio	2η	ελληνική

Στους διορισθέντες ως γραφείς σε καστελλανίες την περίοδο αυτή συναντώνται αναλογικά αρκετά παραπάνω άτομα ελληνικής καταγωγής:

<u>Διορισμοί γραφέων καστελλάνων 16ος αι. (ενδεικτικά)</u>				
Ημ/νια	Περιοχές	Ονόματα	Muda	Πιθανή εθνοτική καταγωγή
20 Αυγούστου 1538 ²⁰⁴	Bonifacio	Ser Andreas Donato	1η	βενετική/ιταλική
		Ser Georgius Christianopulo ²⁰⁵	2η	ελληνική
« « « ²⁰⁶	Belvedere	Ser Constantinus Franco	1η	βενετική/ιταλική
		Ser Jacobus	2η	

²⁰³ ό.π.

²⁰⁴ Αυτόθι, σ. 20, Α, αρ. 83.

²⁰⁵ Ο Georgius Christianopulo ανέλαβε στις 12 Ιουλίου 1539, κι έτσι αυτός συμπλήρωσε το υπόλοιπο της θητείας του Andrea Donato (*Die 12 julli 1539 habuit possessionem cum declaratione complendi tempus quod restabat fieri qd Andrea Donato, predecessor suus et mutam suam integram absque aliqua diminutione et hoc jussu et ordine clarissimi regiminis cretensis.* (ο.π.)).

²⁰⁶ Αυτόθι, σ. 21, Α, αρ. 83.

		Salermo		
« « « ²⁰⁷	Mirabello	Ser Nicolaus Melloti qd Gligorii	1η	ελληνική
		Ser Ioannis Agorasto του Manoli	2η	
« « « ²⁰⁸	Ιεράπετρα	Ser Iohannes Paleologo. Στις 26 Ιουλίου 1539 αντάλλαξε τη <i>scrivania</i> του με αυτή του Ιωάννη Αγοραστού.	1η	ελληνική
		Ser Georgius Salamo dito buha	2η	πιθανώς ελληνική
« « « ²⁰⁹	Piriotisse	Ser Giorgus Mussa dictus Barbata	1η	πιθανώς ελληνική / μη ιταλική
		Ser Ioannes Graco qd ser Jurga	2η	

²⁰⁷ ό.π.

²⁰⁸ ό.π.

²⁰⁹ ό.π.

26 Αυγούστου 1540 ²¹⁰	Bonifacio	Ser Zorzi Sulino.	1η	πιθανώς ιταλική
		Αντικαθίσταται λόγω ασθενείας από τον Dimitri Geniati στις 9 Νοεμβρίου 1540.		ελληνική
		Ser Nicola Molino. Αναλαμβάνει από τις 26 Αυγούστου 1541.	2η	ιταλική
« « « ²¹¹	Malvicini	Ser Thomas Abramo de Zorzi	1η	πιθανώς ιταλική
		Ser Manusso Lihno de Ser Vassili	2η	ελληνική
« « « ²¹²	Piriotisse	Ser Matthio Dasallo	1η	πιθανώς ελληνική
		Ser Nicolo Spisura. Αντικαταστάθη κε από τον	2η	

²¹⁰ Αυτόθι, σ. 76, Α, αρ. 238.

²¹¹ ό.π.

²¹² Αυτόθι, σ. 76-77, Α, αρ. 238.

		Georgius Massa.		
3 Μαΐου 1576 ²¹³	Castel Novo	Zorzi Figeto	1η	πιθανώς ιταλική
		Francescus Marmara	2η	πιθανώς ελληνική
« « « ²¹⁴	Bonifacio	Janni Faci	1η	αβέβαιη (πιθανώς ιταλική)
		Andrea Sclavo	2η	αβέβαιη (πιθανώς ιταλική)
« « « ²¹⁵	Belvedere	Joanne Carandino. Αντικαταστάθη κε από τον Antonio Gialina di Candia ²¹⁶ .	1η	πιθανώς ιταλική
		Jacomo Damilani	2η	ιταλική
« « « ²¹⁷	Malvisino	Nicolao Crussolura	1η	πιθανώς ελληνική
		Vicenzo	2η	ιταλική

²¹³ Αυτόθι, σ. 170, Β, αρ. 191.

²¹⁴ ό.π.

²¹⁵ ό.π.

²¹⁶ Αυτόθι, σ. 171, Β, αρ. 191.

²¹⁷ ό.π.

		Bordigella. Αντικαταστάθη κε από τον Vicenzo Colona di Stefano στις 5 Μαρτίου 1577 ²¹⁸ .		
« « « ²¹⁹	Σητεία και Ιεράπετρα	Zuan Caravella	1η	ιταλική/βενετικ ή
		Dimitri Rizati da Venetia	2η	
« « « ²²⁰	Priotissa	Michel Barbarigo	1η	βενετική
		Giorgi Fotinopulo	2η	ελληνική
12 Μαΐου 1578 ²²¹	Castel Novo	Zuane Xerno	1η	πιθανώς ελληνική
		Draco Cochili qd Ser Alexandro	2η	
22 Οκτωβρίου 1581 ²²²	Belveder	Marco Rano de Zuane	1η	πιθανώς ιταλική
		Nicolo Vergalleniti de	2η	ελληνική

²¹⁸ ό.π.

²¹⁹ ό.π.

²²⁰ Αυτόθι, σ. 170-171, Β, αρ. 191.

²²¹ Αυτόθι, σ. 225, Β, αρ. 313.

²²² Αυτόθι, σ. 334, C, αρ. 137.

		Michel		
« « « ²²³	Malvicini	Piero da Venetia de Zorzi	1η	ιταλική/βενετική
		Zorzi Prassinico d' Antonio	2η	ελληνική
		Αντικαταστάθη κε στις 15 Ιουλίου 1583 από τον Ser Zorzi Andronico.		
5 Απριλίου 1586 ²²⁴	Castel Novo	Marco Bonasseri de Mathio	1η	πιθανώς ιταλική
		Mathio Rhodio de papa Piero	2η	πιθανώς ελληνική
« « « ²²⁵	Bonifacio	Michelin Micilinea de feu papa Gianni.	1η	πιθανώς ελληνική
		Αντικαταστάθη κε στις 30 Οκτωβρίου 1586 από τον		βενετική

²²³ Αυτόθι, σ. 334-335, C, αρ. 137.

²²⁴ Αυτόθι, σ. 438, C, αρ. 408.

²²⁵ ό.π.

		Zuan Muazzo de Zorzi.		
		Zorzi Coziri	2η	αβέβαιη, πιθανώς ελληνική

Στη διάταξη της 24^{ης} Ιουνίου 1582, με την οποία οι σύνδικοι Gritti και Garzoni ακύρωναν την εκλογή ορισμένων αξιωματούχων, συγκαταλέγονται μεταξύ των ακυρωθέντων αξιωματούχων καστελλάνοι και υποκαστελλάνοι, καθώς και οι γραφείς τους:

<u>Ακυρωθέντες από διάταξη 24ης Ιουλίου 1582 αξιωματούχοι²²⁶</u>			
Όνομα	Αξίωμα	Περιοχές	Πιθανή εθνοτική καταγωγή
Zuane Notara και Nicolo Notara	υποκαστελλάνοι	Priotissa	ελληνική (κρίνοντας από το επώνυμό τους)
Zorzi Sclavo	υποκαστελλάνος	Bonifacio	πιθανώς ελληνική
Michel Davigonza	γραφέας υποκαστελλάνου	« « «	πιθανώς ιταλική
Piero Trivisan	καστελλάνος	Belvedere	βενετική
Francesco Miraviglia	vice-capitaneo contra fures και γραφέας του υποκαστελλάνου	Πεδιάδα	

²²⁶ Αυτόθι, σ. 363, C, αρ. 210.

Παραπάνω ενδείξεις για την εθνική καταγωγή των υπηρετούντων στις καστελλανίες εμφανίζονται σε διάταξη που δημοσιεύτηκε δύο μέρες αργότερα, στις 26 Ιουνίου 1582, στην οποία αναφέρονται νέοι διορισμοί κατόπιν συστάσεων των συνδίκων, μεταξύ αυτών και οι αντικαταστάτες των ακυρωθέντων αξιωματούχων:

<u>Αντικαταστάτες ακυρωθέντων από διάταξη 24ης Ιουλίου 1582 αξιωματούχων, σύμφωνα με διάταξη 26ης Ιουλίου 1582²²⁷</u>			
Όνομα	Αξίωμα	Περιοχές	Πιθανή εθνοτική καταγωγή
Francesco Quirini	καστελλάνος	Bonifacio	βενετική
Lorenzo Zen του Matthio ²²⁸	καστελλάνος	Priotissa	βενετική
Giacomo Spierra	καστελλάνος	Belvedere	βενετική
Alexandro Poducatera	vice-capitaneo contra fures και γραφέας του υποκαστελλάνου	Πεδιάδα	απώτατη ελληνική - κυπριακή (εκλατινισμένος)

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η τελευταία καταγραφή του άνωθι πίνακα, που αφορά στον αντικαταστάτη του υποκαπετάνιου κατά των κλεφτών και γραφέα του υποκαστελλάνου της Πεδιάδας, Francesco Miraviglia, ονόματι Alexandro Poducatera. Πιθανότατα πρόκειται για το ομώνυμο μέλος της επιφανούς κυπριακής οικογένειας Rodocataro που το καλοκαίρι του 1573, λίγους μήνες μετά το τέλος του τέταρτου βενετοτουρκικού πολέμου, υπέβαλε μία αίτηση προς το δόγη Alvise Mocenigo και τη Σύγκλητο της Βενετίας. Σ' αυτήν ανέφερε ότι, υπενθυμίζοντας τις υπηρεσίες που προσέφερε στη διάρκεια του πολέμου, είχε ζητήσει να του δοθεί η

²²⁷ Αυτόθι, σ. 363-364, C, αρ. 211.

²²⁸ Η οικογένειά του, αν και (κρίνοντας από το επώνυμο) ιταλικής καταγωγής, ενδέχεται στη φάση αυτή να είχε εξελληνιστεί, κρίνοντας από το γεγονός ότι το όνομα του πατέρα του παρατίθεται με την κρητική μορφή του.

νομή μίας καστελλανίας στην Κρήτη, ώστε να επιβιώσει και να υπηρετεί σε εκείνο τον τόπο τη Γαληνοτάτη. Ο Giacomo Foscari, εκτιμώντας την αφοσίωσή του προς το βενετικό κράτος, έκανε δεκτό το αίτημά του την 1^η Νοεμβρίου 1572. Κατόπιν αυτού ο Αλέξανδρος Ποδοκάταρος ζητούσε από τη Σύγκλητο να εγκρίνει την παραχώρηση και να δώσει σχετική εντολή για την εφαρμογή της στη διοίκηση της Κρήτης. Η Σύγκλητος αφού έλαβε υπόψη την προσφορά του στον πόλεμο και την τωρινή του κατάσταση, καθώς και το γεγονός ότι συμφωνούσαν διάφοροι βενετοί και κρητικοί ευγενείς στην ικανοποίηση του αιτήματος, του απένειμε την κρητική ευγένεια, με ό,τι συνεπαγόταν ο τίτλος για τον κάτοχό του, στις 8 Αυγούστου 1573. Συμπληρωματικά, του παραχωρήθηκε ως οικονομική ενίσχυση για τα επόμενα 10 χρόνια η διοίκηση της καστελλανίας της Πεδιάδας. Οι βενετικές αρχές της Κρήτης επιφορτίζονταν στο εξής να φροντίζουν για τις οικονομικές απολαβές που αντιστοιχούσαν σε αυτό το αξίωμα²²⁹. Φανερά λοιπόν, 10 περίπου χρόνια μετά από τότε, ο Αλέξανδρος Ποδοκάταρος συνέχισε να μετέχει στο σύστημα αξιωμάτων της Κρήτης, γινόμενος αυτή τη φορά, όπως προαναφέρθηκε, υποκαπετάνιος κατά των κλεφτών και γραφέας του υποκαστελλάνου της Πεδιάδας στη θέση του Francesco Miraviglia.

Έτσι, κρίνοντας από τα ονόματα των άνωθι παρουσιασθέντων ατόμων, οι ίδιοι οι καστελλάνοι φαίνεται να ήταν κυρίως βενετικής ή και ευρύτερης ιταλικής καταγωγής, ενώ στους γραφείς απαντούν και αρκετά άτομα με πιθανή ελληνική καταγωγή. Η εθνοτική σύσταση των ίδιων των καστελλάνων δεν μεταβλήθηκε δραστικά. Συγκεκριμένα, τον 14^ο αι. δεν συναντάται κανένας καστελλάνος ελληνικής εθνοτικής καταγωγής. Τον 16^ο αι. συναντώνται ορισμένοι τέτοιοι, όμως ο αριθμός τους αναλογικά με τους υπόλοιπους καστελλάνους δείχνει ότι αποτελούσαν μειοψηφία. Ακόμη, η εθνοτική σύσταση των γραφών των καστελλάνων παρέμεινε η ίδια, παραμένουν δηλαδή πλειοψηφικά ελληνικής εθνοτικής καταγωγής τόσο τον 14^ο όσο και τον 16^ο αι. Δεδομένης της νωρίτερα στην ενότητα αναφερθείσας τάσης να εκτελούν οι γραφείς τα καθήκοντα των καστελλάνων, αυτό σημαίνει ότι στην πράξη τα καθήκοντα των καστελλάνων ενδέχεται ενίοτε να εκτελούνταν από ελληνικής καταγωγής άτομα, τα οποία κανονικά θα έπρεπε να εκτελούν μόνο τα καθήκοντα του γραφέα.

²²⁹ Κώστας Γ. Τσικνάκης, «Κύπριοι πρόσφυγες στην Κρήτη στα τέλη του 16ου αιώνα. Προβλήματα εγκατάστασης», στο *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Κύπρος - Βενετία. Κοινές ιστορικές τύχες: Αθήνα 1-3 Μαρτίου 2001*, επιμέλ. Χρύσα Α. Μαλτέζου (Βενετία: Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2002), σ. 175-207 :175-176.

Όμως, όπως και σε άλλα αξιώματα, έτσι και σε αυτό το αξίωμα το τι γινόταν στην πράξη συχνά διέφερε από το τι έπρεπε να ισχύει σύμφωνα με το νόμο. Αρκετοί καστελλάνοι και γραφείς τους δρούσαν με έκνομο τρόπο, και μάλιστα ήδη από τους πρώτους αιώνες της βενετοκρατίας. Μία διάταξη ενός σωζόμενου καπιτουλαρίου της περιόδου αυτής για τους καστελλάνους απαγόρευε την αποδοχή από μέρους τους δώρων ή δωρεών, υπηρεσιών ή αγγαρειών, με επιβολή χρηματικής ποινής στους παραβάτες (*Item non debeo recipere aliquod donum uel presens, seruitium uel hengarias reales nel personales modo aliquo uel ingenio per me uel per alium, et si recepero uel receptum sciuerō pro me ab aliquo, soluere debeam pro uno quatuor comuni et reddere illud, a quo recepero.*). Επιτρεπόταν πάντως να λαμβάνουν ζώα και φαγώσιμα με αξία ως δύο γρόσια την ημέρα, αλλά όχι από άτομα τα οποία είχαν να κάνουν μαζί τους (*Licitum est tamen mihi recipere agnos, hedos, pullos, gallinas, fructus et salutationem et alia comestibilia usque ad valorem grossorum II in die, non computando unum diem in alio, excepto quod non debeo aliquid recipere ab aliquo, qui haberet facere coram me.*)²³⁰. Ακόμη, μία διάταξη της 16^{ης} Μαρτίου 1316 ανέφερε ότι επειδή η *Signoria* έλαβε παράπονα ότι πολλοί καστελλάνοι διέπρατταν αυθαιρεσίες, ο δούκας και το σύμβουλιό του όρισαν ότι όποιοι ήθελαν να καταθέσουν παράπονο για κάποιον καστελλάνο που διέπραττε αυθαιρεσίες, βιαιοπραγίες ή άλλες έκνομες πράξεις, έπρεπε να παρουσιαστεί ενώπιον της *Signoria* και να καταθέσει τα παράπονά του εναντίον των εκάστοτε καστελλάνων, βεβαιώνοντας ότι οι καταγγελιοδότες αυτοί θα γίνονταν πιστευτοί. Αν, χάρη στην καταγγελία κάποιων, οι αρχές προχωρούσαν σε μέτρα εναντίον των καστελλάνων, οι καταγγελιοδότες θα λάμβαναν το ένα τρίτο της ποινής που θα επιβαλλόταν στους καστελλάνους (*Clamatum fuit publice per Petrum Vido gastaldionem quod cum pervenerit ad aures dominacionis quod sunt multi qui vadunt se conquerendo de castellanis qui sunt per castra quod ab eis recipiunt obliquum et retinent eis suas rationes, dominus ducha et eius consilium faciunt notum omnibus quod quicumque vult conqueri de aliquo castellano quod receperit ab eo obliquam vel violenciam vel quod receperit de suo malo modo vel de suo teneat contra ius, debeat comparere coram signoria ad deponendum suas querelas contra ipsos castellanos, scientes quod omnes illi qui comparebunt tenebuntur de credencia. Et si pro eorum accusacionibus procedetur contra ipsos castellanos, accusatores habebunt terciam partem totius eius de quo*

²³⁰ Gerland, *Das Archiv*, σ. 103.

processum fuerit contra ipsos castellanos quocumque pro ipsis eorum accusationibus et tenebuntur de credencia ut dictum est.). Στο τέλος διευκρινίζεται ότι τα ίδια θα ίσχυαν και για τους γραφείς των καστελλάνων (*Et hoc idem intelligatur de omnibus scribis per castra Insule constitutis.*)²³¹.

Οι αυθαιρεσίες προέκυπταν ως παρενέργεια του ότι το αξίωμα του καστελλάνου ήταν περιζήτητο μεταξύ των δικαιούχων του βενετών και κρητικών ευγενών, καθώς ήταν αρκετά προσοδοφόρο. Η θέση του καστελλάνου ήταν έμμισθη, και οι ετήσιες αποδοχές της ήταν σημαντικές σε σχέση με άλλα έμμισθα αξιώματα της ανώτερης υπαλληλίας. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι το 1578 στο Ρέθυμνο ο μισθός αυτός ήταν 452 υπέρπυρα, ενώ το 1582 εμφανίζεται αυξημένος κατά 50 υπέρπυρα, όντας πλέον 502 υπέρπυρα²³². Τον ανταγωνισμό για τη θέση επέτεινε και το γεγονός ότι ήταν διαθέσιμη και για τους βενετούς και για τους κρητικούς ευγενείς²³³. Έτσι, αναπόφευκτα μεταξύ των κατόχων της θέσης υπήρχαν και αρκετοί που ενίσχυαν τα εισοδήματά τους αισχροκερδώντας εις βάρος των χωρικών, παρά τα μέτρα που λάμβαναν οι αρχές²³⁴. Ιδίως όσοι ευγενείς ήταν λιγότερο ευκατάστατοι ήλπιζαν να αναζωογονήσουν τα οικονομικά τους μέσω της κατοχής του αξιώματος αυτού²³⁵.

Την αντιμετώπιση του αξιώματος ως τρόπου απόκτησης κέρδους επέτεινε και η μεταχείριση των θέσεων του αξιώματος από την ίδια τη βενετική διοίκηση. Και το αξίωμα αυτό παραχωρείτο συχνά από τις αρχές με *gratia*. Αυτό συνεπαγόταν πιο ευέλικτους όρους παραχώρησης, τόσο σε σχέση με τη χρονική διάρκεια της παραχώρησης του αξιώματος (η οποία ήταν μεγαλύτερη από αυτή μιας κανονικής θητείας), όσο και σε σχέση με την καταλληλότητα του υποψηφίου. Πολλοί αποδέκτες της θέσης μέσω *gratia* κατέληγαν να έχουν σχεδόν ισόβια θητεία, κάτι που δυσχερανούσε τους ευγενείς δικαιούχους της θέσης. Το 1637, το συμβούλιο των ευγενών του Ρεθύμνου διαμαρτυρήθηκε στους Συνδίκους της Ανατολής ότι η παραχώρηση των καστελλανιών για 20 ή 30 χρόνια σήμαινε ουσιαστικά για τα μέλη του ανώτερου κοινωνικού στρώματος την κατάργηση ενός θεμελιώδους δικαιώματος τους, της περιοδικής εναλλαγής στις θέσεις της ανώτερης υπαλληλίας, μέτρο που η ίδια η Βενετία είχε θεσπίσει παλιότερα. Οι Σύνδικοι ανταποκρίθηκαν στο αίτημα των

²³¹ Ratti Vidulich, *Duca di Candia Bandi* [...], σ. 47-48, αρ. 135.

²³² Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση*, σ. 243-244.

²³³ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 73.

²³⁴ Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση*, σ. 244.

²³⁵ Αυτόθι, σ. 248.

ευγενών να εξαλειφθεί το φαινόμενο αυτό ώστε οι καστελλάνοι να εκλέγονται κανονικά κάθε χρόνο και όρισαν σε δύο έτη την αποχή από το αξίωμα (*contumacia*) για τους απερχόμενους καστελλάνους. Επίσης απαγόρευσαν σε όλους τους Βενετούς αξιωματούχους την παραχώρηση του αξιώματος του καστελλάνου με μακρόχρονη διάρκεια θητείας. Όμως τα μέτρα αυτά δεν φαίνεται να απέδωσαν, και οι εντάσεις σε σχέση με αυτό το ζήτημα εξακολουθούσαν να υπάρχουν ως το τέλος της Βενετοκρατίας²³⁶.

Την δυσaráσκεια των ευγενών ενέτεινε και το γεγονός ότι συχνά λάμβαναν αυτό το αξίωμα με *gratia* και άτομα που υπό διαφορετικές συνθήκες δεν θα το δικαιούνταν, ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες που μπορεί να προσέφεραν στο κράτος, όπως οι *cittadini*, και γενικότερα όσοι δεν ανήκαν στο συμβούλιο των ευγενών²³⁷. Μια ένδειξη για την ύπαρξη της τάσης της απονομής του αξιώματος σε *cittadini* εμφανίζεται στο έργο του Francesco Barozzi *Descrittione dell' isola di Creta* (1577), όπου το αξίωμα κατατάσσεται στην κατηγορία αυτών που κατέχονταν και από *cittadini*²³⁸. Από την άλλη όμως, πολλοί καστελλάνοι προερχόμενοι από την τάξη των ευγενών προτιμούσαν τη ζωή στην πόλη από την κατοικούμενη από χωρικούς (*contadini*) ύπαιθρο²³⁹, με αποτέλεσμα να πωλούν, ενοικιάζουν ή γενικά παραχωρούν τις θέσεις σε άλλα άτομα. Αυτό αναδεικνύεται από μια έκθεση του του τέως γενικού προνοητή Κρήτης Zuanne Mocenigo, η οποία παρουσιάστηκε στο Μεγάλο Συμβούλιο της Βενετίας στις 17 Απριλίου 1589²⁴⁰. Εκεί, στο πλαίσιο της παρουσίασης των κακώς κειμένων που συνάντησε ο προνοητής στη διάρκεια της θητείας του στο νησί, καταγγέλλει και τις αυθαιρεσίες των δημοσίων υπαλλήλων προς τους χωρικούς της υπαίθρου, κάνοντας μνεία και στους καστελλάνους. Το σχετικό απόσπασμα αρχίζει με τον Mocenigo να παρουσιάζει περιληπτικά, αλλά με πολύ παραστατικό λεξιλόγιο, το ότι οι χωρικοί υπόκειντο στην απληστία και τη λαιμαργία των καστελλάνων, καπετάνιων, γραφένων και άλλων υπαλλήλων (*sono essi anche sottoposti alla ingordigia et alle mangiarie delli Castellani, Capitani, scrivani et altri ministri publici*). Συνεχίζει πιο κάτω λέγοντας ότι οι ευγενείς που εκλέγονταν στο αξίωμα του καστελλάνου από το Regimento, ιδίως δε οι Βενετοί, δεν

²³⁶ Αυτόθι, σ. 249.

²³⁷ Αυτόθι, σ. 246.

²³⁸ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 93-94.

²³⁹ Αυτόθι, σ. 217.

²⁴⁰ Στέργιος Γ. Σπανάκης (έκδ.), *Μνημεία της Κρητικής Ιστορίας*, τόμος Ι, Ηράκλειο, 1940 - επανέκδοση 1984, σ. 1.

πήγαιναν να το ασκήσουν αυτοπροσώπως (*li nobili, che vengono eletti a quel carico dalli clarissimi Regimenti, massimamente li Veneti, non vanno ad essercitarlo personalmente*), αλλά ή το πουλούσαν ή το ενοικίαζαν ή το έδιναν αλλού (*ma vendono esse Castellanie, o le danno alla parte, o le affitano*). Αυτή η συναλλαγή επιβάρυνε παραπάνω τους υπηκόους, καθώς οι αντικαταστάτες ήθελαν να βγάλουν όσο το δυνατόν περισσότερο κέρδος με οποιονδήποτε τρόπο (*dimodoche questa mercantia viene pagata tutta caramente dalli poveri sudditi, perche li sostituti vogliono cavar più che possono; et s' ingegnano di far ogni cosa per trarne utile*), και κατέφευγαν κατά συνέπεια και σε ανήθικες πρακτικές, καταδικάζοντας λ.χ. τους χωρικούς για το παραμικρό με την πρόφαση ανυπακοής και παράβασης διαταγών (*et facendo essi, sopportano anche che siano fatte dalli loro ministri delle cose che non stanno bene; condannando li pover huomini per ogni liggiera occasione sotto pretesto d' inobedienza, et di contrafattione di ordini*)²⁴¹. Στο τέλος ο Mocenigo, αφού έχει παραθέσει αυτές και άλλες αυθαιρεσίες, διαβεβαιώνει τους αποδέκτες της έκθεσής του ότι δεν παρέλειψε να τιμωρήσει αυτούς τους καστελλάνους για τις καταχρήσεις και τους εκβιασμούς τους (*A che ho provisto con quell' ordine che mi è parso conveniente; oltreche non ho mancato di castigar criminalmente alcuno di essi Castellani per mangiarie, et estorsioni fatte a quei popoli*)²⁴².

Αναφέρθηκε νωρίτερα ότι καστελλανίες με *gratia* παραχωρούνταν σε άτομα που είχαν προσφέρει υπηρεσίες στο βενετικό κράτος. Οι υπηρεσίες αυτές ήταν κατά βάση οικονομικού χαρακτήρα, και συνδέονταν με την ενίσχυση της άμυνας της κρητικής υπαίθρου. Η πρακτική αυτή απέφερε οφέλη τόσο στο κράτος όσο και στον εκλεγέντα μέσω *gratia* καστελλάνο, καθώς το κράτος έτσι ενίσχυε ανέξοδα την αμυντική του δομή, ενώ ο καστελλάνος, με τη μακρόχρονη εκμετάλλευση του αξιώματος, μπορούσε να κερδίσει πολύ μεγαλύτερα ποσά σε σχέση με όσα κατέβαλε για αμυντικούς σκοπούς²⁴³. Ένα παράδειγμα της πρακτικής αυτής εν δράσει εμφανίζεται σε καταγραφή της 29^{ης} Νοεμβρίου 1554, στην οποία ο Francesco Dandolo του *magnifico miser* Ιερώνυμου, κάτοικος Χάνδακα, ζητά να διοριστεί για 30 χρόνια καστελλάνος του Castel Nuono με τις σχετικές απολαβές, που δεν ξεπερνούν τα 30-40 δουκάτα, έχοντας την ελευθερία να επιλέξει ο ίδιος τον γραφέα του. Σε αντάλλαγμα προσφέρει 1000 δουκάτα για έργα (*fabbriche*) στον Χάνδακα και 1000

²⁴¹ Αυτόθι, σ. 38.

²⁴² Αυτόθι, σ. 39.

²⁴³ Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση*, σ. 245.

δουκάτα για επισκευή του Castel Nuono, που κινδυνεύει να καταρρεύσει²⁴⁴. Δεν είναι γνωστό αν η αίτηση αυτή έγινε δεκτή από τις αρχές, αλλά δεν αποκλείεται, καθώς η επένδυση του αιτούντα σε οικοδομικού χαρακτήρα έργα, εκ των οποίων η επισκευή του Castel Nuono ήταν σίγουρα και αμυντικού χαρακτήρα, φαίνεται αρκετά ελκυστική. Επιπλέον παρατηρείται ότι ο αιτών εξέφρασε με τέτοιο τρόπο την αίτησή του ώστε να δείξει ότι ο ίδιος θα είχε χρηματική απώλεια από την παρατεταμένη κατοχή του αξιώματος, ίσως για να κάνει τον εαυτό του να φανεί ανιδιοτελής, σε μια απόπειρα να πείσει τις αρχές να του παραχωρήσουν το αξίωμα. Συγκεκριμένα, αναφέρει ότι οι σχετικές απολαβές δεν ξεπερνούν τα 30-40 δουκάτα, αλλά μάλλον εννοείται ανά έτος, καθώς αυτές οι απολαβές είναι μάλλον μικρές για απολαβές 30 ετών. Ακόμη και έτσι όμως, συνάγεται ότι ο αιτών, ξοδεύοντας 2000 δουκάτα σύνολο, θα λάμβανε 900-1600 δουκάτα μετά το πέρας των 30 ετών, δηλαδή θα είχε 400-1100 δουκάτα απώλεια. Φανερά δεν θα είχε κίνητρο να αιτηθεί το αξίωμα αυτό αν δεν λάμβανε κάποιο κέρδος από εκεί - η ανιδιοτέλεια φαίνεται ελάχιστα πιθανή ως κίνητρο - κι έτσι μάλλον σκόπευε να ενισχύσει τα έσοδά του με άλλα μέσα, όπως οι αυθαίρεσies εις βάρος του τοπικού πληθυσμού. Επίσης δεν αποκλείεται και οι αρχές να κατάλαβαν τι κρύβεται πίσω από αυτή την φαινομενικά ανιδιοτελή αίτηση, αλλά να μην νοιάστηκαν αρκετά για το πως θα έβγαζε κέρδος ο αιτών, εφόσον αυτές σίγουρα θα ωφελούνταν με τη χρηματική προσφορά του στην αμυντική δομή του νησιού. Έτσι η πρακτική αυτή, που ίσως οφειλόταν στην οικονομική αδυναμία της Βενετίας να ανταποκριθεί στις πιεστικές αμυντικές ανάγκες των κτήσεών της, ιδίως τον 16^ο και 17^ο αιώνα, φαίνεται να καθιστούσε συχνά το αξίωμα αντικείμενο ανταλλαγής²⁴⁵.

Τέλος, η ανάγκη των αρχών για έσοδα φαίνεται ότι κάποτε οδηγούσε τους ίδιους τους αξιωματούχους που χορηγούσαν το αξίωμα αυτό σε αυθαίρεσies σε σχέση με την παραχώρησή του. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο αιτημάτων του ανώτερου κοινωνικού στρώματος του Ρεθύμνου προς τους Συνδίκους Ανατολής Giovanni Pasqualigo και Ottaviano Boni σχετικά με το σύστημα απονομής διάφορων αξιωμάτων, ανάμεσά τους και αυτό των καστελλάνων, αναφέρεται ότι η τοπική διοίκηση συχνά απαιτούσε από τους υποψηφίους σημαντικά ποσά, που ξεπερνούσαν το εισόδημα που θα αποκτούσαν ως καστελλάνοι ([...] *I' Illustrissimo Reggimento butt' a sorte a chi tra di loro tocchi a far elezione del castellano per*

²⁴⁴ Γεώργιος Σ. Πλουμίδης (εκδ.), *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας (1554 - 1600)*, τ. Α' (Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1985), σ. 1-2, αρ. 2.

²⁴⁵ Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση*, σ. 248.

ogn'uno delli predetti castelli, uiene elletto uno dall'Illustrissimo Rettore et li altri dui dalli Clarissimi Consiglieri et spesso spesso così tanto premio alli elettori che auanza di gran lunga quello che li eletti possino giustamente guadagnare in detto officio di casteliano.). Αυτό εξωθούσε τους εκλεγμένους καστελλάνους, προκειμένου να ξανακερδίσουν τα χρήματα που είχαν προκαταβάλει για το διορισμό τους, σε αυθαιρεσίες εις βάρος των χωρικών που ζούσαν στα όρια της καστελλανίας τους (*Onde prendono occasione li castellani di essercitar quel carico con atti non conuenienti per riffarsi di quello che hanno speso per la loro elettione, il che cede a grandissimo danno et interesse del li miseri contadini.*). Οι Σύνδικοι ανταποκρίθηκαν απαγορεύοντας στον ρέκτορα και τους συμβούλους τους να ζητούν χρήματα για την εκλογή των καστελλάνων, με ποινή 200 τσεκινιών για τους παραβάτες (*risposta Prohibiamo in pena de cechini ducento al Rettore et Consiglieri per cadauno applicati alle fabriche de stradioti come di sopra, il conseguire utile o benefificio alcuno per l'elettione de castellani e loro scriuani [...]*)²⁴⁶.

Συνολικά συμπεραίνεται ότι, ενώ ο θεσμός των καστελλάνων ήταν σημαντικός για την διερεύνηση και διαχείριση γενικότερα των εγκλημάτων που λάμβαναν χώρα στην ύπαιθρο, η αποτελεσματικότητά του ποικίλλε ανάλογα με τους εκάστοτε κατόχους του αξιώματος, και μειωνόταν κατά πολύ όταν αυτοί δρούσαν με έκνομο τρόπο.

²⁴⁶ Αυτόθι, σ. 326.

Καπετάνιοι «κατά των κλεφτών» (*capitani contra fures/del devedo*)

Οι καπετάνιοι κατά των κλεφτών (*capitani contra fures/del devedo*) είχαν ως αρμοδιότητα την άσκηση εκτελεστικών καθηκόντων αστυνομικού χαρακτήρα στην κρητική ύπαιθρο. Είχαν κανονικά θητεία ενός έτους και το αξίωμά τους υπαγόταν στον περιορισμό της *contumacia*, δηλαδή δεν μπορούσαν να διοριστούν ξανά στην ίδια θέση αν δεν περνούσε ένα ορισμένο χρονικό διάστημα²⁴⁷. Όμως το πόσοι ήταν, από ποια κοινωνική τάξη προέρχονταν, από ποιες αρχές εκλέγονταν, ως και το πόση έκταση υπαγόταν στην αρμοδιότητα του καθενός ποικίλλει ανάλογα με την κάθε διοικητική περιφέρεια του νησιού, καθώς και ανάλογα με την εκάστοτε πηγή.

Σε σχέση με τον Χάνδακα, σε παράρτημα του έργου *Historia di Candia* του Andrea Corner, όπου αναφέρονται οι κατηγορίες των αξιωμάτων όπως αποφασίστηκαν το 1531, αναφέρεται, στο πλαίσιο της παράθεσης ενός άλλου αξιώματος, ότι υπηρετούσαν εναλλάξ ένα χρόνο βενετοί και ένα χρόνο κρητικοί ευγενείς ([...] *l' una muda nobili veneti al' altra nobili cretensi, come si fa della [...] capitanaria di fuori*)²⁴⁸. Αυτοί εκλέγονταν ανά δύο κάθε δύο χρόνια²⁴⁹. Σύμφωνα με την ίδια πηγή, ο καθένας είχε στη δικαιοδοσία του δύο καστελλανίες (*cioè contra fores ha sotto di se due castelli*)²⁵⁰. Έτσι, δεδομένου ότι υπήρχαν συνολικά 8 καστελλανίες στη διοικητική περιφέρεια, υπηρετούσαν, σύμφωνα με την πηγή αυτή, 4 *capitani contra fures* στην περιφέρεια του Χάνδακα²⁵¹. Όμως σ' ένα άλλο έγγραφο, αχρονολόγητο, αλλά πιθανώς του 1590-1591, οι *capitani contra fures* της περιφέρειας του Χάνδακα αναφέρονται ως 8, ένας για κάθε καστελλανία (*Li otto Capitanei contra fures si ellegeno per ogni Castello uno*...)²⁵². Σε σχέση με τη Σητεία, στο παράρτημα του έργου *Historia di Candia* αναφέρεται ότι διοριζόταν για τη θέση αυτή από τον ρέκτορα (τοπικό διοικητή) της περιφέρειας ένας βενετός ή κρητικός ευγενής με θητεία ενός έτους (*Un capitano contra fures nobile veneto o*

²⁴⁷ Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 109 και υποσημείωση 4 στην ίδια σελίδα. Για τον ορισμό του όρου *contumacia* βλ. την υποσημείωση 5 της σ. 107 καθώς και στο Giuseppe Boerio, *Dizionario del dialetto veneziano* (Βενετία: Tipografia di Giovanni Cecchini, 1856), σ. 194.

²⁴⁸ Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 119 και 121.

²⁴⁹ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 219.

²⁵⁰ Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 121.

²⁵¹ Αυτόθι, σ. 109. Για τις καστελλανίες του διαμερίσματος Χάνδακα πρβλ. Σπανάκης, «Στατιστικές ειδήσεις [...]», σ. 322-323.

²⁵² Φώτης Μπαρούτσος, «“Dominica mattina che si fanno gli incanti...”». Αφετηρία για μια έρευνα», *Εώς και Εσπέρα* 3 (1996-1997), σ. 149-177 :161 και 169.

cretense fatto dal rettor per un' anno)²⁵³. Στη δικαιοδοσία του ανήκε, πέρα από το διαμέρισμα της Σητείας, και η περιφέρεια της ίδιας της πόλης²⁵⁴. Σε σχέση με το Ρέθυμνο, σε απόφαση της 21^{ης} Μαΐου 1510 που αφορούσε τον τρόπο εκλογής των διάφορων αξιωματούχων στην περιφέρεια Ρεθύμνου, αναφέρεται ότι εκλέγονταν τρεις καπετάνιοι *del devedo*, πρώτα δύο βενετοί και ένας κρητικός ευγενής, και μετά το αντίστροφο (*Tre capitanei secundo la consuetudine antiqua, de i qual la prima volta do siano nobeli veneti et uno cretense et la secunda do cretensi et uno veneto et sic successive.*), με θητεία ενός έτους (*non possando perhò star più de anno uno in dicto offitio de Capitanaria*)²⁵⁵. Είναι πιθανό όμως στο δεύτερο μισό του 16^{ου} αι. να υπήρχε πλέον μόνο ένας καπετάνιος *del devedo* για ολόκληρη την περιφέρεια, εφόσον η σχετική μαρτυρία που αντλείται από την *Descrittione dell' isola di Creta* του Barozzi (1577) είναι ακριβής. Αν αυτό ισχύει, συνεπάγεται ότι ο *capitano contra fures* του Ρεθύμνου είχε την περίοδο αυτή στη δικαιοδοσία του όχι μόνο τις τρεις καστελλανίες του συγκεκριμένου διαμερίσματος, αλλά και την περιφέρεια γύρω από την πόλη. Αυτό φαίνεται να υποδεικνύει και έγγραφο του 1605, όπου αναφέρεται ότι ο ποτέ Λορέντζος Palmesan - πιθανόν *cittadino*²⁵⁶ - είχε στο παρελθόν διατελέσει "*capitaneo del devedo et contra fures della città del Rettimo et suo territorio*"²⁵⁷. Στα Χανιά φαίνεται ότι υπήρχαν δύο καπετάνιοι *contra fures*, προερχόμενοι από την κοινωνική τάξη των *cittadini*²⁵⁸.

Η σημασία του ρόλου του καπετάνιου *del devedo* στην τήρηση της τάξης στην ύπαιθρο τονίζεται στην έκθεση του τέως δούκα Κρήτης Hieronymo Talearetta, που υποβλήθηκε στις 2 Νοεμβρίου 1561. Συγκεκριμένα, την περίοδο αυτή παρουσιάζονταν σοβαρά φαινόμενα ανυπακοής στις αρχές και παραβατικότητας στις περιοχές Χάνδακα, Χανίων και Σφακίων, σε σημείο (όπως τουλάχιστον το

²⁵³ Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 119 και 126.

²⁵⁴ Μαρία Δ. Μονδέλου, «Το αξίωμα του καπετάνιου κατά των κλεφτών στη Σητεία (16ος αιώνας)», στο *Πεπραγμένα Ι΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου: (Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006)*, επιμ. Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη και Μιχάλης Ανδριανάκης, τ. Β1 (Χανιά: Φιλολογικός Σύλλογος 'Ο Χρυσόστομος', 2010), σ. 253-269 :259. Το διαμέρισμα Σητείας είχε μία μόνο καστελλανία (Σπανάκης, «Στατιστικές ειδήσεις [...]», σ. 322).

²⁵⁵ Πλουμίδης, *Πρεσβείες Κρητών*, σ. 48. Το διαμέρισμα Ρεθύμνου είχε 3 καστελλανίες (Σπανάκης, «Στατιστικές ειδήσεις [...]», σ. 323).

²⁵⁶ Όπως αναφέρεται στο Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση*, σ. 302, σημείωση 226, δεν φαίνεται οποιοσδήποτε κλάδος της οικογένειας Palmesan να κατείχε τίτλο ευγενείας.

²⁵⁷ Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση*, σ. 250-251.

²⁵⁸ Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 118. Το διαμέρισμα Χανίων είχε 3 κανονικές καστελλανίες, καθώς και την περιοχή Σφακίων, που είχε όμως ιδιότυπο καθεστώς, διοικούμενη από Βενετό προβλεπτή (Σπανάκης, «Στατιστικές ειδήσεις [...]», σ. 323).

παρουσιάζει ο Taleapetra) να μην μπορούν οι αξιωματούχοι να μεταβούν στις περιοχές αυτές (*non possono andar ne castellani ne Cavalieri ne altra Sorte de ministri a far essecution alcuna*), ενώ επιπλέον υπήρχαν και πολλοί εξόριστοι που ζούσαν από τις ληστείες οι οποίοι, όταν πήγαιναν οι νομοταγείς να εκτελέσουν την αγγαρεία, τους έκλεβαν τα ζώα και την υπόλοιπη περιουσία, με αποτέλεσμα πολλοί να μην πηγαίνουν στην αγγαρεία φοβούμενοι για την περιουσία τους ([...] *tutti li banditi i quali vivono di rapina, et quando alli obedienti vanno à far le loro angarie, si robbano li animali et tutto quello che hanno al mondo, di modo che per custodir il suo, molti anche restano di obedire, la qual cosa giudico che sia di grandissima importanza* [...]). Προκειμένου να επιλυθεί αυτό το πρόβλημα, το Συμβούλιο των Δέκα αποφάσισε να εκλέξει έναν *capitano del devedo* με 20 ιππείς ([...] *parte che fu presa nell' Eccellentissimo consiglio di Dieci sopra li banditi et apresso che la facesse un capitano del devedo almeno con cavalli 20* [...]) και συγκεκριμένο μισθό και τροφή, ο οποίος θα υπαγόταν στο τοπικό *regimento* (*con quel stipendio et biava che li paresse il qual havesse a star nella città à obediencia di quel regimento*). Σε σχέση με τη μισθοδοσία του καπετάνιου, ο Taleapetra πρότεινε κάποιες υπάρχουσες μονάδες στην πόλη, που δεν επιτελούσαν κάποια σημαντική λειτουργία, να μειωθούν σε δύο μόνο κοντόσταβλους (*contestabeli*) με 20 άνδρες, και μέρος από τα χρήματα που θα εξοικονομούνταν με αυτόν τον τρόπο να δινόταν στον καπετάνιο *del devedo* και τους δικούς του άνδρες, αφού αυτός θα συνέβαλε στην επαναφορά της υπακοής στις παραβατικές περιοχές, και δεν θα γίνονταν πλέον τόσες ληστείες και δολοφονίες (*Mi par di arricordar à vostra serenità con quella riverenza che debbo che basteria solamente tenir dui contestabeli con homeni 20. Perche cassando lo restante di quel denaro si potria pagar in parte il capitano del devedo con li cavalli 20 sopradetti che seriano di maggior servitio perche con quelli si potria metter quelle ville all' obediencia et castigar li disobedienti. Che di certo non seguiriano tanti robbamenti ne assassinamenti come al presente alla giornata si fanno.*)²⁵⁹. Η πηγή αυτή δεν καθιστά γνωστό κατά πόσον εφαρμόστηκε η απόφαση του Συμβουλίου των Δέκα και η πρόταση του Taleapetra, δείχνει όμως ξεκάθαρα τη γνώμη του Taleapetra (την οποία δεν αποκλείεται να συμμερίζονταν και άλλα μέλη των αρχών) ότι ο θεσμός του καπετάνιου *del devedo* ήταν σημαντικός για την τήρηση της τάξης.

²⁵⁹ Ντούρου-Ηλιοπούλου, *Φράγκοι και Βενετοί στη Ρωμανία*, σ. 385-391 :388-389.

Οι *capitani contra fures* σε γενικές γραμμές ήταν επιφορτισμένοι με την καταδίωξη ληστών και άλλων ανεπιθύμητων στοιχείων στην ύπαιθρο. Διάβαιναν την ύπαιθρο, έλεγχαν όλες τις καταγγελίες, κυρίως για κλοπές (*querellas furtorum*), αλλά και για άλλες παρανομίες, και προσπαθούσαν να συλλάβουν, κατά το δυνατόν, τους παράνομους. Επίσης εισέπρατταν τα πρόστιμα που επιβάλλονταν για παρανομίες στους κατοίκους της υπαίθρου²⁶⁰.

Σε αυτό το έργο τους διέθεταν ένα γραφέα ως βοηθό. Ο γραφέας αυτός ήταν *cittadino* και ανήκε στην ομάδα των γραφέων που πλαισιώναν τη διοίκηση μετακινούμενοι μεταξύ διαφορετικών νοταριακών αξιωμάτων²⁶¹. Φαίνεται ότι οι *capitani* είχαν δικαίωμα να επιλέξουν οι ίδιοι τον γραφέα τους. Μια ένδειξη ως προς αυτό εμφανίζεται σε αναφορά της 9^{ης} Αυγούστου 1581 ότι ο *capitaneo contra fures* των Castel Novo και Priotissa, κρητικός ευγενής Marco Lezardo του Andrea, παρουσιάστηκε στην καγκελαρία για να εξετάσει και επιλέξει ως *scrivano* του τον Ser Zuanne Servo του Francesco²⁶². Περίπου ένα χρόνο αργότερα, στις 14 Δεκεμβρίου 1582, ο *capitaneo ad fures* του Castel Novo, Marco Dandolo του Zuane, παρουσιάστηκε στην καγκελαρία και πήρε για *scrivano* του τον Ser Zaco Cochili του Alessandro²⁶³. Στις 26 Αυγούστου 1585 ο καπετάνιος *contra fures* του Belveder, κρητικός ευγενής Alvise Trivisan, επέλεξε ως *scrivano* του, παρουσία δύο γραφέων του δούκα, τον Βενετό Ser Giacomo Damiani του Iserpo²⁶⁴. Από το 1566, με διάταγμα της 23^{ης} Απριλίου του ίδιου έτους, οι αρχές έθεσαν προϋποθέσεις στην εκλογή των γραμματέων αυτών και όρισαν απαραίτητη την έγκριση από τις κεντρικές αρχές του νησιού²⁶⁵.

Φαίνεται επίσης ότι υπήρχε και υποκαπετάνιος κατά των κλεφτών. Η ύπαρξη του αξιώματος του υποκαπετάνιου διαπιστώνεται από την αναφορά του αξιώματος σε διάταξη της 24^{ης} Ιουλίου 1582, με την οποία οι σύνδικοι της Ανατολής Zuanne Gritti και Giulio Garzoni αποφάσισαν την ακύρωση της εκλογής ορισμένων αξιωματούχων και ζήτησαν από το *Reggimento* να εκλέξει νέους αξιωματούχους στη θέση των ακυρωθέντων. Στη λίστα των ακυρωθέντων αξιωματούχων εντοπίζουμε

²⁶⁰ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 218-219· Γάσπαρης, «Μητροπολιτική εξουσία [...]», σ. 188.

²⁶¹ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 220.

²⁶² Karapidakis, *Publication des registres*, σ. 326, C, αρ. 118.

²⁶³ Αυτόθι, σ. 371, C, αρ. 238.

²⁶⁴ Αυτόθι, σ. 429, C, αρ. 386.

²⁶⁵ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 74.

και ορισμένους υποκαπετάνιους κατά των κλεφτών. Παρατίθενται καταρχάς ως *capitaneo contra fures* των Castel Novo και Priotissa ο Marco Lizzardo και ως *scrivano* και *vice-capitaneo contra fures* της ίδιας περιοχής ο Zuanne Servo. Επίσης ο Francesco Miraviglia παρατίθεται ως *vice-capitaneo contra fures* και γραφέας του υποκαστελλάνου της Πεδιάδας²⁶⁶. Αυτά τα στοιχεία μπορούν ν' αποτελέσουν ένδειξη ότι ο υποκαπετάνιος κατά των κλεφτών πρέπει να ήταν όχι σπάνια και γραφέας, αλλά όχι απαραίτητως του καπετάνιου κατά των κλεφτών.

Περισσότερα στοιχεία για το εκτελεστικό τμήμα των καθηκόντων των καπετάνιων κατά των κλεφτών παραδίδει ένα σωζόμενο *capitularium capitaneorum*, για το οποίο ο Γάσπαρης εικάζει, βάσει του περιεχομένου του, ότι αφορούσε τους συγκεκριμένους αξιωματούχους²⁶⁷. Οι καπετάνιοι καταρχάς ορκίζονταν να φυλάνε και υπερασπίζονται όλους τους εξαρτώμενους από το καπιτανάτο τους (*Iuro ad evangelia sancta dei saluare, custodire et defendere totam gentem suppositam meo capitanatui*), καθώς και ότι θα ερευνούσαν με κάθε μέσο και τρόπο το πως θα μπορούσαν να καταστείλουν τους επαναστάτες (*et inquiram omnem viam et modum, quibus possim dampnificare rebelles et eis dare mortem et destructionem.*). Η έμφαση εδώ, όπως και σε άλλες τρεις από τις επόμενες διατάξεις, στους επαναστάτες οδηγεί στη σκέψη ότι το καπιτουλάριο θα μπορούσε να χρονολογηθεί στην πρώιμη περίοδο της Βενετοκρατίας στο νησί (13^{ος} - 14^{ος} αι.), όταν οι επαναστάσεις ήταν πολύ συχνό φαινόμενο, κι έτσι θα έπρεπε ένας αξιωματούχος με χώρο δράσης την ύπαιθρο να διαθέτει και καθήκοντα καταστολής τους. Σε σχέση με αυτές τις αρμοδιότητες, οι καπετάνιοι επίσης, αν πληροφορούνταν ότι κάποιο άτομο του καπιτανάτου τους συνομίλησε ή διαπραγματεύθηκε με τους επαναστάτες, ή τόλμησε να δώσει βοήθεια, τρόφιμα ή να φιλοξενήσει στο σπίτι του τους επαναστάτες, όφειλαν αμέσως να τον συλλάβουν και να τον παραδώσουν στην *Signoria* (*Item si didicero vel sciero, quod aliquis de meo capitanatu loqueretur sive tractaret aliquid cum rebellibus, quod esset contra honorem signorie, sine quod aliquis daret rebellibus aliquod auxilium vel victualia sine quod reciperet ipsos in domo sua, teneor et debeo ipsum vel ipsos capere incontinenti et mittere ad manus signorie.*). Οι καπετάνιοι βέβαια παρέμεναν υπεύθυνοι και για τους πιο συμβατικούς παρανομούντες: αν πληροφορούνταν ότι κάποιος ληστής, εξόριστος ή

²⁶⁶ Karapidakis, *Publication des registres*, σ. 363, C, αρ. 210.

²⁶⁷ Γάσπαρης, «Μητροπολιτική εξουσία [...]», σ. 188, υποσημείωση 42.

ανθρωποκτόνος βρισκόταν στην περιοχή του καπιτανάτου τους, έπρεπε να τον συλλάβουν και να τον παραδώσουν στην *Signoria* (*Item si sciam, quod aliquis latro, forbannitus vel homicida sit in districtu mei capitanatus, ipsum vel ipsos capiam et capi faciam et transmittam ad manus signorie.*). Η συνύπαρξη στο ίδιο καπιτουλάριο εντολών για τη σύλληψη εγκληματιών και εντολών για τη σύλληψη ατόμων που περιέθαλπταν επαναστάτες έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς δείχνει ότι αμφότεροι είχαν την ίδια αντιμετώπιση από τη σχετική με τους φορείς τήρησης της τάξης νομοθεσία, κάτι που αποτελεί ένδειξη ότι για τις αρχές οι επαναστάσεις αποτελούσαν άλλη μία μορφή παρανομίας.

Οι καπετάνιοι, τουλάχιστον την πρώιμη περίοδο, έπαιζαν επίσης ρόλο στη συλλογή πληροφοριών σχετικά με τις ενέργειες των επαναστατών, με σκοπό την ενημέρωση των αρχών για αυτές. Έπρεπε να φροντίζουν να στέλνουν κατασκόπους στα μέρη όπου βρίσκονταν επαναστάτες, ώστε να πληροφορούνται για την κατάστασή τους, και τις πληροφορίες αυτές έπρεπε να αναφέρουν εγγράφως στην *Signoria* το ταχύτερο δυνατόν (*Item ero sollicitus et studiosus mittere sepe sepius meas spias extra ad partes rebellium ad explorandum et sciendum nova et conditiones rebellium, et ea nova, que habuero, denuntiabo per meas litteras signorie, quam citius potero.*)²⁶⁸. Επιπλέον, αν πληροφορούνταν κάτι σχετικά με τις ενέργειες των επαναστατών, το οποίο θα επέτρεπε να τους προκληθεί βλάβη, έπρεπε να το αναφέρουν στην *Signoria* το ταχύτερο (*Item si habuero aliqua nova de rebellibus, per que posset ipsis dampnum inferri, ea quam cito denuntiabo signorie.*) - πιθανώς ώστε να λάβει η *Signoria* απόφαση για τις πρέπουσες ενέργειες, ή και να τις αναθέσει σε άλλα σώματα. Πάντως οι καπετάνιοι θεωρητικά δεν φαίνεται να έμεναν τελείως αμέτοχοι κατασταλτικών ενεργειών, καθώς τους επιτρεπόταν να στείλουν ομάδες ιππέων (*gualdanas*) για τιμωρία των επαναστατών (*Preterea licitum est mihi mittere gualdanas foras ad dampnificarum rebelles*)²⁶⁹.

Στα καθήκοντα των καπετάνιων κατά των κλεφτών περιλαμβανόταν και η σύνταξη δικογραφίας εναντίον κάθε ατόμου που διέπραττε κλοπή, και ήταν επίσης υπεύθυνοι για την κράτηση και την παράδοση του εν λόγω ατόμου, μαζί με τη δικογραφία, στους *signori di notte* στην πόλη ([...] *hanno giurisdittione di formar processi contra ogni persona, che commettesse furto sotto la sua giurisdittione fine*

²⁶⁸ Gerland, *Das Archiv*, σ. 100.

²⁶⁹ Αυτόθι, σ. 101.

alla signature et constituer il Reo, il quale lo può anco ritenere, parendogli convenire alla ragione, et mandarlo nelle forze nella Città con il processo nell' offitio delli signori di Notte dove si espediscono nel modo detto di sopra.)²⁷⁰. Σε σχέση με τη Σητεία, μία από τις διατάξεις που θέσπισαν το 1565 οι Σύндικοι της Ανατολής (*Sindici d'Oriente*) Piero Bassadonna και Francesco Emo σε σχέση με την περιφέρεια της Σητείας έλεγε ότι οι συλληφθέντες από τους καπετάνιους κατά των κλεφτών, καθώς και οι δικογραφίες που τους αφορούσαν, έπρεπε να αποστέλλονται άμεσα στο ρέκτορα Σητείας, ο οποίος ήταν ο τοπικός αρμόδιος για την εκδίκαση των υποθέσεων και την επιβολή των ποινών²⁷¹. Η σημασία της αποστολής των δικογραφιών παράλληλα με τους συλληφθέντες φαίνεται από διάταξη του 1563, η οποία προέβλεπε ποινές για τους *capitani contra fures* που δεν απέστελλαν τη δικογραφία μαζί με τους ύποπτους συλληφθέντες για κλοπή, τάση που είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση χρονοτριβής στις εκάστοτε υποθέσεις, με επακόλουθη ζημία για τους κρατούμενους²⁷².

Ο καπετάνιος κατά των κλεφτών είχε επίσης περιορισμένες αρμοδιότητες απονομής δικαιοσύνης για μικρού μεγέθους κλοπές, μάλλον προκειμένου να ελαφρύνεται κατ' αυτόν τον τρόπο ο φόρτος των υπηρεσιών απονομής δικαιοσύνης των πόλεων. Μία σωζόμενη *commission* του Χάνδακα, χρονολογούμενη περί το 1529, πληροφορεί ότι ο καπετάνιος κατά των κλεφτών είχε δικαίωμα να απονέμει δικαιοσύνη μόνο στις περιπτώσεις κλοπών που δεν ξεπερνούσαν σε αξία τα 3 υπέρπυρα, και για μεγαλύτερες παραβάσεις οι ένοχοι έπρεπε να παραπέμπονται στις αρμόδιες βενετικές αρχές του Χάνδακα²⁷³. Κατά καιρούς πάντως κρίθηκε αναγκαίο μέτρο η επέκταση της δικαιοδοσίας των καπετάνιων σε κλοπές αξίας 25 ή 30 υπερπύρων αντί των αρχικών 3 ή 10, για να διευκολύνεται η απονομή δικαιοσύνης στις περιπτώσεις των μικρότερων σε αξία κλοπών²⁷⁴.

Φαίνεται ότι οι καπετάνιοι κατά των κλεφτών είχαν επίσης και ανακριτικά καθήκοντα. Αυτό διαπιστώνεται έμμεσα από μία από τις διατάξεις των Bassadonna και Emo του 1565. Αυτή η διάταξη θέσπιζε ότι κατά τη διάρκεια της ανακριτικής διαδικασίας απαγορευόταν στον καπετάνιο κατά των κλεφτών η χρήση βασανιστηρίων (*non possono inquirir per via di tormenti, batiture, feri*) χωρίς την

²⁷⁰ Μπαρούτσος, *Incanti*, σ. 169· Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 73.

²⁷¹ Μονδέλου, «Το αξίωμα του καπετάνιου κατά των κλεφτών [...]», σ. 262.

²⁷² Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 75.

²⁷³ Μονδέλου, «Το αξίωμα του καπετάνιου κατά των κλεφτών [...]», σ. 262.

²⁷⁴ Αυτόθι, σ. 266.

παρουσία του ρέκτορα (προφανώς για να αποφευχθεί η κατάχρηση εξουσίας εις βάρος των υπόπτων)²⁷⁵.

Με σκοπό να ελέγχονται οι δραστηριότητες που κανονικά ενέπιπταν στη δικαιοδοσία των αξιωματούχων από την κεντρική εξουσία, οι βενετικές αρχές εξέδωσαν διάφορες διατάξεις σε σχέση με την τήρηση αρχείου από μέρους του καπετάνιου κατά των κλεφτών. Σε διάταξη του γενικού καπετάνιου Κρήτης Marco Lando του 1519 θεσπίζεται ως μία από τις βασικές υποχρεώσεις του καπετάνιου κατά των κλεφτών η τήρηση αρχείου, δηλαδή η λεπτομερής καταχώριση των μηνύσεων σε ειδικό βιβλίο (*libro ordinario*). Η καταγραφή των μηνύσεων και η φύλαξη του βιβλίου ήταν αρμοδιότητες του γραφέα του αξιωματούχου (*suo scrivano*)²⁷⁶. Ένας σημαντικός λόγος για τον οποίο έπρεπε να λαμβάνει χώρα η τήρηση αρχείου ήταν ότι ο καπετάνιος έπρεπε να ενημερώνει το ρέκτορα για τις υποθέσεις κλοπής, με την αποστολή των σχετικών δικογραφιών. Ο γενικός καπετάνιος Marco Lando όρισε σε διάταξή του ότι οι καπετάνιοι κατά των κλεφτών ήταν υποχρεωμένοι να παρουσιάζουν κάθε μήνα στον ρέκτορα τις καταγεγραμμένες καταγγελίες, ώστε ο τελευταίος να μπορεί να εκδικάζει τις διάφορες υποθέσεις. Η τήρηση αρχείου επίσης ήταν σημαντική για το σκοπό του ελέγχου των ενεργειών του καπετάνιου από μέρους των αρχών. Σε διάταξη των Συνδίκων της Ανατολής (*Sindici in Levante*) Zuanne Gritti και Giulio Garzoni του 1582 σε σχέση με την περιοχή της Σητείας ορίζεται ότι ο καπετάνιος έπρεπε να παρουσιάζει τα βιβλία του αρχείου στο ρέκτορα κάθε έξι μήνες ώστε ο τελευταίος να μπορεί να ελέγχει τις ενέργειες του πρώτου και να ασκεί τυχόν διορθώσεις ή τιμωρίες προς αυτόν, υποχρέωση που συμπεριλήφθηκε και στην *commission* του καπετάνιου κατά των κλεφτών²⁷⁷.

Το αξίωμα του *capitano del devedo* είχε και τους κινδύνους του, καθώς ο κάτοχός του μπορούσε δυνητικά να σκοτωθεί από τους παραβατικούς τους οποίους αντιμετώπιζε. Σε αίτηση της 16^{ης} Απριλίου 1529, με την οποία ο καστελλάνος του Σελίνου Piero de Renier ζητούσε την παράταση της παραχώρησης της καστελλανίας, αναφέρεται ότι αυτή είχε πρωτοπαραχωρηθεί στην οικογένειά του στις 15 Δεκεμβρίου 1522 λίγο καιρό μετά το φόνο του πατέρα του Ser Andrea από τους βιλλάνους και ληστές του διαμερίσματος Χανίων ενώ εκείνος εκτελούσε πιστά τα καθήκοντά του ως *capitano del devedo* ([...] *el nobile Cretense ser Piero de Renier,*

²⁷⁵ Αυτόθι, σ. 262.

²⁷⁶ Αυτόθι, σ. 265.

²⁷⁷ Αυτόθι, σ. 266.

*quondam ser Andrea, al presente castellan al castel Selino, exponendo che [...] concesso la dita castellanaria per anni otto, per substenation de la madre et fratelli et sorelle sue, per commiseratione de la infelice morte del ditto quondam padre suo, qual fu interfecto da li uillani et banditi del destretto de la Cania per hauer fidelemente facto l' officio suo de capitano del deuedo, come amplamente de la dita concession soto die 15 decembrio 1522 se uede [...])*²⁷⁸. Πιθανότατα ο θάνατος του Andrea de Renier έλαβε χώρα στα τέλη της δεκαετίας του 1510, όταν στο διαμέρισμα των Χανίων είχαν ξεσπάσει ταραχές από μέρους των χωρικών²⁷⁹, κάτι που επιπλέον συνεπάγεται ότι οι *capitani del devedo* χρησιμοποιούνταν για την τήρηση της τάξης και σε περιστάσεις έκτακτες μεν, αλλά όχι τόσο σημαντικές ώστε να αποσταλούν μείζονος σημασίας σώματα.

Ένα σημαντικό ζήτημα προς εξέταση σε σχέση με τους καπετάνιους κατά των κλεφτών και τους γραφείς τους αφορά την εθνοτική καταγωγή τους. Αυτή μπορεί να συναχθεί έμμεσα από τις διαθέσιμες σωζόμενες καταγραφές των διορισμών των αξιωματούχων αυτών, με βάση τα ονοματεπώνυμά τους. Έτσι, στους πίνακες που ακολουθούν καταγράφονται οι ημερομηνίες καταγραφής των διάφορων διορισμών, η περιοχή στην οποία υπηρέτησαν οι διορισθέντες, η *muda* κατά την οποία υπηρέτησαν, και η πιθανή εθνοτική τους καταγωγή.

Καταρχάς, στις διαθέσιμες καταγραφές των τελών του 14^{ου} αι., παρατηρείται ότι οι διοριζόμενοι καπετάνιοι κατά των κλεφτών έχουν ιταλικά ονοματεπώνυμα, κάτι που δείχνει πιθανή ιταλική καταγωγή. Επιπλέον στις καταγραφές αυτές παρατηρείται ότι επαναλαμβάνονται ορισμένα οικογενειακά ονόματα, κάτι που δείχνει ότι διορίζονται μέλη της ίδιας οικογένειας στο ίδιο αξίωμα, αν και σε διαφορετικές περιοχές.

<u>Διορισμοί super fures 14ος αι.</u> ²⁸⁰			
Ημ/νια	Περιοχές	Ονόματα	Πιθανή εθνοτική καταγωγή

²⁷⁸ Αναστασία Παπαδία-Λάλα, *Αγροτικές ταραχές και εξεγέρσεις στη βενετοκρατούμενη Κρήτη, 1509-1528: η "επανάσταση" του Γεωργίου Γαδανολέου-Λυσσογιώργη*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, 1983, σ. 225-226.

²⁷⁹ Αυτόθι, σ. 64.

²⁸⁰ Santschi, *Régestes des Arrêts Civils*, σ. 321, 323 και 345.

15 Οκτωβρίου 1393	Themenos και Malvicini (=Malvisino)	Hemanuel Barbo και Georgius Dandulo	βενετική
27 Οκτωβρίου 1393	Belvedere	Marcus Dandulo του Ιωάννη, και Nicolaus Pasqualigo του Λαυρεντίου	βενετική
13 Νοεμβρίου 1393	Pirgiotissa	Iohannes Cavalario	βενετική
14 Νοεμβρίου 1393	Bonifacio	Nicolaus Venerio	βενετική
27 Νοεμβρίου 1393	Castro Novo	Michael de Medio του Μάρκου	βενετική
13 Αυγούστου 1394	Themenos	Laurentius Pasqualigo του Λαυρεντίου	βενετική
« « «	Πεδιάδα	Petrus Bono του Ιωάννη	βενετική

Στο πρώτο μισό του 16^{ου} αι., οι βενετοί ευγενείς που εκλέγονται ως καπετάνιοι *contra fures* έχουν ονοματεπώνυμα που δείχνουν πιθανή απώτατη ιταλική καταγωγή, όμως από τους κρητικούς ευγενείς που εκλέγονται, ορισμένοι έχουν ονοματεπώνυμα που δείχνουν πιθανή ελληνική καταγωγή ή ελληνική εθνική ταυτότητα.

<u>Διορισμοί contra fures 16ος αι. - Πρώτο μισό</u>				
Ημ/νια	Περιοχές	Ονόματα	Muda	Πιθανή

				εθνοτική καταγωγή
20 Αυγούστου 1538 ²⁸¹	Castro Novo και Priotissa	βενετός ευγενής Marcus Venerio του Νικολάου	1η	βενετική
		κρητικός ευγενής Ser Georgius Damulla του Michalis ²⁸²	2η	πιθανώς ελληνική
« « « ²⁸³	Πεδιάδας και Μιραμπέλλου	βενετός ευγενής Jacobus Vonai	1η	βενετική
		κρητικός ευγενής Georgius Castrofilaca	2η	ελληνική ²⁸⁴
« « « ²⁸⁵	Bonifacio και Belvedere	βενετός ευγενής Marcos Mudatio του Ιωάννη	1η	βενετική

²⁸¹ Karapidakis, *Publication des registres*, σ. 20, Α, αρ. 83.

²⁸² Στην περίπτωση αυτή παρατηρείται ότι το όνομα του πατέρα του κρητικού ευγενή είναι ελληνικό, κάτι που δείχνει ή ελληνική καταγωγή ή εξελληνισμό της οικογένειας (καθώς το επώνυμο Damulla ενδέχεται να είναι ιταλικής καταγωγής).

²⁸³ Karapidakis, *Publication des registres*, σ. 20, Α, αρ. 83.

²⁸⁴ Το επώνυμο Castrofilaca, πιο γνωστό από το νοτάριο των συνδίκων Gritti και Garzoni Piero Castrofilaca, έχει ξεκάθαρα ελληνική ρίζα, κάτι που δείχνει πιθανή ελληνική καταγωγή του εν λόγω ατόμου.

²⁸⁵ Karapidakis, *Publication des registres*, σ. 20, Α, αρ. 83.

		κρητικός ευγενής Nicolaus Jalina του Μάρκου - αντικαταστάθη κε κατόπιν αίτησής του από τον ευγενή Marino Venier	2η	
« « « ²⁸⁶	Malvicini	βενετός ευγενής Petrus Demedio του Ιωάννη - αντικαταστάθη κε κατόπιν αίτησής του από τον ευγενή Ser Domenego Venier στις 8 Φεβρουαρίου 1539 (<i>more veneto</i> 1538)	1η	βενετική
		κρητικός ευγενής Andrea Dartona	2η	

²⁸⁶ ό.π.

26 Αυγούστου 1540 ²⁸⁷	Πεδιάδας και Μιραμπέλλου	βενετός ευγενής Ser Francesco Dandulo του Ιερώνυμου. Παραιτήθηκε, κι έτσι ο διορισθείς για τη δεύτερη <i>muda</i> υπηρέτησε και για την πρώτη.	1η	βενετική
		κρητικός ευγενής Jacomio Segredo του Μάρκου	2η	
« « « ²⁸⁸	Bonifacio και Belvedere	βενετός ευγενής Ser Anzolo Pasqualigo του Nicolo. Παραιτήθηκε.	1η	βενετική
		Αντικαταστάθη κε στις 4 Σεπτεμβρίου 1540 από τον βενετό ευγενή Ser Francus		

²⁸⁷ Αυτόθι, σ. 74-75, Α, αρ. 238.

²⁸⁸ Αυτόθι, σ. 75, Α, αρ. 238.

		Venerio. Και αυτός όμως απαρνήθηκε το αξίωμα στις 7 Ιανουαρίου 1541 (<i>more veneto</i> 1540).		
		Αντικαταστάθηκε από τον ευγενή Ser Francesco Mudazo του Μάρκου.		
		κρητικός ευγενής Ser Nicolo Castrolilaca του Zorzi - άρχισε τη θητεία του στις 26 Αυγούστου 1541.	2η	ελληνική
« « « ²⁸⁹	Castro Novo και Priotissa	βενετός ευγενής Ser Francesco Venerio του Jacobo. Κατέληξε ν' αντικαταστήσει	1η	βενετική

²⁸⁹ ό.π.

		στις 4 Σεπτεμβρίου 1540 τον Anzolo Pasqualigo στο Bonifacio.		
		βενετός ευγενής Ser Anzolo Pasqualigo του Nicolo. Ανέλαβε το Castro Novo στις 3 Σεπτεμβρίου 1541.		
		κρητικός ευγενής Ser Zuan Lima	2η	
« « « ²⁹⁰	Malvicini	βενετός ευγενής Ser Zuan Demezzo του Nicolo. Αποποιήθηκε τη θέση.	1η	βενετική
		Άσκησε το αξίωμα στη θέση του ο		

²⁹⁰ Αυτόθι, σ. 75-76, Α, αρ. 238.

		ευγενής Ser Nicolò Venier του Μάρκου.		
		Ser Piero Segredo του Μάρκου	2η	

Διαθέτουμε επίσης πηγές και για τους διορισμούς του δεύτερου μισού του 16^{ου} αι. Εδώ η παρατηρούμενη εθνοτική σύνθεση είναι πολύ πιο ομοιογενής, καθώς οι διορισθέντες είναι όλοι βενετικής εθνοτικής καταγωγής. Καθώς όμως η κάτωθι λίστα δεν παραθέτει κάθε διορισμό που έλαβε χώρα στο δεύτερο μισό του 16^{ου} αι., δεν μπορεί με βεβαιότητα να θεωρηθεί αντιπροσωπευτική κάποιας πιθανής ευρύτερης τάσης, ιδίως αφού δε βρέθηκαν άλλες πηγές που να οδηγούν σε κάποιο σχετικό συμπέρασμα.

<u>Διορισμοί contra fures 16ος αι. - Δεύτερο μισό</u>				
Ημ/νια	Περιοχές	Ονόματα	Muda	Πιθανή εθνοτική καταγωγή
21 Απριλίου 1575 ²⁹¹	Malvicino	Francesco Quirini του Nicolò - ανέλαβε το αξίωμα στις 3 Μαΐου.	δεν αναφέρεται	βενετική
		Στις 8 Ιουνίου ζήτησε ν' αντικατασταθεί		

²⁹¹ Αυτόθι, σ. 144, Β, αρ. 146.

		από τον Francesco Quirini του Lorenzo.		
27 Απριλίου 1576 ²⁹²	Bonifacio και Belveder	Francesco Demezo του Francesco	1η	βενετική
		Marco Rizado του Andrea	2η	
« « « ²⁹³	Malvicino	Piero Muazo του Zuanne	1η	βενετική
		Alvise Trivisan	2η	
27 Μαΐου 1576 ²⁹⁴	Castro Novo	Ser Francesco Corner του Antonio	1η	βενετική
		Francesco Trivisani του Alvise	2η	
4 Μαΐου 1578 ²⁹⁵	« «	Alessandro Zen του Marin	1η	βενετική
		Zuan Querini του Vincenzo	2η	
		Αντικατάσταση από τον		

²⁹² Αυτόθι, σ. 167-168, Β, αρ. 188.

²⁹³ Αυτόθι, σ. 168, Β, αρ. 188.

²⁹⁴ Αυτόθι, σ. 174, Β, αρ. 208.

²⁹⁵ Αυτόθι, σ. 224, Β, αρ. 312.

		Hieronimo Da Cha Zorzi στις 2 Δεκεμβρίου 1579 λόγω ασθενείας ²⁹⁶ .		
« « « ²⁹⁷	Bonifacio και Belvedere	Polo Querini του Nicolo ²⁹⁸	1η	βενετική
		Hieronimo Trivisan του Alvisè. Ανέλαβε το αξίωμα στις 17 Ιουνίου 1579, το εγκατέλειψε όμως στις 30 Οκτωβρίου του ίδιου έτους.	2η	
		Αντικαταστάθηκε από Franco Muazo του Anzolo.		
« « « ²⁹⁹	Malvesini	Piero Dandolo του Antonio	1η	βενετική

²⁹⁶ Αυτόθι, σ. 264-265, Β, αρ. 449.

²⁹⁷ Αυτόθι, σ. 224, Β, αρ. 312.

²⁹⁸ Αυτός στις 5 Σεπτεμβρίου 1578 καταδικάστηκε να μην μπορεί πλέον ν' ασκήσει αυτό το αξίωμα, επειδή συμπεριφέρθηκε με "indebite" τρόπο απέναντι σ' έναν *cittadino* του επετράπη πάντως να ολοκληρώσει τη θητεία του, με την απαγόρευση να τίθεται σε ισχύ μετά το τέλος της. (Αυτόθι, σ. 224, Β, αρ. 312.)

²⁹⁹ Αυτόθι, σ. 225, Β, αρ. 312.

		Zorzi D'artona του Hemanuel	2η	
14 Ιανουαρίου 1580 (<i>more veneto</i> 1579) ³⁰⁰	Castel Novo και Priotissa	κρητικός ευγενής Marco Lezardo του Andrea	δεν αναφέρεται (πιθανώς 2η)	βενετική
22 Οκτωβρίου 1581 ³⁰¹	Castel Novo	ευγενής Marco Dandolo του Zuane	1η	βενετική
		κρητικός ευγενής Hieronimo Zorzi του Piero	2η	
« « « ³⁰²	Bonifacio	ευγενής Marco Quirini του Nicolo	1η	βενετική
		κρητικός ευγενής Zuane Franco του Andrea	2η	
« « « ³⁰³	Malvisini	ευγενής Zuan Zen του Nicolo	1η	βενετική
		κρητικός ευγενής Antonio	2η	

³⁰⁰ Αυτόθι, σ. 326, C, αρ. 118.

³⁰¹ Αυτόθι, σ. 333, C, αρ. 136.

³⁰² Αυτόθι, σ. 333-334, C, αρ. 136.

³⁰³ Αυτόθι, σ. 334, C, αρ. 136.

		Vizzamano		
5 Απριλίου 1586 ³⁰⁴	Castel Novo και Priotissa	Nicolo Querini του Lorenzo. Απαρνήθηκε το αξίωμα το 1587.	1η	βενετική
		Αντικατάσταθη κε από τον Baldin Corrona.		
		Nicolo Betto του Zuanne	2η	
« « « ³⁰⁵	Bonifacio και Belveder	Francesco Demezzo του Zorzi	1η	βενετική
		Giacomo Zorzi του Piero	2η	
« « « ³⁰⁶	Malvicino	Zuane Demezo του Giacomo	1η	βενετική
		Hieronimo Vizzamano	2η	
13 Ιουλίου 1587 ³⁰⁷	Castel Novo και Priotissa	κρητικός ευγενής Vasetto Zorzi	δεν αναφέρεται (πιθανώς 2η)	βενετική

³⁰⁴ Αυτόθι, σ. 437-438, C, αρ. 408.

³⁰⁵ Αυτόθι, σ. 437-438, C, αρ. 408.

³⁰⁶ ό.π.

³⁰⁷ Αυτόθι, σ. 459, C, αρ. 478.

		του Piero (ο προκάτοχός του απαρνήθηκε το αξίωμα)		
--	--	---	--	--

Στη διάταξη της 24^{ης} Ιουλίου 1582, με την οποία οι σύνδικοι Gritti και Garzoni αποφάσισαν την ακύρωση της εκλογής ορισμένων αξιωματούχων και ζήτησαν από το *Reggimento* να εκλέξει νέους αξιωματούχους στη θέση των ακυρωθέντων, επίσης εντοπίζονται κάποια ονόματα καπετάνιων και υποκαπετάνιων κατά των κλεφτών, καθώς και γραφένων.

<u>Ακυρωθέντες από διάταξη 24ης Ιουλίου 1582 αξιωματούχοι</u> ³⁰⁸			
Όνομα	Αξίωμα	Περιοχές	Πιθανή εθνοτική καταγωγή
Marco Lizzardo	capitaneo contra fures	Castel Novo και Priotissa	βενετική
Zuane Servo	scrivano και vice-capitaneo contra fures	« « «	
Michel Lolin	capitaneo contra fures	Bonifacio και Belvedere	
Zuane Franco	scrivano του capitaneo contra fures	« « «	
Francesco Miraviglia	vice-capitaneo contra fures και	Πεδιάδα	

³⁰⁸ Αυτόθι, σ. 363, C, αρ. 210.

	γραφέας του υποκαστελλάνου		
--	-------------------------------	--	--

Σε διάταξη της 26^{ης} Ιουλίου 1582 αναφέρονται νέοι διορισμοί κατόπιν συστάσεων των συνδίκων, και μεταξύ αυτών παρατίθενται και οι αντικαταστάτες των ακυρωθέντων αξιωματούχων.

<u>Αντικαταστάτες ακυρωθέντων από διάταξη 24ης Ιουλίου 1582 αξιωματούχων, σύμφωνα με διάταξη 26ης Ιουλίου 1582³⁰⁹</u>			
Όνομα	Αξίωμα	Περιοχές	Πιθανή εθνοτική καταγωγή
Marco Dandolo	capitaneo contra fures	Castel Novo και Priotissa	βενετική
ευγενής Marco Quirini του Nicolo	capitaneo contra fures	Bonifacio και Belvedere	βενετική
Alexandro Poducatera	vice-capitaneo contra fures και γραφέας του υποκαστελλάνου	Πεδιάδα	απώτατη ελληνική - κυπριακή (εκλατινισμένος)

Πολύ λιγότερες ενδείξεις παραδίδονται σε σχέση με την εθνική καταγωγή των γραφέων των καπετάνιων *contra fures*.

<u>Καταγεγραμμένοι γραφείς καπετάνιων contra fures</u>			
Όνομα	Περιοχές	Ημ/νια και πλαίσιο καταγραφής	Πιθανή εθνοτική καταγωγή

³⁰⁹ Αυτόθι, σ. 363, C, αρ. 211.

Zuane Servo του Francesco ³¹⁰	Castel Novo και Priotissa	9 Αυγούστου 1581: μέρα στην οποία επελέγη από τον καπετάνιο contra fures των περιοχών αυτών	βενετική
Zuane Franco ³¹¹	Bonifacio και Belvedere	καταγράφεται ως γραφέας του capitaneo contra fures των περιοχών αυτών στην διάταξη της 24ης Ιουλίου 1582	
Zaco Cochili του Alessandro ³¹²	Castel Novo	14 Δεκεμβρίου 1582: μέρα στην οποία επελέγη από τον καπετάνιο contra fures της περιοχής αυτής	πιθανώς ελληνική

Πάντως από τα ανευρεθέντα στοιχεία μπορεί να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι τουλάχιστον μερικοί γραφείς των καπετάνιων κατά των κλεφτών ήταν ελληνικής καταγωγής (αν κρίνουμε από το τελευταίο όνομα στον άνωθι πίνακα).

Οπωσδήποτε και σε σχέση με το αξίωμα αυτό η πράξη απείχε συχνά από τη θεωρία. Αρκετοί καπετάνιοι κατά των κλεφτών δρούσαν με έκνομο τρόπο, γεγονός που διαπιστώνεται από τις απαγορεύσεις προς αυτούς. Από τις απαγορεύσεις αυτές αντλούνται έμμεσα πληροφορίες για τη φύση των έκνομων ενεργειών των καπετάνιων. Στους καπετάνιους κατά των κλεφτών του Χάνδακα απαγορευόταν η παραμονή στην πόλη για διάστημα μεγαλύτερο των οκτώ ημερών, η άσκηση

³¹⁰ Αυτόθι, σ. 326, C, αρ. 118.

³¹¹ Αυτόθι, σ. 363, C, αρ. 210.

³¹² Αυτόθι, σ. 371, C, αρ. 238.

εμπορίου (ακόμη και για λογαριασμό τρίτων) και η πρόσληψη κλεφτών, κακοποιών ή εξορίστων ως βοηθών των καπετάνιων³¹³. Το γεγονός της ύπαρξης των απαγορεύσεων αυτών μπορεί ν' αποτελέσει ένδειξη ότι τουλάχιστον ορισμένοι καπετάνιοι δρούσαν κατ' αυτόν τον τρόπο. Ιδιαίτερη σημασία για το παρόν πόνημα παρουσιάζουν οι απαγορεύσεις παραμονής στην πόλη και πρόσληψης εγκληματιών ως βοηθών. Πράγματι, μια παρατεταμένη παραμονή του καπετάνιου στην πόλη σήμαινε ότι θα έλειπε από την ύπαιθρο, η οποία έτσι (εκτός και αν δρούσε ο γραφέας του καπετάνιου ως αντικαταστάτης) θα έμενε χωρίς αστυνόμευση, με αρνητικές συνέπειες για την τήρηση της τάξης στην περιοχή. Παράλληλα η χρήση εγκληματιών ως βοηθών από μέρους του καπετάνιου επίσης θα είχε προφανώς αρνητικές επιπτώσεις στην τήρηση της τάξης στην ύπαιθρο, καθώς οι κακοποιοί έτσι θα μπορούσαν στην καλύτερη περίπτωση να βοηθήσουν αυτούς προς τους οποίους ήταν ευνοϊκά διακείμενοι να ξεφύγουν και να κανονίσουν να συλληφθούν όσοι ήταν εχθροί τους, με αποτέλεσμα να μην βελτιώνεται, αλλά μάλλον να βλάπτεται η τήρηση της τάξης στην ύπαιθρο. Ακόμη, μία διάταξη ενός σωζόμενου καπιτουλαρίου για τους καπετάνιους κατά των κλεφτών απαγόρευε την αποδοχή από μέρους τους δώρων ή δωρεών, υπηρεσιών ή αγγαρειών (*Item non possum recipere aliquod donum uel presens, seruitium uel angariam realem uel personalem per me uel per alium, quosque in ipso capitanatu stetero.*). Επιτρεπόταν πάντως να λαμβάνουν ζώα και φαγώσιμα με αξία ως δύο γρόσια την ημέρα, αλλά όχι από άτομα τα οποία είχαν να κάνουν μαζί τους (*Licetum est tamen mihi recipere agnos, hedos, pullos, fructus et salutationem usque ad valorem grossorum II in die, non computando unum diem in alio, excepto quod non possum recipere aliquid ab illis, qui haberent facere coram me.*). Αν λάμβαναν αγαθά με αξία ανώτερη της καθορισμένης, όφειλαν να δώσουν το ένα τέταρτο της αξίας στην κοινότητα, ενώ έπρεπε να επιστρέψουν και τα αγαθά σε αυτούς από τους οποίους τα έλαβαν (*Et si plus accepero, soluere debeo comuni pro uno quatuor et reddere seruitium illud persone, a qua recepissem.*)³¹⁴. Επίσης μία από τις διατάξεις των Bassadonna και Emo του 1565 απαγόρευε την ανάθεση της άσκησης του αξιώματος σε αντικαταστάτη, με σχετικά βαριές χρηματικές ποινές σε περίπτωση παράβασης: ποινή 200 δουκάτων για τον παραβάτη αξιωματούχο, και

³¹³ Μονδέλου, «Το αξίωμα του καπετάνιου κατά των κλεφτών [...]», σ. 266.

³¹⁴ Gerland, *Das Archiv*, σ. 101.

500 δουκάτων για το ρέκτορα³¹⁵ που θα επέτρεπε να λάβει χώρα αυτή η παράβαση, στοιχείο ενδεικτικό ότι υπήρχε αυτή η τάση και μάλλον ήταν και όχι σπάνια.

Γενικότερα φαίνεται ότι οι *capitani contra fures* δεν εκτελούσαν πάντοτε με συνέπεια το καθήκον τους. Στη διακήρυξη που εξέδωσε ο γενικός προνοητής Giacomo Foscarini στις 29 Απριλίου 1575 οριζόταν επίσης ότι όποιος καπετάνιος κατά των κλεφτών συλλάμβανε στο εξής κλέφτη, αλλά μόνο εισέπραττε πρόστιμο από αυτόν και μετά τον άφηνε να φύγει χωρίς να τον οδηγήσει στην πιο κοντινή πόλη ώστε να τιμωρηθεί από το *Reggimento* ή τον τοπικό ρέκτορα ([...] *et da quello si farà pagar la stafa, et lo lascerà andare senza condurlo alla città più vicina in mano della giustizia con il processo formato à fin che dalli Reggimenti o Rettori sia castigato, di quel modo che meriterà la sua colpa*), θα έχανε τη θέση του και θα εξοριζόταν για 10 χρόνια από την πόλη και το διαμέρισμα κατοικίας του. Επίσης δεν θα μπορούσε ποτέ πια στο μέλλον να καταλάβει την ίδια θέση. Ο τυχόν καταγγελιοδότης θα εισέπραττε 100 δουκάτα από την περιουσία του *capitano contrafures*, αν είχε, ειδαλλιώς θα του καταβάλλονταν 50 δουκάτα από το δημόσιο ταμείο³¹⁶.

Το κυριότερο όμως και πιο κοινό πρόβλημα είχε να κάνει με το ότι το αξίωμα αυτό, όπως και άλλα σημαίνοντα αξιώματα, ήταν περιζήτητο μεταξύ των δικαιούχων του βενετών και κρητικών ευγενών. Πέραν του γεγονότος ότι οι κάτοχοι της θέσης αυτής είχαν την ευκαιρία να συμμετάσχουν στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας και να αποκτήσουν πρόσθετη κοινωνική δύναμη, μπορούσαν επίσης ν' αποκομίσουν σημαντικά οφέλη, όχι μόνο από τους μισθούς, αλλά και από ποικίλες πρακτικές αυθαιρεσιών επί των κατοίκων της υπαίθρου. Έτσι το αξίωμα ήταν επίζηλο τόσο για τους ευκατάστατους αριστοκράτες που απέβλεπαν στην αύξηση των εισοδημάτων τους όσο και για τους λιγότερο ευκατάστατους που επιζητούσαν ευκαιρίες για την οικονομική τους ανάκαμψη³¹⁷. Τον ανταγωνισμό επέτεινε το γεγονός ότι η θέση ήταν διαθέσιμη και για βενετούς και για κρητικούς ευγενείς³¹⁸, καθώς και το ότι ο αριθμός των ευγενών υπερέβαινε κατά πολύ εκείνον των διαθέσιμων για την κοινωνική τους τάξη αξιωμάτων³¹⁹. Ο βαθμός στον οποίο η θέση ήταν επιθυμητή για τους ευγενείς φαίνεται και από το ότι διαπιστώνεται η ύπαρξη φαινομένων δωροδοκίας των

³¹⁵ Μονδέλου, «Το αξίωμα του καπετάνιου κατά των κλεφτών [...]», σ. 255 και 261.

³¹⁶ Τσιγκνάκης, «Περιθωριακά στοιχεία [...]», σ. 248-249.

³¹⁷ Λαμπρινός, «Λάουρα Manolesso [...]», σ. 459.

³¹⁸ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 73.

³¹⁹ Λαμπρινός, «Λάουρα Manolesso [...]», σ. 459.

υπεύθυνων για τους διορισμούς στη θέση αυτή αξιωματούχων από μέρους των υποψηφίων. Μια διάταξη του 1565 σε σχέση με το διαμέρισμα της Σητείας όριζε ότι η εκλογή του αξιώματος από το ρέκτορα έπρεπε, προκειμένου να θεωρείται έγκυρη, να γίνεται παρουσία τεσσάρων μαρτύρων, δύο ευγενών και δύο πολιτών (*cittadini*). Ο διοριζόμενος καπετάνιος κατά των κλεφτών έπρεπε να ορκιστεί ενώπιον των μαρτύρων ότι δεν είχε προβεί σε κανενός είδους συναλλαγή με το ρέκτορα ή τους υπαλλήλους του, που να προέβλεπε εκλογή έναντι ανταλλάγματος, αμοιβής ή δωρεάς³²⁰. Το γεγονός και μόνο ότι χρειάστηκε να θεσπιστεί μια τέτοια διάταξη δείχνει όχι μόνο ότι πρέπει να υπήρχαν τέτοια φαινόμενα δωροδοκίας, αλλά είναι επίσης ενδεικτικό και του ότι το φαινόμενο πρέπει να ήταν όχι σπάνιο. Πράγματι, μόλις δέκα χρόνια αργότερα, το 1575, καταγράφηκε μία τέτοια περίπτωση δωροδοκίας, παρά τη διάταξη, στο πλαίσιο της απόφασης τιμωρίας του αυθαιρετούντος ρέκτορα Σητείας Zuan Antonio Diedo και του κύκλου του. Συγκεκριμένα, ο ευγενής της Σητείας Giacomo Cornaro καταγγέλθηκε ότι εξαγόρασε το αξίωμα του *capitano contra fures*, κάνοντας τις σχετικές διαπραγματεύσεις με το γραμματέα του ρέκτορα, κι επειδή το κόστος για την αγορά του αξιώματος ήταν μεγάλο, κανόνισε να δώσει μεγάλη ποσότητα λαδιού³²¹. Για την πράξη του αυτή ο Giacomo Cornaro τιμωρήθηκε να καταβάλλει ως πρόστιμο 100 δουκάτα, τα οποία θα δίδονταν για το νοσοκομείο των άρρωστων στρατιωτών³²². Φανερά λοιπόν, για την πλειοψηφία των διοριζόμενων το αξίωμα ήταν τρόπος απόκτησης κέρδους και όχι λειτούργημα που είχαν χρέος να ασκήσουν, ιδίως αφού ήταν, δεδομένης της φύσεώς του, απαιτητικό³²³.

Την αντιμετώπιση του αξιώματος ως τρόπου απόκτησης κέρδους επέτεινε και η μεταχείριση των θέσεων του αξιώματος από την ίδια τη βενετική διοίκηση. Καταρχάς, και το αξίωμα αυτό παραχωρείτο συχνά από τις αρχές με *gratia*, ως επιβράβευση υπηρεσιών προς τη Βενετία, κάτι που συνεπαγόταν πολύ πιο ευέλικτους όρους παραχώρησης τόσο σε σχέση με την καταλληλότητα του υποψηφίου όσο και σε σχέση με τη χρονική διάρκεια της παραχώρησης του

³²⁰ Μονδέλου, «Το αξίωμα του καπετάνιου κατά των κλεφτών [...]», σ. 260.

³²¹ Κώστας Γ. Τσιγκάκης, «Ατασθαλίες βενετών αξιωματούχων στο διαμέρισμα της Σητείας στα τέλη του 16ου αιώνα. Η περίπτωση του ρέκτορα Zuan Antonio Diedo», στο *Πεπραγμένα Θ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου: Ελούντα 1-6 Οκτωβρίου 2001*, επιμ. Τασούλα Μαρκομιχελάκη και Ευγενία Ταμπακάκη, τ. Β1 (Ηράκλειο: Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, 2004), σ. 243-256 :251.

³²² Αυτόθι, σ. 253.

³²³ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 220.

αξιώματος. Πράγματι, πολύ συχνά το αξίωμα παραχωρείτο για διάρκεια μεγαλύτερη από αυτήν μιας κανονικής θητείας. Παραδείγματος χάριν, το 1506 και το 1510 η θέση του καπετάνιου στο Ρέθυμνο παραχωρήθηκε για πέντε χρόνια αντίστοιχα στους βενετούς ευγενείς αδελφούς Alexandro και Zorzi Simitecolo, και το 1524 η θέση στα Χανιά παραχωρήθηκε για έξι χρόνια στον κρητικό ευγενή Zorzi Pagan³²⁴. Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, η παραχώρηση της θέσης έτεινε να γίνει ισόβια, γεγονός που προκαλούσε τις αντιδράσεις των αδικούμενων από αυτή την εξέλιξη ευγενών³²⁵. Σε πρώτη φάση αναφέρεται ότι στα τέλη του 15^{ου} αι. η θέση σε Ρέθυμνο και Χανιά παραχωρήθηκε δια βίου, με *gratia*, από το Συμβούλιο των Pregadi της Βενετίας σε βενετούς ευγενείς³²⁶. Παράλληλα, δεδομένου ότι η παραχώρηση με *gratia* γινόταν ασχέτως της καταλληλότητας του ανταμοιβόμενου για το αξίωμα, το αξίωμα φανερά μπορούσε να παραχωρηθεί και σε *cittadini*³²⁷. Το γεγονός ότι πολλοί *cittadini* γίνονταν στην πράξη καπετάνιοι κατά των κλεφτών αντανακλάται στο έργο του Barozzi *Descrittione dell' isola di Creta*, όπου το εν λόγω αξίωμα κατατάσσεται στην κατηγορία αυτών που κατέχονταν από *cittadini*³²⁸.

Οι *cittadini* όμως δεν ήταν όμως η μόνη κατηγορία ακατάλληλων ατόμων στα οποία παραχωρείτο στην πράξη το αξίωμα. Μία άλλη τέτοια κατηγορία ήταν αυτή των συγγενών των υπεύθυνων για το διορισμό βενετών αξιωματούχων· στο πλαίσιο αυτό είναι καταγεγραμμένη τουλάχιστον μία τέτοια περίπτωση. Συγκεκριμένα, στις αρχές του 16^{ου} αι. στη Σητεία, ο ρέκτορας του διαμερίσματος είχε παραχωρήσει το αξίωμα στον αδελφό του Andrea Gritti, ευγενή καταγόμενο από τη μητρόπολη, γεγονός που στερούσε τη θέση από τους ντόπιους ευγενείς, οι οποίοι είχαν παραπάνω ανάγκη αυτή την πηγή εισοδήματος, δεδομένου ότι δεν υπήρχαν διαθέσιμα πολλά άλλα αξιώματα γι' αυτούς στο διαμέρισμα³²⁹. Το ζήτημα αυτό διευθετήθηκε το 1519, με διάταξη του γενικού καπετάνιου Κρήτης Marco Lando, με την οποία ακυρωνόταν αυτή η παράνομη παραχώρηση του αξιώματος και απαγορευόταν στο εξής στο ρέκτορα Σητείας να τοποθετεί στη θέση του *capitano contra fures* Σητείας και Ιεράπετρας συγγενή του, καθώς η θέση αυτή ανήκε

³²⁴ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 73.

³²⁵ Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση*, σ. 251.

³²⁶ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 72.

³²⁷ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 219-220.

³²⁸ Αυτόθι, σ. 93-94.

³²⁹ Μονδέλου, «Το αξίωμα του καπετάνιου κατά των κλεφτών [...]», σ. 256 και 258.

δικαιωματικά στους ευγενείς του νησιού³³⁰. Αυτή η περίπτωση δείχνει και ένα άλλο στοιχείο: ότι το αξίωμα μετά από κάποια φάση δεν θεωρείτο πλέον απλώς ως πηγή κέρδους, αλλά ως περιουσιακό αγαθό και μάλιστα κληρονομικό, αφού λόγω της μακρόχρονης εκμετάλλευσής του μπορούσε να “μεταβιβαστεί” στους νόμιμους απογόνους του κατέχοντα αυτό ως τη λήξη του χρόνου παραχώρησής του³³¹. Χαρακτηριστικά, παραδίδεται ότι το 1584 την καπιταναρία των Χανίων νέμονταν δύο αδελφές, η Bettina και η Agnese, στις οποίες το αξίωμα είχε εκχωρηθεί για μία εικοσιπενταετία, ενώ προηγουμένως είχε απονεμηθεί για ισόχρονο διάστημα και στον πατέρα τους, κρητικό ευγενή Paulo Celaiti³³². Προφανώς οι δύο αυτές γυναίκες δεν ασκούσαν το αξίωμα αυτοπροσώπως. Πράγματι, ο διορισμός σ’ ένα αξίωμα δεν συνεπαγόταν την αυτοπρόσωπη άσκησή του, καθώς υπήρχε η τάση η άσκηση ενός αξιώματος να εκμισθώνεται σε άλλα άτομα και ο κατέχων τη θέση να νέμεται ένα μέρος των αποδοχών που απέρρεαν από αυτή³³³. Οι αντικαταστάτες συχνά επίσης επιζητούσαν να βγάλουν κέρδος από τη θέση, κι έτσι, όταν δεν λάμβαναν ικανοποιητικά έσοδα - κάτι που συνέβαινε ιδίως όταν ασκούσαν από κοινού το αξίωμα με άλλο αντικαταστάτη, οπότε τα έσοδα του καθενός ήταν μειωμένα - προέβαιναν σε αυθαιρεσίες για να αυξήσουν τα κέρδη τους³³⁴.

Ως επιστέγασμα θα παρουσιαστεί μια χαρακτηριστική σωζόμενη περίπτωση, που δείχνει πολύ γλαφυρά τη συνεργία των κυριότερων από τις έκρυθμες αυτές τάσεις, που μείωναν κατά πολύ την αποτελεσματικότητα του αξιώματος του καπετάνιου κατά των κλεφτών. Περί τα 1550-1560 απονεμήθηκε στο Ρέθυμνο με πολιτική απόφαση “*per gratia*” στη Λάουρα Manolesso το αξίωμα του καπετάνιου κατά των κλεφτών. Στην απόφαση αναφερόταν ότι η εκχώρηση του αξιώματος έγινε “σε ανταπόδοση των υπηρεσιών της” προς το δημόσιο, όμως, αν και δεν μπορεί να αποκλειστεί η δική της συνδρομή στη αντιμετώπιση κρατικών αναγκών, πιθανότερο φαίνεται η αρχόντισσα να ανταμείφθηκε για τις στρατιωτικές ή οικονομικές υπηρεσίες κάποιου άνδρα από το οικογενειακό της περιβάλλον. Η παρουσία της στο αξίωμα προβλεπόταν για μια εξαιρετικά εκτενή περίοδο, ίση σε διάρκεια με τη θητεία 12 τοπικών κυβερνητικών οργάνων (*Reggimenti*), δηλαδή πάνω από 30 έτη, αφού

³³⁰ Αυτόθι, σ. 258· Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 73.

³³¹ Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση*, σ. 252.

³³² Πλουμίδης, *Αιτήματα και πραγματικότητες* [...], σ. 74, αρ. 273· Λαμπρινός, «Λάουρα Manolesso [...]», σ. 462.

³³³ Λαμπρινός, «Λάουρα Manolesso [...]», σ. 462.

³³⁴ Λαμπρινός, *Κοινωνία και διοίκηση*, σ. 253.

τυπικά ο ρέκτορας της περιοχής και καθένας από τους δύο πολιτικούς συμβούλους του έπρεπε να παραμένουν στις θέσεις τους επί 32 μήνες³³⁵. Η εκχώρηση αυτού του σημαντικού αξιώματος για ένα τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα οδήγησε στην έντονη αντίδραση των ευγενών του Ρεθύμνου, καθώς η παρατεταμένη κατάληψη της θέσης αυτής ουσιαστικά την καθιστούσε μη διαθέσιμη ως δυνητική πηγή εισοδήματος, και θέση εξουσίας και κοινωνικής καταξίωσης, για τους ευγενείς της περιοχής, και ίσως ακόμη και για τους απογόνους τους³³⁶, ενώ τις αντιδράσεις τους επέτεινε το γεγονός ότι η Manolessso, όντας γυναίκα, δεν ήταν μέλος του συμβουλίου των ευγενών³³⁷. Το ζήτημα αυτό αποτέλεσε αντικείμενο συζήτησης στο κοινοτικό τους συμβούλιο, που αποφάσισε να καταγγείλει επίσημα το γεγονός στην κεντρική εξουσία με πρεσβεία τους προς στη Βενετία το 1565³³⁸. η ηγεσία της Βενετίας προσπάθησε να κατευνάσει κάπως τις αντιδράσεις, όμως δεν καθάίρεσε την Manolessso από το αξίωμα³³⁹. Περίπου είκοσι χρόνια αργότερα, το 1582, η Λάουρα Manolessso ζούσε στη Βενετία αλλά συνέχιζε να κατέχει το αξίωμα, το οποίο εκμεταλλευόταν οικονομικά μαζί με το γιο της, εισπράττοντας από την εκμίσθωσή του διόλου ευκαταφρόνητα ποσά. Το αξίωμα ασκούσαν για λογαριασμό της Manolessso και του γιου της, αντί του σημαντικού ενοικίου των διακοσίων δουκάτων ετησίως, ο Ιωάννης Drimin από το Χάνδακα και ο Camillo Piasenza του Davide από την ιταλική πόλη Ούντινε, που ζούσε μόνιμα στο Ρέθυμνο επί τριάντα χρόνια. Αυτοί οι δύο αντικαταστάτες αυθαιρετούσαν εις βάρος του πληθυσμού για να αυξήσουν τα κέρδη τους, με αποτέλεσμα το 1582 να τους απαγγελθούν κατηγορίες από τους βενετούς συνδίκους και ανακριτές της Ανατολής Zuanne Gritti και Giulio Garzoni για μια σειρά έκνομων πράξεων. Ο Drimin κατηγορήθηκε ότι είχε καταχραστεί αιγοπρόβατα, υποζύγια και άλλα περιουσιακά στοιχεία (π.χ. ασημένιες κούπες), ενώ ο Piasenza ότι είχε βιαιοπραγήσει εναντίον κτηνοτρόφου από το χωριό Κρασούνας, επειδή εκείνος είχε αρνηθεί να παραδώσει στο μισθωτή του αξιώματος κατσίκια, που θα τα έπαιρνε μαζί του στο Ρέθυμνο για να τα δωρίσει, και οι δύο αντικαταστάτες παύθηκαν από το αξίωμα με απόφαση του συνδίκου Gritti της 4^{ης} Νοεμβρίου 1582. Παρόλα αυτά όμως, το αξίωμα φανερά παρέμεινε στην κατοχή της Manolessso, ίσως ακόμη και ως τις αρχές του 17^{ου} αι., όπως μπορεί να συναχθεί από αίτηση του κρητικού ευγενή του

³³⁵ Λαμπρινός, «Λάουρα Manolessso [...]», σ. 458.

³³⁶ Αυτόθι, σ. 460.

³³⁷ Αυτόθι, σ. 461.

³³⁸ Αυτόθι, σ. 463.

³³⁹ Αυτόθι, σ. 464.

Ρεθύμνου Γεωργίου Πατελλάρου προς τις βενετικές αρχές, με ημερομηνία 16 Ιουνίου 1602, να παραχωρηθεί πλέον η θέση σε ένα από τα πολλά παιδιά του· υπάρχει λοιπόν η πιθανότητα μετά την παρέλευση των τριών αρχικών δεκαετιών η θητεία της Manolesso να είχε παραταθεί, με αποτέλεσμα εκείνη να παραμείνει στο αξίωμα για μια εντυπωσιακά μεγάλη χρονική περίοδο πενήντα χρόνων περίπου³⁴⁰.

Αυτές οι αυθαιρεσίες, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η σχετικά μικρής χρονικής διάρκειας θητεία που είχαν κανονικά οι καπετάνιοι κατά των κλεφτών δεν θα τους επέτρεπε να εξοικειωθούν με τη γεωγραφική περιοχή που ήταν υπό τη δικαιοδοσία τους, πρέπει να μείωναν σοβαρά την αποτελεσματικότητα του αξιώματος σε σχέση με τις αληθινές ανάγκες τήρησης της τάξης στην κρητική ύπαιθρο³⁴¹. Για την αντιμετώπιση των αναγκών αυτών επιστρατεύονταν και άλλοι φορείς, οι οποίοι και θα εξεταστούν στη συνέχεια.

³⁴⁰ Αυτόθι, σ. 465-466.

³⁴¹ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 220.

Σώματα με στρατιωτικό χαρακτήρα: Καπιτάνοι contra delinquenti και contra malfatori, μισθοφορικά σώματα (stradioti, cappelletti) και άλλα στρατιωτικά σώματα

Καθήκοντα τήρησης της τάξης είχαν και άλλοι φορείς, με λιγότερο ή περισσότερο στρατιωτικό χαρακτήρα. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονταν τα αξιώματα του *capitano contra li delinquenti del territorio* και του *capitano a estripar li malfatori*. Και τα δύο δημιουργήθηκαν σχετικά όψιμα, τον 16^ο αι³⁴². Από άποψη θέσης στην ιεραρχία των αξιωματούχων, οι δύο αυτοί καπετάνιοι βρίσκονταν στο ίδιο οριζόντιο επίπεδο με άλλους καπετάνιους³⁴³. Στοιχεία σε σχέση με τον καπετάνιο *contra li delinquenti* αντλούνται από την πράξη διορισμού ενός τέτοιου της 30^{ης} Νοεμβρίου 1579. Εκεί αναφέρεται ότι ο σκοπός του αξιωματούχου αυτού ήταν “*per castigo di malfatori cioè per quiete et pacifico viver di boni*”³⁴⁴. Φαίνεται δηλαδή ότι σκοπός του ήταν η καταδίωξη των εγκληματιών και η διασφάλιση της τάξης, ενώ πιθανότατα είχε και δικαίωμα να τιμωρεί τους κακοποιούς, κάτι που θα του έδινε τη δυνατότητα να δρα με ταχύτητα, αποφεύγοντας την χρονοβόρα προσφυγή στα δικαστήρια³⁴⁵. Ο χώρος δράσης του ήταν η ύπαιθρος του διαμερίσματος του Χάνδακα, όπως συνάγεται από τον πλήρη τίτλο του, που ήταν *capitano contra li delinquenti dell’ territorio di questa città*. Φαίνεται να διοριζόταν απευθείας από τον δούκα και τους συμβούλους του, καθώς αυτοί είναι οι υπογράφωντες στην πράξη διορισμού. Είχε υπό τις διαταγές του 12 χωρικούς (*contadini*), οι οποίοι επιλέγονταν από τον ίδιο και απαλλάσσονταν από τις αγγαρείες (*angarie*), και ιδίως αυτές της *fabbrica* και της *galea*, για όσο καιρό βρίσκονταν υπό τις διαταγές του. Στην πράξη διορισμού επίσης διευκρινίζεται ότι έπρεπε να υποβοηθούν τον καπετάνιο *contra li delinquenti* στο έργο του ο καστελλάνος, οι καπετάνιοι κατά των κλεφτών, οι παπάδες (*papas*) και οι φεουδάρχες (*privilegiatti*). Τέλος, σε σχέση με το ποιοι μπορούσαν να διοριστούν στο αξίωμα αυτό, η πηγή αυτή έμμεσα υποδεικνύει ότι το αξίωμα μάλλον ήταν διαθέσιμο και για κρητικούς ευγενείς, καθώς αφορά την αντικατάσταση του πρόσφατα θανόντος Hieronimo Celaiti με το γιο του Alvise³⁴⁶, και το επώνυμο Celaiti το έχουμε συναντήσει ως ανήκον σε κρητικό ευγενή.

³⁴² Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 74.

³⁴³ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 221.

³⁴⁴ Karapidakis, *Publication des registres*, σ. 265, Β, αρ. 450.

³⁴⁵ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 221.

³⁴⁶ Karapidakis, *Publication des registres*, σ. 265, Β, αρ. 450.

Πληροφορίες για το αξίωμα του καπετάνιου *a estripar li malfatori* αντλούνται από την πράξη διορισμού ενός τέτοιου της 10^{ης} Μαΐου 1581. Εκεί αναφέρεται ότι ο διορισμός γινόταν με βάση την απόφαση του Συμβουλίου των Δέκα της 27^{ης} Ιουλίου 1568, κάτι που δείχνει ότι το αξίωμα πιθανώς εγκαθιδρύθηκε με αυτή την απόφαση. Είχε καθήκον να διατρέχει όλο το “βασίλειο” της Κρήτης για να συλλάβει τους κακοποιούς, τους δολοφόνους και τους κλέφτες, και διευκρινίζεται ότι έπρεπε να επικεντρώνεται ιδιαίτερα στην περιοχή των Σφακίων³⁴⁷. Από το γεγονός ότι επικεντρωνόταν στην περιοχή αυτή συνεπάγεται ότι το αξίωμα πρέπει να είχε τουλάχιστον εν μέρει στρατιωτικό χαρακτήρα, καθώς η περιοχή των Σφακίων ήταν γνωστή για τη δυσκολία της τήρησης της τάξης εκεί³⁴⁸. Ο καπετάνιος έπρεπε να συνοδεύεται από 25 άνδρες, οι οποίοι θα απαλλάσσονταν από τις αγγαρείες, όπως αυτή της γαλέρας, ενώ υποβοηθείτο στο έργο του και από ένα γραφέα (*scrivano*). Είχε επίσης δικαίωμα να τιμωρεί τους κακοποιούς με κάθε είδος τιμωρίας. Ο μισθός του ήταν 100 υπέρπυρα, ενώ λάμβανε και την σχετική ανταμοιβή (*sue taglie et vose*) για κάθε σύλληψη επικηρυγμένου που διενεργούσε. Σε σχέση με το ποιοι μπορούσαν να διοριστούν στο αξίωμα αυτό, φαίνεται ότι είχαν δικαίωμα και οι κρητικοί ευγενείς, καθώς ο διοριζόμενος στην εν λόγω πράξη διορισμού είναι ένας Manoli Doxara³⁴⁹, ο οποίος μάλιστα, κρίνοντας από το ονοματεπώνυμό του, φαίνεται να είναι ελληνικής καταγωγής.

Επίσης σώζεται και μία αίτηση της 10^{ης} Μαΐου 1589 από έναν Stefano Corso από την Αμμόχωστο (φανερά προερχόμενος από την Κύπρο, αλλά όχι απαραίτητως και ελληνικής καταγωγής, κρίνοντας από το επώνυμό του), με την οποία αιτείτο το *capitaneato da estirpar gl' assassini, ladri, falliti et vagabondi*, αναφέροντας ότι οι εγκληματίες αυτοί είχαν αυξηθεί με την αναχώρηση του Grimani. Στην ίδια αίτηση αναφέρεται επίσης ότι τη θέση κατείχε προηγουμένως ο Zorzi Drimi, ο οποίος φονεύθηκε από τους κακοποιούς³⁵⁰, στοιχείο που αποτελεί υπενθύμιση του κινδύνου που εμπεριείχε η θέση αυτή. Με την υπόμνηση του κινδύνου αυτού ο αιτών πιθανώς επεδίωκε ν' αποδείξει ότι το κίνητρό του για την αίτηση ήταν αποκλειστικά η εξόντωση των κακοποιών, καθώς λογικά δεν θα επεδίωκε μια τόσο ριψοκίνδυνη

³⁴⁷ Αυτόθι, σ. 321-322, C, αρ. 100.

³⁴⁸ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 221.

³⁴⁹ Karapidakis, *Publication des registres*, σ. 321-322, C, αρ. 100.

³⁵⁰ Πλουμίδης, *Αιτήματα και πραγματικότητες [...]*, σ. 87, αρ. 345.

θέση αν είχε αποκλειστικά υστερόβουλα κίνητρα, κι έτσι ν' αυξήσει τις πιθανότητες αποδοχής της αίτησής του. Είναι άγνωστο όμως αν η αίτηση έγινε αποδεκτή ή όχι.

Και σε σχέση με το αξίωμα αυτό διασώζεται μία περίπτωση αυθαιρεσιών από μέρους ενός κατόχου του. Στην περίπτωση αυτή μάλιστα οι αυθαιρεσίες είναι τέτοιες ώστε ο κάτοχος του αξιώματος ουσιαστικά δρούσε μάλλον σαν εγκληματίας παρά σαν αξιωματούχος επιφορτισμένος με την τήρηση της τάξης. Συγκεκριμένα, περί τα τέλη της δεκαετίας του 1560 με αρχές της δεκαετίας του 1570, ο Ιωάννης Λεύκαρος (Zuanne Lefcaro), Ναυπλιώτης που είχε καταφύγει στην Κρήτη μετά την πτώση της πόλης του στους Οθωμανούς, και ο οποίος είχε λάβει την κρητική ευγένεια με *gratia*, κατείχε το αξίωμα του *capitano contra i malfattori* στην περιοχή του Λασιθίου. Το 1574 ο Λεύκαρος κατηγορήθηκε από συντοπίτες του για αμέλεια των καθηκόντων του και κατάχρηση της εξουσίας του. Συγκεκριμένα, μεταξύ άλλων κατηγορήθηκε, σε σχέση με το αξίωμα του *capitano contra i malfattori* το οποίο κατείχε, ότι, αντί να φροντίζει για τη φύλαξη του τόπου από κακοποιούς έχοντας ως συνοδεία εκλεγμένους φρουρούς, όπως όριζαν οι εντολές που είχε και η συνήθεια (*per ordeni, et antiqua consuetudine*), απεναντίας είχε στην υπηρεσία του ληστές και εξόριστους (*ladri et banditi*), με τους οποίους εκμεταλλευόταν και καταπίεζε τους χωρικούς. Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι ζητούσε γάλα από τους βοσκούς, δήθεν ως αμοιβή για εκείνους που θα φρουρούσαν τον τόπο από τους κακοποιούς, στην πραγματικότητα, ωστόσο, για τους παράνομους που συντηρούσε. Οι παράνομοι αυτοί, δώδεκα στο σύνολο, είχαν εκλεγεί ως φύλακες στην περιοχή από τον Λεύκαρο, όμως, αντί να επιτηρούν τον τόπο, προέβαιναν σε κλοπές ζώων, όπως βοδιών, αγελάδων, προβάτων, κατσικιών και γουρουνιών, και λήστευαν τα σπίτια των χωρικών, είτε στο Λασιθί είτε σε άλλες περιοχές, με αποτέλεσμα τη ζημία πολλών φτωχών κατοίκων της υπαίθρου. Παράλληλα, ο γιος του Λεύκαρου, Μιχάλης (Michiel), κατηγορήθηκε ότι, συνοδευόμενος και αυτός από παράνομους, προέβαινε σε βιασμούς γυναικών και άσκηση βίας στον τόπο και σε γειτονικές περιοχές, σε απελευθερώσεις κωπηλατών που είχαν κληρωθεί να υπηρετήσουν κατά τη διάρκεια του πολέμου, καθώς και σε συμμετοχή στη λεία από τα κλοπιμαία των ληστειών που διέπρατταν οι άνδρες του. Στις αρχές του 1575, ο Γενικός προνοητής και ανακριτής Κρήτης Giacomo Foscari (1574-1577) εξέδωσε καταδικαστική απόφαση εναντίον των δύο αυτών αυθαιρετούντων και των παράνομων που είχαν στην υπηρεσία τους, με σχετικά αυστηρές ποινές για τους δύο Λεύκαρους. Για τον Ιωάννη Λεύκαρο

αποφασίστηκε αφαίρεση του αξιώματός του και εγκλεισμός σε φυλακή για τρία χρόνια, από την οποία, ακόμη και μετά το πέρας των τριών αυτών ετών, δεν θα απελευθερωνόταν αν δεν απέδιδε στις αρχές όλα όσα καταχράστηκε. Ο Μιχάλης Λεύκαρος καταδικάστηκε σε υπηρεσία στη γαλέρα, σιδηροδέσμιος, για έξι χρόνια. Αν κρινόταν ανίκανος για κωπηλασία θα ακρωτηριαζόταν το δεξί του χέρι, θα τυφλωνόταν στο ένα μάτι, και έπειτα θα κλεινόταν για έξι χρόνια σε φυλακή. Οι εξόριστοι και ληστές που είχαν εκλεγεί κατά καιρούς ως φύλακες στον τόπο καταδικάστηκαν οι περισσότεροι ως φυγόδοκοι ερήμην τους στη γαλέρα για τρία συνεχή χρόνια, ενώ, σε περίπτωση σύλληψής τους, θα έπρεπε να αποδώσουν δέκα τσεκίνια ως χρηματική αμοιβή σε εκείνον που θα τους παρέδιδε. Μας είναι άγνωστος ο βαθμός στον οποίο εκτελέστηκαν οι ποινές αυτές - βέβαιο πάντως είναι ότι οι αρχές της Κρήτης αφαίρεσαν από τον Ιωάννη Λεύκαρο τα αξιώματα που κατείχε, τουλάχιστον για τα έτη 1575-1577. Ο Λεύκαρος κατέθεσε έφεση λίγο μετά τη λήψη της καταδικαστικής απόφασης, η οποία όμως πιθανότατα δεν έγινε σε αυτή τη φάση δεκτή. Δέκα περίπου όμως χρόνια αργότερα, το 1583, με απόφαση της *Quarantia Criminal* της Βενετίας, αποφασίζεται η ακύρωση της καταδικαστικής απόφασης και η αποκατάσταση του Λεύκαρου. Με την ίδια απόφαση ακυρώνεται και η καταδίκη εναντίον του Μιχάλη Λεύκαρου, που απελευθερώνεται³⁵¹.

Συχνά καθήκοντα τήρησης της τάξης, ιδίως στην ύπαιθρο, είχαν και σώματα με κατεξοχήν στρατιωτικό χαρακτήρα. Δύο τέτοια σώματα ήταν αυτά των *stradioti* και των *cappelletti*. Το σώμα των *stradioti* ήταν ένα σώμα ελαφρού ιππικού που δημιουργήθηκε στο δεύτερο μισό του 15^{ου} αι., και το οποίο στον πόλεμο χρησιμοποιούσε ένα μείγμα βυζαντινών, σλαβικών, αλβανικών και οθωμανικών τακτικών και μεθόδων μάχης. Ο ακριβής προσδιορισμός της εθνικής ταυτότητας των *stradioti* είναι δύσκολος, καθώς οι πηγές βρίσκονται σε ασυμφωνία μεταξύ τους, αλλά το πιο πιθανό είναι ότι ήταν κατά βάση Έλληνες και Αλβανοί (με πολύ λίγους Κροάτες στις τάξεις τους) προερχόμενοι κυρίως από τον Μοριά (Πελοπόννησο). Οι *stradioti* ήταν οργανωμένοι σε *compagnie* υπό τις διαταγές καπετάνιων, εκ των οποίων οι περισσότεροι ήταν ελληνικής καταγωγής. Γενικός διοικητής των *stradioti* στις κτήσεις της θάλασσας ήταν ο *governatore della stratia*, που προερχόταν από τις

³⁵¹ Ρομίνα Νικολάου Τσακίρη, «Η διαδρομή ενός πρόσφυγα στο βενετοκρατούμενο Λασίθι. Νέες ειδήσεις για τον τόπο και τα πρόσωπα (16ος - 17ος αι.)», στο *Πεπραγμένα ΙΑ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Ρέθυμνο, 21-27 Οκτωβρίου 2011)*, επιμ. Ειρήνη Γαβριλάκη, τ. Β1, Ρέθυμνο: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνης (Ι.Λ.Ε.Ρ.), 2018, σ. 101-133 :101-108.

τάξεις των ίδιων των *stradioti*³⁵². Στην Κρήτη, γενικός διοικητής του σώματος ήταν ο *governator della cavalleria di stradioti*, ο οποίος διοριζόταν απευθείας από τη μητρόπολη³⁵³.

Οι *stradioti*, πέρα από τα καθαρά στρατιωτικού χαρακτήρα καθήκοντά τους (όπως η διενέργεια επιδρομών, αναγνωριστικών αποστολών και δολιοφθορών, και η φρούρηση των παραλιακών περιοχών), είχαν και αρκετά καθήκοντα που θα μπορούσαν να θεωρηθούν αστυνομικού χαρακτήρα³⁵⁴. Χρησιμοποιούνταν καταρχάς για την καταδίωξη καταζητούμενων για βαριά εγκλήματα και για τον εντοπισμό εξορίστων (*banditi*) που είχαν παραβιάσει την ποινή τους³⁵⁵. Συχνά, στο πλαίσιο αυτό, οι *stradioti* δρούσαν αυτόνομα, λαμβάνοντας την πρωτοβουλία να καταδιώξουν τα πρόσωπα αυτά, ιδίως αν είχαν επικηρυχθεί και υπήρχε αμοιβή³⁵⁶. Οι *stradioti* επίσης χρησίμευαν ως συνοδευτική φρουρά κατά τη μεταφορά βαρυποινιτών για πολιτικά εγκλήματα³⁵⁷. Τέλος, συχνά χρησίμευαν επίσης και για την εσωτερική ασφάλεια, καθώς και για την καταστολή εξεγέρσεων και φαινομένων ανυπακοής γενικότερα από μέρους των ντόπιων³⁵⁸.

Η χρήση *stradioti* στην Κρήτη από μέρους των Βενετών χρονολογείται από το 1461, και στη φάση αυτή επρόκειτο κυρίως για μικρά σώματα που μεταφέρθηκαν από τις βενετικές κτήσεις της Μεθώνης και της Κορώνης ως επί το πλείστον, με σκοπό κυρίως τη φρούρηση της υπαίθρου και των ακτών, και υπηρετούσαν στο νησί

³⁵² Stathis Birtachas, "Stradioti, Cappelletti, Compagnie or Milizie Greche: 'Greek' Mounted and Foot Mercenary Companies in the Venetian State (Fifteenth to Eighteenth Centuries)", στο *A military history of the Mediterranean Sea: aspects of war, diplomacy and military elites*, επιμ. Georgios Theotokis και Aysel Yildiz, History of warfare 118 (Leiden - Boston: Brill, 2018), σ. 325-346 :326-329.

³⁵³ Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 104 και 124.

³⁵⁴ Κορρέ, *Μισθοφόροι stradioti*, σ. 474-475.

³⁵⁵ Αυτόθι, σ. 475.

³⁵⁶ Μια χειροπιαστή περίπτωση αναφέρεται σε σχέση με τις δυνάμεις *stradioti* της μητροπολιτικής Βενετίας: το 1510 ο *stradioto* Πελεγρίνος Μποζίκης και οι συνάδελφοί του συνέλαβαν τον καταζητούμενο *cittadino di Verona* Gregorio Pellegrini, ο οποίος είχε επικηρυχθεί από το Συμβούλιο των Δέκα με αμοιβή 200 δουκάτων για όποιον τον συλλάμβανε και τον παρέδιδε στις αρχές, ποσό το οποίο μοιράστηκαν μεταξύ τους οι εν λόγω *stradioti* (ό.π.).

³⁵⁷ Μια χειροπιαστή περίπτωση αναφέρεται σε σχέση με τις δυνάμεις *stradioti* της μητροπολιτικής Βενετίας: αναφορά της 22ας Ιανουαρίου 1583 λέει ότι η ομάδα του *stradioto* Γιώργου Αλευρά συνόδευσε, μαζί με ορισμένους αξιωματικούς του *reggimento* του Feltre, έναν ιταλό κατηγορούμενο για συνομωσία, κατά τη μεταφορά του από τον τόπο κράτησης στο δικαστήριο (ό.π.).

³⁵⁸ Αυτόθι, σ. 476. Αυτό διαπιστώνεται πιο χειροπιαστά από αναφορές σε σχέση με τα νησιά του Ιονίου. Σε αναφορά της 30ης Δεκεμβρίου 1521, ο *stradioto* Νικόλαος Αποστόλης, περιγράφοντας το ρόλο των *stradioti* στα νησιά του Ιονίου, υπογραμμίζει ότι βασική λειτουργία τους ήταν ο έλεγχος των αγροτών και γενικότερα του πληθυσμού της υπαίθρου και δευτερευόντως η φρούρηση των ακτών ή η αποτροπή εξωτερικών κινδύνων (ό.π.). Επιπλέον, σε αναφορά της 15ης Σεπτεμβρίου 1659, ο προνοητής και καπετάνιος της Κέρκυρας Lorenzo Sagredo υπογραμμίζει ότι ήταν απαραίτητη η παρουσία των *stradioti* για τη διατήρηση της υπακοής από μέρους του πληθυσμού (*è necessario qualche numero di soldati a cavallo per tener in freno et obediencia i villici*) (ό.π., υποσημείωση 1629).

για μικρά χρονικά διαστήματα, χωρίς χαρακτηριστικά μόνιμης εγκατάστασης. Μια δεύτερη φάση της παρουσίας των *stradioti* στην Κρήτη συμπίπτει με την εκκένωση του Ναυπλίου και της Μονεμβασίας (1540) και την απώλεια της Κύπρου (1571), κι έτσι, στην περίπτωση αυτή, οι *stradioti* που έφτασαν στην Κρήτη μεταφέρθηκαν εκεί ως πρόσφυγες με τις οικογένειές τους και τους δόθηκε γη προς εγκατάσταση, με αποτέλεσμα η παρουσία τους να έχει μόνιμο χαρακτήρα³⁵⁹. Όμως, ενώ διατίθενται αρκετά στοιχεία για τη στρατιωτικού χαρακτήρα δράση των εγκατεστημένων στην Κρήτη *stradioti*, δεν ισχύει το ίδιο για την αστυνομικού χαρακτήρα δράση τους, κάτι που ίσως οφείλεται και στο ολιγάριθμο των μονάδων τους³⁶⁰, στοιχείο που θα περιόριζε τη χρήση τους σε δραστηριότητες άλλες από τη μέριμνα της εξωτερικής ασφάλειας. Υπάρχει πάντως μια πηγή που φαίνεται ότι δείχνει τη δυνατότητα χρήσης μονάδων του σώματος για σκοπούς τήρησης της εσωτερικής ασφάλειας. Συγκεκριμένα, ένα από τα αιτήματα πρεσβείας του Ρεθύμνου της 1^{ης} Νοεμβρίου 1558, ζητά τη σύσταση ενός σώματος αμύνης που θα συντηρείτο από τους κατοίκους με σκοπό τη διαφύλαξη της ζωής και της περιουσίας τους (*habbiamo deliberato supplicar vostra Serenità [...] che si possi far uno ridotto, come quello del Zante nel monte della Guardia si ritrova, nel corpo di questa città a spese nostre con le opere però ordinarie della città et destretto, acciò in ogni occorrentia si possiamo salvare la vita et la robba [...]*), καθώς και την αποστολή 20 *stradioti* από τη μητρόπολη (*supplicando etiam vostra Serenità a beneficio universal sia contenta mandar in questa città una compagnia de stradioti fino al numero di vinti, il che sarà grandissimo beneficio per molti convenienti rispetti*). Σε αυτό το αίτημα η Βενετία έδωσε καθυσχαστική, αλλά αόριστη απάντηση (*Sia risposo che si haverà quella cura che si conviene et si attenderà alla sicurtà di quelli fidelissimi nostri, si come ne parerà esser bisogno*).³⁶¹

Από τον 17^ο αι., μέρος του σώματος των *stradioti* μετεξελίχθηκε από άποψη χαρακτηριστικών και εξοπλισμού. Το νέο αυτό ουσιαστικά σώμα ονομάστηκε *cappelletti*, από το χαρακτηριστικό μυτερό καπέλο τους³⁶². Και οι *cappelletti* ήταν ελαφρά οπλισμένοι ιππείς³⁶³, όμως ο οπλισμός τους ήταν πιο σύγχρονος σε σχέση

³⁵⁹ Αυτόθι, σ. 366-367.

³⁶⁰ Αυτόθι, σ. 371-382.

³⁶¹ Πλουμίδης, *Πρεσβείες Κρητών*, σ. 130.

³⁶² Birtachas, "Stradioti, Cappelletti [...]", σ. 334.

³⁶³ Κατερίνα Β. Κορρέ, «Έλληνες στρατιώτες στο Bergamo: Οι πολιτικές διαστάσεις ενός εκκλησιαστικού ζητήματος (1622-1624)», *Θησαυρίσματα* 38 (2008), σ. 289-336 :295.

με αυτόν των προκατόχων τους *stradioti*, και περιλάμβανε πυροβόλα όπλα, όπως πιστόλια και αρκεβούζια. Και οι *cappelletti* ήταν οργανωμένοι σε *compagnie*: κάθε κανονική *compagnia* μετρούσε 30-40 άνδρες, ενώ κάθε *extraordinaria* 50-60. Από άποψη εθνικής καταγωγής των μελών του σώματος, ο αριθμός των Ελλήνων ήταν μειωμένος σε σχέση με τους *stradioti*, με τον αριθμό των Αλβανών και Κροατών να έχει αυξηθεί, όμως οι καπετάνιοι του σώματος παρέμεναν Έλληνες³⁶⁴. Η συνέχεια μεταξύ των δύο σωμάτων, *stradioti* και *cappelletti*, καθίσταται πιο εμφανής από το γεγονός ότι πολλοί Έλληνες αρχηγοί ομάδων *cappelletti* ήταν προηγουμένως αρχηγοί έφιππων *stradioti*³⁶⁵, καθώς και από το ότι στις πηγές χρησιμοποιούνται αδιακρίτως τα ονόματα των *stradioti* και *cappelletti* ως τα μέσα του 17^{ου} αι.³⁶⁶.

Οι *cappelletti* είχαν, αντίστοιχα με τους *stradioti*, και αυτοί καθήκοντα αστυνομικού χαρακτήρα, όπως η καταδίωξη κακοποιών³⁶⁷. Ενίοτε αναλάμβαναν και αποστολές επιβολής εσωτερικής ασφάλειας, σε συνεργασία με τμήματα του πεζικού που στρατοπέδευαν σε κοντινές περιοχές³⁶⁸, ενώ όπως και οι *stradioti*, και αυτοί συμμετείχαν στην κατάπνιξη εξεγέρσεων και φαινομένων ανυπακοής γενικότερα³⁶⁹. Ο αστυνομικός ρόλος που συχνά είχαν οι *cappelletti* καθιστούσε αρνητικά διακείμενους εναντίον τους όχι μόνο τους εκάστοτε τοπικούς πληθυσμούς, αλλά και τα υπόλοιπα σώματα του βενετικού στρατού. Η βενετική διοίκηση πάντως έτρεφε μεγάλη εκτίμηση για το σώμα λόγω της αποτελεσματικότητάς του στο ρόλο αυτό. Η συχνή όμως χρήση του σώματος για σκοπούς αστυνόμευσης οδήγησε στην απώλεια του στρατιωτικού του χαρακτήρα και στη μεταβολή του ρόλου του σε ρόλο πολιτικής υπηρεσίας³⁷⁰.

Ίσως μάλιστα γι' αυτό το λόγο διαθέτουμε μια λεπτομερέστατη μαρτυρία ενδεικτική της αστυνομικού χαρακτήρα δράσης των *cappelletti* στην Κρήτη. Πρόκειται για την αφήγηση από τον γενικό προβλεπτή Francesco Morosini, στο πλαίσιο της έκθεσής του προς τη Βενετία το 1629, των γεγονότων γύρω από ένα έγκλημα που έλαβε χώρα στο Χάνδακα εκείνη την περίοδο και προκάλεσε μεγάλη αίσθηση στους κατοίκους της πόλης. Αξίζει να παρατεθεί όλη η σχετική με το έγκλημα αφήγηση,

³⁶⁴ Birtachas, "Stradioti, Cappelletti [...]", σ. 334-335.

³⁶⁵ Κορρέ, «Έλληνες στρατιώτες [...]», σ. 296, υποσημείωση 26.

³⁶⁶ Αυτόθι, σ. 295-296, υποσημείωση 25.

³⁶⁷ Birtachas, "Stradioti, Cappelletti [...]", σ. 335.

³⁶⁸ Κορρέ, «Έλληνες στρατιώτες [...]», σ. 296-297.

³⁶⁹ Birtachas, "Stradioti, Cappelletti [...]", σ. 335.

³⁷⁰ Κορρέ, «Έλληνες στρατιώτες [...]», σ. 297· Birtachas, "Stradioti, Cappelletti [...]", σ. 335.

καθώς δεν διατίθενται πολλές λεπτομερείς αφηγήσεις περιστατικών εγκλημάτων, και ακόμη λιγότερες όπου επίσης περιγράφεται και η καταδίωξη και σύλληψη των ενόχων. Το έγκλημα ήταν η δολοφονία ενός επιφανούς αξιωματούχου, του κοντοτιέρου (*Conduttier*) Querini, από τρεις μισθωμένους δολοφόνους, *μπράβους* υποκείμενους στον Zorzi Fradello (*Finalmente sigillo dei maggiori travagli fo l' atrocissima morte datta al Conduttier Querini da tre sicarii, bravi di Zorzi da Ca' Fradello*). Οι δολοφόνοι έριξαν στο θύμα τρεις πιστολιές, μία στο πρόσωπο, που τον έριξε αμέσως νεκρό στο έδαφος, και άλλες δύο στο στήθος (*col sbaro di tre pistoni o pistole, una nella faccia, che subito lo getto morto a terra, et doi altri poi nel petto;*). Οι τρεις δολοφόνοι, αφού διέπραξαν το έγκλημα, με τη βοήθεια άλλων γύρισαν στο σπίτι του Fradello, απ' όπου προμηθεύτηκαν άλογα, μακριά αρκεβούζια και έναν οδηγό που τους οδήγησε αμέσως έξω από την Πόρτα (*Questi 3 scelerati dopo haver comesso lo esecrando delitto col spaleggio di altri, ritornarono subito nella casa del detto da Ca' Fradello ove hebbero cavalli, Archibusi longhi et una guida che li condusse immediate fuori della porta.*). Το έγκλημα αυτό ήταν τόσο σοβαρό, που δεν θυμόταν κανείς να είχε γίνει ποτέ κάτι παρόμοιο στο Χάνδακα (*caso di tanta enormita che non vi è memoria che in Candia ne sia mai successo un simile.*). Η ωμότητά του τόσο κατέπληξε την πόλη, ώστε η δικαιοσύνη αμέσως τέθηκε σε κίνηση εναντίον των εγκληματιών καθώς και του ηθικού αυτουργού του εγκλήματος (*La crudeltà di questo caso che rese attonita la Città tutta, mosse anco la giustizia ad armarsi contra li delinquenti et contra l' autore dell' istesso delitto;*). Ρόλο στην αίσθηση που προκάλεσε το έγκλημα πρέπει να έπαιξε το γεγονός ότι, όπως αναφέρει αργότερα στην αφήγησή του ο Morosini, έλαβε χώρα στο πρώτο φρούριο του Βασιλείου (ενν. το Χάνδακα), όπου έδρευαν τόσες αρχές και φρουρά 2000 στρατιωτών, στην δημόσια πλατεία του Αγίου Φραγκίσκου, και μάλιστα μπροστά από την ίδια τη φρουρά (*il solo caso sudetto nella prima fortezza del Regno, ove risiede la Maestà di tanti Rapresentanti et un presidio di 2 m. soldati nella piazza publica, di S. Francesco, et in faccia dell' istesso corpo di guardia*). Αμέσως στάλθηκαν δύο λόχοι (*compagnie*) *cappelletti* ν' ακολουθήσουν τα ίχνη των δολοφόνων (*Fo espedito subito le due compagnie di cappelletti a seguir la traccia di quei tristi,*), και παράλληλα στάλθηκαν επίσης 100 μουσκετοφόροι στο σπίτι του Fradello, οι οποίοι τον οδήγησαν αμέσως στη φυλακή μαζί μ' ένα νόθο γιο του (*et nel medesimo istante fo anco mandato 100 Moschettieri alla casa di Fradello che lo condussero priggione*

insieme con un suo figliuolo bastardo.). Από τους τρεις δολοφόνους συνελήφθησαν οι δύο (*de tre ne furono retenti due*). Αυτοί κατόπιν βασανιστηρίων ομολόγησαν ότι η εντολή τους δόθηκε από τον Baldissera, έμπιστο υπηρέτη του Zorzi Fradello (*li quali posti al tormento confessorono di haver havuto il Mandato da Baldissera servitor di longhi anni del detto Zorzi e col qual confidava ogni suo secreto,*), και έλεγε ότι έπρεπε να σκοτώσουν τον Benetto Querini, αδελφό του θύματος, ή έναν από τους δικούς του (*il qual mandato era che dovessero amazzar Benetto Querini fratello del morto, o un di loro*). Καθώς το σοβαρό αυτό έγκλημα δεν μπορούσε να μείνει ατιμώρητο, και καθώς ο Fradello είχε διαπράξει και πολλές άλλες παρανομίες (μεταξύ αυτών ότι διατηρούσε παράνομους και μπράβους στο σπίτι του - *tenir in casa bravi et banditi*), τιμωρήθηκε με τη θανατική ποινή. Ο Morosini έκλεισε την αφήγησή του λέγοντας ότι, κατόπιν αυτού, είχε πλέον αποκατασταθεί η τάξη και ο καθένας μπορούσε να κυκλοφορεί ημέρα και νύχτα χωρίς τον παραμικρό κίνδυνο (*Essendo poi rimasta la Città per questo effetto in somma quiete et tranquillità potendosi andar di giorno et di notte senza minimo pericolo di alcun mal incontro*), και ευχόμενος να διατηρηθεί η τάξη και στο μέλλον (*come spero nel Sig(nor) Dio si habbia a conservarsi tale per lungo corso d' anni.*)³⁷¹.

Στην αφήγηση αυτή, τα σημεία όπου παρατηρείται αστυνομικού χαρακτήρα δράση είναι ο εντοπισμός και η σύλληψη των δολοφόνων από τους δύο λόχους (*compagnie*) *cappelletti*, καθώς και η σύλληψη του Zorzi Fradello και του νόθου γιου του από 100 μουσκετοφόρους (*Moschettieri*). Ο ρόλος των *cappelletti*, όπως προαναφέρθηκε, ήταν να ακολουθήσουν τα ίχνη των δολοφόνων, οι οποίοι είχαν φύγει από την πόλη έφιπποι (δεδομένου ότι είχαν προμηθευτεί άλογα) και οπλισμένοι με πυροβόλα όπλα (αρκεβούζια), ενώ προφανώς θα είχαν εντολή και να τους συλλάβουν, εφόσον αναφέρεται ότι συνελήφθησαν οι δύο από τους τρεις δράστες. Πράγματι, οι επίσης έφιπποι και οπλισμένοι με πυροβόλα όπλα *cappelletti* ήταν οι πλέον κατάλληλοι να καταδιώξουν τους δράστες, έχοντας ισοδύναμο εξοπλισμό με εκείνους, ενώ παράλληλα η ιχνηλασία πρέπει να ήταν μία από τις ειδικότητες που αντλούσαν από τη στρατιωτική φύση του σώματός τους.

Παρατηρείται επίσης ότι στάλθηκε μια αρκετά μεγάλη δύναμη *cappelletti* για το σκοπό της καταδίωξης των δραστών: στάλθηκαν δύο *compagnie*, και δεδομένου ότι

³⁷¹ Στέργιος Γ. Σπανάκης (έκδ.), *Μνημεία της Κρητικής Ιστορίας (τόμος II)*, Ηράκλειο, 1950, σ. 104-107.

μία κανονική *compagnia*, όπως προαναφέρθηκε, μετρούσε 30-40 άτομα, αυτό σημαίνει ότι η δύναμη καταδίωξης μετρούσε 60-80 περίπου έφιππους *cappelletti*. Αυτό μάλλον δείχνει ότι οι αρχές δεν ήθελαν να διακινδυνεύσουν το ενδεχόμενο να διαφύγουν οι δράστες, προφανώς ώστε να μπορέσουν να τους ανακρίνουν και να βεβαιωθούν ότι πράγματι έδρασαν βάσει εντολών του Fradello.

Οι μουσκετοφόροι, από την άλλη, είχαν ένα φαινομενικά λιγότερο απαιτητικό ρόλο (να πάνε στο σπίτι του Fradello και να τον συλλάβουν), που όμως δεν θεωρήθηκε από τις αρχές λιγότερο ριψοκίνδυνος, δεδομένου ότι στάλθηκαν 100 από αυτούς, αφενός ίσως για ασφάλεια σε περίπτωση που ο Fradello αποφάσιζε να τους επιτεθεί, ενώ αφετέρου ο αριθμός τους είναι ενδεικτικός του πόση αίσθηση προκάλεσε το έγκλημα, καθώς δείχνει ότι οι αρχές δεν ήθελαν να διακινδυνεύσουν το ενδεχόμενο να διαφύγει ο Fradello κι έτσι έστειλαν αρκετά παραπάνω μουσκετοφόρους απ' όσους θα χρειαζόνταν για τη σύλληψη 1-2 ατόμων. Συμπερασματικά, αυτή η περίπτωση δείχνει ότι στρατιωτικού χαρακτήρα σώματα μπορεί να χρησιμοποιούνταν τουλάχιστον σε περιπτώσεις εγκλημάτων που οι αρχές έκριναν ως σοβαρά, και ιδίως αν ήταν αυξημένος ο κίνδυνος να διαφύγουν οι δράστες, ή αν οι αρχές δεν ήθελαν να διακινδυνεύσουν το ενδεχόμενο αυτό.

Και τα υπόλοιπα σώματα του στρατού πάντως συνεισέφεραν περιστασιακά στην τήρηση της δημόσιας τάξης, ιδίως στην ύπαιθρο. Αναφέρεται λόγου χάρη, σε αναφορά του ρέκτορα Ρεθύμνου Ottavian Falier της 23^{ης} Δεκεμβρίου 1611, ότι σε επιχείρηση εξόντωσης παρανόμων στην περιοχή Ροδάκινο έλαβαν μέρος στρατιώτες υπό την αρχηγία του *signor* Belloni και του *collonel* Mario Gazzi μαζί με μία ομάδα Σφακιανών³⁷². Επίσης, στο πλαίσιο της συμφωνίας του γενικού προνοητή Alvise Grimani με τους Παπαδόπουλους του Ρεθύμνου, που έλαβε χώρα στο χωριό Αγ. Κωνσταντίνος στις 10 Φεβρουαρίου 1584 (*more veneto* 1583), με σκοπό να επιστρέψουν οι τελευταίοι στη νομιμότητα, διευκρινίζεται μεταξύ άλλων ότι όσοι παραβούν τη συμφωνία θα συλληφθούν από την *milicia italiana*, το προερχόμενο δηλαδή από την Ιταλία πεζικό του βενετικού στρατού (*Et sia mandato milicia italiana*

³⁷² Ρομίνα Νικολάου Τσακίρη, «Με αφορμή μία δικογραφία των αρχών του 17ου αιώνα: τάσεις απειθαρχίας στον νόμο στην επαρχία του Αγίου Βασιλείου (τέλη 16ου - αρχές 17ου αιώνα). Μία συμβολή στην ιστορία των ορεινών πληθυσμών της περιοχής», στο *Πρακτικά του Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Η Επαρχία Αγίου Βασιλείου από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα: Περιβάλλον - Αρχαιολογία - Ιστορία - Κοινωνία* (Σπήλι - Πλακιάς 19-23 Οκτωβρίου 2008), επιμέλ. Κωστής Ηλ. Παπαδάκης και Θεόδωρος Στυλ. Πελαντάκης, τ. Β' (Βυζαντινοί Χρόνοι-Βενετοκρατία), Ρέθυμνο: Ένωση Συλλόγων Επαρχίας Αγίου Βασιλείου Ρεθύμνου «Ο Πρέβελης» - Σύλλογος Επιστημόνων Δήμου Λάμπης, 2014, σ. 573-634 :585-586, υποσημείωση 20.

per prendergli per dargli il condegno castigo)³⁷³. Τέλος, οι στρατιωτικοί φαίνεται ότι επιτρεπόταν να συλλαμβάνουν κακοποιούς και να λαμβάνουν τις σχετικές ανταμοιβές. Η πληροφορία αυτή αντλείται από διάταξη που συμπεριλήφθηκε στην *commission* του ρέκτορα Χανίων Piero Francesco Malipiero του 1589. Η διάταξη έλεγε ότι για το σκοπό της καταδίωξης, σύλληψης και τιμωρίας των παρανομούντων (*ut facinorosi homines, iuxta eorum delicta et demerita commissa, prossequantur et accipiantur, ut commissorum errorum suorum debbitas poenas luant*), καθώς δεν είχε οριστεί η χρηματική αμοιβή που θα λάμβαναν οι υποκείμενοι στους ρέκτορες στρατιώτες ή οποιοσδήποτε άλλος συλλάμβανε κάποιον καταδικασμένο σε θάνατο (*iccirco vadit pars quod, quandocunque per aliquem comestabilem vel comilitonem rectorem nostrorum vel per alias quascunque personas captus fuerit aliquis condemnatus vel condemnandus ad mortem, etsi per statuta civitatum vel per ordines nostros in illis huiusmodi delinquentibus non fuerit in dicta talea vel decreta utilitas capientibus*), οριζόταν η χρηματική αμοιβή με την εν λόγω διάταξη. Οριζόταν ότι όποιοι συλλάμβαναν καταδικασμένους σε θάνατο θα λάμβαναν 100 λίρες από την περιουσία του καταδικασμένου, αν είχε, ειδάλλως θα λάμβαναν την αμοιβή αυτή από το δημόσιο ταμείο (*intelligatur quod auctoritate huius Consilii illi tales, qui coeperint supra condemnatos ad mortem, habere debeant libras centum parvorum pro quolibet delinquente ex pecuniis et bonis dictorum condemnatorum, si fuerint, sin secus ex pecuniis Dominii nostri*). Ακόμη οριζόταν ότι όσοι συλλάμβαναν καταδικασμένο σε αποκοπή μέλους του σώματος θα λάμβαναν 50 λίρες με τον ίδιο τρόπο (*pro quolibet autem condemnato ad incisionem membri et sanguinis, quem caeperint habeant libras quingentas solvendas modo suprascripto*). Αυτή η διάταξη θα κοινοποιείτο σε όλους τους ρέκτορες, τόσο στο κράτος της ξηράς όσο και στο κράτος της θάλασσας, και έπρεπε να συμπεριληφθεί στις *commissiones* τους, και οι ρέκτορες έπρεπε ν' ανακοινώσουν άμεσα δημοσίως το περιεχόμενο της διαταγής (*et de praesenti detur notitia omnibus rectoribus nostris tam a parte terrae quam a parte maris et ponatur in eorum commissionibus cum expresso ordine, quod immediate illud publicari faciant et sic successive*).³⁷⁴ Εδώ συν τοις άλλοις παρατηρείται ότι η διάταξη περιλαμβάνει όχι μόνο τους στρατιωτικούς, αλλά και οποιοδήποτε άλλο

³⁷³ Αυτόθι, σ. 610.

³⁷⁴ Χρύσα Α. Μαλτέζου (εκδ.), *ire debeas in rettorem Caneae. Η εντολή του δόγη Βενετίας προς τον ρέκτορα Χανίων 1589*, Βενετία: Ελληνικό Ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2002, σ. 140-141, άρθρο 185.

άτομο στη λίστα αυτών που δυνητικά θα συλλάμβαναν κακοποιούς. Αυτό αποτελεί μια ακόμη ένδειξη για τη συμμετοχή των ιδιωτών στην τήρηση της δημόσιας τάξης, η οποία θα εξεταστεί παραπάνω σε επόμενες ενότητες.

Άλλα αξιώματα που περιλάμβαναν και αστυνομικού χαρακτήρα καθήκοντα

Υπήρχαν και άλλα αξιώματα των οποίων οι κάτοχοι σποραδικά προέβαιναν σε δραστηριότητες που θα μπορούσαν να θεωρηθούν αστυνομικού χαρακτήρα, κυρίως διερεύνηση υποθέσεων και ανάκριση μαρτύρων και υπόπτων. Ερευνητικές αρμοδιότητες είχαν καταρχάς οι γραφείς των *Cinque alla Pace*. Συγκεκριμένα, όταν υπήρχαν υποθέσεις που παραπέμπονταν από τους *signori di notte* σε άλλες αρχές, ανέτρεχαν στα αρχεία των *signori* οι γραφείς των *Cinque alla Pace* και άλλων αρχών για να αντλήσουν από εκεί στοιχεία σε σχέση με την εκάστοτε υπόθεση³⁷⁵. Οι γραφείς των *Cinque alla Pace* σημείωναν στο δικό τους αρχείο όσα στοιχεία από το αρχείο των *signori* ήταν σχετικά με την εκάστοτε υπόθεση, και ακολούθως εξέταζαν τις μαρτυρίες και έθεταν σε κίνηση την εκδίκαση της υπόθεσης. Ένας συγκεκριμένος γραφέας εξ' αυτών (*scriva all' ufficio de Cinque*) είχε την αρμοδιότητα να οργανώνει την εκδίκαση και να διασφαλίζει την επικοινωνία με τους γραφείς των *signori di notte*. Δεν είναι λοιπόν σύμπτωση ότι το άτομο που επιλεγόταν από τις αρχές για τη θέση αυτή συχνά είτε είχε υπάρξει γραφέας των *signori*, ή γινόταν μετά τη θητεία του στους *Cinque alla Pace* γραφέας των *signori*³⁷⁶. Ερευνητικές αρμοδιότητες είχε και ο ένας από τους δύο γραφείς των αγορανόμων (*justicier*), ο οποίος ασχολείτο ειδικά με τις *contraditorie*, δηλαδή με εξέταση / ανάκριση και των δύο μερών ταυτοχρόνως³⁷⁷. Τέλος, οι *giudici del proprio* είχαν, μεταξύ των άλλων αρμοδιοτήτων τους, και ανακριτικές αρμοδιότητες: συγκεκριμένα, δίδωκαν δικαστικά τους κλέφτες και όσους έκρυβαν κλεμμένα αντικείμενα και έθεταν τους υπόπτους υπό ανακρίσεις που είχαν σκοπό να τους κάνουν να ομολογήσουν³⁷⁸.

Ερευνητικά καθήκοντα φαίνεται να είχαν και οι ρέκτορες. Χαρακτηριστικά αναφέρεται στην έκθεση του Δούκα της Κρήτης Ντολφίν Βενιέρ, που παρουσιάστηκε στις 9 Ιανουαρίου 1611 (*more veneto* 1610), ότι ο Nicolò Balbi του *Reggimento* της Σητείας διερεύνησε μια υπόθεση παραχάραξης νομισμάτων από τσιγγάνους στην περιφέρειά του και φρόντισε να συλληφθούν και ν' αποσταλούν στο Χάνδακα οι υπαίτιοι, όπου τιμωρήθηκαν με τις ανάλογες ποινές, με αποτέλεσμα να αυξηθεί η εκτίμηση του δούκα για αυτόν ([...] *devo commendare grandemente all' Ecc(elenza)*

³⁷⁵ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 191-192.

³⁷⁶ Αυτόθι, σ. 197-198.

³⁷⁷ Αυτόθι, σ. 200.

³⁷⁸ Αυτόθι, σ. 188, υποσημείωση 4.

*V.V. la molta vigilanza, che ha usata a mio tempo il Clar(issi)mo sig(no)r Nicolò Balbi nel suo presente Reggimento di Settia, [...] come nell' haver con la sua diligentia investigato la falsità, che commetevano nell' impronto dei quattrini alcuni Cingani nella sua giurisdictione, quali fatti ritenere furono anco di suo ordine inviali in Candia, dove secondo le loro colpe hanno portato il dovuto castigo, con acressimento di riputattione di cosi fruttuoso rappresentante.)*³⁷⁹.

Οι ρέκτορες φαίνεται ότι είχαν επίσης ευθύνη να συλλάβουν τυχόν παρανόμους που μπορεί να εμφανίζονταν στην περιφέρειά τους. Αυτό φαίνεται καταρχάς από την καταδίκη και επικήρυξη του μοιχού και δολοφόνου Ιωάννη Σκλάβου στις 23 Οκτωβρίου 1411, η οποία έπρεπε να ανακοινωθεί στους ρέκτορες και τους καστελλάνους του νησιού, ώστε να έχουν υπόψη τους να τον συλλάβουν αν εμφανιζόταν στην περιφέρειά τους (*[...] et debeat publicari ista sententia condemnationis in scallis solitis per gastaldionem, et notificari omnibus rectoribus et castellanis huius insule ut ipse Iohannis possit intromitti pro territorio aliorum*)³⁸⁰. Ακόμη, μία απόφαση του Συμβουλίου των *Rogati* της 20^{ης} Αυγούστου 1506 όριζε ότι αν συλληφθεί κλέφτης σε περιοχή άλλη από εκείνη στην οποία έχει κλέψει, έπρεπε να σταλεί από το ρέκτορα του τόπου στον οποίο συνελήφθη με συνοδεία στον τόπο όπου είχε διαπράξει την κλοπή, για να τιμωρηθεί από τον εκεί ρέκτορα (*Item, si acciderit deprehensi in loco et districtu tibi commissio furem aut fures aliquos cum furto aut parte eius, quod furatum fuisset in Dominio nostro ubilibet, tu ex forma partis captae in Consilio nostro Rogatorum, die XX augusti MDVI, obligatus es mittere illos aut illum sub bona custodia ad manus rectoris illius terrae sive loci, ubi commiserit furtum, qui quidem rectores possint et debeant procedere contra fures, huiusmodi sicut eis videbitur, illos pro suis delictis mereri, non secus ac si capti fuissent in sua iurisdictione; et quotiescunque ad notitiam alicuius rectoris nostri pervenerit aliquod furtum in iurisdictione sua commissum, formatoque processu, audiet atque intelliget per milliaria quindecim ultra confinia sue iurisdictionis et requisiverit te obligatus sis capi facere dictos fures et dare illos in manibus dicti rectoris, qui possit et debeat similiter procedere contra illos, sicuti iudicabit*

³⁷⁹ Στέργιος Γ. Σπανάκης, «Η έκθεση του Δούκα της Κρήτης Ντολφίν Βενιέρ (1610)», *Κρητικά Χρονικά* 4, τχ. 2 (1950), σ. 319-352 :351.

³⁸⁰ Santschi, "Affaires pénales [...]", σ. 58, υποσημείωση 14.

*conueniens iustitiae, non aliter quam, si capti fuissent in sua iurisdictione et coetera.)*³⁸¹.

Οι ρέκτορες τέλος φαίνεται ότι είχαν δικαίωμα να ανακρίνουν υπόπτους και με χρήση βασανιστηρίων. Σώζεται μία συγκεκριμένη περίπτωση, στην οποία όμως ο ρέκτορας υπερέβη τα όριά του, κι έτσι τιμωρήθηκε ανάλογα. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της απόφασης τιμωρίας του αυθαιρετούντος ρέκτορα Σητείας Zuan Antonio Diedo και του κύκλου του το 1575, ο ίδιος ο Diedo, μεταξύ άλλων, κατηγορήθηκε ότι ξυλοκόπησε άγρια έναν Giacomini Ganelli, που είχε κατηγορηθεί ότι είχε κλέψει ορισμένα ζώα. Ακολουθώντας τον υπέβαλλε σε νέα βασανιστήρια, κρεμώντας τον από τα χέρια για 6 ώρες, και πήγε να δειπνήσει³⁸². Ο Diedo εξέπεσε του αξιώματός του και κηρύχθηκε *bandito* για 10 χρόνια από όλη τη βενετική επικράτεια, ενώ έπρεπε να καταβάλλει αποζημιώσεις σε όσους έβλαψε με τις ενέργειές του³⁸³.

Περιστασιακά καθήκοντα διερεύνησης υποθέσεων φαίνεται ότι είχε και ο γενικός προνοητής Σφακίων. Συγκεκριμένα, το 1515 δολοφονήθηκαν στα Σφακιά δύο αδελφοί που ανήκαν στη φάρα των Ψαρομηλίγγων. Προκειμένου να μην ενταθούν οι ήδη υπάρχουσες ταραχές στην περιοχή, οι κεντρικές αρχές ζήτησαν από τον προνοητή Σφακίων να διερευνήσει την υπόθεση και να βρει τους υπαίτιους, καθώς και ν' αποστείλει τα πορίσματα των ανακρίσεων στο κέντρο το ταχύτερο δυνατό (*[...] per le qual ne dinotate la interfectione de li duo fratelli de prole Psaromilingi, cossa che invero ne ha dato singular displicentia, vedendo ala zornata multiplicar excessi sopra excessi, non obstante uarie prouision fate per nuj per el pacifico uiuer de quelli subditi nostri, et maxime quella de 28 zener proxime decorso, la qual indicauimo fosse potissimo et immediato remedio dar, // exstinguer // et smozar ogni gran fiama intercedendo maxime la dexterità et prudentia vostra. Per queste ui cometemo che immediate lete le presente debiati con ogni studio et solitudine vostra far diligentissima inquisitione per intender quelli sono in delicto de la interfection et morte predicta, el qual immediato de qui ne mandarete.*)³⁸⁴.

Τέλος σε ανάκριση υπόπτων προχωρούσαν συχνά και ο δούκας και οι σύμβουλοί του. Ενδεικτικά, σε σχέση με την υπόθεση που έλαβε χώρα στο Κεραμούτσι στις 24-25 Φεβρουαρίου 1410, στις 26 Φεβρουαρίου έφτασαν στη

³⁸¹ Μαλτέζου, *ire debeas* [...], σ. 157, αρ. 206.

³⁸² Τσιγκνάκης, «Ατασθαλίες [...]», σ. 248-249.

³⁸³ Αυτόθι, σ. 252.

³⁸⁴ Παπαδία-Λάλα, *Αγροτικές ταραχές και εξεγέρσεις*, σ. 188-189.

δουκική αυλή ο ένοχος σκλάβος Μάρκος μαζί με το φάκελο της υπόθεσης και τα αποδεικτικά στοιχεία. Ο δούκας Lodovico Morosini και οι περί αυτόν αξιωματούχοι προχώρησαν στην ανάκριση του κατηγορούμενου. Πρώτα ανακρίθηκε *de plano animo* (δηλαδή χωρίς βασανιστήρια), αλλά ομολόγησε μόνο το φόνο και είπε ότι αποπειράθηκε να βιάσει το θύμα, αλλά τελικά δεν το έκανε. Οι αξιωματούχοι δεν έμειναν ικανοποιημένοι μ' αυτή την απάντηση, κι έτσι διέταξαν βασανιστήρια, κατόπιν των οποίων ο ένοχος ομολόγησε και το βιασμό. Επίσης αναγνώρισε και τα αποδεικτικά στοιχεία (*Suprascriptus Marcus in presentia dominationis per sacramentum affirmavit omnia suprascripta, et ostensis sibi duobus fatiolis suprascriptis missis dominio per castellanum predictum, ipse Marcus dixit et confessus fuit quod dicta fatiola fuerunt illa que portabat suprascripta puella, cum uno quorum ipse Marcus ligavit collum ipsius puelle et suffocavit eam taliter quod ipsa mortua fuit.*). Την ίδια μέρα η αυλή του δούκα καταδίκασε τον Μάρκο σε θάνατο, διευκρινίζοντας και τον τρόπο εκτέλεσης της θανατικής ποινής³⁸⁵.

³⁸⁵ Συγκεκριμένα, ορίστηκε ότι ο Μάρκος θα σερνόταν ως το σημείο της εκτέλεσής του από την ουρά ενός αλόγου, ενώ παράλληλα θα διαλαλείτο το έγκλημά του. Ακολούθως θα σκοτωνόταν και το σώμα του θα διαιρείτο σε τέσσερα κομμάτια, εκ των οποίων τα τρία θα τοποθετούνταν σε δοκούς σε τρία σημεία του Χάνδακα και το τέταρτο θα στελνόταν για να τοποθετηθεί σε δοκό στην οδό κοντά στον τόπο όπου διαπράχθηκε το έγκλημα (δηλ. κοντά στο Κεραμούτσι). Οι δοκοί όπου θα τοποθετούνταν τα μέλη αυτά απαγορευόταν να μετακινηθούν χωρίς την άδεια της *Signoria*. (Santschi, "Affaires pénales [...]", σ. 53 και υποσημείωση 26.).

Εκτιμητές ζημιών σε περιουσίες και αρμόδιοι για τις υποθέσεις δολίου φόνου ζώων

Ερευνητικά καθήκοντα είχαν οι κάτοχοι δύο ελασσόνων αξιωμάτων, οι εκτιμητές ζημιών σε περιουσίες και οι αρμόδιοι για τις υποθέσεις δολίου φόνου ζώων. Πληροφορίες για αμφοτέρους λαμβάνουμε από τα σχετικά καπιτουλάρια. Οι εκτιμητές ζημιών σε περιουσίες εκλέγονταν από τους καστελλάνους (καθώς τους βοηθούσαν στα δικαστικά τους καθήκοντα³⁸⁶) και προέρχονταν από τους κατοίκους των χωριών της περιοχής του φρουρίου για το οποίο ήταν αρμόδιος ο καστελλάνος. Για κάθε χωριό εκλέγονταν ένα ή δύο άτομα, αναλόγως του πληθυσμού του χωριού, τα οποία ήταν αρμόδια για την εκτίμηση μόνο των ζημιών που γίνονταν στο δικό τους χωριό. Η θητεία των εκτιμητών ήταν ετήσια και μπορούσαν να επανεκλεγούν μόνο αφού έμεναν ένα έτος εκτός υπηρεσίας, ενώ αν οι εκλεγμένοι αρνούσαντο το αξίωμα, υπόκειντο σε ποινή 2 υπερπύρων³⁸⁷.

Πιο μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι οδηγίες προς τους εκτιμητές σε σχέση με την ερευνητική διαδικασία και την εφαρμογή των ποινών. Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι αν κάποιος κατάγγελλε στους εκτιμητές μεγάλα ή μικρά ζώα για ζημιές που προκλήθηκαν στις γαίες του, τις οποίες ζημιές πληροφορήθηκε από τρίτο, και δεν είδε με τα ίδια του τα μάτια, αν αυτός που τον πληροφόρησε ορκιζόταν ότι τα ζώα αυτά βρίσκονταν στο κτήμα του καταγγέλλοντος, οι εκτιμητές υποχρεώνονταν να δεχθούν τη μήνυση και να καταγγείλουν τον ιδιοκτήτη των ζώων, ο οποίος θα πλήρωνε το πρόστιμο και την αποζημίωση. Όμως αν ο ιδιοκτήτης των ζώων ισχυριζόταν ότι δεν προκάλεσαν τα ζώα του τη ζημιά, όφειλε να το αποδείξει ενώπιον του καστελλάνου του τόπου. Όφειλε δηλαδή να αποδείξει ή ότι άλλα ζώα διέπραξαν τη ζημιά ή το άλλοθι των ζώων του, ή ότι κατά την ημέρα της μήνυσης στερείτο ζώων. Αν δεν κατόρθωνε να αποδείξει κάτι από αυτά, γινόταν κανονικά η μήνυση³⁸⁸. Επίσης αναφέρεται ότι όταν κάποιος εκτιμητής μετέβαινε προς εκτέλεση αποφάσεων ποινών εναντίον κάποιου, όφειλε να λαμβάνει από τον γραφέα του φρουρίου ειδικό χαρτί, το οποίο θα παρέδιδε στον καταδικασθέντα ώστε να λάβει από αυτόν τη σχετική χρηματική ποινή³⁸⁹. Στις οδηγίες αυτές συναντώνται στοιχεία που θα μπορούσαν να θεωρηθούν πρόδρομοι σύγχρονων διερευνητικών

³⁸⁶ Karapidakis, *Administration et milieux administratifs*, σ. 216.

³⁸⁷ Θεοτόκης, «Τα καπιτουλάρια», σ. 158.

³⁸⁸ Αυτόθι, σ. 156.

³⁸⁹ Αυτόθι, σ. 158.

διεργασιών, όπως η ακρόαση πληροφοριοδοτών, η ευκαιρία του κατηγορούμενου να απολογηθεί και να προσπαθήσει να αποδείξει άλλοθι, καθώς και η ύπαρξη χαρτιών με χαρακτήρα εντολοχαρτιών/ενταλμάτων.

Πληροφορίες για τους αρμόδιους για τις υποθέσεις δολίου φόνου ζώων λαμβάνουμε στο πλαίσιο ενός καπιτουλαρίου των τελών του 13^{ου} αι., το οποίο διαθέτει ενότητα με τίτλο *Capitulare illius, qui est supra maleficium de morte animalium*. Σύμφωνα με την ενότητα αυτή του καπιτουλαρίου, ο αρμόδιος αυτός ερευνούσε τις υποθέσεις τις σχετικές με δόλιους φόνους ζώων (συγκεκριμένα αλόγων, βοδιών και γαϊδουριών) στην επαρχία του Χάνδακα, με απώτατο σκοπό να ανακαλύψει τους ενόχους (*Iuro supra dei evangelia, quod studiosus ero inquirere et invenire maleficium, quod fiet super morte animalium, videlicet equorum, iumentorum, boum et asinorum in toto districtu paracandie, videlicet que furtive interficiuntur ferro vel alio modo et qui sint malefactores*)³⁹⁰. Αν τους ανακάλυπτε, εφόσον μπορούσε να τους συλλάβει, τους παρουσίαζε στις αρχές, διαφορετικά ανακοίνωνε την ταυτότητά τους στις αρχές όσο πιο γρήγορα μπορούσε (*Et si eos invenire potero, presentabo domino duche et consilio, si eos capere potero; sin autem, illos manifestabo eidem duche et consilio, quam cito potero*). Ακολουθεί έπειτα διάταξη σχετικά με το τι έπρεπε να κάνει αν δεν είχε ανακαλύψει τους ενόχους, η οποία λογικά μπορεί να θεωρηθεί ότι στη διερευνητική διαδικασία προηγείτο της προηγούμενης της διάταξης. Συγκεκριμένα, η διάταξη έλεγε ότι αν ο αρμόδιος δεν ανακάλυπτε τους ενόχους, έπρεπε να κάνει έρευνα σχετικά με αυτούς, ρωτώντας διάφορα άτομα όπως έκρινε ο ίδιος καλύτερα, έτσι ώστε τα άτομα αυτά να αποκάλυπταν τους ενόχους αν γνώριζαν ποιοι ήταν (*Si autem malefactores illos invenire non potero, inquiram diligenter ab eo, cuius fuerit et ab aliis, sicut melius mihi videbitur, per sacramentum, ut manifestare debeant, si sciunt, qui sit ille malefactor*).

Οι υπόλοιπες διατάξεις της ενότητας αυτής αφορούν κατά κύριο λόγο στην εκτίμηση της αξίας του εκάστοτε ζώου με σκοπό την αποζημίωση του ιδιοκτήτη του ζώου. Η πρώτη από αυτές τις διατάξεις πάντως παρουσιάζει ενδιαφέρον σε σχέση με το εδώ ερευνώμενο θέμα, καθώς ξεκαθαρίζει έμμεσα μερικά ακόμη στοιχεία σχετικά με τη διαδικασία της έρευνας. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι αφού πρώτα αναγνωρισθεί από τους κατάλληλους μάρτυρες ο τρόπος με τον οποίο σκοτώθηκε το

³⁹⁰ Gerland, *Das Archiv*, σ. 109-110.

ζώο, θα γίνει η εκτίμηση της αξίας του, και ακολούθως θα αποζημιωνόταν ο ιδιοκτήτης των ζώων, θα αφαιρούνταν όμως από το ποσό τα έξοδα αυτών στους οποίους ο αρμόδιος είχε αναθέσει να ερευνήσουν την υπόθεση (*Recognito primo per idoneos testes et viso, quod idem animal taliter sit interfectum, ut dictum est supra, et facta extimatione, quantum valuerit animal, per Grecos illos paracandie, silicet in casalibus morantes, dampnum illud restitui faciam domino animalis iactando singulis, quantum eis per rationem venerit, deductis etiam expensis eorum, quos misero ad inquirendum de hoc maleficio*)³⁹¹. Πρώτο σημείο ενδιαφέροντος εδώ είναι ο τρόπος με τον οποίο αναφέρεται η ιδιότητα των εκτιμητών· αναφέρονται ως *Grecos illos paracandie, silicet in casalibus morantes*, δηλαδή ως (Έλληνες) κάτοικοι της επαρχίας του Χάνδακα που διέμεναν στα χωριά. Αυτή η περιγραφή αντιστοιχεί με αυτήν που είδαμε παραπάνω για τους εκτιμητές ζημιών σε περιουσίες, κάτι που σημαίνει ότι ο επιλεγόμενος *illius, qui est supra maleficio de morte animalium* δεν ήταν, τουλάχιστον στα τέλη του 13^{ου} αι., το ίδιο άτομο με τους εκτιμητές. Το άλλο ενδιαφέρον σημείο είναι ότι έμμεσα πληροφορούμαστε ότι ο αρμόδιος για τις υποθέσεις δολίου φόνου ζώων ανέθετε την έρευνα αυτή - καθεαυτή σε άλλα άτομα, τα οποία φαίνεται ότι πληρώνονταν για τον κόπο τους (*deductis etiam expensis eorum, quos misero ad inquirendum de hoc maleficio*). Πρόκειται για μία ακόμη ένδειξη ότι καθήκοντα αστυνομικού χαρακτήρα ανατίθεντο και σε άτομα που δεν τα είχαν ως κύριό τους καθήκον, τάση που θα εξεταστεί περαιτέρω αργότερα στο κείμενο.

³⁹¹ Αυτόθι, σ. 110.

Σώματα αποτελούμενα από ιδιώτες (πολιτοφυλακή, εγκεκριμένες από τις αρχές φρουρές, αυτόκλητες φρουρές)

Η πολιτοφυλακή (*ordinanze / cernide*) συνίστατο από ομάδες αποτελούμενες από ντόπιους, κυρίως προνομιούχους κατοίκους της υπαίθρου, απαλλαγμένους από τις αγγαρείες - ως εκ τούτου, το σώμα καλείτο ενίοτε και *privilegiati* - ³⁹², που καλούνταν να υπηρετήσουν σε τακτά χρονικά διαστήματα. Είχαν ως κύριο καθήκον τους τη φύλαξη των παραλίων και άλλων οχυρών τοποθεσιών στην ύπαιθρο. Το σώμα είχε ένα γενικό διοικητή (*soprintendente*), με έδρα του το Χάνδακα, ο οποίος διοριζόταν στη μητρόπολη Βενετία, και λάμβανε μισθό 100 δουκάτα το μήνα. Επίσης διοριζόνταν από τη μητρόπολη οι επιμέρους διοικητές της πολιτοφυλακής στο Χάνδακα, το Ρέθυμνο και τα Χανιά, και είχαν μισθό 20 δουκάτα. Στη Σητεία, ο διοικητής της πολιτοφυλακής διοριζόταν μεν από τη μητρόπολη, δεν ήταν όμως ευγενής (αλλά μάλλον αστός), και κατοικούσε στην Ιεράπετρα (*Il governor delle cernide di Sittia et Girapetra, non è nobile veneto, tiene la sua habitatione a Girapetra*). Σε κάθε διαμέρισμα υπήρχαν επίσης και υποδιοικητές, ονομαζόμενοι *coloncelli*. Στο Χάνδακα ως *coloncelli* διοριζόνταν 6 κρητικοί ευγενείς ή αστοί από τον γενικό προβλεπτή, και είχαν θητεία 5 ετών (*Sei coloncelli delle cernide nobili cretensi o cittadini fatti dal general stanno anni cinque.*). Στο Ρέθυμνο ως *coloncelli* διοριζόνταν 2 αστοί, επίσης από τον γενικό προβλεπτή και με θητεία 5 ετών (*Doi coloncelli delle cernide cittadini fatti dal general per anni cinque.*). Παρομοίως διοριζόνταν και στα Χανιά 2 *coloncelli*, με τη διαφορά ότι επιλέγονταν και από τους κρητικούς ευγενείς (*Due coloncelli delle cernide nobili cretensi o cittadini fatti dale general stanno anni cinque.*). Στη Σητεία διοριζόταν παρομοίως ένας μόνο *collonel* (*Un collonel delle cernide nobile cretense o cittadin fatto dal general sta anni cinque*). Η πολιτοφυλακή τέλος είχε και καπετάνιους, οι οποίοι είχαν ως καθήκον τους την εκγύμναση των σωμάτων που αποτελούνταν από τους προνομιούχους της υπαίθρου. Στο Χάνδακα διοριζόνταν από τη μητροπολιτική Βενετία δύο καπετάνιοι, ένας ανά 4 φρούρια (*Due capitani, l'uno per ogni quattro castelli del territorio di Candia, per essercitar le cernide contadinesche chiamati privilegiati*)³⁹³.

³⁹² Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 76.

³⁹³ Παπαδάκη, «Αξιώματα [...]», σ. 104, 110, 116-119, 123-125 και 126-128.

Από άποψη σύστασης του σώματος, πέρα από τους προνομιούχους, η πολιτοφυλακή ενισχυόταν επίσης κατά καιρούς και με ιταλούς στρατιώτες³⁹⁴. Επιπλέον οι βενετικές αρχές επεδίωξαν να εντάξουν στην πολιτοφυλακή και Σφακιανούς. Στο πλαίσιο της συνθήκης του Giacomo Foscariini με τους Σφακιανούς το 1575, εντάχθηκαν στην πολιτοφυλακή τα μέλη των σημαντικών οικογενειών των Σφακίων³⁹⁵. Ακόμη, το 1608 ο γενικός προνοητής Geronimo Capello (1608-1611) αποφάσισε να εγκαταστήσει έναν σφακιανό *capitano* για κάθε 12 πολιτοφύλακες στο διαμέρισμα του Ρεθύμνου. Σκοπός του Capello ήταν να πατάξει τη ζωοκλοπή με την πυκνή παρουσία εκεί πολλών *capitani* και ταυτόχρονα να παράσχει νόμιμη και πρόσφορη απασχόληση στους σκληροτράχηλους άνδρες των Σφακίων, οι οποίοι ως τότε με την αντίθεση στάση τους ενοχλούσαν τη βενετική διοίκηση. Η απόφαση του προβλεπτή επικυρώθηκε με διάταγμα της Γερουσίας και εφαρμόστηκε ως τον ερχομό των Τούρκων στην περιοχή³⁹⁶. Παρομοίως ελεγχόταν και η ίδια η περιοχή των Σφακίων, καθώς οι Βενετοί είχαν εγκαταστήσει από έναν *capitano* σε κάθε χωριό των Σφακίων³⁹⁷.

Η πολιτοφυλακή, στο πλαίσιο των καθηκόντων φύλαξης που είχε, ασκούσε επίσης και καθήκοντα αστυνομικού χαρακτήρα. Μια πρώτη ένδειξη περί αυτού δίνεται στην αναφορά του τέως γενικού καπετάνιου Κρήτης Paulo Contarini, που παρουσιάστηκε στις 9 Αυγούστου 1578. Ο Contarini αναφέρει ότι το σώμα ήταν επιφορτισμένο με τη σύλληψη των ληστών και των άλλων κακοποιών ([...] *à questi è stato dato carico di prender i ladri, et quei che commettono alcun errore nel territorio, si fanno licito di prender [...]*)³⁹⁸. Καθήκοντα τήρησης της τάξης φαίνεται ότι είχαν και οι καπετάνιοι των πολιτοφυλάκων. Σε σχέση με τους σφακιανούς *capitani* του Ρεθύμνου αναφέρεται ότι έπρεπε να παρουσιάζονται Μάιο και Σεπτέμβριο στις αρχές για ν' αναφέρουν την κατάσταση από άποψη ασφαλείας στο χωριό όπου ήταν τοποθετημένοι. Επίσης στις περιοχές αυτές, οι κλέφτες έπρεπε να καταγγέλλονται από τα θύματά τους στον καπετάνιο, ο οποίος είχε υποχρέωση να αναγκάσει τον

³⁹⁴ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 76.

³⁹⁵ Στέφανος Ξανθουδίδης, *Η Ενετοκρατία εν Κρήτη και οι κατά των Ενετών αγώνες των Κρητών* (Αθήνα: Verlag der 'Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbucher', 1939), σ. 145· Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 76.

³⁹⁶ Ψαράς, *Ο θεσμός της πολιτοφυλακής*, σ. 31.

³⁹⁷ Νικόλαος Δ. Ζουδιανός, *Ιστορία της Κρήτης επί Ενετοκρατίας* (Αθήνα: χ.ό., 1960), σ. 271.

³⁹⁸ Ντούρου-Ηλιοπούλου, *Φράγκοι και Βενετοί στη Ρωμανία*, σ. 447.

κλέφτη να πληρώσει τη ζημία, αμέσως και επί παρουσία μαρτύρων³⁹⁹. Στα καθήκοντα των πολιτοφυλάκων περιλαμβανόταν και η αρωγή προς ποικίλους τομείς της βενετικής διοίκησης, εφόσον υπήρχε σχετική ανάγκη, έτσι ώστε κάποτε να ασκούν και χρέη χωροφυλακής, αγροφυλακής, αγορανομίας και τελωνείου⁴⁰⁰.

Παραπάνω λεπτομέρειες για τα καθήκοντα σύλληψης εγκληματιών από μέρους των πολιτοφυλάκων παραδίδονται στην έκθεση του τέως γενικού καπετάνιου Κρήτης Filippo Pasqualigo, που παρουσιάστηκε το 1594. Ο Pasqualigo, μεταξύ ορισμένων άλλων προτάσεων που έκανε με θέμα τη λειτουργία της πολιτοφυλακής, πρότεινε να οριστεί ότι, όταν γινόταν κάποια ληστεία ή έγκλημα στα χωριά των πολιτοφυλάκων, αυτοί θα έπρεπε να παραδίδουν τον ύποπτο στα χέρια της δικαιοσύνης παίρνοντας ως αμοιβή 5 τσεκίνια και το δικαίωμα να ελευθερώσουν κάποιον από τη ναυτολόγηση για κουπί στη γαλέρα ([...] *che quando ne i loro casali sarà commesso qualche delitto, o latrocinio, debbino dar il reo in manno della giustizia, con premio di cinque cecchini, et facoltà di poter liberar un galeotto rollato, giustificato però che sia il delitto*)⁴⁰¹. Δεν γνωρίζουμε κατά πόσον εφαρμόστηκαν οι προτάσεις του Pasqualigo, είναι όμως γνωστό ότι τις περισσότερες από αυτές τις υποχρεώσεις και διατάξεις είχε εισαγάγει το 1574 ο αναδιοργανωτής της κρητικής πολιτοφυλακής Giacomo Foscarini, κι έτσι φαίνεται ότι στα επόμενα 20 χρόνια είχε ατονήσει η εφαρμογή τους⁴⁰². Αυτό το στοιχείο δείχνει ότι τα προτεινόμενα από τον Pasqualigo καθήκοντα των πολιτοφυλάκων ήταν καθήκοντα που θα έπρεπε να εκτελούν, αλλά πιθανότατα αμελούσαν.

Πράγματι, ο Paulo Contarini στην έκθεσή του αναφέρει ότι οι εξουσίες που είχαν οι πολιτοφύλακες τους οδηγούσαν σε τάσεις ανυπακοής προς τους ανώτερούς τους, τους ευγενείς και τους φεουδάρχες, σε σημείο που να κάνουν ό,τι θέλουν (*e da quello, et sono cresciuti in tanta arrogancia che li Nobili, et Feudati non possono più commandar come facevano prima ne i loro casali non senza grandissimo risentimento di tutti. Questa è gente inobediente senza religione, che fidati di potersi assicurar ne i forti delle Montagne, ardiscono commetter ogni tristitia. Non prestano obbedientia à Magistratti, et finalmente fanno tutto quello che vogliono.*)⁴⁰³.

³⁹⁹ Ζουδιανός, *Ιστορία της Κρήτης επί Ενετοκρατίας*, σ. 271.

⁴⁰⁰ Ψαράς, *Ο θεσμός της πολιτοφυλακής*, σ. 36.

⁴⁰¹ Στέργιος Γ. Σπανάκης (έκδ.), *Μνημεία της Κρητικής Ιστορίας (Τόμος III)*, Ηράκλειο, 1953, σ. 27.

⁴⁰² Ψαράς, *Ο θεσμός της πολιτοφυλακής*, σ. 53.

⁴⁰³ Ντούρου-Ηλιοπούλου, *Φράγκοι και Βενετοί στη Ρωμανία*, σ. 447.

Αυτή η αρνητική παρατήρηση του Contarini θα μπορούσε να οδηγήσει κάποιον στο συμπέρασμα ότι η πολιτοφυλακή δεν πρέπει να ήταν ιδιαίτερα αποτελεσματική στην αντιμετώπιση του εγκλήματος. Πρέπει όμως να αποφεύγονται οι γενικεύσεις, καθώς υπήρχαν σίγουρα περιπτώσεις σωμάτων πολιτοφυλακής που έκαναν το καθήκον τους, με κίνδυνο συχνά και της ζωής τους. Εδώ θα αναφερθεί μια τέτοια περίπτωση, που αποτελεί επίσης και υπενθύμιση των κινδύνων που αντιμετώπιζαν σε ημερήσια βάση τα σώματα τήρησης της τάξης όταν ασκούσαν τα καθήκοντά τους. Συγκεκριμένα, το 1605 ο επικεφαλής των πολιτοφυλάκων του νομού του Αγίου Βασιλείου (*Deputato alla disciplina delle cernide di Santo Basegio*) στο διαμέρισμα του Ρεθύμνου, Draco Mocenigo, απεστάλη από το ρέκτορα Ρεθύμνου στην περιοχή Ροδάκινο με ικανό αριθμό στρατιωτών και αρχηγών προνομιούχων (*capi di prevelegiati*), προκειμένου να συλλάβει τους εξόριστους παράνομους που βρίσκονταν εκεί. Ο αρχηγός των παρανόμων, ο Θεοδόσιος Παπαδόπουλος, παρονομαζόμενος Κακανίγος, μαζί με άλλα μέλη οικογενειών της φάρας και συντοπίτες τους αλλά και κατοίκους γειτονικών χωριών, όπως ο Μιχάλης Καλλέργης από το χωριό Ασώματος, επιτέθηκαν στον επικεφαλής με ιδιαίτερη βία και ποικιλία όπλων (σπαθιά, τόξα, αρκεβούζια) και καταδίωξαν με μανία και το ίδιο το απόσπασμα. Θύματα της επίθεσης αυτής στάθηκαν ο ίδιος ο Draco Mocenigo, καθώς και ένας από τους αρχηγούς των προνομιούχων, ο καπετάνιος Μαρκουλάκης Filimo (*Era costui bandito per gravissimi casi et divenuto insolentissimo per gli affronti da lui fatti molte volte ai publici ministri, et particolarmente l'anno 1605 al capitan Draco Mocenigo, che, espedito con molta gente dall'Illustrissimo Rettor di Rettimo di all'ora per reprimere l'audatia de banditi di Rodachino, fu da esso Cacanigo preso vivo et poi trucidato, insieme col capitan Marculacchi Filimo et con altri che erano seco*). Χαρακτηριστικά αναφέρεται επίσης ότι, ίσως θέλοντας να κάνουν επίδειξη δύναμης στις αρχές, οι δράστες καταδίωξαν με μανία το απόσπασμα «σαν αγρίμια, προκαλώντας θόρυβο και ουρλιάζοντας σαν λυσσασμένα σκυλιά», ενώ κακοποίησαν, σκύλευσαν και διαπόμεψαν τα πτώματα των θυμάτων τους⁴⁰⁴.

Από άποψη εθνικής καταγωγής είναι προφανές ότι οι απλοί πολιτοφύλακες ήταν ελληνικής καταγωγής, αφού στρατολογούνταν από τους ντόπιους. Ελληνικής καταγωγής όμως ήταν και αρκετοί από διοικητές τους. Εδώ θα αναφερθούν οι

⁴⁰⁴ Τσακίρη, «Με αφορμή μία οικογενειακή [...]», σ. 581 και 621.

περιπτώσεις δύο Κυπρίων που διορίστηκαν διοικητές σωμάτων πολιτοφυλακής, καθώς οι περιπτώσεις αυτές παραδίδουν, συν τοις άλλοις, παραπάνω λεπτομέρειες για τη λειτουργία των διοικητών, καθώς και για το μισθό τους. Καταρχάς, ο πιθανώς κυπριακής καταγωγής Αλέξανδρος Famagosta, ο οποίος υπηρετούσε στη στρατιωτική φρουρά της νησίδας των Αγίων Θεοδώρων, διορίστηκε από τον Giacomo Foscarini, με διαταγή της 1^{ης} Φεβρουαρίου 1577, καπετάνιος των *ordinanze* και των *privileggiati* των Σφακίων. Ως καθήκον του είχε να φροντίζει για την εκγύμναση των ομάδων της περιοχής και για την οργάνωση σε τακτά χρονικά διαστήματα επιδείξεων. Ο μηνιαίος μισθός του θα ανερχόταν στα 15 δουκάτα (από 6 λίρες 4 σολδία το δουκάτο), τα οποία θα του καταβάλλονταν κατά καιρούς από το δημόσιο ταμείο των Χανίων. Επίσης θα διέθετε ένα βοηθό, ο οποίος θα εισέπραττε 3 δουκάτα μηνιαίως⁴⁰⁵. Ακόμη, ο Κύπριος Pamphilio d' Acri, που είχε και προηγουμένως υπό τις διαταγές του ομάδες ιταλών στρατιωτών στην Κρήτη, διορίστηκε αρχηγός των *ordinanze et privilegiati* των φρουρίων Καινούργιου, Μαλεβιζίου, Τεμένους, Πυργιώτισσας και Μονοφασίου του διαμερίσματος Χάνδακα, με διαταγή που εξέδωσε στα Χανιά την 1^η Οκτωβρίου 1577 ο Giacomo Foscarini. Ως υποχρέωσή του είχε να οργανώνει και να εκγυμνάζει τα σώματα αυτά. Θα πληρωνόταν με 12 δουκάτα μηνιαίως (από 6 λίρες 4 σολδία το δουκάτο), τα οποία θα του καταβάλλονταν κατά καιρούς από το δημόσιο ταμείο του Χάνδακα⁴⁰⁶.

Στην ύπαιθρο υπήρχαν επίσης και φρουρές αποτελούμενες από ντόπιους ιδιώτες, τόσο εγκεκριμένες από τις αρχές, όσο και αυτόκλητες, δημιουργημένες λόγω χάρη από φεουδάρχες, με τη γραμμή μεταξύ των δύο κατηγοριών να είναι συχνά λεπτή. Ενδεικτικά, στις 2 Ιανουαρίου 1567 (*more veneto* 1566) ορίστηκαν δέκα *custodi* και *guardiani* - δύο εκ των οποίων ως αρχηγοί - στο χωριό Σάρχο, μετά από αίτηση του ενοικιαστή του, για να διασφαλίσουν την ήρεμη ζωή των κατοίκων από τους ληστές. Αυτοί θα παρέδιδαν τους ληστές και τα κλοπιμαία στον καπετάνιο κατά των κλεφτών (*capo contra fures*), ο οποίος θα σχημάτιζε δικογραφία (*processo*) και θα την έστελνε στα αρμόδια δικαστήρια⁴⁰⁷.

Κάποτε επίσης διορισμένοι από τις αρχές αξιωματούχοι συνεργάζονταν με αυτόκλητα σώματα φρούρησης με σκοπό την πάταξη του εγκλήματος. Μία από τις πηγές που διαθέτουμε που δείχνουν την περιοδική τουλάχιστον ύπαρξη μιας τέτοιας

⁴⁰⁵ Τσιγκάκης, «Κύπριοι πρόσφυγες [...]», σ. 194.

⁴⁰⁶ Αυτόθι, σ. 196.

⁴⁰⁷ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 75.

σχέσης είναι μία από τις διατάξεις των Bassadonna και Emo του 1565, σε σχέση με την περιοχή της Σητείας. Η διάταξη αυτή απαγόρευε στους καπετάνιους κατά των κλεφτών να χρησιμοποιούν τους “*capitanei di guardia*” ως βοηθούς τους, και αντ’ αυτού επέτρεπε, σε περίπτωση που η σύλληψη κάποιου κλέφτη το απαιτούσε, να συνεργάζονται σε ημερήσια βάση με τους κατοίκους των χωριών (*non possino tenir piu capitanei di guardia, ma vollendo prender alicuno ladro si sservano alla giornata delli huomini delli casali*). Η παράβαση της εντολής αυτής επέφερε πρόστιμο 100 δουκάτων, τα οποία θα διανεμόνταν στο ρέκτορα, στο βενετικό δημόσιο και στον ενδεχόμενο καταγγελιοδότη. Από τα συμφραζόμενα της εν λόγω διάταξης προκύπτει ότι στην ύπαιθρο της Σητείας υπήρχαν ειδικές φρουρές (*guardie*), με επικεφαλής τους *capitanei di guardia*, τις οποίες καθώς φαίνεται χρησιμοποιούσαν οι καπετάνιοι κατά των κλεφτών ως επικουρικά σώματα στο πλαίσιο της σύλληψης ληστών. Δεδομένου ότι οι Σύндικοι επέτρεπαν στη διάταξη τη χρήση της βοήθειας ντόπιων, μάλλον το πρόβλημα με την προηγούμενη διευθέτηση μεταξύ των καπετάνιων κατά των κλεφτών και του τοπικού πληθυσμού ήταν ότι οι φρουρές που χρησιμοποιούσαν προηγουμένως οι καπετάνιοι δεν πρέπει να ήταν εγκεκριμένες από την κεντρική εξουσία. Πράγματι, οι Σύндικοι μερίμνησαν για την εγκαθίδρυση φρουρών κατά των κλεφτών που θα ήταν εγκεκριμένες από τις αρχές. Πρώτα όμως έπρεπε να διαλυθούν οι υπάρχουσες, μη εγκεκριμένες, φρουρές. Έτσι οι Σύндικοι διέταξαν την κατάργηση όλων των υπάρχουσων φρουρών που ήταν συγκροτημένες στα χωριά του διαμερίσματος, επιβάλλοντας ποινή 50 δουκάτων σε όποιον είχε θεσπίσει τις φρουρές αυτές, καθώς και ποινή 10 δουκάτων σε κάθε φρουρό (*guardiano*). Στο πλαίσιο αυτό ανέθεσαν στον καπετάνιο κατά των κλεφτών που θα εκλεγόταν στο εξής την υποχρέωση να δημοσιοποιήσει σε όλα τα χωριά του διαμερίσματος την παραπάνω εντολή στην ελληνική γλώσσα και να φροντίσει για την εφαρμογή της, εισπράττοντας τα σχετικά πρόστιμα, εκ των οποίων το ένα τρίτο θα εισέπραττε ο ίδιος και τα άλλα δύο τρίτα θα κατέβαλε στο ρέκτορα. Οι καινούργιες φρουρές κατά των κλεφτών έπρεπε στο εξής να συγκροτούνται κατόπιν άδειας του ρέκτορα, και τα μέλη τους (*guardiani contra i lladri*) θα εκλέγονταν με ομόφωνη απόφαση μεταξύ των κατοίκων των χωριών. Όταν συλλάμβαναν παρανόμους έπρεπε να τους παραδώσουν στον καπετάνιο κατά των κλεφτών ή απευθείας στο ρέκτορα, παρακάμπτοντας έτσι στην τελευταία περίπτωση τον θεωρητικά επίσημο αρμόδιο για τη σύλληψη και παράδοση των παρανόμων καπετάνιο κατά των κλεφτών.

Τέλος φαίνεται ότι κάποτε οι εγκεκριμένες από τις αρχές φρουρές έπαιρναν το νόμο στα χέρια τους, και δεν δίσταζαν να επιβάλλουν από μόνες τους τιμωρίες στους εγκληματίες. Από διάταξη του δούκα Marco Grimaldi της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 1563 σε σχέση με το διαμέρισμα του Χάνδακα πληροφορούμαστε ότι οι εγκαθιδρυμένες από φεουδάρχες με την άδεια των βενετικών αρχών και επανδρωμένες από χωρικούς φρουρές για την αντιμετώπιση των κλεφτών, ή ακόμη και οι ίδιοι οι φεουδάρχες, συχνά προέβαιναν αυθαίρετα στη λήψη καταδικαστικών αποφάσεων και την επιβολή προστίμων στους παρανομούντες. Η διάταξη έτσι σκόπευε να αποκαταστήσει τη δικαιοδοσία του καπετάνιου κατά των κλεφτών ως του μόνου αρμόδιου για διεξαγωγή έρευνας σε υπόθεση κλοπής και επιβολή προστίμων, και για το σκοπό αυτό θέσπισε ότι οι κλέφτες που συλλαμβάνονταν από ιδιώτες έπρεπε στο εξής να παραδίδονται στον καπετάνιο κατά των κλεφτών⁴⁰⁸.

⁴⁰⁸ Μονδέλου, «Το αξίωμα του καπετάνιου κατά των κλεφτών [...]», σ. 264-265.

Συμμετοχή ιδιωτών στην καταπολέμηση του εγκλήματος

Όλα όσα ειπώθηκαν ως τώρα έχουν καταστήσει ξεκάθαρο ότι στις περισσότερες περιπτώσεις οι αρχές δρούσαν εκ των υστέρων, αφού είχε λάβει χώρα ένα έγκλημα, ενώ σε πολλές περιοχές, ιδίως στην ύπαιθρο, η παρουσία οργάνων των αρχών μπορεί να ήταν σχεδόν μηδαμινή. Προκειμένου να καταστέλλονται οι παραβατικές δραστηριότητες και στις περιοχές όπου η παρουσία των αρχών ήταν ελλιπής, υπήρχαν κάποιοι μηχανισμοί του ποινικού δικαίου, που είχαν εγκαθιδρυθεί στη μητροπολιτική Βενετία και υιοθετηθεί από τις κτήσεις της. Ο κυριότερος από αυτούς ήταν η επικήρυξη των εγκληματιών, με την απονομή αμοιβής ή προνομίων σε όσους συλλάμβαναν ή σκότωναν τους επικηρυγμένους. Αυτό σήμαινε ότι μπορούσαν έτσι να συλλάβουν ή σκοτώσουν εγκληματίες και να λάβουν την εκάστοτε αμοιβή όχι μόνο οι αρχές, αλλά και όσα μέλη του γενικού πληθυσμού ήταν αρκετά τολμηρά για ν' αποπειραθούν κάτι τέτοιο.

Συγκεκριμένα, όταν δεν καθίστατο δυνατό να παραδοθούν οι εγκληματίες στα χέρια των αρχών, καταδικάζονταν σε εξορία και επικηρύσσονταν, με αμοιβή για όσους τους συλλάμβαναν ή τους σκότωναν. Αυτό καθίσταται πιο ξεκάθαρο από ορισμένες νομοθετικές διατάξεις. Μία απόφαση του Συμβουλίου των Δέκα της Βενετίας της τελευταίας ημέρας του Μαρτίου του 1536, η οποία μάλλον ίσχυε για όλη την βενετική επικράτεια, δεδομένου ότι συμπεριλήφθηκε στην *commission* του ρέκτορα Χανίων Piero Francesco Malipiero του 1589, όριζε ότι αν κάποιος υπήκοος της Βενετίας χωρίς μόνιμη κατοικία σκότωνε κάποιον στην πόλη, θα εξοριζόταν από όλη την βενετική επικράτεια και όλα τα υπάρχοντά του θα κατάσχονταν από την *Signoria* (*sia statuito che se alcun suddito delle terre et luoghi nostri, che non havesse qui ferma habitatione, amazzarà alcuno in questa città sia et s'intenda immediate in bando di Venetia et di tutte altre terre et luoghi nostri da mare et da terra et tutti li beni suoi siano confiscati nella Signoria nostra*). Θα δινόταν αμοιβή 1000 λίρες de piccoli σε όποιους τον παρέδιδαν ζωντανό στις αρχές ή τον σκότωναν, ενώ θα δινόταν και πιστοποιητικό της πράξης τους αυτής (*fede dell'interfettione*) (*immediate dal hora del commesso homicidio siano et esser s'intendino obligati al fisco et alla taglia, qual sia de lire mille de piccoli a quelli che lo daranno nelle forze nostre overo l'amazzeranno, fatta legittima fede dell'interfettione*). Πέραν αυτών θα δινόταν και το ποσό που αποκτήθηκε από την καταδίκη του εγκληματία (μάλλον εδώ

εννοείται η περιουσία του που κατασχέθηκε από τις αρχές), αν υπήρχε, ειδαλλιώς θα δινόταν ένα παρεμφερές ποσό από την Signoria (*oltre ogni taglia che li fosse data per la sua condemnatione, et si non trovando beni del reo, habbino del danaro della Signoria nostra.*). Ακόμη οριζόταν ότι αν κάποιος ξένος, μη υπήκοος, χωρίς μόνιμη κατοικία σκότωνε κάποιον στην πόλη, θα εξοριζόταν απ' όλη την βενετική επικράτεια (*Se veramente alcun forastiero, non suddito et non havendo qui ferma habitatione, ammazzarà alcuno in questa città sia medemamente bandito di Venetia et destretto et de tutte terre et luoghi nostri da mare et da terra*). Σε όποιους τον παρέδιδαν ζωντανό στις αρχές ή τον σκότωναν θα δινόταν αμοιβή 1000 λίρες, από την Signoria, αν δεν είχε αυτό το ποσό ο εγκληματίας, επιπρόσθετα από τις αμοιβές που ίσχυαν για τους εκάστοτε επικηρυγμένους (*et habbia chi quello amazzarà ovvero prenderà le dette lire mille delli danari della Signoria nostra, non si trovando beni del reo, oltra ogni altra taglia che l'havesse;*). Η απόφαση αυτή θα δημοσιευόταν και θα αναγγελλόταν σε όλους τους ρέκτορες, τόσο της ξηράς όσο και της θάλασσας (*et la presente parte sia publicata [...] et sia mandata a tutti li rettori nostri de mare et da terra, ut supra [...]*)⁴⁰⁹. Εδώ παρατηρείται ότι οι αρχές όταν εξόριζαν εγκληματίες συχνά έκαναν και κατάσχεση της περιουσίας τους, την οποία ακολούθως έδιναν ως ανταμοιβή σε όσους συλλάμβαναν ή σκότωναν τους εγκληματίες, ενώ αν οι εγκληματίες δεν είχαν περιουσία άξια λόγου, ένα αντίστοιχο ποσό δινόταν από το δημόσιο ταμείο, προφανώς ώστε να συνεχίσει να υπάρχει αυτό το οικονομικό κίνητρο. Η τάση αυτή εμφανίζεται και στο πλαίσιο απόφασης του Μεγάλου Συμβουλίου της 26^{ης} Ιουλίου 1503, που είχε ως κύριο θέμα επιπλέον περιοχές από τις οποίες θα αποκλείονταν οι εξόριστοι. Στην απόφαση αυτή αναφέρεται ότι αυτοί που θα συλλάμβαναν τους εγκληματίες θα λάμβαναν 50 λίρες από τα υπάρχοντα εκείνων, και αν δεν υπήρχαν, από το δημόσιο ταμείο, επιπρόσθετα από τις αμοιβές που ίσχυαν για τους εκάστοτε επικηρυγμένους (*et illos qui ceperint consequantur libras quingentas solvendas ex bonis suis, et si non foret solvendo solvant ex pecuniis Dominii nostri et hoc ultra alias taleas, quas ipsi banniti haberent.*)⁴¹⁰. Το ίδιο ισχύει και σ' ένα από τα μέτρα που λήφθηκαν το 1515 σε σχέση με τους επικηρυγμένους στην περιοχή των Σφακίων: όσοι τους φόνευαν, τους παρουσίαζαν ζωντανούς στις βενετικές δυνάμεις ή συντελούσαν μ' οποιονδήποτε τρόπο στη

⁴⁰⁹ Μαλτέζου, *ire debeas* [...], σ. 164-165, αρ. 213.

⁴¹⁰ Αυτόθι, σ. 146, αρ. 193.

σύλληψή τους λάμβαναν σημαντικές αμοιβές από την περιουσία του επικηρυγμένου ή, αν αυτή δεν επαρκούσε, από το δημόσιο ταμείο⁴¹¹.

Ανά καιρούς χρειαζόταν να θεσπιστούν νόμοι σχετικοί με την επικήρυξη και για ειδικότερες περιπτώσεις επικηρυγμένων που ανήκαν σε μία συγκεκριμένη υποκατηγορία. Μια τέτοια υποκατηγορία ήταν αυτή των μπράβων. Αυτοί ήταν ένοπλοι στην υπηρεσία φεουδαρχών κυρίως, αλλά ενίοτε και αστών, οι οποίοι, με το πρόσχημα της προστασίας των αφεντικών τους, διέπρατταν συχνά εγκλήματα που θα ωφελούσαν τους αφέντες τους. Στις αρχές του 18^{ου} αι. οι αρχές αποφάσισαν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα που προκαλούσε η ύπαρξη των μπράβων. Έτσι, σε διάταγμα της 22^{ης} Νοεμβρίου 1603, πέρα από την απαγόρευση πρόσληψης μπράβων από μέρους των φεουδαρχών και των αστών, ορίστηκε ότι όταν δεν καθίστατο δυνατό να συλληφθούν οι μπράβοι, θα επικηρύσσονταν, και όσοι τους κατήγγειλαν ή τους συλλάμβαναν θα λάμβαναν την ορισμένη για τον εκάστοτε επικηρυγμένο αμοιβή ([...] *Se non, di bando et altri maggiori e più gravi pene che parerano a Sue Signorie Illustrissime et Eccellentissime, et li captori ovvero accusatori, giustificata la loro accusa, conseguiranno le taglie et il beneficcio che per li sudetti proclami sono loro statuite [...]*)⁴¹². Σώζεται επίσης ένας νόμος που όριζε την τιμωρία που θα υπόκειτο όταν συλλαμβανόταν κάποιος είχε επικηρυχθεί, αλλά είχε μετά την επικήρυξή του χειροτονηθεί. Ο νόμος αυτός όριζε ότι όποιος συλλάμβανε τον εν λόγω επικηρυγμένο και τον παρουσίαζε στις αρχές θα λάμβανε 1000 λίρες από την περιουσία του, ενώ αν ο επικηρυγμένος δεν διέθετε αυτό το ποσό, θα λάμβανε 500 λίρες από το δημόσιο ταμείο (*et qui illum coeperint et praesentaverint habeant libras mille de propriis eius bonis toties quoties et si non fuerit solvendo Dominium nostrum solvat libras quingentas de pecuniis illis [...]*)⁴¹³.

Ένα σημαντικό στοιχείο του συστήματος επικηρύξεων που αξίζει να επισημανθεί είναι ότι συχνά επιτρεπόταν ο φόνος των εγκληματιών ατιμωρητί, κάτι που έδινε έτσι ελευθερία δράσης στους τυχόν ιδιώτες που θα αναλάμβαναν να συλλάβουν τους εγκληματίες. Αυτό θα υπογραμμιστεί από μερικά νομοθετικά διατάγματα που ξεκάθαρα το επέτρεπαν, καθώς και από μία σωζόμενη επικήρυξη που επίσης κάνει λόγο για την ατιμωρησία όποιων τυχόν σκοτώσουν τον

⁴¹¹ Παπαδία-Λάλα, *Αγροτικές ταραχές και εξεγέρσεις*, σ. 46.

⁴¹² Ρομίνα Νικολάου Τσακίρη, «Παράνομοι στην υπηρεσία ατόμων καί οικογενειών στην Κρήτη (16ος - 17ος αι.): περιπτώσεις (αυτο)κατάλυσης του βενετικού κρατικού μηχανισμού. Μιά πρώτη προσέγγιση», *Τα Ιστορικά* 31, τχ. 60 (2014), σ. 23-52 :47.

⁴¹³ Μαλτέζου, *ire debeas* [...], σ. 142-143, αρ. 187.

επικηρυγμένο. Ένα διάταγμα της 28^{ης} Ιανουαρίου 1516 (*more veneto* 1515) που ίσχυε για τη μητρόπολη Βενετία ανέφερε ότι οι εξορισθέντες από την Βενετία δεν έφευγαν απ' την πόλη αλλά έμεναν εκεί, αδιάφοροι για την ποινή τους, και συνέχιζαν να προκαλούν ταραχή. Έτσι αποφασιζόταν ότι όλοι οι παράνομοι που δεν θα έφευγαν από τη Βενετία μέσα σε 8 ημέρες μπορούσαν να τύχουν επίθεσης, και αυτοί που τους επιτίθεντο θα έμεναν ατιμώρητοι, ακόμη και αν τους φόνευαν⁴¹⁴. Επίσης ένα διάταγμα της 21^{ης} Ιουνίου 1632 για το θέμα των μπράβων όριζε ότι επιτρεπόταν να συλλάβουν μπράβους όχι μόνο οι αξιωματούχοι, αλλά και οι φεουδάρχες και οποιοσδήποτε άλλος (*Concedendo Sue Signorie Illustrissime facoltà a {qual} cavalieri et a qual si voglia altro official publico ovvero altri, niuno eccettuato, di puoter prender questa sorte di gente, trovatili armate, o soli o a seguirar o a spalegiar alcuna persona*). Ως ανταμοιβή θα λάμβαναν 200 βενετικά δουκάτα από τα υπάρχοντα του μπράβου, αν είχε, και αν δεν είχε, όλα τα υπάρχοντα του μπράβου (*consegnato nelle forze della Giustitia, habbi a conseguir, giustificata prima la transgressione, dalli suoi beni ducati dusento venetiani, se ne haverà, se non, dalli beni di quelli che la tenesse*). Υπογραμμίζεται ότι οι μπράβοι επιπλέον μπορούσαν να σκοτωθούν ατιμωρητί από τον οποιονδήποτε (*Et il retento over retenti s'intendino caduti nelle pene di sopra contenute et contra di loro espresse, puotendo di più esser feriti et morti impune da chi si sia*)⁴¹⁵. Το ότι η αρχή αυτή εφαρμοζόταν και στην πράξη διαπιστώνεται από μία επικήρυξη, με χρονολογία 24 Ιανουαρίου 1319 (*more veneto* 1318). Εκεί αναφέρεται ότι ο Nicolas Pezicha, δουλοπάροικος του Ιωάννη Tetaudi, κατηγορήθηκε για το θάνατο του Iohannis de Feraria, κατοίκου του χωριού Sancti Iohannis Karacha (*Clamatum fuit publice per Riçardum gastaldionem quod cum Nicolas Pezicha villanus Iohannis Tetaudi fuerit accusatus de morte Iohannis de Feraria habitatoris in casali Sancti Iohannis Karacha*). Καθώς δεν παρουσιάστηκε να απολογηθεί, εξορίστηκε (*et clamatus fuerit quod compareret ad faciendum suam excusationem, qui non comparuit, ita quod remansit in banno*). Επειδή διέπραξε και πολλά άλλα εγκλήματα, κλοπές και βιαιοπραγίες (*qui etiam diffamatur de pluribus aliis maleficiis et furtis et forciis*), ο δούκας και οι σύμβουλοί του όρισαν ότι όποιος τον παρέδιδε ζωντανό στις αρχές θα λάμβανε 50 υπέρπυρα από το δημόσιο ταμείο (*dominus ducha et eius consilium facit notum quod*

⁴¹⁴ Gaetano Cozzi, "Authority and the Law in Renaissance Venice", στο *Renaissance Venice*, επιμ. J. R. Hale (London: Faber, 1973), σ. 293-345 :319.

⁴¹⁵ Τσακίρη, «Παράνομοι στην υπηρεσία ατόμων [...]», σ. 52.

*quicumque dabit dictum Nicolam Peçicha vivum in forcia signorie habeat a comuniyperpera .L.). Υπογραμμίζεται ότι όποιοι τον σκότωναν δεν θα τιμωρούνταν, καθώς ήταν εξόριστος (*Et sciant omnes quod illi qui eum interficerent non haberent a comuni aliquam penam quia ipse est forbannitus.*)⁴¹⁶.*

Υπήρχαν πάντως περιορισμοί που μείωναν κάπως την ελευθερία φόνευσης παράνομων, καθώς, προκειμένου να μην ξεφύγει η κατάσταση εκτός ελέγχου, επιδιωκόταν να μην ανταμείβεται, αλλά απεναντίας να τιμωρείται ο φόνος ατόμων καταδικασμένων για μικροαδικήματα. Συγκεκριμένα, το 1318 ορίστηκε ότι αν σκοτωνόταν κάποιος που ήταν ένοχος εγκλήματος που είχε χρηματική ποινή μικρότερη από 100 λίρες *di piccoli*, αυτός που τον σκότωσε θα διωκόταν για ανθρωποκτονία, ιδίως αν ο φονευθείς δεν είχε εξοριστεί (*ac si interfectus ... non fuerit bannitus*)⁴¹⁷. Το 1525 όμως ορίστηκε ότι απαγορευόταν να σκοτωθούν όσοι είχαν καταδικαστεί σε πρόστιμο λιγότερο από 10 *lire de piccoli* και δεν το είχαν πληρώσει, με τη διευκρίνιση ότι όσοι είχαν πρόστιμο από 50 λίρες και άνω συνέχιζαν να μπορούν να φονευθούν ελεύθερα⁴¹⁸. Μάλλον στο μεσοδιάστημα το διάταγμα του 1318 δεν πρέπει να τηρήθηκε ιδιαίτερα, κι έτσι όταν επαναθεσμοθετήθηκε η σχετική διάταξη η απαγόρευση φόνου ορίστηκε σε χαμηλότερο μέγεθος χρηματικής ποινής, ίσως ώστε να υπάρχει μεγαλύτερη πιθανότητα να εφαρμοστεί η νέα διάταξη.

Ένα ακόμη στοιχείο του συστήματος επικηρύξεων που πρέπει να δρούσε ανασταλτικά στο να δολοφονούνται αδιακρίτως οι εγκληματίες, ήταν ότι συχνά η αμοιβή που δινόταν από τις αρχές όταν ο εγκληματίας ήταν ζωντανός ήταν μεγαλύτερη απ' ότι αν ήταν νεκρός. Αυτό μάλλον δείχνει την επιθυμία των αρχών να τιμωρήσουν οι ίδιες τον εγκληματία κατόπιν της σύλληψής του, κάτι που θα ήταν δυνατό μόνο αν περιερχόταν στα χέρια τους ζωντανός. Στο πλαίσιο ενός νόμου που απαγόρευε την παράνομη χρήση των πυροβόλων όπλων αναφέρεται ότι αν δεν καθίστατο δυνατό να συλληφθούν οι παραβάτες τιμωρούνταν με εξορία ([...] *et s'el non si potrà haver sia et s'intenda bandito di questa città et di tutte le terre et luoghi nostri, sì da terra come da mar [...]*). Αν ο εκάστοτε παραβάτης παραβίαζε τα όρια εξορίας του και συλλαμβανόταν, θα απαγχονιζόταν (*et se romperà i confini et sarà preso sia appiccato per la gola*). Θα δινόταν ανταμοιβή 1000 λιρών σε όσους συλλάμβαναν και προσκόμιζαν στις αρχές τους παραβάτες και 500 λιρών σε όσους

⁴¹⁶ Ratti Vidulich, *Duca di Candia Bandi [...]*, σ. 74-75, αρ. 205.

⁴¹⁷ Cozzi, "Authority and the Law [...]", σ. 294.

⁴¹⁸ Αυτόθι, σ. 339.

τους σκότωναν (*con taglia a quello che lo prenderà over quelli et daranno nelle forze di lire mille et a quelli o quello l'amazzaranno nelli confini di lire cinquecento;*)⁴¹⁹.

Η διαφορά αυτή στις αμοιβές εντοπίζεται και σε επιμέρους επικηρύξεις. Σε μία περίπτωση, ο μοιχός και δολοφόνος Ιωάννης Σκλάβος δεν παρουσιάστηκε ενώπιον της δικαιοσύνης για ν' απολογηθεί για τα εγκλήματά του, κι έτσι καταδικάστηκε στις 23 Οκτωβρίου 1411 εν απουσία του. Επικηρύχθηκε με αμοιβή 300 υπέρπυρα για όποιον τον έφερνε ζωντανό και 200 για όποιον τον σκότωνε ή τον έφερνε νεκρό. Επίσης αναφέρεται λεπτομερώς ο τρόπος με τον οποίο θα του επιβαλλόταν η θανατική ποινή αν περιερχόταν στα χέρια των αρχών ζωντανός⁴²⁰. Παρομοίως, στις 15 Ιανουαρίου 1369 εκδόθηκε καταδικαστική απόφαση για έναν Hemanuel Thologiti από το χωριό Άγιος Βασίλειος. Αυτός είχε στήσει ενέδρα με συνεργούς στους φρουρούς που είχαν συλλάβει τον αδελφό του, Thomas, για φόνο, και μάλιστα στην ενέδρα η φρουρά δέχθηκε επίθεση με βέλη. Καθώς ο δράστης τράπηκε σε φυγή, καταδικάστηκε εν απουσία του. Ανακοινώθηκε ότι όποιος συνελάμβανε τον ένοχο ζωντανό θα ανταμειβόταν με 100 υπέρπυρα, και όποιος έφερνε το πτώμα του με 50. Επίσης δεν επιτρεπόταν κανείς να τον φιλοξενήσει, με ποινή 25 υπερπύρων για τους παραβάτες· από το ποσό αυτό το ήμισυ θα δινόταν στον τυχόν καταγγελιοδότη. Επιπλέον ανακοινώνονταν λεπτομερώς και οι ποινές που θα επιβάλλονταν στον ένοχο και τους συνεργούς του αν συλλαμβάνονταν⁴²¹.

Ακόμη, σε μία επικήρυξη, τοποθετημένη χρονικά στα τέλη του 1318 με αρχές του 1319, αναφέρεται ότι ο δουλοπάροικος των κληρονόμων του Ανδρέα Κορνάρου, Νικήτας Βατόπουλος, χτύπησε την αφέντρα του, Μαρία, χήρα του Ανδρέα Κορνάρου, με αποτέλεσμα το θάνατό της (*Clamatum fuit publice per Petrum Vido gastaudionem quod cum Nichita Vatopullus villanus heredum domini Andree Cornarii fuerit accusatus percussisse Mariam relictam predicti Andree dominam suam, ex quibus percusionibus dicta Maria mortua est*). Καθώς ο δράστης δεν εμφανίστηκε για ν' απολογηθεί, καταδικάστηκε σε εξορία και επικηρύχθηκε (*et ipse Nichita clamatus fuerit secundum usum quod comparere deberet ad faciendum suam excusacionem de hoc et ipse comparere neglexerit, ita quod remansit in banno*). Όποιος τον σκότωνε θα λάμβανε 80 υπέρπυρα από το δημόσιο ταμείο, και όποιος τον παρέδιδε ζωντανό 100 υπέρπυρα (*dominus ducha et eius consilium facit notum quod*

⁴¹⁹ Μαλτέζου, *ire debeas* [...], σ. 204, αρ. 237.

⁴²⁰ Santschi, "Affaires pénales [...]", σ. 58.

⁴²¹ Santschi, "Procès criminels [...]", σ. 86.

quicumque ceciderit dictum Nichetam habebit a comuni yperpera .LXXX. et si eum dederit vivum in manibus signorie habebit a comuni yperpera .C.). Επίσης απαγορευόταν να φιλοξενηθεί σε χωριά ή οικίες, με ποινή 100 υπερπύρων για τους παραβάτες (*Et precepit signoria quod nullus audeat eum retinere in casali suo vel in domo sua, sub pena yperperorum .C. pro quolibet qui reperietur contrafacere et plus et minus ad voluntatem signorie de illis qui eum tenerent.*)⁴²².

Η απαγόρευση της φιλοξενίας του ενόχου από τον γενικό πληθυσμό, παρούσα σε δύο από τις άνωθι επικηρύξεις, δείχνει ότι προφανώς τουλάχιστον μερικά μέλη του πληθυσμού δρούσαν κατά τέτοιο τρόπο, προκειμένου να χρειαστεί να γίνει αυτή η απαγόρευση. Πράγματι στις 9 Οκτωβρίου 1313 είχε εκδοθεί ένα διάταγμα σε σχέση με τη φιλοξενία επικηρυγμένων από τον πληθυσμό. Αυτό ανέφερε ότι απαγορευόταν κάποιος φεουδάρχης ή οποιοσδήποτε άλλος να φιλοξενεί στο χωριό του κάποιον που είχε τιμωρηθεί από τις αρχές με εξορία για φόνο, με ποινή 500 υπερπύρων για κάθε παραβάτη και κάθε εξόριστο που φιλοξενούσε (*Clamatum fuit publice per Riçardum gastaldionem quod aliquis feudatus seu alia quecumque persona non audeat tenere vel teneri facere in suo casali vel loco aliquem forbanitum per signoriam per homicidio, sub pena yperperorum .D. pro quilibet contrafaciente et pro quolibet forbanito quem retineret.*). Από το ποσό αυτό το μισό θα εισέπραττε ο τυχόν καταγγελιοδότης (*De qua pena ille qui accusabit contrafacientes habere debeat medietatem, si per eius accusationem reperitur veritas et tenebitur de credentia.*). Στο ίδιο διάταγμα επίσης θεσπιζόταν ότι όποιος έφερνε στις αρχές κάποιον από αυτούς τους εξόριστους για φόνο έπρεπε να λάβει 25 υπέρπυρα από το δημόσιο ταμείο για κάθε επικηρυγμένο που παρουσίαζε (*Item quilibet qui dabit et presentabit in forcio dominacionis aliquem de dictis forbanitis pro homicidio habere debeat a comuni yperpera .XXV. pro quolibet qui presentaberit.*)⁴²³. Το γεγονός ότι χρειάστηκε να επαναληφθούν απαγορεύσεις φιλοξενίας εγκληματιών και μετά την έκδοση του διατάγματος αυτού δείχνει ότι μάλλον δεν τηρείτο ιδιαίτερα από τον γενικό πληθυσμό⁴²⁴.

⁴²² Ratti Vidulich, *Duca di Candia Bandi* [...], σ. 73, αρ. 201.

⁴²³ Αυτόθι, σ. 6-7, αρ. 4.

⁴²⁴ Πάντως το φαινόμενο της φιλοξενίας εγκληματιών δεν ήταν ιδιαιτερότητα της Κρήτης, καθώς συνέβαινε και στα εδάφη της μητροπολιτικής Βενετίας. Μάλιστα, ένας νόμος του Συμβουλίου των Δέκα της 30ης Αυγούστου 1531 όριζε ότι τα άτομα που φιλοξενούσαν ή / και συναναστρέφονταν με εγκληματίες (ακόμη κι αν ήταν συγγενείς τους), θεωρούνταν επίσης παράνομοι εξίσου με τον κανονικό παράνομο, και ως τέτοιοι μπορούσε κάποιος να τους επιτεθεί ή να τους θανατώσει ατιμωρητί, και με την ίδια αμοιβή με εκείνη που ίσχυε για τη θανάτωση του ίδιου του παράνομου. Ο συγκεκριμένος

Φαίνεται ακόμη ότι επικηρύσσονταν όχι μόνο άτομα που είχαν διαπράξει ποινικά αδικήματα, αλλά ενίοτε και άτομα που είχαν διαπράξει κάποιου άλλου είδους αδικήμα (π.χ. αυθαιρεσία) και διέφευγαν των αρχών. Συγκεκριμένα, στο πλαίσιο της απόφασης τιμωρίας του αυθαιρετούντος ρέκτορα Σητείας Zuan Antonio Diedo και του κύκλου του το 1575, αναφέρεται ότι ο Κύπριος Hieronimo Benedusio, που ανήκε και αυτός στον κύκλο του αυθαιρετούντος ρέκτορα Diedo, και απασχολείτο στην καγκελαρία της Σητείας, απέφευγε να ενημερώνει τα βιβλία της καγκελαρίας, στα οποία κανονικά καταχωρίζονταν οι ποινικές αποφάσεις με τις τιμωρίες που κατά καιρούς επέβαλλε ο ρέκτορας. Καθώς ο Benedusio απουσίαζε όταν λήφθηκε η απόφαση και ούτε είχε παρουσιαστεί για ν' απολογηθεί, κηρύχθηκε εξόριστος (*bandito*) σε όλη τη Βενετική επικράτεια. Αν συλλαμβανόταν, θα φυλακιζόταν για 6 μήνες και μετά θα ξανάρχιζε η εξορία του. Θα προσφερόταν χρηματική αμοιβή σε όσους βοηθούσαν στη σύλληψή του⁴²⁵.

Τέλος φαίνεται ότι επικηρύξεις ενίοτε προκηρύσσονταν και από ιδιώτες. Σε διάταγμα της 18^{ης} Ιανουαρίου 1572 (*more veneto* 1571), που αφορούσε την καταδίκη από τον ρέκτορα του Ρεθύμνου και τους δύο συμβούλους του μίας ομάδας 20 ατόμων για το φόνο του Νικολού Νεότερου από το Ρέθυμνο και την επίθεση και λεηλασία της οικίας του στις Βρύσσες την άνοιξη-καλοκαίρι 1571, οριζόταν ότι οι δράστες που διέφυγαν, κύριοι και συνένοχοι, θα ήταν εξόριστοι δια βίου από το κράτος της Βενετίας, ενώ η περιουσία τους θα δημευόταν ώστε ν' αποζημιωθούν οι κληρονόμοι του Νεότερου για όλα όσα είχαν κλαπεί από αυτόν (*siano tutti gl' antenominati perpetualmente banditi de tutte terre e luoghi dell' Illustrissimo et Eccellentissimo Ducale Dominio di Venetia et tutti gli beni suoi, si mobelli come stabelli, di qualonque sorte et in qualunque fuoco essistenti et ogni ragion et attione a loro e cad'un di loro spettante et che spettar potesse, siano et esser s'intendano confiscati sopra gli quali siino in primis et ante omnia sodisfatti si l'heredi del ditto quondam miser Nicolò Neotero come arco miser Manea Cagnola et miser Michiel Therianò, cuginati del ditto quondam miser Nicolò Neotero, de tutte le robbe sacheggiate et robbate dato predetti rei dalla casa et habitation del ditto quondam*

νόμος είχε την ανεπιθύμητη συνέπεια ότι πολλοί τον εκμεταλλεύονταν για ίδιον όφελος π.χ. για να εκδικηθούν τους εχθρούς τους. Έτσι στις 26 Σεπτεμβρίου 1532 το Συμβούλιο διορθώνει το νόμο, ορίζοντας πλέον ότι όποιος προστάτευε παράνομο για παραπάνω από μια μέρα θα εξοριζόταν για 5 χρόνια από την περιοχή στην οποία ζούσε και θα πλήρωνε πρόστιμο. (Cozzi, "Authority and the Law [...]", σ. 294-295.).

⁴²⁵ Τσιγκάκης, «Ατασθαλίες [...]», σ. 249, 251-253.

Neotero). Όποιος τους οδηγούσε στις αρχές θα λάμβανε αμοιβή 500 υπέρπυρα από τη δημευμένη περιουσία των δραστών, αλλιώς την προβλεπόμενη αμοιβή από το δημόσιο ταμείο, χωρίς ν' αναφέρεται ποια θα ήταν αυτή (*Et chi quelli et cad'un di quelli prenderà et nelle forze della Giustitia condurà haver debba de taglia iperperi cinquecento, se però tanto ne sarà del tratto delli beni loro al fisco nostro pervenuti, se non, la taglia solita delli danari di questa camera phiscale.*). Ιδιαίτερα για εκείνον που θα φόνευε τον ιερομόναχο Δημητρόπουλο (ο οποίος κατηγορήθηκε ως ο κύριος δράστης) προβλέπονταν επιπλέον 300 υπέρπυρα ως αμοιβή επικήρυξης την οποία είχε θέσει ο *μισέρ* Μάρκος Νεότερος, συγγενής του δολοφονηθέντος (*Et, di piui, conseguisca i haver debba quello o quelli ch'amazzassero l'detto Hieromonacho iperpiri tresento, oltre la predetta taglia, delli beni et danari de miser Marco Neotero havendossi così lui offerto et pagato dar et esborsar alli predetti interfettori o interfettore.*)⁴²⁶. Μία ακόμη περίπτωση επικήρυξης παρανόμων από ιδιώτη εμφανίζεται σε επιστολή του Vettor Meseri, *dottor di legge* στον Χάνδακα, προς τη Βενετία της 3^{ης} Απριλίου 1598 με την οποία ζητούσε να εκδικαστεί η απόπειρα δολοφονίας του στην Avogaria [del Comun] της Βενετίας. Συγκεκριμένα, ο Meseri περπατούσε στη δημόσια οδό (*publica strada*) του Χάνδακα πηγαίνοντας για δουλειές όταν περίπου δύο ώρες πριν τη δύση του ήλιου (*circa le 22 hore*) ο στρατιώτης Luca Antonio του έριξε από ενέδρα έναν πυροβολισμό με αρκεβούζιο (*arcobusata*) θέλοντας να τον φονεύσει. Ο επίδοξος δολοφόνος, προστατευθείς από άλλους στρατιώτες, τράπηκε σε φυγή, του έπεσε όμως το γεμάτο πιστόλι του. Ο *capitanio* (αβέβαιο ποιος, αλλά μάλλον ο *del borgo* ή ο *de piazza*) ανακάλυψε ότι το ένα από τα δύο όπλα του δολοφόνου ανήκε στον *miser Zorzi Dacha*, αδελφό του *miser Marco*, αμφότεροι μεγάλοι εχθροί του Meseri, ενώ το άλλο ανήκε στον *conte Guido Torelli*, ανιψιό του *governator* και στενό φίλο των Dacha. Καθώς οι δράστες και οι αυτουργοί φανερά έμεναν ασύλληπτοι, με τον Torelli μάλιστα να έχει διαφύγει στην Ιταλία, ο Meseri τους επικήρυξε όλους για 1000 δουκάτα⁴²⁷.

Οι αρχές, προκειμένου να ενθαρρύνουν τους επίδοξους κυνηγούς επικηρυγμένων, προσέφεραν και άλλες αμοιβές πέρα από τις χρηματικές, και μάλιστα συχνά πιο δελεαστικές από αυτές. Συγκεκριμένα, συχνά απονέμονταν και

⁴²⁶ Ρομίνα Νικολάου Τσακίρη, «Έγκλημα στην Επαρχία Αμαρίου (1571-1572). Αφετηρία για μία ιστορική διερεύνηση», στο *Πρακτικά του Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου 'Η Επαρχία Αμαρίου από την αρχαιότητα έως σήμερα' (Δήμοι Κουρητών και Συβρίτου 27-31 Αυγούστου 2010)*, επιμ. Στέργιος Μιχ. Μανουράς, τ. Α' (Αθήνα, 2014), σ. 361-394 :361-362 και 384.

⁴²⁷ Πλουμίδης, *Αιτήματα και πραγματικότητες* [...], σ. 122, αρ. 528.

διάφορα προνόμια, με κυριότερο αυτό της απελευθέρωσης εξορίστου. Το προνόμιο αυτό, γνωστό ως “προνόμιο της ψήφου” (*beneficio della voce*) ή “προνόμιο και χάρη” (*privilegio et gratia*), επρόκειτο για το δικαίωμα που είχε κάποιος, αν παρέδιδε στις αρχές - νεκρό ή ζωντανό - κάποιον επικηρυγμένο ή εξόριστο που παραβίασε τα σύνορα εκτοπισμού του, να ζητήσει, εκτός από την προβλεπόμενη αμοιβή, την απελευθέρωση άλλου ατόμου, κατηγορούμενου για παραπλήσιο αδίκημα, το οποίο όμως έπρεπε να είναι ελαφρύτερο της ανθρωποκτονίας, και ιδίως της προμελετημένης (*caso pensato*). Άλλοι παράγοντες που διευκόλυναν την απελευθέρωση ενός εξορίστου ήταν η υπακοή του προς τις αρχές και η ύπαρξη εγγράφου συμφιλίωσης (*carta di pace*) από τους συγγενείς του θύματος⁴²⁸. Το προνόμιο απελευθέρωσης εξορίστου ως αντάλλαγμα για την παράδοση άλλου εξορίστου (*privilegio de voce et gratia concessa*) παραχωρούσαν, με τη σύμφωνη απόφαση του Συμβουλίου των Δέκα, ο δούκας και οι σύμβουλοί του, και ενίοτε και ο γενικός καπετάνιος της Κρήτης, όταν βρισκόταν στην ύπαιθρο για επιθεώρηση. Прονόμιο απελευθέρωσης εξορίστου μπορούσαν να λάβουν τόσο οι ιδιώτες όσο και οι αξιωματούχοι, και ιδίως όσοι αξιωματούχοι είχαν ως έργο τους τη δίωξη του εγκλήματος π.χ. οι *capitani de piazza*. Αναφέρονται δύο περιπτώσεις που αναδεικνύουν αυτό καλύτερα. Εν πρώτοις, στις 22 Αυγούστου 1541 παρουσιάστηκε στις αρχές ο *cavalier* Φραγκίσκος Ferigeto διεκδικώντας την απελευθέρωση εξορίστου σύμφωνα με το προνόμιο που του είχε παραχωρηθεί επειδή είχε παραδώσει νεκρό τον Κωνσταντίνο Giorgiri, επικηρυγμένο για φόνο γυναίκας. Ακόμη, στις 14 Ιουλίου 1544 ο Ιωάννης Barono, *capetaneus platue*, παρουσίασε στις αρχές ένα προνόμιο (*privilegio vocum*), που του είχε παραχωρηθεί το 1543 από την προηγούμενη διοίκηση του Χάνδακα, με το οποίο του δινόταν η δυνατότητα να ελευθερώσει δύο εξορίστους (με την προϋπόθεση ωστόσο αυτοί να είχαν εξοριστεί για ορισμένο διάστημα και όχι δια βίου), παρουσιάζοντας παράλληλα δύο άλλους καταζητούμενους. Το προνόμιο απελευθέρωσης εξορίστου μπορούσε να ισχύσει αρκετά χρόνια μετά την παραχώρησή του. Αναφέρεται λόγου χάρη ότι στις 12 Ιουλίου 1567 ο ο *capo della piazza* Zuan Baron παρουσίασε στις αρχές το *beneficio de voce* που κατείχε από το 1544 (δηλαδή 23 χρόνια νωρίτερα), όταν είχε

⁴²⁸ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 190. Η *carta di pace* ήταν ένα έγγραφο το οποίο κατέθετε στο δικαστήριο η οικογένεια του θύτη, και το είχε εξασφαλίσει από την οικογένεια του θύματος. Επρόκειτο για έγγραφο συμφιλίωσης που βεβαίωνε πως δεν υπήρχε καμία απαίτηση πια ούτε διάθεση για αντεκδίκηση από μέρους της οικογένειας του θύματος (Αυτόθι, σ. 201).

παραδώσει στις αρχές τον εξόριστο Γιάννη Citraca. Καθώς φαίνεται, οι αρχές είχαν δώσει στον καπετάνιο, “χάρη των υπηρεσιών του όλα αυτά τα χρόνια”, ειδική άδεια να διατηρήσει, ακόμα και μετά την παρέλευση αρκετών ετών, το προνόμιο που τού παραχωρήθηκε, κι έτσι μπορούσε ν’ απελευθερώσει έναν εξόριστο με κατηγορία ανθρωποκτονίας, εφόσον εκείνος είχε την *carta di pace*⁴²⁹.

Μία περίπτωση στην οποία το προνόμιο απελευθέρωσης εξόριστου προσέφερεται ως αμοιβή στο πλαίσιο επικήρυξης εμφανίζεται σε μία διάταξη σχετική με το θέμα των μπράβων. Συγκεκριμένα, σε διάταγμα της 13ης Δεκεμβρίου 1607 για το θέμα αυτό, οριζόταν ότι αν δεν καθίστατο δυνατό να συλληφθεί ένας μπράβος, θα καταδικαζόταν σε εξορία για 10 χρόνια από την πόλη και τα περίχωρά της, και 8 μίλια από τα όρια (*Et, non si potendo haver nelle mani della Giustitia, sia bandito per anni dieci da questa città et territorio et otto miglia oltre li confini*). Αν παραβίαζε τα όρια εξορίας του, θα δινόταν σε όσους τον συλλάμβαναν αμοιβή 500 υπερπύρων από την περιουσία του μπράβου, αν είχε, και αν δεν είχε, τα μισά από το δημόσιο ταμείο ([...] *con taglia alli captori, se sarà preso come contrafattor del bando, perperi 500, se ne haverà, se non, la metà del danaro publico, [...]*). Όποιος κατηγορούσε ή συλλάμβανε έναν μπράβο, μπορούσε όχι μόνο να πάρει όλα τα όπλα που θα κατάσχονταν από τον μπράβο, αλλά επίσης θα λάμβανε τα προαναφερθέντα 500 υπέρπυρα, ενώ ακόμη θα λάμβανε, για κάθε συλληφθέντα μπράβο, το δικαίωμα να ελευθερώσει έναν εξόριστο για ορισμένο χρονικό διάστημα (*a tempo*) από την πόλη και τα περίχωρα, και 15 μίλια από τα όρια (*Et, chi quello accusarà et prenderà, oltre che haverà guadagnato tutte le arme che si trovarà portare, possa anco conseguire li iperperi 500 predetti et conseguirà di più, che cadaun accusato et dato nelle forze, il beneficio di poter assolver uno bandito a tempo di questa città et territorio et 15 miglia oltre li confini, [...]*). Αν δεν επιτυγχανόταν η σύλληψη του μπράβου, ο κατήγορος θα λάμβανε μόνο τα 500 υπέρπυρα (*Nel qual bando s’intendino cascati quello o quelli che non si potessero haver nelle mani della Giustitia dopo accusati con le conditioni di sopra decchiarite, nel qual caso l’accusatore non possi conseguire altri che iperperi 500 sopradetti come di sopra.*)⁴³⁰.

Πάντως το προνόμιο απελευθέρωσης εξόριστων συχνά χρησιμοποιείτο με διαφορετικό τρόπο από αυτόν που είχαν προβλέψει οι αρχές. Μπορούσε λόγου χάρη

⁴²⁹ Αυτόθι, σ. 190-192.

⁴³⁰ Τσακίρη, «Παράνομοι στην υπηρεσία ατόμων [...]», σ. 48.

να γίνει αντικείμενο αγοραπωλησίας. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι στις 28 Μαρτίου 1541 ο ser Polo Trivisan παρουσίασε ένα τέτοιο προνόμιο στις αρχές, ζητώντας την απελευθέρωση του εξόριστου αδελφού του. Το προνόμιο αυτό είχε όμως παραχωρηθεί στον *capitano della piazza* Zuan Baron το 1538 γιατί είχε παραδώσει έναν άλλο εξόριστο⁴³¹. Αυτό συνεπάγεται ότι το προνόμιο άλλαξε ιδιοκτησία μεταξύ του 1538 και του 1541, μάλλον μέσω αγοραπωλησίας.

Στο έργο της σύλληψης και παράδοσης εγκληματιών, ιδίως εξόριστων, στις αρχές συχνά επιστρατεύονταν και άλλοι εγκληματίες, καθώς στη Βενετία και τις κτήσεις της υπήρχε η δυνατότητα μείωσης της ποινής, ή ακόμη και απαλλαγής από την ποινή, ενός εγκληματία που παρέδιδε στη δικαιοσύνη ή σκότωνε έναν άλλο⁴³². Οι φόνοι παράνομων από άλλους παράνομους ήταν εγκεκριμένοι από τη δικαιοσύνη, καθώς διευκόλυναν τόσο το έργο της δικαιοσύνης όσο και την επιβολή της δημόσιας τάξης από μέρους του κράτους. Προκειμένου πάντως να μην ξεφύγει εκτός ελέγχου η κατάσταση, υπήρχαν νόμοι που διέπαν τους όρους υπό τους οποίους θα μειωνόταν ή θα αναιρείτο η ποινή ενός εγκληματία που φόνευε ή παρουσίαζε στις αρχές έναν άλλο. Ένα διάταγμα που ψηφίστηκε στη Βενετία στις 28 Ιανουαρίου 1516 (*more veneto* 1515) όριζε ότι αν ένας άνδρας επικηρυγμένος στη Βενετία σκότωνε στην πόλη έναν άλλο επίσης επικηρυγμένο στη Βενετία, δεν υπόκειτο την ποινή του εγκλήματος για το οποίο είχε καταδικαστεί, παρά μόνο στο βαθμό που το έγκλημά του ήταν μεγαλύτερο από αυτό του δολοφονηθέντος. Δηλαδή, αν ένας άνδρας καταδικασμένος για προμελετημένη ανθρωποκτονία σκότωνε έναν άλλο καταδικασμένο για τον ίδιο λόγο, θα απαλλασσόταν από οποιαδήποτε κατηγορία, έχοντας ξεπληρώσει το δικό του έγκλημα με το φόνο του ομολόγου του, ενώ αν σκότωνε έναν άνδρα καταδικασμένο για απλή ανθρωποκτονία η ποινή του θα μειωνόταν μόνο μερικώς, καθώς το έγκλημα του άλλου ήταν λιγότερο σοβαρό από το δικό του. Το 1523 ο νόμος αυτός επικυρώθηκε και επεκτάθηκε σε ολόκληρο το *dominio*⁴³³ (δηλαδή προφανώς και στην Κρήτη). Ακόμη, ένα διάταγμα που ψηφίστηκε το Νοέμβριο του 1518 όριζε ότι αν κάποιος εξόριστος που είχε διαπράξει φόνο εξ αμελείας (*puro homicidio*) παρουσίαζε ζωντανό ή νεκρό κάποιον άλλο εξόριστο, θα απαλλασσόταν των κατηγοριών και θα ήταν ελεύθερος από την καταδικαστική απόφαση. Ο άλλος εξόριστος θα έπρεπε να είχε καταδικαστεί για

⁴³¹ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 196.

⁴³² Αυτόθι, σ. 193· Cozzi, "Authority and the Law [...]", σ. 294.

⁴³³ Αυτόθι, σ. 319, 331 και 338.

παρόμοιο αδίκημα, με προβλεπόμενη θανατική καταδίκη αν καταπατούσε τους όρους εξορίας⁴³⁴. Στις 31 Οκτωβρίου 1568 ορίστηκε ότι όσοι ήταν εξόριστοι, δεν είχαν ωστόσο καταδικαστεί για ειδεχθή εγκλήματα ή δολοφονίες (*casi atroci* ή *assassinamenti*), και παρουσίαζαν στις αρχές ή σκότωναν άλλον εξόριστο για παρόμοιο ή μεγαλύτερο αδίκημα από το δικό τους, θα ήταν ελεύθεροι από την καταδικαστική τους απόφαση και θα εισέπρατταν τις προβλεπόμενες αμοιβές. Ακόμη, στις 4 Νοεμβρίου 1606 ανακοινώθηκε στους αξιωματούχους της Κρήτης και στον γενικό προνοητή του νησιού απόφαση που είχε ληφθεί από τη βενετική Γερουσία, σύμφωνα με την οποία, αν ένας εξόριστος σκότωνε τον άλλο (με τη διευκρίνιση πως εννοούνταν εξόριστοι μόνο της Κρήτης και καταδικασμένοι από τα τοπικά δικαστήρια), ο φονεύσας εξόριστος θα ελευθερωνόταν και θα λάμβανε πιστοποιητικό της πράξης του (*fede dell'interfettione*) από τους αξιωματούχους και τον γενικό προνοητή⁴³⁵. Σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί ν' αποκλειόταν τελείως η απελευθέρωση μιας υποκατηγορίας εξόριστων. Λόγου χάρη, στο τέλος της εξέγερσης του Γεωργίου Γαδανολέου-Λυσσογιώργη (1528), ορίστηκε ότι μπορούσαν να απελευθερωθούν εξόριστοι για οποιοδήποτε έγκλημα, μ' εξαίρεση αυτούς που είχαν κατηγορηθεί για συμμετοχή σε εξεγέρσεις (*eccepta rebelione*)⁴³⁶.

Τέλος, φαίνεται ότι ενίοτε μπορούσε να απαλλαγεί από την ποινή του και ένας εγκληματίας που απλώς κατέδιδε τους σύνεργούς του, εφόσον η πράξη του αυτή οδηγούσε στη σύλληψή τους. Σε επικήρυξη της 3^{ης} Ιουνίου 1334 αναφέρεται ότι την προηγούμενη νύχτα έγινε διάρρηξη στο κατάστημα στο οποίο πωλείτο το αλάτι της κοινότητας και κλάπηκαν τα έσοδα από την πώληση του αλατιού (*cum nocte nuper elapsa desgardenata et aperta fuerit porta magaçeni, in quo uenditur sal comunis, et in dicto magaçeno desgardenata fuerit capsas, in qua repositi erant denarii habiti de uendicione salis in certa quantitate, et de ea extracti et accepti fuerint denarii qui erant in ea*). Καθώς οι δράστες ήταν άγνωστοι, η *Signoria* όρισε ότι όποιος κατέδιδε τον δράστη ή τους δράστες με αποτέλεσμα τη σύλληψή όλων ή ενός από αυτούς θα λάμβανε από το δημόσιο ταμείο 50 υπέρπυρα (*dominatio mandat et notum facit, quod si quis denunciabit dominitioni illum uel illos, qui predicta commiserunt et fecerunt ita, quod per eius denuntiatiouem ueritas haberi possit, ita, quod ille uel aliquis illorum, qui predicta commiserunt, capiantur et ueniant in fortio dominationis,*

⁴³⁴ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 194.

⁴³⁵ Αυτόθι, σ. 195.

⁴³⁶ Τσακίρη, *Ποινές και κοινωνία*, σ. 195-196.

habere debeat de camera comunis ypp. quinquaginta). Αν δεν καθίστατο δυνατό να συλληφθούν οι δράστες, ο καταδότης θα λάμβανε 25 υπέρπυρα από το δημόσιο ταμείο (*et si ille uel illi qui dictum furtum et disgardenationem commiserunt, non possint capi, dummodo constaret dominationi ipsum uel ipsos predicta commisisse, accusatore denunciante eum uel eos usque ad diem domenicum proximum, habere debeat accusator de camera comunis ypp. uigintiquinque*). Αν ένας από τους δράστες κατέδιδε τους σύνεργούς του με αποτέλεσμα τη σύλληψή όλων ή ενός από αυτούς θα απαλλασσόταν από οποιαδήποτε ποινή θα υπόκειτο κανονικά για την πράξη του (*et si aliquis de illis qui predicta commiserunt, si plures fuerint, socios suos qui ad dictum furtum committendum fuerint, denunciabit ita, quod ipsi uel illorum aliquis deueniat in fortio dominationis, sit absolutus ab omni pena quam pro dicto furto et desgardenatione incurrisset*).⁴³⁷.

Σώζονται και άλλες συγκεκριμένες περιπτώσεις στις οποίες οι αρχές υπόσχονταν τη μείωση της ποινής ή απαλλαγή από την ποινή εγκληματιών που θα σκότωναν άλλους. Όταν οι βενετικές αρχές προσπαθούσαν να αντιμετωπίσουν τους παραβατικούς Παπαδόπουλους της περιοχής του Αγίου Βασιλείου στο διαμέρισμα του Ρεθύμνου στις αρχές του 17^{ου} αι., προκειμένου να πλήξουν τη συνοχή των παράνομων, έδωσαν την ευκαιρία στους εξόριστους Παπαδόπουλους, όσους τουλάχιστον διώκονταν για μικρότερα αδικήματα, να αποκτήσουν την ελευθερία τους και τα ορισμένα προνόμια και αμοιβές, φονεύοντας ή παραδίδοντας κάποιον συνεργό τους και ιδιαίτερα τους κύριους δράστες⁴³⁸. Ακόμη, στο διάταγμα της 18^{ης} Ιανουαρίου 1572 (*more veneto* 1571), που αφορούσε την καταδίκη των υπεύθυνων για το φόνο του Νικολού Νεότερου, αναφερόταν και ότι αν κάποιος από τους δράστες σκότωνε έναν από τους συνεργούς του, θα μειωνόταν η ποινή του και θα ήταν εξόριστος δια βίου μόνο από το χωριό Βρύσσεσ, όπου έλαβε χώρα το έγκλημα, από το χωριό όπου κατοικούσε, και δέκα μίλια μακριά και από τα δύο χωριά (*Et, di piui, se serà alcuno delli detti banditi ch'amazzassero l'atro, fatta primamente la legittima giustificatione della sua interfertione, sia et esser s'intenda libero et assolto dal ditto suo bando ma però che sii et reati bandito perpetualmente dalla predetta villa de Vrisses ove fu et è commesso l'homicidio et da quale nella quale l'interfettore*

⁴³⁷ Jegerlehner, "Beiträge [...]", σ. 454.

⁴³⁸ Τσακίρη, «Με αφορμή μία δικογραφία [...]», σ. 585.

habitasse et per dieci miglia oltre le dette ville.)⁴³⁹. Τέλος, με τη λήξη κάποιων ταραχών στην ύπαιθρο του διαμερίσματος Χανίων μεταξύ 1515-1523, ο Capitano General da Mar Domingo Trivisan αναγκάστηκε να παραχωρήσει στους ταραχοποιούς ετήσιο *salvoconducto*, σύμφωνα με το οποίο θα αμνηστεύονταν, με τον όρο να επανέλθουν στη νομιμότητα. Στο πλαίσιο αυτό ορίστηκε ότι όποιος συνέχιζε την παράνομη δράση θα αντιμετώπιζε την θανατική ποινή, ενώ όποιος τον φόνευε θα απαλλασσόταν από κάθε κατηγορία για τυχόν προηγούμενες εγκληματικές του πράξεις⁴⁴⁰.

Η τακτική αυτή των βενετικών αρχών να επιστρατεύουν ουσιαστικά τους ίδιους τους εγκληματίες για την πάταξη του εγκλήματος, μέσω της ελκυστικής αμοιβής της απαλλαγής από την ποινή τους, είχε σημαντικά αποτελέσματα, καθώς όχι μόνο έτσι επιτυγχανόταν η σύλληψη και ο φόνος πολλών εγκληματιών, αλλά και μειωνόταν η συνοχή μεταξύ τους, καθώς ανησυχούσαν μήπως τους επιτίθεντο άλλοι παράνομοι. Για τη μητροπολιτική Βενετία αναφέρονται πολλές περιπτώσεις στις οποίες παράνομοι επέστρεφαν στην πολη με το κεφάλι άλλου παρανόμου και το έδειχναν σε ειδικούς δικαστές ως απόδειξη ώστε να απαλλαγούν από την ποινή τους⁴⁴¹ - η ίδια τάση υπήρχε και στην Κρήτη, όπως θα αναφερθεί παρακάτω. Επίσης, σε σχέση με το μέτρο που λήφθηκε στη Βενετία στις 28 Ιανουαρίου 1516, ο βενετός χρονικογράφος Μαρίνος Σανούδος παρατήρησε ότι ήταν πολύ καλό, καθώς ενώ πριν οι εγκληματίες δεν έφευγαν από την Βενετία επειδή δεν φοβούνταν το νόμο, και οι *officiali* και *capitani* δεν τους έλεγαν κάτι, τώρα θα έφευγαν φοβούμενοι μήπως προδοθούν από άλλο παράνομο⁴⁴². Για την Κρήτη, η απόδειξη της αποτελεσματικότητας της τακτικής αυτής αναδεικνύεται στην έκθεση του τέως δούκα Κρήτης Aloysius Gritti της 23^{ης} Μαρτίου 1555. Αυτός αναφέρει ότι υπήρχαν πάρα πολλοί παράνομοι στην Κρήτη (ως και 200), που διέπρατταν ζωοκλοπές και άλλα εγκλήματα και δεν φοβούνταν τις αρχές, και είχε χρησιμοποιηθεί κάθε δυνατό μέσο προκειμένου να συλληφθούν, αλλά δεν είχε σταθεί δυνατό να συλληφθούν (*Dirò ancora che si attrovano in quell' isola bon numero de banditi appresso a 200, qualli fanno delle tristitie assai et insolentie con rubar bestiami et ogni altro mal, che possino non temendo la giustitia qualle havendo usato ogni termine possibile per*

⁴³⁹ Τσακίρη, «Έγκλημα στην Επαρχία Αμαρίου [...]», σ. 362 και 384-385.

⁴⁴⁰ Παπαδιά-Λάλα, *Αγροτικές ταραχές και εξεγέρσεις*, σ. 64-65.

⁴⁴¹ Cozzi, "Authority and the Law [...]", σ. 339.

⁴⁴² Αυτόθι, σ. 319.

poterli haver nelle forzie et non li haver giovato). Έτσι οι αρχές, προκειμένου να σπάσουν τη συνοχή των εγκληματιών, κάνοντάς τους να υποπτεύονται ο ένας τον άλλο, διακήρυξαν ότι όποιος εξόριστος φόνευε άλλον με μεγαλύτερη ποινή από αυτόν θα απαλλασσόταν από την ποινή του (*si prese per ispiante far una proclama, che qualonque bandito che ammazzasse l' altro che avesse maggior bando de lui fusse assolto et questo per ponerli in suspetto et farli separare*). Αυτό είχε αποτέλεσμα, καθώς άρχισαν να έρχονται πολλοί παράνομοι στις αρχές στον Χάνδακα φέροντας τις κεφαλές άλλων παρανόμων (*la qual cosa cominciò a far frutto che ne vennero ammazzati e fu portate le teste al Reggimento di Candia*), ενώ παράλληλα δημιουργήθηκε μεγάλη καχυποψία μεταξύ των εξόριστων, σε σημείο που άρχισαν να ζητούν από την κεντρική εξουσία να μετατρέψουν την ποινή τους σε υπηρεσία στη γαλέρα και έρχονταν και εθελοντικά να υπηρετήσουν στις γαλέρες για το διάστημα της ποινής τους (*la qual cosa messe gran deffidentia fra loro banditi di modo che fecero intender al ditto reggimento che volendo per mutarli li loro bandi a servir in gallia che venivano volontariamente a presentarsi per andar a servir nelle galere de condannati per quel tempo che li fusse limitado*)⁴⁴³. Αν αυτό το τελευταίο σημείο ισχύει (γιατί δεν αποκλείεται να υπερέβαλλε στην έκθεσή του ο Gritti προκειμένου να παρουσιάσει τη θητεία του θετικά), δείχνει το βαθμό στον οποίο οι παράνομοι βρέθηκαν σε ανασφάλεια μετά τη διακήρυξη των αρχών, καθώς είναι γνωστό ότι η υπηρεσία στη γαλέρα ήταν απεχθέστατη για τον τοπικό πληθυσμό - φανερά όμως οι παράνομοι αποφάσισαν ότι προτιμούσαν αυτήν παρά να σκοτωθούν από άλλους παρανόμους.

Τα προνόμια απελευθέρωσης εξόριστων και απαλλαγής από την ποινή δεν ήταν τα μόνα που παραχωρούνταν σε όσους συλλάμβαναν εγκληματίες. Μπορούσαν επίσης να παραχωρηθούν και απαλλαγές από διάφορες υποχρεώσεις, όπως αυτή της υπηρεσίας στη γαλέρα. Στη διακήρυξη που εξέδωσε ο γενικός προνοητής Giacomo Foscariini στις 29 Απριλίου 1575 οριζόταν και ότι όσοι συλλάμβαναν κάποιον γνωστό κλέφτη και τον οδηγούσαν στην δικαιοσύνη θα λάμβαναν χρηματική αμοιβή πέντε τσεκινιών, και θα εξαιρούνταν από την υποχρέωση της υπηρεσίας σε γαλέρα στην περίπτωση που κληρώνονταν. Αν είχαν

⁴⁴³ Ντούρου-Ηλιοπούλου, *Φράγκοι και Βενετοί στη Ρωμανία*, σ. 379-384 :382.

ήδη υπηρετήσει, διατηρούσαν το δικαίωμα ν' απαλλάξουν από την υποχρέωση όποιο πρόσωπο επιθυμούσαν⁴⁴⁴.

Οι διάφορες αυτές πτυχές των επικηρύξεων και των νόμων των σχετικών με αυτές λειτουργούσαν όλες μαζί προκειμένου να επιφέρουν το επιθυμητό αποτέλεσμα. Αυτό καθίσταται ιδιαίτερα ξεκάθαρο από μία απόφαση του Συμβουλίου των Δέκα της Βενετίας της 16^{ης} Δεκεμβρίου 1560, η οποία καθορίζει νομοθετικά πολλές από τις πτυχές των συλλήψεων και φόνων επικηρυγμένων, και η οποία μάλλον ίσχυε και στην Κρήτη, δεδομένου ότι συμπεριλήφθηκε στην *commission* του ρέκτορα Χανίων Piero Francesco Malipiero του 1589. Η απόφαση αυτή καταρχάς όριζε ότι αν κάποιος ή κάποιοι, στη Βενετία ή σε άλλο μέρος της βενετικής επικράτειας, διαπράξουν ανθρωποκτονία, βιαιοπραγία, βιασμό, εμπρησμό, ή είναι περιπλανώμενοι (*se alcuno o solo con insidie o appostatamente o in compagnia d'altri andarà alla casa d'alcuno overo in altro luogo, così in questa città et destretto, come in ogn'altra terra et luogo del Dominio nostro, a commetter homicidio, sforzo, ratto o incendio o star nella strada*) ή άλλα παρόμοια εγκλήματα (*o far altri simili delitti*), αν πιάνονταν επ' αυτοφώρω επιτρεπόταν να σκοτωθούν ατιμωρητί, εφόσον καταδιώχθηκαν αμέσως μόλις έγινε το έγκλημα (*immediate commesso il detto delitto e ritrovati in fragranti crimine, essi possino in quell'istante esser impune presi et morti ancora in luoghi alieni, in caso che subito commesso il delitto fossero infin là perseguitati*). Αυτοί που θα τους παρέδιδαν ζωντανούς στις αρχές ή τους σκότωναν θα λάμβαναν όλα τα όπλα, άλογα, χρήματα και λάφυρα που είχαν οι παράνομοι, μαζί με το ένα τρίτο της περιουσίας των παράνομων - τα άλλα δύο τρίτα θα διαμοιράζονταν κατά το έθιμο (*et che quelli o quello darà vivi nelle forze della giustizia overo amazzarà ancora in terre aliene, come di sopra, guadagni tutte l'arme, li cavalli, li danari e robbe che li delinquenti presi vivi o morti a quel tempo si trovassero haver appresso di loro, insieme col terzo del tratto de beni de delinquenti, li quali subito li siano confiscati, et li altri doi terzi siano divisi, secondo il consueto*). Αν αυτοί που συλλάμβαναν ή σκότωναν τους παρανόμους ήταν οι ίδιοι εξόριστοι απ' όλη την βενετική επικράτεια θα απαλλάσσονταν από την ποινή τους, και αν όχι θα μπορούσαν να απαλλάξουν κάποιον από την ποινή εξορίας (*et se quello o quelli che li prendessero o amazzassero, come di sopra, fossero banditi ancora de tutte terre et luoghi del Dominio nostro, eccetto che per questo Consiglio, sia anco uno di essi*

⁴⁴⁴ Τσιγκνάκης, «Περιθωριακά στοιχεία [...]», σ. 248.

assolto dal suo bando et non essendo quello o quelli in bando, possino cavare un huomo delli soprascritti bandi). Αν οι παράνομοι συλλαμβάνονταν ή σκοτώνονταν από ένα χωριό ή κοινότητα, τα μέλη της θα λάμβαναν τις προαναφερθείσες αμοιβές, και ακόμη θα απαλλάσσονταν από υποχρεώσεις για όσο καιρό έκρινε το Συμβούλιο ότι άξιζαν βάσει της πράξης και της γενναιότητάς τους (*et se sarà per alcuna villa o comun preso o morto alcuno delli delinquenti soprascritti, appresso tutti li beneficii predetti, siano anco fatti assenti da ogni personal fattione per quel tempo che parerà al Collegio nostro meritar l'opera et il valor loro*). Αν ο σύντροφος ενός παρανόμου σκότωνε τον σύντροφό του, θα του δίνονταν οι σχετικές αμοιβές και θα έμενε ελεύθερος και απαλλαγμένος από οποιαδήποτε ποινή - αν όμως ήταν ο κύριος αυτουργός των εγκλημάτων δεν θα λάμβανε καμία αμοιβή (*et se un compagno de quelli del delitto amazzarà l'altro suo compagno, debba immediate conseguir uno delli bandi dichiarati di sopra et tutte le altre utilità et benefitii sopradetti et resti libero et assolto di quelle pena, nella quale per caggione di tal delitto potesse incorrere, non potendo però mai il principal autore over mandante de tali delitti conseguir beneficio alcuno*). Αν κάποιος με κατηγορία του ή οποιαδήποτε άλλη πράξη του βοηθούσε να συλληφθεί ή να σκοτωθεί ένας εγκληματίας, θα λάμβανε τα μισά του ενός τρίτου των κατασχεθέντων αγαθών, και αν δεν υπήρχαν θα λάμβανε 500 λίρες από τα ταμεία του Συμβουλίου (*et se sarà alcuno che accusi o per opera sua faccia che uno delli delinquenti sopradetti sia preso vivo o morto, come di sopra, habbia la mittà del terzo de beni confiscati, delli quali non ve ne essendo habbia lire cinquecento de contadi immediate dalla cassa di questo Consiglio o de danari deputati*). Επίσης αυτός και η οικογένειά του για 10 χρόνια θα απαλλάσσονταν από υποχρεώσεις, και θα μπορούσε να φέρει όπλα δια βίου, ενώ επιπλέον θα λάμβανε και το προνόμιο απελευθέρωσης εξόριστου (*et sia lui et la fameglia sua, con la quale habitasse, per anni dieci assente da ogni fattione personale, et possa portar l'armi in vita sua et il beneficio di liberation di bando*). Οι ανταμοιβές θα δίνονταν από το Συμβούλιο των Σαράντα για τις ποινικές υποθέσεις αν το έγκλημα έγινε στην πόλη της Βενετίας και από τον ρέκτορα στην περιοχή της αρμοδιότητας του οποίου έλαβε χώρα το έγκλημα αν έγινε εκτός Βενετίας (*et altri benefitii, promesi per la presente parte, siano dati per li casi che seguiranno in questa città per il Consiglio di Quaranta* <al> *Criminale solamente et non per altri, et per li casi che seguissero di fuori siano*

*dati per quelli rettori solum che hanno corte che saranno più vicini al luoco, dove fosse seguito il caso et cetera.)*⁴⁴⁵.

Μερικά από τα σημεία της απόφασης αυτής όμως παρερμηνεύτηκαν, με αποτελέσματα ενάντια από τις προθέσεις των αρχών. Στην διόρθωση και ξεκαθάριση των σημείων αυτών προχώρησαν δύο άλλες αποφάσεις του Συμβουλίου των Δέκα, της 26^{ης} Νοεμβρίου 1561 και της 10^{ης} Σεπτεμβρίου 1567. Η απόφαση της 26^{ης} Νοεμβρίου 1561 έλεγε ότι το σημείο που έδινε δικαίωμα απελευθέρωσης εξόριστων σε όλη την επικράτεια σε αυτούς που σκότωναν παράνομους που πιάνονταν επ' αυτοφώρω είχε ως παρενέργεια το ότι οδήγησε στην διάπραξη πολλών εγκλημάτων από εξόριστους που ήθελαν να απαλλαγούν από την ποινή τους (*questo Consiglio ha inteso per le scritture hora lettere {hora lette}, li grandissimi inconvenienti che sono seguiti et che nell'avenire potrebbero seguire per la parte presa in esso Consiglio, sotto li XVI del mese di decembre 1560, per la quale è data facultà de liberar li banditi etiam di tutte terre et luoghi, eccetto che per questo Consiglio, a coloro che amazzassero li delinquenti etiam in terre aliene che fussero trovati in fragranti crimine et come in quella, et essendo necessario levar via l'occasioni di tante fraudi et sceleratezze, che ardiscano commetter li banditi per liberarsi dalli bandi loro, con denigratione et offesa della giustitia et oppressione delli poveri fedeli nostri*). Έτσι από την απόφαση του 1560 ανακλήθηκε το τμήμα περί απελευθέρωσης εξόριστων (*però l'andarà parte che la detta deliberatione MDLX, X<V>I decembre, in quella parte solamente, ove si fa mentione di liberar banditi, per le cause di sopra dechiarite, sia revocata nè debba più haver essecutione alcuna nell'avenire*). Πλέον θα δινόταν άδεια απελευθέρωσης ενός μόνο εξόριστου, και κάποιος θα μπορούσε να ελευθερωθεί μόνο αν είχε καταδικαστεί για φόνο εξ αμελείας ή ήταν εξόριστος για ορισμένο χρονικό διάστημα (*dovendo esser uniformata in questo modo, che in luogo alcuno de detti bandi perpetui, etiam de tutte terre et luochi, come nella predetta parte, non possa alcuno haver assolutione, se non di un bando per homicidio puro, ovvero ad tempus solamente in luogo delli bandi, nominati in detta parte*), και αυτό μόνο αν κάποιος παρέδιδε κάποιον παράνομο ζωντανό στις αρχές με τέτοιο τρόπο που να μπορούν να επιβεβαιωθούν οι συνθήκες σύλληψής του (*et questo, quando che alcuno prenderà qualche delinquente della sorte che è dechiarito in essa parte et lo darà vivo nelle forze della giustitia et in termine tale che si possa tuor il suo*

⁴⁴⁵ Μαλτέζου, *ire debeas* [...], σ. 209-210, αρ. 241.

constituto et haver la verità del fatto et non altramente.)⁴⁴⁶. Φανερά η παρερμηνεία της απόφασης του 1560 είχε τέτοιες συνέπειες ώστε οι αρχές να κρίνουν ότι έπρεπε να περιοριστούν δραστικά οι συνθήκες απελευθέρωσης εξορίστου.

Η απόφαση της 10ης Σεπτεμβρίου 1567 προχώρησε σε περαιτέρω διευκρινίσεις. Επειδή παρερμηνεύτηκαν οι αποφάσεις της 16^{ης} Δεκεμβρίου 1560 και της 26^{ης} Νοεμβρίου 1561, με αποτελέσματα ενάντια στις προθέσεις του Συμβουλίου (*accio per la mala intelligentia et interpretatione che vien data alle parti prese in questo Consiglio, a XVI di decembro 1560 et 26 de novembrio del 1561, in materia di quelli, che conseguiscano benefitio per captura dei rei che commettono delitti atroci et che sono presi in fragranti crimine, non seguano più delli disordini che fin hora s'intende esser seguiti per la detta sinistra interpretatione che vien data ad esse parti, et che anco si proveda alli detti disordini, seguiti contra la mente et volontà di questo Consiglio et contra la giustitia*), όριζε ότι θα διατηρούνταν μεν οι προηγούμενες αποφάσεις (*però, l'andarà parte che, salve et reliquis riservate le sopradette parti*), αλλά θα γίνονταν ορισμένες διευκρινίσεις. Πρώτα, σε σχέση με την απόφαση της 16^{ης} Δεκεμβρίου 1560, στο σημείο όπου έλεγε για “άλλα παρόμοια εγκλήματα”, θα προστίθετο “του ίδιου βαθμού” (*sia aggiunto nella parte sopradetta di 16 decembre 1560, a quel passo che dice che «se alcuno o solo con insidie et apostatamente overo in compagnia de altri andarà alla casa de alcuno overo in altro luogho a commetter homicidio, sforzo, ratto incendio, star alla strada et altri simili delitti», si debba a queste parole "de simili delitti" aggiungere "della medesima atrocità"*). Δηλαδή μόνο αν ο συλληφθείς είχε διαπράξει ειδεχθή εγκλήματα θα δινόταν άδεια απελευθέρωσης, και αυτό μόνο για κάποιον που είχε καταδικαστεί για φόνο εξ αμελείας ή ήταν εξόριστος για ορισμένο χρονικό διάστημα (*acciochè per così atroci solamente s'habbi a dare benefitio di liberatione di bandi per homicidio puro overo ad tempus, come nelle dette parti, et non per casi lievi, come chiaramente si vede esser stata l'intentione di questo Consiglio et ricerca la giustitia in modo che nel</>avenir non si possa dar benefitio ad alcuno, se prima per opera di quelli che lo dimandaranno non sarà stato consegnato nelle forze della giustitia alcuno reo delli casi atroci sopradetti che fusse conosciuto meritar pena maggiore di quella già data per caso di homicidio puro*). Η άλλη διευκρίνιση έλεγε ότι η άδεια απελευθέρωσης στις περιοχές εκτός Βενετίας θα χορηγείτο από τις τοπικές διοικήσεις στις οποίες

⁴⁴⁶ Αυτόθι, σ. 210-211, αρ. 242.

υπηρετούσαν περισσότεροι από ένας αξιωματούχοι (*et accioché li detti benefitii siano nell'avenir dati, secondo l'intentione della presente et altre parti sopradette et non altrimenti, sia anco aggiunto che de coetero per li casi di fuori non possino dar detti benefitii, se non quelli reggimenti nostri che haveranno corte di più de uno assessore et non altri et dove vi sarà più de un rettore, cioè appresso il podestà, etiam il capitano, qual anco esso debba intervenire nel dar detti benefitii*). Οι *avogadori di Comun* έπρεπε να εντοπίσουν τις περιπτώσεις στις οποίες δόθηκαν στο παρελθόν άδειες απελευθέρωσης αντίθετα με το νόμο και να τιμωρήσουν τους υπεύθυνους ανάλογα (*et per il disordini et benefitii che per il passato sono stati dati, contra la forma delle leggi, sia commessa alli avogadori nostri di Comun che debbano usar diligentia per venir in cognitione delli disordini, che in tal materia sono stati commessi contra la mente di questo Consiglio, i quali, havuta notitia di quelli, debbano immediate citatis citandis et servata la forma dell'offitio loro, ministrar raggion et giustitia, dichiarando che tutti li benefitii che intenderanno esser stà dati da giudici incompetenti et a banditi per casi atroci in luogho de homicidii puri debbano esser tagliati dalli detti avogadori col Consiglio, giusta l'ordinario dell'officio loro, dovendo anco essi avogadori nostri usare la medesima diligentia di haver notitia delli benefitii che saranno dati per l'avenire, affinché, intentendo che no<n> fossero osservate le leggi sopra ciò, debbano provederli nel modo sopradetto et caetera.*)⁴⁴⁷.

Ως εδώ έχει γίνει κυρίως λόγος για τις επικηρύξεις δραστών εγκλημάτων που είτε ήταν γνωστοί στις αρχές είτε πιάστηκαν επ' αυτοφώρω να διαπράττουν ένα έγκλημα. Υπήρχαν όμως και πολλές περιπτώσεις στις οποίες οι δράστες ενός εγκλήματος ήταν άγνωστοι. Για το σκοπό της ταυτοποίησης και σύλληψης και αυτής της κατηγορίας δραστών, οι αρχές επίσης επεδίωκαν να κινητοποιήσουν τον γενικό πληθυσμό, υποσχόμενες αμοιβές σε όσους έδιναν πληροφορίες που θα οδηγούσαν στη σύλληψη των δραστών. Διακήρυξη της 9^{ης} Ιουνίου 1321 ανακοίνωνε ότι ένας σκλάβος του χρυσοχόου Μιχάλη Πανταλέου ονόματι Ηλίας βρέθηκε νεκρός σε ρυάκι κοντά στο χωριό Ystolli, φανερά θύμα ληστείας (*Clamatum fuit publice per Petrum Vido gastaldionem quod cum Ylias sclavus Michaelis Pantaleo aurificis sit repertus mortuus subter casali de Ystolli in quodam rianche, cui fuerunt incisa capud et crura cum pedibus et fuit depredatus*). Έτσι ο δούκας και το συμβούλιό του διακήρυξαν ότι όποιος έδινε στις αρχές πληροφορίες για το δράστη που θα βοηθούσαν στη

⁴⁴⁷ Αυτόθι, σ. 221-222, αρ. 251.

σύλληψή του, θα λάμβανε 100 υπέρπυρα από το δημόσιο ταμείο (*dominus ducha et eius consilium facit notum quod quicumque dabit intelligere signorie illum qui fecit dictum scelus et maleficium ita quod ipse malefactor qui hoc fecit possit pervenire in forcio signorie, habebit a comune yperpera centum*). Επιπλέον, καθώς ο τόπος όπου βρέθηκε το θύμα βρισκόταν στην καστελλανία του Bonifacio, ο καστελλάνος της, Thomas Paulus, έπρεπε να δημοσιοποιήσει την διάταξη αυτή στην περιοχή του (*Nota quod fuit predictum crimen transmissum nobili viro Thome Paulo castellano Bonifacii et iniunctum ei per litteras dominacionis quod illum bannum faceret in partibus suis districtus publicare, cum locus in quo dictus Ylias fuit repertus mortuus sit in districtu Bonifatii*).⁴⁴⁸ Διακήρυξη της 10^{ης} Μαΐου 1327 ανακοίνωνε ότι ο κάτοικος του Χάνδακα Theodorus Sclavo δολοφονήθηκε ενώ επέστρεφε στην οικία του (*Clamatum fuit publice per Petrum Vido gastaldionem quod cum Theodorus Sclavo habitator in burgo Candide, veniens in burgum civitatis Candide ad domum suam prope fluminem de Gariteio in bruleis fuerit mortuus*). Καθώς δεν ήταν γνωστή η ταυτότητα του δράστη (*nec potuit sciri quis illum interfecerit*), διακηρύχθηκε ότι όποιος πληροφορούσε τις αρχές για την ταυτότητα του δράστη ή των δραστών και η πληροφορία του ήταν ακριβής, θα λάμβανε 50 υπέρπυρα από το δημόσιο ταμείο (*dominatio precipit et dat ad intelligendum quod si aliquis notificabit et denunciabit dominationi quis vel qui fuit vel fuerint ille vel illi quis vel qui dictum Theodorum interfecerunt, taliter quod per eius denuntiacionem vel notificacionem veritas habeatur, habeat a comuni yperpera quinquaginta et tenebitur de credencia*).⁴⁴⁹

Κάποτε οι αρχές προέβλεπαν και την περίπτωση που κάποιος θα έφερνε τους άγνωστους δράστες στις αρχές, δίνοντας σ' αυτή την περίπτωση μεγαλύτερη αμοιβή απ' όση έδιναν στους πληροφοριοδότες. Σε διακήρυξη της 16^{ης} Αυγούστου 1325 ανακοινώθηκε ότι ο κληρικός Vivianus de Canale βρέθηκε νεκρός στην οικία του στην επισκοπή Kironensi⁴⁵⁰ (*Clamatum fuit publice per Petrum Vido gastaldionem quod cum Vivianus de Canale clericus sit repertus mortuus in domo sua in episcopatu Kironensi in suo lecto vulneratus pluribus ictibus*). Καθώς δεν ήταν γνωστό ποιος διέπραξε αυτό το έγκλημα, και καθώς επρόκειτο για πολύ σοβαρό έγκλημα (*et nesciatur quis hoc commiserit, quod est turpe et enorme factum*), ο

⁴⁴⁸ Ratti Vidulich, *Duca di Candia Bandi* [...], σ. 111-112, αρ. 299.

⁴⁴⁹ Αυτόθι, σ. 171-172, αρ. 420.

⁴⁵⁰ Η επισκοπή αυτή βρισκόταν στο διαμέρισμα του Χάνδακα (Flaminio Cornelius, *Creta Sacra Sive de Episcopis Utriusque Ritus Graeci et Latini in Insula Creta* (Βενετία, Pasquali, 1755), σ. 108).

δούκας και το συμβούλιό του διακήρυξαν ότι όποιος έδινε πληροφορίες για τους δράστες στις αρχές θα λάμβανε 50 υπέρπυρα από το δημόσιο ταμείο (*dominus ducha et eius consilium facit notum omnibus quod quicumque notum fecerit dominacioni quis vel qui hoc commiserint ita quod veritas cognoscatur, quod habere debeat a comuni yperpera .L.*), και όποιος συλλάμβανε και παρέδιδε τους δράστες ζωντανούς στις αρχές θα λάμβανε 100 υπέρπυρα από το δημόσιο ταμείο (*Et quicumque dederit in forcio signorie vivum vel vivos illum vel illos qui hec commiserunt, quod habere debeat a comuni yperpera centum.*)⁴⁵¹.

Αυτή η πρακτική όμως δεν έφερνε πάντα αποτέλεσμα, κι έτσι οι αρχές μπορεί να χρειαζόταν να επαναλάβουν μια διακήρυξη, προσφέροντας επιπρόσθετες αμοιβές. Μια διακήρυξη της 3 Μαΐου 1327 ανακοίνωνε ότι τον Μάρτιο που είχε περάσει, ένας Marinus Venerio ληστεύθηκε και σκοτώθηκε στην δημόσια οδό κοντά στην τοποθεσία Kirssonisum ενώ πήγαινε από το χωριό του Drachassi προς την πόλη (*Clamatum fuit publice per Petrum Vido gastaldionem quod cum Marinus Venerio condam Marci Venerio de mense marcii nuper ellapsi veniens de suo casali nomine Drachassi in Civitatem prope locum Kirssonisum in strata publica mortuus fuerit robatus*). Οι αρχές διακήρυξαν ότι όποιος έδινε πληροφορίες για τους δράστες θα λάμβανε 200 υπέρπυρα από το δημόσιο ταμείο (*dominatio precipit et dat ad intelligendum quod si aliquis notificabit et denunciabit dominationi quis vel qui fuerunt qui dictum Marinum occiderunt, taliter quod per eius denuntiationem vel notificationem veritas habeatur, habebit de camera comunis yperpera ducenta et tenebitur de credencia.*)⁴⁵². Η διακήρυξη αυτή δεν φαίνεται να είχε αποτέλεσμα καθώς 3 μήνες μετά, στις 3 Αυγούστου 1327, εκδόθηκε άλλη μία διακήρυξη για το ίδιο θέμα. Αυτή η διακήρυξη υπενθύμιζε την υπάρχουσα αμοιβή των 200 υπερπύρων, και προσέθετε ότι αν αυτός που έδινε πληροφορίες στις αρχές για τους δράστες ήταν δουλοπάροικος και προτιμούσε να απελευθερωθεί, οι αρχές αντί της αμοιβής των 200 υπερπύρων θα του έδιναν την ελευθερία του (*Et dominatio denunciat et dat ad intelligendum quod si ille qui denuntiaret predictum vel predictos esset villanus et potius veliet libertatem, quod predicta yperpera dominacio faciet eum liberum.*)⁴⁵³.

⁴⁵¹ Ratti Vidulich, *Duca di Candia Bandi* [...], σ. 158-159, αρ. 398.

⁴⁵² Αυτόθι, σ. 171, αρ. 419.

⁴⁵³ Αυτόθι, σ. 174, αρ. 428.

Σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί και το θύμα ενός εγκλήματος να ήταν άγνωστο. Στις περιπτώσεις αυτές οι αρχές καλούσαν τα μέλη του γενικού πληθυσμού να δώσουν πληροφορίες σε σχέση με το ζήτημα αυτό, πάλι προσφέροντας αμοιβή. Διακήρυξη της 30^{ης} Μαρτίου 1327 ανακοίνωνε ότι βρέθηκε ένας άγνωστος νεκρός σε σπήλαιο στην περιοχή του Τεμένους (*Cum fuerit repertus quidam homo mortuus in quadam grotta apud Themanum*). Καθώς δεν ήταν γνωστή ούτε η ταυτότητα του θύματος ούτε αυτή των δραστών του εγκλήματος (*nec sciri potuerit hucusque quis commisit illud maleficium nec etiam quis est ille qui est mortuus*), ο δούκας και το συμβούλιό του διακήρυξαν ότι όποιος ενημέρωνε την Signoria για την ταυτότητα των δραστών (*dominus dux et eius consilium facit notum omnibus quod quicumque manifestaverit dominacioni quis fuerit ille vel illi qui commisserunt illud maleficium*) ή έδινε κάποια ένδειξη μέσω της οποίας θα μπορούσαν να μαθευτεί αυτό (*seu dederit aliquod inviamentum per quod hoc possit sciri*), θα λάμβανε 25 υπέρπυρα από το δημόσιο ταμείο, εφόσον από την κατάθεσή του μαθευόταν η αλήθεια (*habebit a comuni yperpera .XXV., si per eius incusationem devenietur veritatem illius vel illorum qui hoc fecerunt et tenebitur de credencia.*)⁴⁵⁴. Σε διακήρυξη της 25^{ης} Οκτωβρίου 1327 ανακοινώθηκε ότι βρέθηκε ένας άγνωστος νεκρός στην τοποθεσία Aspromarchi κοντά στο χωριό Crisoniso (*Clamatum fuit publice per Petrum Vido gastaldionem quod cum fuerit repertus quidam homo mortuus in quodam loco vocato Aspromarchi prope casale de Crisoniso*). Καθώς δεν ήταν γνωστή ούτε η ταυτότητα του θύματος ούτε αυτή των δραστών του εγκλήματος (*nec sciri potuerit hucusque quis commisit illud maleficium nec etiam quis est ille qui est mortuus*), ο δούκας και το συμβούλιό του διακήρυξαν ότι όποιος ενημέρωνε την Signoria για την ταυτότητα των δραστών (*dominus dux et eius consilium facit notum omnibus quod quicumque manifestaverit dominationi quis fuerit ille vel illi qui commiserunt illud maleficium*) ή έδινε κάποια ένδειξη μέσω της οποίας θα μπορούσαν να μαθευτεί αυτό (*seu dederit aliquod inviamentum usque quod hoc possit sciri*), θα λάμβανε 50 υπέρπυρα από το δημόσιο ταμείο, εφόσον από την κατάθεσή του μαθευόταν η αλήθεια (*habebit a comuni yperpera .L., si per eius accusacionem invenietur veritas illius vel illorum qui hoc fecerunt et tenebitur de credencia.*)⁴⁵⁵. Συγκρίνοντας αυτές τις δύο διακηρύξεις παρατηρείται ότι, ενώ

⁴⁵⁴ Αυτόθι, σ. 169, αρ. 416.

⁴⁵⁵ Αυτόθι, σ. 176, αρ. 434.

πρόκειται για δύο διαφορετικές περιπτώσεις, στο κείμενο της διακήρυξης χρησιμοποιούνται οι ίδιες σχεδόν τυποποιημένες εκφράσεις, ένδειξη ότι τα περιστατικά στα οποία δεν μπορούσε να καταστεί γνωστή η ταυτότητα του θύματος, πόσο μάλλον των δραστών, ήταν μάλλον αρκετά ώστε να χρειαστεί να δημιουργηθεί μια τυποποιημένη δομή για τις σχετικές διακηρύξεις.

Η σύλληψη παρανόμων από μέρους μελών του γενικού πληθυσμού δεν γινόταν μόνο στο πλαίσιο ανταπόκρισης στις διάφορες επικηρύξεις. Συχνά γίνονταν και συμφωνίες μεταξύ διάφορων ατίθασων ομάδων του πληθυσμού και των αρχών, στο πλαίσιο των οποίων τα μέλη των ομάδων αυτών δεσμεύονταν να συλλαμβάνουν και να παραδίδουν στις αρχές όσους ανήκαν στην ομάδα τους και συνέχιζαν τις παράνομες δράσεις. Μια πρώτη ένδειξη ως προς αυτό είναι ότι, στο πλαίσιο της συνθήκης ειρήνευσης μεταξύ των Σφακιανών και των αρχών, μέσω του γενικού προβλεπτή Giacomo Foscarini (1574-1578) το 1575, οι Σφακιανοί, ως πιστοί πλέον υπήκοοι, μεταξύ άλλων είχαν την υποχρέωση να παραδίδουν τους ενόχους για διάφορα εγκλήματα στην δικαιοσύνη⁴⁵⁶. Παραπάνω ενδείξεις δίνει η συμφωνία του γενικού προνοητή Alvise Grimani με τους Παπαδόπουλους του Ρεθύμνου που έλαβε χώρα στο χωριό Αγ. Κωνσταντίνος στις 10 Φεβρουαρίου 1584 (*more veneto* 1583), και είχε ως σκοπό να επιστρέψουν οι τελευταίοι στη νομιμότητα. Στη συμφωνία αυτή καταρχάς οι νομιμόφρονες κάτοικοι της περιοχής, οι οποίοι ως τότε δεν κατήγγειλαν τους κακοποιούς στις αρχές, φοβούμενοι αντίποινα από εκείνους (*li offesi, per timor di non esser peggio trattati da questa prole, non vanno alla Giustizia di acusar li malfatori et dar le sue querelle, restando però essi malfatori impuniti dalla Giustizia, come di ciò si ha havuto informazione*), ενθαρρύνονταν να συλλαμβάνουν συλλογικά τους κακοποιούς, ως κοινότητα, και να τους οδηγούν στην δικαιοσύνη για να τιμωρηθούν (*Et, però, per remediar quanto si possa a questi inconvenienti et che li huomini vivano liberi et sicuri alle case loro, con il vitto et con le persone, si fa intender a tutti li communi et homini habitanti nelli casali che ogni volta che sentiranno rumori et che sul fatto de robamenti facendosi il furto possono mettersi insieme essi communi, uno et più de loro, et prender questi tristi che haverano robbato et quelli condur alle forze della Giustizia per esser castigati*). Ως ανταμοιβή θα λάμβαναν 25 βενετικά δουκάτα από την περιουσία των κακοποιών και, αν δεν είχαν, από το δημόσιο ταμείο (*perché guadagnarano ducati vinticinque venetiani dalli*

⁴⁵⁶ Ξανθουδίδης, *Η Ενετοκρατία εν Κρήτη* [...], σ. 145.

suoi beni, se ne saranno, se non, di quelli della Serenissima Signoria.). Επίσης θα τους δινόταν το δικαίωμα απελευθέρωσης ενός εξόριστου για φόνο εξ' αμελείας (*Et habbino facoltà di poter liberar uno bandito per homicidio puro a loro richiesta per il benefificio della captura*), υπό τον όρο ότι ο συλληφθείς από αυτούς συνελήφθη επ' αυτοφώρω (*da essergli dato da quel Reggimento sotto del quale sarà corso l'eccesso, dovendo restar impune se nella captura occorresse scandolo domentre che sul fato et in fragrante nel far il furto succedesse.*). Η απόφαση αυτή θα ανακοινωνόταν σε όλο το διαμέρισμα του Ρεθύμνου (*La qual antedetta deliberacione sia pubblicata a Rettimo et per tutto il territorio.*).

Ακολούθως αναφέρεται η σύναψη της συμφωνίας, η οποία έγινε μεταξύ των αρχών, εκπροσωπούμενων από τον Grimani, και των αρχηγών των Παπαδόπουλων, οι οποίοι ήταν υπόλογοι για τα μέλη τους⁴⁵⁷. Οι αρχηγοί των Παπαδόπουλων κλήθηκαν από τον Grimani στο χωριό Αγ. Κωνσταντίνος, και προσήλθαν με πολλούς άνδρες τους (*Et, per poter con ogni via et mezo proveder et remediar, Sua Signoria Eccellentissima ha fatto chiamar alla presentia Sua li sottoscritti capi della soprascritta fameglia Papadopulli, con molta parte delli loro huomini, al casal San Constantino*). Ο Grimani έβαλε τους αρχηγούς των Παπαδόπουλων να δεσμευτούν ότι καθένας τους θα φρόντιζε να μην λαμβάνουν χώρα στην περιοχή τους ληστείες, φόντοι ή οποιοδήποτε άλλο έγκλημα (*et fattogli alla presentia loro quelle debbite ammonicioni che se convenivano, havendo prima tolto in notta li capi della fattion di cad'un casale, li ha fatto intendere et intimato che ogni uno de loro habbia cura che non sia fatto furti né homicidii né altri delitti.*)⁴⁵⁸. Οι αρχηγοί επίσης είχαν την υποχρέωση να συλλαμβάνουν και να παραδίδουν στην δικαιοσύνη όσους διέπρατταν εγκλήματα (*[...] dovendo esser obligati essi capi prendere et condur alla Giusticia quelli che facessero qualche eccesso o commeteranno qualche furto, homicidio o assassinamento.*). Επιπλέον οι αρχηγοί των Παπαδόπουλων δεσμεύονταν να μην παρεμποδίζουν, αλλά απεναντίας να βοηθούν όσους αξιωματούχους έρχονταν στην περιοχή τους για δίωξη ή μελών των Παπαδόπουλων ή άλλων από άλλα χωριά (*Et, de più, che a tutti li ministri che saranno mandati dalli Clarissimi Reggimenti di Rettimo o da qualche altro magistrato per far alcuna essecucione, o contra essi Papadopulli o in altri casali, non solamente*

⁴⁵⁷ Τσακίρη, «Με αφορμή μία δικογραφία [...]», σ. 586.

⁴⁵⁸ Αυτόθι, σ. 608-609.

non sia dato da loro impedimento alcuno ma che siano obligati et tenuti, con ogni loro potere, prestar ogni aiuto et favore a essi ministri come se conviene a fidelli suditti affine che possino dar essecucione a quanto li sarà sta commesso.)⁴⁵⁹.

Μπορεί εδώ να παρατηρηθεί ότι μια τέτοια συμφωνία, ιδίως σε σχέση με την παράδοση των διωκόμενων μελών της φάρας, αντέβαινε στους κανόνες αλληλεγγύης των Σφακιανών πληθυσμών, όπως αυτοί περιγράφονται και από τους ίδιους τους βενετούς αξιωματούχους⁴⁶⁰. Πρέπει όμως να επισημανθεί ότι στη συμφωνία αυτή επίσης προβλεπόταν ότι όσοι την παρέβαιναν, θα υπόκειντο πολύ σοβαρές ποινές, όπως αυτή της γαλέρας (*Che altramente facendo si mandarà una copia de soldati a prendergli et se gli darà il debito castigo de forza et di galea castigandoli severissimamente [...]*)⁴⁶¹. Έτσι πιθανότατα οι αρχές θεώρησαν ότι η απειλή της τιμωρίας θα ήταν επαρκώς αποτρεπτική για οποιαδήποτε παράβαση της συμφωνίας και θα καθιστούσε τους αρχηγούς της φάρας πιο συνεργάσιμους.

Πάντως φαίνεται ότι ορισμένα τουλάχιστον μέλη των Παπαδόπουλων συνέχισαν παρόλα αυτά την εγκληματική συμπεριφορά, καθώς στις αρχές του 17^{ου} αι., συγκεκριμένα στα έτη 1609-1610, γίνονται πάλι διάφορες συμφωνίες μεταξύ μελών των Παπαδόπουλων και των αρχών, στο πλαίσιο των οποίων τα μέλη της φάρας δεσμεύονταν να συλλάβουν τα εγκληματούντα μέλη της ομάδας τους. Τον Ιούνιο του 1609, οι Παπαδόπουλοι του χωριού Γωνιά ζήτησαν από μόνοι τους χάρη από τις αρχές, και για να αποδείξουν έμπρακτα τη μεταστροφή και υπακοή τους δεσμεύτηκαν να οδηγήσουν στις αρχές ο καθένας τους από τέσσερεις, έξι, οκτώ ή και περισσότερους εξόριστους Παπαδόπουλους, αφήνοντας στις αρχές ομήρους υιούς ή αδελφούς τους ως εγγύηση⁴⁶².

Πιο σημαίνουσα περίπτωση είναι αυτή που αφορά το φόνο του σεσημασμένου εγκληματία Κακανίγου. Αυτός, μαζί με τον αδελφό του και ένα θείο τους, συμπεριλαμβανόταν στους επικηρυγμένους που παρέμεναν ασύλληπτοι⁴⁶³. Τον Αύγουστο του 1610 ο Κακανίγος σκοτώθηκε και ο αδελφός του συνελήφθη από τον καπιτάνο Γεωργάκη Παπαδόπουλο, ο οποίος ήταν κουνιάδος τους, και ο οποίος, όπως πληροφορούμαστε από την επιστολή του γενικού προνοητή Geronimo Capello προς την Βενετία της 20^{ης} Αυγούστου 1610, είχε υποσχεθεί στον προνοητή ότι θα

⁴⁵⁹ Αυτόθι, σ. 609-610.

⁴⁶⁰ Αυτόθι, σ. 579.

⁴⁶¹ Αυτόθι, σ. 609.

⁴⁶² Αυτόθι, σ. 582-583.

⁴⁶³ Αυτόθι, σ. 587.

σκότωνε τον Κακανίγο, με αντάλλαγμα διάφορα προνόμια και αμοιβές. Στις 10 Αυγούστου το κεφάλι του Κακανίγου μεταφέρθηκε στο Ρέθυμνο και ο αδελφός του παραδόθηκε στις φυλακές της πόλης για να τιμωρηθεί (*Il Cacanigo, famosissimo bandito et temerario sprezzatore della publica dignità, ha finalmente, insieme col fratello, che soli restavano de tutti i scelerati di Rodachino, pagato il debito dei loro demeriti, perché a 10 del presente fu portata a Rettimo la sua testa et presentato vivo in quelle carceri il fratello, che sarà punito: essecutione fatta dal capitan Giorgachi Papadopulo, loro cognato, il quale ha effettuato quanto mi haveva promesso. [...] Rengratio, dunque, Dio di haver veduto costui castigato et ne resto con grand'obbligo all'illustrissimo Rettor Faliero, che, non havendo lasciato a dietro nessuna delle cose concertate fra noi in questo proposito, ha tenuto in ufficio il capitan Giorgachi, che, finalmente, con ogni cauta maniera, ha sodisfatto la sua promessa, alla quale havendo egli con li suoi atteso, per la speranza anco che io gli ho dato del benefificio delle taglie.*). Μάλιστα ο θάνατος του Κακανίγου προκάλεσε τόση αίσθηση, που δύο άλλοι κακοποιοί, οι Θεοδόσιος και Μανόλης Παπαδόπουλος από το χωριό Γωνιά, παραδόθηκαν μόνοι τους, και ο γενικός προνοητής τους αμνήστευσε (*Non voglio restar di dire alla Serenità Vostra che, dopo morte del Cacanigo, Todossi et Manoli Papadopuli dal casal Gognà, banditi per gravissimi casi et con pena capitale, sbigotiti et intimoriti mi hanno fatto ricercar salvo condotto di venir a presentarsi liberamente nelle forze, perché io facci di loro quello mi piace. Io le ho concesso il salvo senza haver dato né anco minima parola di speranza di usar verso di loro alcuna clementia, il che ho voluto rappresentare alla Serenità Vostra, perché Ella veda a che termine di obbedenza sono hora ridotte queste genti.*)⁴⁶⁴.

Ένας ακόμη από τους ως τότε ασύλληπτους κακοποιούς, ο Μανόλης Παπαδόπουλος, παρονομαζόμενος Ruba, συνελήφθη τον Μάιο του 1610 από την κοινότητα του χωριού Παράνυφοι, η οποία ακολούθως αιτήθηκε τα προνόμια που είχαν υποσχεθεί οι αρχές, μεταξύ αυτών και την απελευθέρωση δύο εξορίστων⁴⁶⁵. Τέλος, ένας από τους εναπομείναντες κακοποιούς συνελήφθη από τον καπιτάνο Μανόλη Παπαδόπουλο Candilachi, ο οποίος επίσης αιτήθηκε τα προνόμια που είχαν υποσχεθεί οι αρχές, μεταξύ αυτών και την απελευθέρωση δύο εξορίστων⁴⁶⁶.

⁴⁶⁴ Αυτόθι, σ. 621-622.

⁴⁶⁵ Αυτόθι, σ. 587, 601 και 603. Το ορεινό χωριό Παράνυφοι βρίσκεται στην επαρχία Μονοφασίου του διαμερίσματος του Χάνδακα (ο.π., σ. 601, υποσημείωση 54).

⁴⁶⁶ Αυτόθι, σ. 601 και 603.

Το σύστημα των επικηρύξεων πάντως δεν χρησιμοποιείτο μόνο για τη σύλληψη εγκληματιών, αλλά και γι' αυτή όσων κατηγορούνταν για συμμετοχή σε εξέγερση και διέφευγαν των αρχών (κάτι που πάλι αποτελεί ένδειξη ότι για τις αρχές οι επαναστάσεις αποτελούσαν άλλη μία μορφή παρανομίας). Προκειμένου να αναδειχθεί ο βαθμός στον οποίο έμοιαζαν οι επικηρύξεις και η σύλληψη των επαναστατών με αυτές των κοινών εγκληματιών, καθώς και άλλα σημεία που αφορούν στη σύλληψη επικηρυγμένων με την κατηγορία της εξέγερσης, θα εξεταστεί το τέλος της εξέγερσης του Γεωργίου Γαδανολέου-Λυσσογιώργη και οι επακόλουθες συλλήψεις και παράδοση στις αρχές επαναστατών από ιδιώτες.

Στα τέλη του 1527, όταν κόντευε πλέον να κατασταλεί η εξέγερση του Γεωργίου Γαδανολέου-Λυσσογιώργη, ο τότε γενικός καπετάνιος Hieronymo Corner αντιμετώπιζε το πρόβλημα ότι αδυνατούσε να συλλάβει τον αρχηγό Λυσσογιώργη και πολλούς από τους εναπομείναντες επαναστάτες καθώς βρίσκονταν στα βουνά, τα οποία δεν ήταν προσβάσιμα στις δυνάμεις του. Έτσι, προκειμένου να πετύχει τη σύλληψή τους, κατέφυγε στη μέθοδο των επικηρύξεων, προσφέροντας σημαντικά ανταλλάγματα σε όποιον θα παρέδιδε στα βενετικά στρατεύματα τον Λυσσογιώργη και τους συντρόφους του⁴⁶⁷. Συγκεκριμένα, από έμμεσες πληροφορίες είναι γνωστό ότι εκδόθηκαν τρεις επικηρύξεις για το θέμα αυτό. Η πρώτη εκδόθηκε στις 17 Νοεμβρίου 1527 στο Κουστογέρακο, η δεύτερη την επομένη στον Κουφαλωτό Καντάνου, και η τρίτη στις 25 Νοεμβρίου στα Χανιά⁴⁶⁸. Πληροφορίες για το περιεχόμενο της πρώτης επικήρυξης λαμβάνουμε από μια μεταγενέστερη επιστολή του Corner προς το Συμβούλιο των Δέκα, της 18^{ης} Νοεμβρίου 1528. Σύμφωνα με την πηγή αυτή, η πρώτη επικήρυξη όριζε ότι όποιος παρουσίαζε στις δυνάμεις του Corner τον Λυσσογιώργη θα λάμβανε 1000 υπέρπυρα από την περιουσία του ή, αν δεν είχε, 500 από το δημόσιο ταμείο, αποκτώντας συγχρόνως το δικαίωμα απελευθέρωσης δύο εξόριστων (*che chi presentaua ne le force mie Lisogiorgi rebello della Vostra Sublimità hauesse yperperi mille de li soi beni, se non la mità de Vostra Sublimità, et hauesse due uose da absoluer duo banditi*). Αν τον συλλάμβαναν και τον παρέδιδαν οι ίδιοι του οι σύντροφοι, ανταμοιβή τους θα ήταν η προσωπική τους ελευθερία και η απαλλαγή από κάθε κατηγορία (*et se li soi proprij compagni lo prendesse fosseno absolti*). Αντίστοιχα, όποιος παρουσίαζε στις

⁴⁶⁷ Παπαδία-Λάλα, *Αγροτικές ταραχές και εξεγέρσεις*, σ. 118-119 και 123· Ζουδιανός, *Ιστορία της Κρήτης επί Ενετοκρατίας*, σ. 216.

⁴⁶⁸ Παπαδία-Λάλα, *Αγροτικές ταραχές και εξεγέρσεις*, σ. 123.

δυνάμεις του Corner έναν από τους επαναστάτες θα ανταμειβόταν με 500 υπέρπυρα από την περιουσία του ή, αν δεν είχε, 250 από το δημόσιο ταμείο και θα αποκτούσε και αυτός το δικαίωμα απελευθέρωσης δύο εξόριστων (*et chi me deua ne le force deli soi compagni hauesse yperperi cinque cento de li soi beni, se non la mità dela Sublimità Vostra, et duo uose da absoluer duo banditi*). Η τακτική αυτή αποδείχθηκε αποτελεσματική. Ο Λυσσογιώργης παραδόθηκε στις αρχές από 3 συντρόφους του, οι οποίοι απελύθησαν και έδωσαν εγγύηση ότι θα είναι πιστοί στο εξής (*lui fo preso da 3 sui compagni li quali absolsi et dato piezaria dela obedientia*)⁴⁶⁹. Επίσης παραδόθηκαν στις αρχές αρκετοί από τους συντρόφους του. Ενδεικτικά, ένας Buslin, του γένους Zancaruol, από το Musocho, και ένας Galvanin από την Concordia συνέλαβαν και παρουσίασαν στις δυνάμεις του *capitano* του ιππικού τον Μανόλη Cerba και τον γιο του Κωνσταντίνο από το Ροδοβάνι, οι οποίοι και απαγχονίστηκαν κατά διαταγή του *capitano*. Επίσης ένας Bernardin από το Musocho και ένας Leonardo από τη Basilia παρέδωσαν τον Γιάννη Μουσούρο από τους Λάκκους⁴⁷⁰. Στις 7 Ιανουαρίου 1528 (*more veneto* 1527), ο Zuan Celaiti συνέλαβε κοντά στο χωριό Ροδοβάνι και παρέδωσε στις δυνάμεις του *capitano* του ιππικού τους αδελφούς Γεώργιο και Ανδρόνικο Χορτάση του Ιωάννη και τον Λέοντα Θεοτοκόπουλο του Γεωργίου, κατοίκους των Λάκκων, συντρόφους του Λυσσογιώργη που διέφευγαν των αρχών, οι οποίοι και απαγχονίστηκαν. Ο Corner του έδωσε ως ανταμοιβή το δικαίωμα απελευθέρωσης δύο εξόριστων, με εξαίρεση όσους είχαν εξοριστεί με την κατηγορία της εξέγερσης (όπως αναφέρεται σε έγγραφο της 15^{ης} Ιουλίου 1530, που αφορούσε στην αποδοχή της αίτησης του Celaiti ν' απελευθερώσει έναν από τους δύο εξόριστους που δικαιούτο: [...] *ser Zuan Celaiti exponendone lui in execution de uno priuilegio et gratia a si concessa per il clarissimo domino Hieronymo Cornelio, olim dignissimo Capitano General de questa insula, haver libertà de absoluer duo banditi da questa insula per qualunque delicto excepta rebellione per hauer preso et appresentato ne le forze del signor capitano de le fantarie adi 7 zener 1527 nel casal Rodouani, territorio del Cania, [...] uno Zorzi Chortaci, quondam Janni, Andronico suo fratello et Leo Theotocopulo, quondam Zorzi, tutti del casal Lacus, homeni tripissimi de la compagnia de Lissogiorgi et del numero de quelli non hanno presentarsi, ma star contumaci et quelli immediate esso*

⁴⁶⁹ Αυτόθι, σ. 222.

⁴⁷⁰ Αυτόθι, σ. 123-124.

signor capitano delle fantarie fece apicar [...]. Το ίδιο έτος (1528), οι ευγενείς Zorzi Zancaruol, παρονομαζόμενος Conchidi, του Liberto, και Lorenzo Polani από τα Χανιά συνέλαβαν και παρουσίασαν στις βενετικές δυνάμεις τον Σταμάτη Βερίβο του Μιχάλη και τον γιο του Αντώνιο, και έλαβαν ως ανταμοιβή από τον Corner το δικαίωμα απελευθέρωσης δύο εξόριστων, με εξαίρεση όσους είχαν εξοριστεί με την κατηγορία της εξέγερσης (όπως αναφέρεται σε έγγραφο της 15^{ης} Ιουλίου 1530, που αφορούσε στην αποδοχή της αίτησής του Zorzi Castrolilaca εκ μέρους τους ν' απελευθερώσει έναν από τους δύο εξόριστους που δικαιούνταν: [...] *ser Zorzi Castrolilaca ne ha, per nome delli nobeli homeni ser Zorzi Zancaruol dito Conchidi quondam ser Liberto et ser Lorenzo Polani de la Cania, exposto essi Zancaruol et Polani hauer libertà de absoluer et liberar duo banditi da questa insula per privilegio concessa per el clarissimo domino Hieronymo Cornelio, olim dignissimo Capitano General de questa insula, per esser sta per essi in execution delle proclame per esso clarissimo Capitano [...] presi et presentati ne le forze de Sua Magnificentia Stamati Veriuo quondam Michali et Antonio Veriuo, fiol del suprascritto, homeni de pessima fama et condicione [...]*). Οι Zancaruol και Polani επίσης συνέλαβαν και παρέδωσαν στις δυνάμεις του Corner τον Νικόλα Βέργη, γιο του παπα-Παύλου από το χωριό Κάρανου, ο οποίος συμπεριλαμβανόταν σε εκείνους που αρνήθηκαν να παρουσιαστούν στις αρχές και προτίμησαν να παραμείνουν φυγόδικοι, και έλαβαν ως ανταμοιβή από τον Corner το δικαίωμα απελευθέρωσης ενός εξόριστου, με εξαίρεση όσους είχαν εξοριστεί με την κατηγορία της εξέγερσης (όπως αναφέρεται σε έγγραφο της 16^{ης} Ιουλίου 1530, που αφορούσε στην αποδοχή της αίτησής του Zorzi Castrolilaca εκ μέρους τους ν' απελευθερώσει τον ένα εξόριστο που δικαιούνταν: [...] *certa gratia et priuilegio a loro concessa per il clarissimo domino Hieronymo Cornelio, olim dignissimo Capitano General di questa isola, per el qual se da a loro auttorità di poter absoluer et liberar uno bandito da questa insula per qualunque delitto excepta rebellione per [...] in execution delle proclame fatte per Sua Magnificentia hauer retenuto nelle forze sue Nicola Vergi, fio di papa Paulo del casal Acaranù de una prole de mala fama et del numero di quelli che non hano voluto presentarsi, ma sono rimasti contumaci [...]*)⁴⁷¹.

Παρατηρείται ότι οι όροι που ίσχυαν για τις άνωθι συλλήψεις δεν ταυτίζονται απόλυτα με τους όρους της επικήρυξης της 17^{ης} Νοεμβρίου. Οι διαφορές βρίσκονται

⁴⁷¹ Αυτόθι, σ. 226-230.

στα εξής σημεία: α) όποιος παρουσιάζει επαναστάτη δικαιούται να απελευθερώσει άλλοτε 1 και άλλοτε 2 επικηρυγμένους β) έχει προστεθεί ο όρος ότι αποκλείονται από το μέτρο της απελευθέρωσης όσοι είχαν εξοριστεί με την κατηγορία της εξέγερσης και γ) λείπουν οι αξιολογες χρηματικές αμοιβές που αναφέρονται στην επικήρυξη της 17^{ης} Νοεμβρίου. Πιθανότατα οι όροι που ακολουθούνται για τις συλλήψεις αυτές προέρχονται από άλλη επικήρυξη, την οποία μπορούμε να ταυτίσουμε με την άγνωστη σε περιεχόμενο αλλά μαρτυρημένη στις πηγές επικήρυξη, που εξέδωσε ο Corner στις 25 Νοεμβρίου 1527 στα Χανιά. Η ασυμφωνία μεταξύ των δύο αυτών επικηρύξεων έχει εξηγηθεί ως αθέτηση των υποσχέσεων του Corner, όμως αυτό που δεν έχει εξηγηθεί ικανοποιητικά είναι το για ποιο λόγο ο Corner θα προχωρούσε σε αυτή την αθέτηση. Ο λόγος ότι ήταν επειδή είχε πλέον επιτευχθεί η σύλληψη των πρωτεργατών, και ιδίως του Λυσσογιώργη⁴⁷², αφήνοντας έτσι να εννοηθεί ότι αφού είχε επιτευχθεί πλέον ο κύριος στόχος δεν χρειαζόταν να ανταμειφθούν όσοι συλλάμβαναν λιγότερο σημαντικούς επαναστάτες, αποτελεί μέρος μόνο της πλήρους εικόνας. Ο λόγος για τον οποίο ο Corner υπαναχώρησε από τις υποσχέσεις του τις σχετικές με χρηματικές αμοιβές ήταν ότι στην πραγματικότητα δεν είχε καμία εξουσιοδότηση από την κεντρική εξουσία να προσφέρει οποιαδήποτε χρηματική αμοιβή. Συγκεκριμένα, απόφαση του Συμβουλίου των Δέκα της 16^{ης} Οκτωβρίου 1504, η οποία αργότερα συμπεριλήφθηκε στην *commission* του ρέκτορα Χανίων Piero Francesco Malipiero του 1589, απαγόρευε στον ρέκτορα να δίνει χρηματικές αμοιβές χωρίς την άδεια του Συμβουλίου των Δέκα σε όσους συλλάμβαναν επικηρυγμένους για τη σύλληψη των οποίων προβλεπόταν χρηματική αμοιβή, με επιβολή ποινών στους παραβάτες (*de caetero pro illis bannitis cum talea contrafacientibus bannis suis, pro quorum captura deberetur talea captoribus et retentoribus illorum, nec illis fieri facere bullettas tearum, since praecedente scitu, deliberatione et licentia praefati Consilii nostri Decem, sub poena solvendi de tuo in quanto contrafacere praesumpseris, et sic compellaris per advocatores Communis, et hoc ipsum facies et observabis pro omnibus aliis bannitis, pro quorum captura deberetur quomodolibet taleam et executionem et observantiam ordinis praefati Consilii nostri Decem et caetera.*)⁴⁷³. Αυτή η διάταξη επιβάλλει να δίνεται η έγκριση του Συμβουλίου των Δέκα στις περιπτώσεις στις οποίες ήδη είχε προβλεφθεί

⁴⁷² Αυτόθι, σ. 124-125.

⁴⁷³ Μαλτέζου, *ire debeas* [...], σ. 148, αρ. 195.

χρηματική αμοιβή. Δεδομένου αυτού, η πράξη του Corner να προχωρήσει αυτόκλητα σε έκδοση επικηρύξεων και υπόσχεση χρηματικών αμοιβών φανερά χωρίς την έγκριση του Συμβουλίου των Δέκα αποτελούσε ακόμη μεγαλύτερη παράβαση. Καθώς φαίνεται, ο Corner έκρινε απαραίτητο να προχωρήσει στην πρώτη επικήρυξη, με τις σημαντικές χρηματικές αμοιβές, προκειμένου να πετύχει καν τη σύλληψη του Λυσσογιώργη, αλλά μάλλον δεν έκρινε σκόπιμο να προκαλέσει παραπάνω την οργή των ανώτερών του υποσχόμενος χρηματικές αμοιβές χωρίς εξουσιοδότηση και για τους υπόλοιπους, λιγότερο σημαντικούς, επαναστάτες. Πράγματι, μετά από την καταστολή της εξέγερσης του Λυσσογιώργη διαπιστώνεται μια ρήξη στις σχέσεις του Corner με τους υπόλοιπους βενετούς αξιωματούχους, η οποία, με βάση τα δεδομένα που παρουσιάζονται εδώ, φανερά έλαβε χώρα επειδή ο Corner υποσχέθηκε αυτές τις σημαντικές αμοιβές χωρίς την έγκριση της κεντρικής εξουσίας. Συγκεκριμένα, στην επιστολή του Corner προς το Συμβούλιο των Δέκα της 18^{ης} Νοεμβρίου 1528 αναφέρεται ότι ο διάδοχός του στη θέση του γενικού καπετάνιου, Alvise Benetti, δεν εφάρμοζε κανένα από τα μέτρα που είχε θεσπίσει ο Corner (*Al presente se ha fatto intender questo magnifico Capitano al presente qui el magnifico miser Aluise Benetti hauer solum suspeso tuti li ati mei fati [...]*). Φανερά απευθύνθηκαν και πιο ευθέως κατηγορίες εναντίον του Corner για τα υπερβολικά μεγάλα χρηματικά ποσά που είχε υποσχεθεί σε όσους θα βοηθούσαν στη σύλληψη των επικηρυγμένων, καθώς νιώθει την ανάγκη να απολογηθεί για αυτό το ζήτημα στην επιστολή του προς το συμβούλιο των Δέκα της 18^{ης} Νοεμβρίου 1528. Ο Corner βεβαιώνει την κεντρική εξουσία ότι σε όσους παρέδωσαν επαναστάτες έδωσε μόνο το δικαίωμα απελευθέρωσης εξόριστων, και από τα χρήματα που είχε υποσχεθεί (προφανώς στην προκήρυξη της 17^{ης} Νοεμβρίου 1527) δεν έδωσε τίποτα, με εξαίρεση τα 500 υπέρπυρα για τη σύλληψη του Λυσσογιώργη, ενώ μάλιστα πέτυχε να προσφέρουν οι δικαιούχοι τις αμοιβές τους στο δημόσιο ταμείο. Δηλώνει ακόμη ότι, σε περίπτωση που βρεθούν άτομα που έχουν δεχθεί χρηματικές αμοιβές, θα επιστρέψει ο ίδιος τα χρήματα από την προσωπική του περιουσία (*Fuo etiam phresi deli soi compagni et presentati et cussì li son sta fatto priuilegio dele uose solum, ma non dato le taglie a niuno, aziò la camera non habia questo danno, ma a tuti fato donar a Vostra Sublimità et se mai se uede che niuno habia hauuto uno soldo, io lo voglio pagar excepto de Lisogiorgi yperperi cinque cento, ma de niune altra taglia niuna.*). Ακολούθως εξηγεί για ποιο λόγο έκρινε ότι είχε δικαίωμα να υποσχεθεί τις χρηματικές αμοιβές: επειδή το

Συμβούλιο των Δέκα του είχε δώσει την εξουσιοδότηση να κάνει ότι έκρινε καλύτερο προκειμένου να καταστείλει την εξέγερση, και καθώς ο ίδιος, ως γενικός καπετάνιος, είχε δικαίωμα να δίνει χρηματικές αμοιβές (*Io mi par hauer hauuto auctorità da Vostra Sublimità et da lo excellentissimo Consiglio di Dieci cum la zonta de far quello mi parerà esser il meglio e più honor de Vostra Sublimità, poi come Capitano Zeneral dela insula ho auctorità dar taglia, uose, come ha fato li precessori mei, a questi tal scelestissimi hano da taglia [...]*). Αυτό το σημείο επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι το πρόβλημα ήταν ότι ο Corner δεν είχε την εξουσιοδότηση να υποσχεθεί τόσο μεγάλες χρηματικές αμοιβές. Ο Corner ισχυρίζεται ότι υπέθεσε ότι είχε αυτό το δικαίωμα, καθώς το Συμβούλιο των Δέκα του είχε δώσει κατά τ' άλλα αυξημένες εξουσίες, όμως φανερά η κεντρική εξουσία δεν είχε ξεκάθαρα εξουσιοδοτήσει την υπόσχεση τόσο μεγάλων χρηματικών αμοιβών, κι έτσι από την δική τους οπτική γωνία έκριναν ότι ο Corner είχε υπερβεί τις αρμοδιότητές του.

Μετά το τέλος της εξέγερσης του Λυσσογιώργη, έπρεπε να ανταμειφθούν όσοι είχαν συμβάλει στην καταστολή της. Δεν θα δίνονταν χρηματικές αμοιβές, καθώς, όπως προαναφέρθηκε, η κεντρική εξουσία δεν είχε εξουσιοδοτήσει κάτι τέτοιο, αλλά όσοι είχαν συλλάβει επαναστάτες μπορούσαν πάντως να ζητήσουν την απελευθέρωση εξόριστων. Ενδεικτικά εδώ θα παρουσιαστούν κάποιες από τις αιτήσεις τις σχετικές με τις ήδη αναφερθείσες περιπτώσεις ατόμων που συνέλαβαν επαναστάτες, οι οποίες υποβλήθηκαν περί το 1530. Οι Buslin και ο Galvanin αιτήθηκαν την απελευθέρωση του Γεωργίου Κατερίνη από το Ρέθυμνο, καταδικασμένου σε θάνατο στις 11 Μαρτίου 1530, ενώ οι Bernardin και Leonardo αιτήθηκαν την απελευθέρωση του αδελφού του Γεωργίου, Νικολού Κατερίνη. Αμφότερες αιτήσεις έγιναν αποδεκτές. Ο Zuan Celaiti, όπως αναφέρεται σε έγγραφο της 15^{ης} Ιουλίου 1530, αιτήθηκε την απελευθέρωση ενός από τους δύο εξόριστους που δικαιούτο, του ευγενή Polo Bon του Marino, καταδικασμένου σε θάνατο από τις 15 Ιουλίου 1516 για το φόνο του ευγενή Anzolo Barbarigo του Benedetto. Το Συμβούλιο των Δέκα, αφού εξετάζει τους όρους της προκήρυξης του Corner και την αίτηση του Celaiti, εγκρίνει την απελευθέρωση του Polo Bon (*per tanto humiliter supplicaua che in execution de dita sua gratia et priuilegio se degnassamo per uigor de una de le duo uose in esso priuilegio contenute absoluer et liberar el nobel homo ser Polo Bon, quondam ser Marin, sententiato ad mortem et bandito da questa insula per sententia contra lui lata nel officio del Auogaria soto di XV luio 1516, per el*

caso de la morte del quondam nobel homo ser Anzolo Barbarigo, quondam miser Benedetto, come in essa sententia et condannation. Unde al dita la humile suplicatione del prefato ser Janno et visto et ben examinato el priuilegio et gratia prescritta, [...] absoluemo et liberemo [...] el prefato ser Polo Bon da la sententia et condannation sua prefata [...]). Ο Ζορζι Καstrofilaca, όπως αναφέρεται σε έγγραφο της 15^{ης} Ιουλίου 1530, αιτήθηκε εκ μέρους των Zancaruol και Polani ως αντάλλαγμα για τη σύλληψη του Σταμάτη και Αντώνιου Βερίβου την απελευθέρωση ενός από τους δύο εξόριστους που δικαιούνταν, του Christophalo Dandolo, νόθου γιου του Francesco, καταδικασμένου σε θάνατο στις 24 Δεκεμβρίου 1523. Η αίτηση έγινε αποδεκτή (*[...] humiliter ne supplicaua, per nome de li antedicti Zancaruol et Polani, che in execution de una de le due uose in esso priuilegio contenute et describe se degnassamo absoluer et liberar Christophalo Dandolo natural del quondam ser Francesco, el sauio, bandito da questa insula et ad mortem sententiato per sententia lata nel officio del Auogaria soto di 2 decembrio 1523 per le cason in essa sua sententia contenute. Unde al dita la humile supplicatione del anteditto ser Zorzi Castrolilaca [...] absoluemo et liberemo [...] el suprascripto Christophalo Dandolo de la s[ententia] et condannation sua preditta. [...]).* Ο Castrolilaca, καθώς αναφέρεται σε έγγραφο της 16^{ης} Ιουλίου 1530, επίσης αιτήθηκε εκ μέρους των Zancaruol και Polani ως αντάλλαγμα για τη σύλληψη του Νικόλα Βέργη την απελευθέρωση του Zanin de Jurga, καταδικασμένου σε θάνατο από τους *signori di notte* στις 3 Ιουνίου 1530 για το φόνο του Zorzi Rugeri από το χωριό Margaricari. Η αίτηση έγινε αποδεκτή (*[...] humiliter per nomi suprascritti deuessamo in execution di tal loro priuilegio absoluer et liberar Zanin de Jurga quondam Jurga bandito et ad mortem sententiato nel officio delli signori de notte sotto di 3 zugno 1530 per hauer ferito et morto el quondam Zorzi Ruzeri dal casal Margaricari, come in essa sua sententia. Unde al dita noi la humil supplicatione di esso ser Zorzi Castrolilaca per nome delli preditti fattane, et vista la vose et priuilegio superius narato et considerata [la gra]tia sua, [...] absoluemo et liberemo [...] il suprascritto Zanin quondam Jurga dalla sententia et condannation sua preditta.)*⁴⁷⁴.

Ένα τελευταίο σημείο που αξίζει να εξεταστεί σε σχέση με όσους συνέλαβαν επαναστάτες κατά τη διάρκεια της καταστολής της εξέγερσης του Λυσσογιώργη

⁴⁷⁴ Παπαδία-Λάλα, *Αγροτικές ταραχές και εξεγέρσεις*, σ. 145-146, 149-150, 221-222, 227, 229 και 231.

αφορά τις εθνικές και κοινωνικές καταβολές των συλλαμβάνοντων, των συλληφθέντων καθώς και των εξόριστων των οποίων την απελευθέρωση αιτούνταν οι συλλαμβάνοντες. Παρατηρείται ότι όλοι οι εδώ εξετασθέντες συλλαμβάνοντες ήταν δυτικής/ιταλικής καταγωγής, και μάλιστα η πλειοψηφία πιθανότατα ανήκε στην κοινωνική τάξη των ευγενών (βενετών ή κρητικών): η οικογένεια Celaiti, στην οποία εντασσόταν ο Zuan Celaiti, είχε μέλη τόσο στους κρητικούς ευγενείς, όσο και στους αστούς, η οικογένεια Zancaruol, στην οποία εντάσσονταν οι Buslin και Zorzi Zancaruol, είχε μέλη τόσο στους βενετούς και κρητικούς ευγενείς, όσο και στους αστούς, και η οικογένεια Polani, στην οποία εντασσόταν ο Lorenzo Polani, ανήκε στην τάξη των Βενετών ευγενών⁴⁷⁵. Οι συλληφθέντες ήταν όλοι ελληνικής καταγωγής, και μάλιστα δύο εξ' αυτών, οι αδελφοί Γεώργιος και Ανδρόνικος Χορτάσης, ανήκαν στην οικογένεια των Χορτάσηδων, γνωστή για την επαναστατική της δραστηριότητα, ιδίως κατά τους δύο πρώτους αιώνες της βενετοκρατίας. Οι εθνικές και κοινωνικές καταβολές των εξόριστων των οποίων οι συλληφθέντες αιτούνταν την απελευθέρωση ήταν πάντως πιο ποικίλες. Οι περισσότεροι ήταν δυτικής/ιταλικής καταγωγής, αλλά δύο εξ' αυτών, οι αδελφοί Γεώργιος και Νικολός Κατερίνης, ήταν πιθανώς ελληνικής καταγωγής. Επιπλέον από τους απελευθερωθέντες εξόριστους δυτικής/ιταλικής καταγωγής, ο Polo Bon ήταν ευγενής, και ο Christophalo Dandolo νόθος γιος ενός ατόμου που μάλλον ανήκε στην τάξη των ευγενών. Τέλος, ο Zorzi Castrolilaca, ο οποίος αιτήθηκε την απελευθέρωση εξόριστων εκ μέρους των Zancaruol και Polani, ήταν, κρίνοντας από το επώνυμό του, ελληνικής καταγωγής. Πέρα από το προφανές συμπέρασμα ότι η πλειοψηφία των ατόμων που συμμετείχαν στην εξέγερση του Λυσσογιώργη ήταν ελληνικής καταγωγής, και η πλειοψηφία όσων συμμετείχαν στην καταστολή της ιταλικής, υπάρχει ένα ακόμη, πιο σημαντικό για την παρούσα μελέτη, συμπέρασμα, σχετικό με την κοινωνική θέση των συλλαμβάνοντων. Συγκεκριμένα, πολλοί από τους συλλαμβάνοντες που αιτήθηκαν απελευθέρωση εξόριστων ανήκαν στην τάξη των ευγενών, ενώ και κάποιοι από τους απελευθερωθέντες εξόριστους ήταν επίσης ευγενείς. Αυτή η αντιπροσώπευση της τάξης των ευγενών τόσο στους αιτούντες όσο και στους απελευθερωθέντες εξόριστους μπορεί εύκολα να εξηγηθεί από το γεγονός ότι, όπως προαναφέρθηκε, δεν προσφέρθηκε χρηματική αμοιβή για τις συλλήψεις των λιγότερο σημαντικών επαναστατών, αλλά μόνο το δικαίωμα απελευθέρωσης

⁴⁷⁵ Αυτόθι, σ. 112, υποσημείωση 165 και σ. 124, υποσημειώσεις 222 και 227.

εξόριστων. Έτσι το μέρος του πληθυσμού που συλλάμβανε επικηρυγμένους για να λάβει τη χρηματική αμοιβή είχε σε αυτή την περίπτωση μειωμένο κίνητρο για να κάνει κάτι τέτοιο, κάτι που συνεπάγεται ότι όσοι προέβαιναν σε συλλήψεις σε αυτή την περίπτωση δεν είχαν ανάγκη τη χρηματική αμοιβή - συνέχιζαν πάντως να έχουν ως κίνητρο την απελευθέρωση εξόριστων, οι οποίοι συχνά θα ήταν της ίδιας κοινωνικής/οικονομικής τάξης με αυτούς.

Και στη σύλληψη εγκληματιών από ιδιώτες υπήρχαν ορισμένα ζητήματα που μείωναν κάπως την αποτελεσματικότητα της πρακτικής αυτής. Ένα από τα ζητήματα αυτά είναι ότι, σε περιοχές με ελλιπή παρουσία των αρχών, και ιδίως περιοχές απόμακρες, δεν ήταν εγγυημένο ότι οι εκπρόσωποι της Βενετίας στην περιοχή θα κατόρθωναν να διασφαλίσουν την τιμωρία του εκάστοτε συλληφθέντος εγκληματία, καθώς καθυστερούσαν οι σχετικές εντολές από την κεντρική εξουσία, κάτι που επέτρεπε στους εγκληματίες να μένουν ατιμώρητοι. Αυτό αναδεικνύεται σε αίτηση των Σφακιανών προς τον γενικό προνοητή Zuanne Mocenigo της 4ης Ιουνίου 1593, την οποία αυτός επισύναψε ακολούθως στην έκθεσή του προς τη Βενετία. Εκεί οι Σφακιανοί αναφέρουν ότι, στο πλαίσιο πρόσφατης συμφωνίας τους με τις αρχές, δεσμεύονταν να παραδίδουν τους εγκληματίες στους γενικούς προνοητές, όσο βρίσκονταν στο νησί, και σε άλλους εκπροσώπους της Βενετίας στην περιοχή (*osservando la pace giurata nelle sue mani, si mostreremo, come dovemo, obedienti servi, [...] dando nelle mani degl' Ecc(ellentissi)mi s(igno)ri G(e)n(er)ali, che per tempo saranno in questo Regno li mal fattori, et in absentia loro agl' altri Ill(ustrissi)mi et cl(arissi)mi Rappresentanti di S(ua) S(ereni)tà*). Καθώς οι προνοητές των Σφακίων είχαν περιορισμένη εξουσία, και κάποτε και περιορισμένη εκτίμηση, όντας σε απόμακρους και οχυρούς τόπους μακριά από την πόλη, οι Σφακιανοί αιτούνταν να τους επιτραπεί να παραδίδουν τους εγκληματίες απευθείας στην κεντρική εξουσία (*se mentre siamo commandati da Prov(edito)ri di così poca auttorità, et che alle volte anco di poca stima, essendo così lontani dalla Città, et in siti così forti, potemo noi immediate presentar li rei nelle forze della giustizia*). Εξηγούν ότι, ώσπου να έρθουν οι σχετικές διαταγές από τον Χάνδακα, έχει περάσει η πρώτη κατακραυγή εναντίον των εγκληματιών, και επειδή δεν υπάρχει κάποιος αρμόδιος που να κανονίσει να συλληφθούν, μένουν ανενόχλητοι και ενδυναμώνονται ακόμη παραπάνω ενωνόμενοι με άλλους κατοίκους, σε σημείο που οι νομοταγείς να μην μπορούν να τους ελέγξουν (*poiche innanzi che venga ordine dall' Ill(ustrissi)mo Reggimento di Candia,*

hanno commodità di salvarsi, et passare le prime furie, non essendovi chi li perseguiti, ne giudice che si curi, o possi haverli nelle mani, stanno nelle case loro, et si mettono con gl' altri malfattori, et banditi, et si fanno così forti, che diff(icilmen)te noi poi, che desideramo la pace, et la quiete, [...] li potemo ritenere). Η αίτηση αυτή δεν έλαβε όμως απάντηση από τη Βενετία⁴⁷⁶.

Το άλλο πρόβλημα που μείωνε την αποτελεσματικότητα της πρακτικής των συλλήψεων από ιδιώτες είναι το γεγονός ότι συχνά οι εγκληματίες κατέφευγαν σε απόκρημνα βουνά, κάτι που καθιστούσε δύσκολη, αν όχι αδύνατη, τη σύλληψή τους, με αποτέλεσμα όσοι φιλοδοξούσαν να τους συλλάβουν να καταφεύγουν σε τεχνάσματα, τα οποία είχαν συχνά παρενέργειες. Συγκεκριμένα, στην έκθεση του τέως γενικού καπετάνιου Κρήτης Filippo Pasqualigo του 1594 αναφέρεται ότι οι κάτοικοι των Σφακίων ήταν υποχρεωμένοι να παραδίδουν τους εγκληματίες στις αρχές, δεν μπορούσαν όμως να το κάνουν, καθώς οι κακοποιοί κατέφευγαν στα βουνά. Έτσι τους καλούσαν να έρθουν στην πόλη με άλλες προφάσεις και εκεί τους συλλάμβαναν και τους έβαζαν στη φυλακή. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ότι, καθώς, απ' ότι φαίνεται, συχνά καλούνταν και άνθρωποι οι οποίοι δεν είχαν διαπράξει κάποιο έγκλημα (ίσως επειδή οι αληθινοί κακοποιοί υποψιάζονταν την παγίδα και δεν έρχονταν), όταν αυτοί καλούνταν, δεν ριψοκινδύνευαν να έρθουν και να τιμωρηθούν για κάτι που δεν έκαναν οι ίδιοι, αλλά οι συγγενείς και οι συγχωριανοί τους, γεγονός που συνέβαλε στη μείωση της υπακοής και από τους κατά τ' άλλα νομοταγείς (*Ad alcuni altri veramente, che si sono mostrati obediendi, e di buonissima volontà, è stata interrotta questa loro intentione; perche, havendo obbligo, quando ne i loro Casali viene commesso qualche delitto, di dar i rei in mano della giustitia; ne havendo potuto farlo, così, per essere fuggiti alla Montagna, come per altri accidenti, sono stati fatti venire nella Città, sotto altri pretesti, et tenuti longamente nelle prigioni, et in altre maniere castigati. Questo modo di negotio, si come nel principio ha causato qualche effetto contra tristi, così fa hora, che quei pochi beni non vogliono prestar obediienza, perche con tutto che sappino di non haver commesso errore, quando sono chiamati, dicono chiaramente che non vogliono mettersi a rischio di dover ricever pena dell' errore de loro parenti, e casaliotti.*)⁴⁷⁷.

⁴⁷⁶ Στέργιος Γ. Σπανάκης, «Δύο αναφορές των Σφακιανών προς Βενετούς Προβλεπτές (1593 και 1594)», *Κρητικά Χρονικά* 1, τχ. 2 (1947), σ. 431-444 :434, 436-437.

⁴⁷⁷ Σπανάκης, *Μνημεία της Κρητικής Ιστορίας (Τόμος III)*, σ. 145.

Τέλος, οι εγκληματίες που έπρεπε να συλληφθούν δεν ήταν πάντα γνωστοί και σεσημασμένοι, με επικηρύξεις στο όνομά τους. Αρκετές φορές κάποιοι εγκληματίες, που μπορεί και να μην είχαν εγκληματήσει στο παρελθόν, πιάνονταν επ' αυτοφώρω ή υπήρχαν σοβαρές υποψίες ότι αυτοί ήταν που είχαν διαπράξει ένα έγκλημα που είχε πρόσφατα λάβει χώρα. Στην περίπτωση αυτή, και ιδίως για σοβαρά εγκλήματα, οι κάτοικοι της γενικής περιοχής όπου είχε λάβει χώρα το έγκλημα δρούσαν ημιαυτόνομα και ημιαυθόρμητα, καταδιώκοντας τον εγκληματία χωρίς να χρειάζονται ενθάρρυνση από τις βενετικές αρχές. Ενδεικτική πάλι είναι η υπόθεση που έλαβε χώρα στο Κεραμούτσι στις 24-25 Φεβρουαρίου 1410. Στην περίπτωση αυτή, ο καστελλάνος μεν ζήτησε να βρεθεί και να παρουσιαστεί ενώπιόν του ο σκλάβος Μάρκος ([...] *e de presente lo ho fatto li homini che iera cum mi, di andar a piarlo* [...]), αλλά μάλλον έδωσε αυτή την εντολή παραπάνω για να διασφαλίσει ότι θα του προσκομιζόταν ο ένοχος, παρά ότι θα γινόταν καν η καταδίωξή του. Οι μαρτυρίες αυτών που καταδίωξαν τον ένοχο, τις οποίες ακροάστηκε ο καστελλάνος, δίνουν παραπάνω στοιχεία για το πως λειτουργούσαν αυτές οι ημι-αυθόρμητες καταδίωξεις. Ο μάρτυρας Pietro Rosso κατέθεσε ότι ο σκλάβος Μάρκος κατάφερε να φτάσει τρέχοντας ως το χωριό Καλέσια. Εκεί ο Pietro φώναξε σε κάποιους εργάτες που δούλευαν στην περιοχή ότι έπρεπε να συλλάβουν τον σκλάβο, καθώς είχε σκοτώσει έναν άνθρωπο. Οι εργάτες άφησαν τη δουλειά τους και άρχισαν να καταδιώκουν τον σκλάβο. Ο σκλάβος κρατούσε ένα μεγάλο μαχαίρι το οποίο κράδαινε αμυνόμενος, αλλά ένας από τους εργάτες τον χτύπησε με ένα ρόπαλο στο κεφάλι, με αποτέλεσμα τον τραυματισμό και τη σύλληψή του (*Piero Roso domandado per sagramendo, disse che ancor scampano lo dito schiavo corsse fina apresso in lo casal Calessia, e lo dito Piero crida ad alcune ovre che zapava over lavorava apresso in lo dito casal che la lo dovesse piar lo dito schiavo perche haveva morto uno hom. Et oldando le dite ovre, laga l' ovra e si corsse in ure al dito schiavo e lo dito portava uno cortello grando e tirato esi se defendeva cum quello cortelo, e qualche sia dele dite ovre li feri cum uno baston su in la testa, e se fe li plaga cum infuxion de sangue, e fo prexo per li diti; e non sa chi li feri.*). Περαιτέρω λεπτομέρειες παραδίδει ο μάρτυρας Costas Meritara. Αυτός κατέθεσε ότι κάποιοι εργάτες που δούλευαν στο χωριό Καλέσια, ακούγοντας τη φωνή (μάλλον ενν. αυτό που φώναξε ο Pietro Rosso), άφησαν τη δουλειά τους και άρχισαν να καταδιώκουν τον σκλάβο. Ο Meritara επιβεβαίωσε ότι ο σκλάβος κράδαινε ένα

μεγάλο μαχαίρι, και προσέθεσε ότι απειλούσε να μην τον πλησιάσει κανείς γιατί θα τον σκότωνε. Ένας από τους εργάτες κρατούσε μία βέργα και με αυτή χτύπησε τον Μάρκο στο κεφάλι, με αποτέλεσμα τον τραυματισμό και τη σύλληψή του (*Et algune ovre che lavorava apresso al casal Calessia, aldando la voxe, de presente laga lo servixio e corse driedo al dito schiavo, e lo dito trasse over tigniva uno cortello grando. E diseva che ningun non li accostasse dapresso, che darave morte a chalchesia. Et .I. de quele ovre portava una verga e si fiere al dito schiavo su in la testa e fo se li plaga cum infusion de sangue, per tal che fo preso.*)⁴⁷⁸. Εδώ παρατηρείται ότι οι εργάτες από το χωριό Καλέσια, οι οποίοι κατά πάσα πιθανότητα δε γνώριζαν για το έγκλημα στο Κεραμούτσι, μόλις πληροφορήθηκαν ότι ο σκλάβος είχε σκοτώσει άνθρωπο (χωρίς να γνωρίζουν επίσης ότι επρόκειτο για παιδί, κάτι που καθιστούσε το έγκλημα πιο ειδεχθές), άφησαν αμέσως την εργασία τους και έσπευσαν να τον καταδιώξουν. Φανερά το γεγονός και μόνο ότι είχε διαπραχθεί ένα τόσο σοβαρό έγκλημα όπως ο φόνος σήμαινε ότι έπρεπε οπωσδήποτε να συλληφθεί ο αυτουργός του, και γι' αυτό έσπευσαν να τον καταδιώξουν αυθόρμητα. Έτσι συμπεραίνεται ότι, όταν η περίπτωση το καλούσε (λ.χ. για ένα σοβαρό έγκλημα), ο γενικός πληθυσμός συχνά αυθόρμητα καταδίωκε και συλλάμβανε τον ένοχο.

Συμπερασματικά, φαίνεται ότι τα μέλη του γενικού πληθυσμού συνεισέφεραν σε μεγάλο βαθμό στην αστυνόμευση, ιδίως αυτή της υπαίθρου, συλλαμβάνοντας και φέρνοντας στις αρχές επικηρυγμένους ή καταδιώκοντας και συλλαμβάνοντας εγκληματίες επ' αυτοφώρω. Στις περισσότερες πάντως περιπτώσεις δεν δρούσαν αυτόκλητα, αλλά σε ανταπόκριση προς τις επικηρύξεις που εξέδιδαν οι αρχές, προκειμένου να λάβουν τις σχετικές αμοιβές. Από διοικητικής απόψεως λοιπόν, το σύστημα των επικηρύξεων ήταν ένας πολύ αποτελεσματικός τρόπος να επιτυγχάνεται η αστυνόμευση της υπαίθρου, του μεγαλύτερου μέρους του νησιού που επίσης είχε και αρκετές δυσπρόσιτες περιοχές, χωρίς να στέλνονται εκεί βενετικές δυνάμεις, κάτι που θα αραιώνε περαιτέρω την ήδη αραιή παρουσία των επίσημων οργάνων τήρησης τάξης στο νησί. Την ομαλή λειτουργία του όλου συστήματος διασφάλιζε η παρουσία όσων βενετών αξιωματούχων βρίσκονταν στην ύπαιθρο ή στα κοντινά σε αυτή αστικά κέντρα (π.χ. καστελλάνοι, ρέκτορες κ.α.), οι οποίοι χρησίμευαν ως σύνδεσμος μεταξύ των πληθυσμών της υπαίθρου και της δουκικής αυλής στον Χάνδακα, καθώς σε αυτούς παραδίδονταν οι συλληφθέντες

⁴⁷⁸ Santschi, "Affaires pénales [...]", σ. 52, και υποσημειώσεις 22 και 23.

εγκληματίες και αυτοί ήταν που διασφάλιζαν τη μεταφορά των κακοποιών στην πρωτεύουσα προκειμένου να τιμωρηθούν. Σε ορισμένες περιπτώσεις το σύστημα δεν λειτουργούσε τόσο καλά όσο θα έπρεπε - κυρίως όταν οι βενετοί αξιωματούχοι δεν ήταν προσβάσιμοι, ή ο γενικός πληθυσμός δεν είχε αρκετό κίνητρο ή δεν μπορούσε να συλλάβει τους εγκληματίες (π.χ. όταν αυτοί κατέφευγαν σε απόκρημνα βουνά) - αλλά το σύστημα φαίνεται ότι λειτουργούσε όπως έπρεπε στην πλειοψηφία των περιπτώσεων. Έτσι, σε σχέση με την τήρηση της τάξης στην ύπαιθρο, η επιστράτευση ιδιωτών από μέρους των αρχών για τη σύλληψη εγκληματιών κρίνεται ότι αποτελούσε το πλέον αποτελεσματικό σύστημα για τις περιοχές αυτές.

Συμπεράσματα - Επίλογος

Συνολικά, στη μελέτη αυτή παρουσιάστηκε ο τρόπος με τον οποίο διασφαλιζόταν η τήρηση της τάξης στη βενετοκρατούμενη Κρήτη. Αναδείχθηκε ότι οι σχετικές με την αστυνόμευση, όπως την ορίζουμε σήμερα, δραστηριότητες (όπως περιπολίες για τήρηση της τάξης, καταδίωξη και σύλληψη κακοποιών, και ανάκριση μαρτύρων και υπόπτων) διενεργούνταν από μία ποικιλία φορέων, οι οποίοι κάποτε αλληλοεπικαλύπτονταν σε σχέση με τα καθήκοντά τους. Οι φορείς αυτοί επίσης δρούσαν σε διαφορετικά περιβάλλοντα: λ.χ. οι *signori di notte* και οι *capitani del borgo* και *de piazza* είχαν ως πεδίο δράσης τους κυρίως τα αστικά κέντρα, ενώ οι περισσότεροι από τους άλλους φορείς που μελετήθηκαν, όπως οι καστελλάνοι και οι καπετάνιοι κατά των κλεφτών, δρούσαν στην ύπαιθρο.

Το περιβάλλον για του οποίου την αστυνόμευση την ευθύνη είχε ο εκάστοτε φορέας επηρέαζε και τη σημασία και το ρόλο του. Φαίνεται συγκεκριμένα σε σχέση με τους διορισμένους από την κεντρική εξουσία αξιωματούχους ότι λ.χ. οι *signori di notte* στις πόλεις είχαν πολύ πιο ουσιαστικό ρόλο στην αστυνόμευση απ' ότι οι καπετάνιοι κατά των κλεφτών στην ύπαιθρο. Αυτό πρέπει να θεωρηθεί ότι οφείλεται στην έκταση της υπαίθρου σε σύγκριση με εκείνη των αστικών κέντρων, η οποία δεν επέτρεπε την επαρκή στελέχωσή της από άτομα διορισμένα από τις αρχές τα οποία θα είχαν τον πλήρη έλεγχο της κατάστασης. Επίσης εξηγεί και δύο ακόμη πτυχές της αστυνόμευσης που ισχύουν για την ύπαιθρο: την ύπαρξη, μετά από κάποιο στάδιο, αξιωμάτων που επικαλύπτονταν μερικώς στα καθήκοντά τους (λ.χ. *capitani contra fures* και *capitani contra delinquenti/malfattori*), και, το κυριότερο, την ενθάρρυνση από μέρους των αρχών της συμμετοχής του τοπικού πληθυσμού στην αστυνόμευση με την προσφορά αμοιβών.

Η συμμετοχή αυτή του τοπικού πληθυσμού στην αστυνόμευση, κατά κύριο λόγο στη σύλληψη εγκληματιών, μέσω του συστήματος των επικηρύξεων, σήμαινε ότι το σύστημα της τήρησης της τάξης δεν ήταν βενετοκρατούμενο, όπως ίσως θα περίμενε κανείς. Πράγματι στα αστικά κέντρα η αστυνόμευση ελεγχόταν σε πολύ μεγάλο βαθμό από άτομα βενετικής/ιταλικής καταγωγής, καθώς οι πιο περιορισμένες αυτές σε έκταση περιοχές ελέγχονταν πιο εύκολα από τις υπάρχουσες βενετικής καταγωγής δυνάμεις. Αυτό πάντως δεν φαίνεται να απέκλειε τη συμμετοχή σε μειωμένο βαθμό ατόμων ελληνικής καταγωγής, κυρίως σε ρόλο φρουρών. Στην

ύπαιθρο όμως, η οποία ήταν πολύ πιο δύσκολο να ελεγχθεί αποκλειστικά από βενετικές δυνάμεις, εξαιτίας της έκτασής της αλλά και του δυσπρόσιτου χαρακτήρα ορισμένων περιοχών της, οι αρχές έπρεπε αναγκαστικά να εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τον τοπικό πληθυσμό. Οι βενετοί αξιωματούχοι που είχαν παρουσία στην ύπαιθρο (όπως οι καστελλάνοι και οι καπετάνιοι κατά των κλεφτών) έτσι *de facto* δρούσαν παραπάνω ως σύνδεσμος μεταξύ του τοπικού πληθυσμού και της κεντρικής εξουσίας, καθώς αυτοί ήταν που διασφάλιζαν τη μεταφορά των συλληφθέντων κακοποιών στην πρωτεύουσα ή το κοντινότερο αστικό κέντρο προκειμένου να τιμωρηθούν. Δεδομένου λοιπόν ότι η πλειοψηφία των κατοίκων της υπαίθρου ήταν ελληνικής καταγωγής, συνάγεται ότι το ελληνικό στοιχείο του νησιού συμμετείχε σε μεγάλο βαθμό στην αστυνόμευση του τόπου.

Όταν το σύστημα των επικηρύξεων λειτουργούσε όπως έπρεπε, διασφαλιζόταν σε μεγάλο βαθμό η σύλληψη εγκληματιών από τον τοπικό πληθυσμό, κάποτε μάλιστα από άλλους εγκληματίες που ήλπιζαν σε μείωση της ποινής τους ή απαλλαγή από αυτήν. Αυτό ήταν επωφελές τόσο για τις αρχές όσο και για τον γενικό πληθυσμό. Η πάταξη του εγκλήματος βελτίωνε την καθημερινή ζωή των υπηκόων, κάτι που έμμεσα επηρέαζε τη στάση τους έναντι των αρχών, και μείωνε έτσι τις ταραχές που προκαλούνταν από δυσaráσκεια των υπηκόων. Επιπλέον επηρέαζε προς το θετικό και τις προσόδους που αποκτώνταν από την ύπαιθρο, δεδομένου ότι πολλά από τα διαπραττόμενα εγκλήματα, ιδίως δε η ζωοκλοπή, ήταν, μεταξύ άλλων, συχνά και οικονομικά επιζήμια για τους ζημιωθέντες από αυτά.

Όμως η αποτελεσματικότητα της αστυνόμευσης ποικίλλε ανάλογα με τις περιστάσεις και πληττόταν σοβαρά από διάφορους παράγοντες. Ένας τέτοιος παράγοντας ήταν οι αυθαιρεσίες τις οποίες διέπρατταν πολλοί από τους διοριζόμενους βενετούς αξιωματούχους. Αυτές έκαναν τον τοπικό πληθυσμό να είναι αρνητικά διακείμενος προς αυτούς, κάτι που μπορεί να τον οδηγούσε στο άλλο άκρο του να βλέπει με συμπάθεια τους εγκληματίες (τάση η ύπαρξη της οποίας διαπιστώνεται από την τάση φιλοξενίας εξορίστων από τον γενικό πληθυσμό), κάτι που κατ' επέκταση έπληττε την αποτελεσματικότητα του συστήματος επικηρύξεων. Στις χειρότερες περιπτώσεις μάλιστα, οι έκνομες ενέργειες των αυθαιρετούντων βενετών αξιωματούχων μπορεί και να αύξαναν την εγκληματικότητα στην περιοχή δράσης τους, όπως συνέβη με τον *capitano contra malfattori* Ιωάννη Λεύκαρο, ο οποίος συντηρούσε εγκληματίες, και μάλιστα ο γιος του συμμετείχε στις παράνομες

πράξεις τους. Ακόμη, όσον αφορά το σύστημα επικηρύξεων, υπήρχαν και άλλοι παράγοντες πέρα από το να είναι τυχόν ο τοπικός πληθυσμός θετικά διακείμενος προς τους εγκληματίες που μείωναν την αποτελεσματικότητά του. Συγκεκριμένα, το δυσπρόσιτο πολλών περιοχών της κρητικής υπαίθρου (ιδίως των βουνών) καθιστούσε δύσκολη τη σύλληψη των εγκληματιών όταν αυτοί κατέφευγαν στις περιοχές αυτές, με αποτέλεσμα συχνά οι εγκληματίες, έχοντας ως ορμητήριό τους τα βουνά, να μένουν ασύλληπτοι και να παρενοχλούν τον τοπικό πληθυσμό ανενόχλητοι. Αυτό σε συνδυασμό με τις εγκληματικές τους ενέργειες, οι οποίες όχι σπάνια οδηγούσαν σε απώλεια ζωών, μπορεί να οδηγούσε τον τοπικό πληθυσμό στο να τους φοβάται, κι έτσι να μην επιχειρεί να τους συλλάβει, κάτι που πάλι αποτελούσε πλήγμα στην αποτελεσματικότητα του συστήματος επικηρύξεων.

Αυτά τα στοιχεία πρέπει να ήταν αυτά που οδήγησαν τις αρχές στο να ενθαρρύνουν την σύλληψη ή τον φόνο εγκληματιών από άλλους εγκληματίες, με αντάλλαγμα τη μείωση της ποινής τους ή απαλλαγή από αυτήν, καθώς οι εγκληματίες που συλλάμβαναν ή φόνευαν άλλους δεν είχαν τίποτα να χάσουν (αφού ήταν ήδη εξόριστοι) και πολλά να κερδίσουν. Έτσι οποιαδήποτε μείωση της αποτελεσματικότητας του συστήματος επικηρύξεων υπήρχε εξαιτίας παραγόντων που μπορεί να μείωναν την προθυμία ή την ικανότητα του υπόλοιπου πληθυσμού να συλλάβει ή φονεύσει εγκληματίες κρίνεται ότι αντισταθμιζόταν από την προθυμία των εγκληματιών να συλλάβουν ή φονεύσουν άλλους εγκληματίες.

Βέβαια τα σώματα με καθήκοντα αστυνομικού χαρακτήρα δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν έκρυθμες περιστάσεις, όπως τις εξεγέρσεις και τις επαναστάσεις που λάμβαναν κατά καιρούς χώρα, με κέντρα δράσης συχνά στην ύπαιθρο. Οι περιστάσεις αυτές διέφεραν από άλλες έκνομες ενέργειες, δεδομένου του διαφορετικού χαρακτήρα τους και της μεγαλύτερης κλίμακάς τους. Παράλληλα, σε τέτοιες περιστάσεις πρέπει το προαναφερθέν σύστημα αυτό-αστυνόμευσης να μην λειτουργούσε σχεδόν καθόλου, δεδομένων των διαθέσεων του τοπικού πληθυσμού έναντι των αρχών. Αυτά τα στοιχεία, σε συνδυασμό με την ισχυρή παρουσία βενετικών αστυνομικών δυνάμεων στον χώρο της υπαίθρου, *de facto* καθιστούσαν αδύνατη την καταστολή εξεγέρσεων / επαναστάσεων αποκλειστικά από σώματα με αστυνομικού χαρακτήρα καθήκοντα. Έτσι στις περιπτώσεις αυτές χρησιμοποιούνταν στρατιωτικές δυνάμεις, και οι εκστρατείες για την καταστολή των επαναστάσεων είχαν στρατιωτικό χαρακτήρα, ιδίως όταν οι εξεγερθέντες οχυρώνονταν σε ορεινές

περιοχές. Παρά την ύπαρξη σε κάποια καπιτουλάρια διατάξεων για αντιμετώπιση επαναστατών, δεν έχουν βρεθεί στοιχεία που να δείχνουν ότι η συμμετοχή σωμάτων με καθήκοντα αστυνομικού χαρακτήρα σε καταστολή επαναστάσεων ήταν κάτι άλλο παρά περιστασιακή και με ρόλο υποστήριξης στα στρατιωτικά σώματα που είχαν τον κύριο ρόλο καταστολής, και ως εκ τούτου χωρίς επιρροή στην τροπή της καταστολής.

Συνοπτικά κρίνεται λοιπόν ότι το πόσο αποτελεσματική αποδεικνυόταν η αστυνόμευση εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από τις αστυνομευόμενες περιοχές. Συγκεκριμένα φαίνεται ότι τα αστικά κέντρα, έχοντας μια σχετικά περιορισμένη έκταση, πιθανώς ήταν και πιο εύκολο να ελεγχθούν, και έτσι πρέπει να ελέγχονταν σχετικά αποτελεσματικά από τους εγκατεστημένους σε αυτά φορείς αστυνόμευσης. Η ύπαιθρος απεναντίας περιελάμβανε πολύ μεγαλύτερες εκτάσεις, και ως εκ τούτου πολύ πιο αραιά ελεγχόμενες από τους εκεί εγκατεστημένους φορείς αστυνόμευσης, ενώ παράλληλα το φυσικό της τοπίο προσέφερε πολλά σημεία που λειτουργούσαν ως καταφύγιο για τους εγκληματίες (πχ. βουνά). Συνεπάγεται λοιπόν ότι η τάξη επιβαλλόταν πολύ πιο αποτελεσματικά στα πιο εύκολα ελεγχόμενα αστικά κέντρα παρά στην ύπαιθρο, ιδίως αφού πράγματι σε σχέση με την τελευταία έχουν αναφερθεί περιπτώσεις εγκληματιών που παρέμεναν ασύλληπτοι για μεγάλο χρονικό διάστημα, προκαλώντας πονοκέφαλο στις αρχές.

Έτσι συνολικά φαίνεται ότι η Βενετία ήλεγχε την κατάσταση με τις δικές της δυνάμεις στα αστικά κέντρα, όπου ήταν εφικτό γι' αυτήν να κάνει κάτι τέτοιο, αλλά στις περιοχές της υπαίθρου, των οποίων την αστυνόμευση δεν μπορούσε να διασφαλίσει αποκλειστικά με τις δικές της δυνάμεις, ουσιαστικά εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό από την ικανότητα αυτο-αστυνόμευσης των εκάστοτε τοπικών πληθυσμών, την οποία φρόντιζε να ενθαρρύνει με τις διάφορες αμοιβές για σύλληψη εγκληματιών που προσέφερε. Μπορεί λοιπόν η Βενετία να μην μπορούσε να επιβάλλει την τάξη στην ύπαιθρο τόσο αποτελεσματικά όσο στις πόλεις, όμως αυτό σίγουρα δε συνεπάγεται ότι εκεί οι εγκληματίες δρούσαν ανενόχλητοι, δεδομένου ότι η αστυνόμευση από μέρους του τοπικού πληθυσμού φαίνεται ότι ήταν αρκετά αποτελεσματική.

Συμπερασματικά λοιπόν κρίνεται ότι η αστυνόμευση της βενετοκρατούμενης Κρήτης ήταν σχετικά αποτελεσματική, δεδομένου ότι η Βενετία καλείτο να αστυνομεύσει μία εκτενή περιοχή (πολλαπλάσια σε έκταση από τη μητρόπολη) με

περιορισμένο ελεγχόμενο από αυτήν ανθρώπινο δυναμικό και συνθήκες που συχνά δυσχέραιναν την τήρηση της τάξης.

Βιβλιογραφία

Πηγές

- Θεοτόκης, Σπυρίδων Μ. (έκδ.), *Αποφάσεις Μείζονος Συμβουλίου Βενετίας 1255-1669*, Ιστορικά κρητικά έγγραφα εκδιδόμενα εκ του Αρχείου της Βενετίας. Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας τ. Α΄, τχ. II (Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 1933).
- Θεοτόκης, Σπυρίδων Μ. (έκδ.), *Θεσπίσματα της Βενετικής Γερουσίας 1281-1385*, τ. Α΄-Β΄, Ιστορικά κρητικά έγγραφα εκδιδόμενα εκ του Αρχείου της Βενετίας. Μνημεία της Ελληνικής Ιστορίας τ. Β΄, τχ. I-II (Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, 1936-1937).
- Θεοτόκης, Σπυρίδων Μ. (επιμ.), «Τα καπιτουλάρια της βενετοκρατούμενης Κρήτης 1298-1500», *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών* 4 (1941), σ. 114-175.
- Μαλτέζου, Χρύσα Α. (έκδ.), *ire debeas in rettorem Caneaе. Η εντολή του δόγη Βενετίας προς τον ρέκτορα Χανίων 1589*, Βενετία: Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2002.
- Ντούρου-Ηλιοπούλου, Μαρία, *Φράγκοι και Βενετοί στη Ρωμανία: αρχειακά τεκμήρια* (Αθήνα: Ηρόδοτος, 2016).
- Πλουμίδης, Γεώργιος Σ. (έκδ.), *Αιτήματα και πραγματικότητες των Ελλήνων της Βενετοκρατίας (1554 - 1600)*, τ.Α΄ (Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1985).
- Πλουμίδης, Γεώργιος Σ. (έκδ.), *Πρεσβείες Κρητών προς τη Βενετία (1487 - 1558)* (Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 1986).
- Σπανάκης, Στέργιος Γ. (έκδ.), *Μνημεία της Κρητικής Ιστορίας*, τ. Α΄-Γ΄, Ηράκλειο, 1940-1953.
- Gerland, Ernst, *Das Archiv des Herzogs von Kandia im Königl. Staatsarchiv zu Venedig*, Στρασβούργο: Verlag von Karl J. Trubner, 1899.
- Noiret, Hippolyte, *Documents inédits pour servir à l'histoire de la domination vénitienne en Crète de 1380 à 1485 tirés des archives de Venise*, Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome (Παρίσι: Thorin et fils, 1892).
- Ratti Vidulich, Paola (επιμ.), *Duca di Candia Bandi (1313-1329)* (Βενετία: Comitato per la pubblicazione delle fonti relative alla storia di Venezia, 1965).
- Santschi, Elisabeth, *Régestes des Arrêts Civils et des Mémoires (1363-1399) des archives du duc de Crète*, Bibliothèque de l'Institut hellénique d'études byzantines et

post-byzantines de Venise 9 (Βενετία: Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 1976).

-Thiriet, Freddy (έκδ.), *Délibérations des assemblées vénitiennes concernant la Roumanie*, τ. Α΄-Β΄ (Παρίσι: Mouton, 1966-1971).

-Thiriet, Freddy (έκδ.), *Régestes des délibérations du Sénat de Venise concernant la Roumanie*, τ. Α΄, (Παρίσι: Mouton, 1958).

Μελέτες⁴⁷⁹

-Βαλτέρ, Ζεράρ, *Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο: Στον αιώνα των Κομνηνών 1081-1180* (Αθήνα: Παπαδήμας, 2002).

-*Γάσπαρης, Χαράλαμπος, «Μητροπολιτική εξουσία και αξιωματούχοι των αποικιών: Ο καπιτάνος Κρήτης (14^{ος}- 15^{ος} αι.)», *Βυζαντινά Σύμμεικτα* 12 (1998), σ. 171-214.

-Ζουδιανός, Νικόλαος Δ., *Ιστορία της Κρήτης επί Ενετοκρατίας* (Αθήνα: χ.ό., 1960).

-Κλειδωνάρης, Μιχαήλ, «Η αστυνόμευση στη βενετοκρατούμενη Κρήτη», *Αστυνομική Ανασκόπηση*, τχ. 279 (Μάιος-Ιούνιος 2013), σ. 84-89.

-Κορρέ, Κατερίνα Β., «Έλληνες στρατιώτες στο Bergamo: Οι πολιτικές διαστάσεις ενός εκκλησιαστικού ζητήματος (1622-1624)», *Θησαυρίσματα* 38 (2008), σ. 289-336.

-Κορρέ, Κατερίνα Β., *Μισθοφόροι stradioti της Βενετίας. Πολεμική και κοινωνική λειτουργία (15^{ος} - 16^{ος} αιώνες)*, Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Ιστορίας, 2017.

-Λαμπρινός, Κώστας, «Ευγενείς και cittadini στην κοινότητα της βενετικής Σητείας. Κοινωνικές ζυμώσεις και ανακατατάξεις (τέλη 16^{ου}-17^{ος} αι.)», *Μνήμων* 32 (2011-2012), σ. 37-57.

-Λαμπρινός, Κώστας, *Κοινωνία και διοίκηση στο Βενετοκρατούμενο Ρέθυμνο: το ανώτερο κοινωνικό στρώμα των ευγενών (1571-1646)*, Ιόνιο Πανεπιστήμιο. Τμήμα Ιστορίας, 1999.

-Λαμπρινός, Κώστας, «Λάουρα Manolesso. Μια υψηλόβαθμη αξιωματούχος αντιμέτωπη με την αριστοκρατία στο βενετικό Ρέθυμνο», στο *Γαληνοτάτη: Τιμή στη Χρύσα Μαλτέζου*, επιμ. Γωγώ Κ. Βαρζελιώτη και Κώστας Γ. Τσικνάκης (Αθήνα: Τμήμα Θεατρικών Σπουδών Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Μουσείο Μπενάκη, 2013), σ. 452-467.

⁴⁷⁹ * = περιέχει έκδοση πηγών

- Μονδέλου, Μαρία Δ., «Το αξίωμα του καπετάνιου κατά των κλεφτών στη Σητεία (16^{ος} αιώνας)», στο *Πεπραγμένα Ι΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου: (Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006)*, επιμ. Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη και Μιχάλης Ανδριανάκης, τ. Β1 (Χανιά: Φιλολογικός Σύλλογος 'Ο Χρυσόστομος', 2010), σ. 253-269.
- *Μπαρούτσος, Φώτης, «"Dominica mattina che si fanno gli incanti..."». Αφετηρία για μια έρευνα», *Εώα και Εσπέρια* 3 (1996-1997), σ. 149-177.
- *Ντούρου-Ηλιοπούλου, Μαρία, «Η έκθεση του καπετάνιου Gaspar Rhenerius (1563): Στοιχεία για τη Βενετοκρατούμενη Κρήτη και ιδιαίτερα για το Χάνδακα», *Παρουσία* 1 (1982), σ. 138-163.
- Ξανθουδίδης, Στέφανος, *Η Ενετοκρατία εν Κρήτη και οι κατά των Ενετών αγώνες των Κρητών* (Αθήνα: Verlag der 'Byzantinisch-Neugriechischen Jahrbucher', 1939).
- *Παπαδάκη, Ασπασία, «Αξιώματα στη Βενετοκρατούμενη Κρήτη κατά το 16^ο και 17^ο αιώνα», *Κρητικά Χρονικά* 26 (1986): σ. 99-136.
- Παπαδάκη, Ασπασία, «Τοπικοί αξιωματούχοι και υπάλληλοι», στο *Βενετοκρατούμενη Ελλάδα: προσεγγίζοντας την ιστορία της = La Grecia durante la venetocrazia: approccio alla sua storia*, επιμ. Χρύσα Μαλτέζου, τ. Α΄ (Αθήνα-Βενετία: Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2010), σ. 83-104.
- *Παπαδία-Λάλα, Αναστασία, *Αγροτικές ταραχές και εξεγέρσεις στη βενετοκρατούμενη Κρήτη, 1509-1528: η "επανάσταση" του Γεωργίου Γαδανολέου-Λυσσογιώργη*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, 1983.
- *Σπανάκης, Στέργιος Γ., «Δύο αναφορές των Σφακιανών προς Βενετούς Προβλεπτές (1593 και 1594)», *Κρητικά Χρονικά* 1, τχ. 2 (1947), σ. 431-444.
- *Σπανάκης, Στέργιος Γ., «Η έκθεση του Δούκα της Κρήτης Ντολφίν Βενιέρ (1610)», *Κρητικά Χρονικά* 4, τχ. 2 (1950), σ. 319-352.
- Σπανάκης, Στέργιος Γ., «Στατιστικές ειδήσεις περί Κρήτης του τέλους του 16^{ου} αιώνα», *Κρητικά Χρονικά* 12, τχ. 2 (1958), σ. 321-334.
- *Τσακίρη, Ρομίνα Νικολάου, «Έγκλημα στην Επαρχία Αμαρίου (1571-1572). Αφετηρία για μία ιστορική διερεύνηση», στο *Πρακτικά του Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου 'Η Επαρχία Αμαρίου από την αρχαιότητα έως σήμερα' (Δήμοι Κουρητών και Συβρίτου 27-31 Αυγούστου 2010)*, επιμ. Στέργιος Μιχ. Μανουράς, τ. Α΄ (Αθήνα, 2014), σ. 361-394.

- *Τσακίρη, Ρομίνη Νικολάου, «Η διαδρομή ενός πρόσφυγα στο βενετοκρατούμενο Λασιθί. Νέες ειδήσεις για τον τόπο και τα πρόσωπα (16^{ος} - 17^{ος} αι.)», στο *Πεπραγμένα ΙΑ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου (Ρέθυμνο, 21-27 Οκτωβρίου 2011)*, επιμ. Ειρήνη Γαβριλάκη, τ. Β1, Ρέθυμνο: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Ρεθύμνης (Ι.Λ.Ε.Ρ.), 2018, σ. 101-133.
- *Τσακίρη, Ρομίνη Νικολάου, «Με αφορμή μία δικογραφία των αρχών του 17^{ου} αιώνα: τάσεις απειθαρχίας στον νόμο στην επαρχία του Αγίου Βασιλείου (τέλη 16^{ου} - αρχές 17^{ου} αιώνα). Μία συμβολή στην ιστορία των ορεινών πληθυσμών της περιοχής», στο *Πρακτικά του Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου Η Επαρχία Αγίου Βασιλείου από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα: Περιβάλλον - Αρχαιολογία - Ιστορία - Κοινωνία (Σπήλι - Πλακιάς 19-23 Οκτωβρίου 2008)*, επιμέλ. Κωστής Ηλ. Παπαδάκης και Θεόδωρος Στυλ. Πελαντάκης, τ. Β΄ (Βυζαντινοί Χρόνοι-Βενετοκρατία), Ρέθυμνο: Ένωση Συλλόγων Επαρχίας Αγίου Βασιλείου Ρεθύμνου «Ο Πρέβελης» - Σύλλογος Επιστημόνων Δήμου Λάμπης, 2014, σ. 573-634.
- *Τσακίρη, Ρομίνη Νικολάου, «Παράνομοι στήν υπηρεσία ατόμων καί οικογενειών στήν Κρήτη (16^{ος} - 17^{ος} αι.): περιπτώσεις (αυτο)κατάλυσης του βενετικού κρατικού μηχανισμού. Μιά πρώτη προσέγγιση», *Τα Ιστορικά* 31, τχ. 60 (2014), σ. 23-52.
- *Τσακίρη, Ρομίνη Νικολάου, *Ποινές και κοινωνία στην βενετοκρατούμενη Κρήτη (16^{ος} αιώνας)*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Φιλοσοφική. Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας. Τομέας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας, 2008.
- Τσικνάκης, Κώστας Γ., «Ατασθαλίες βενετών αξιωματούχων στο διαμέρισμα της Σητείας στα τέλη του 16^{ου} αιώνα. Η περίπτωση του ρέκτορα Zuan Antonio Diedo», στο *Πεπραγμένα Θ΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου: Ελούντα 1-6 Οκτωβρίου 2001*, επιμ. Τασούλα Μαρκομιχελάκη και Ευγενία Ταμπακάκη, τ. Β1 (Ηράκλειο: Εταιρεία Κρητικών Ιστορικών Μελετών, 2004), σ. 243-256.
- Τσικνάκης, Κώστας Γ., «Κύπριοι πρόσφυγες στην Κρήτη στα τέλη του 16^{ου} αιώνα. Προβλήματα εγκατάστασης», στο *Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Κύπρος - Βενετία. Κοινές ιστορικές τύχες: Αθήνα 1-3 Μαρτίου 2001*, επιμέλ. Χρύσα Α. Μαλτέζου (Βενετία: Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 2002), σ. 175-207.
- Τσικνάκης, Κώστας Γ., «Περιθωριακά στοιχεία στην Κρήτη στα τέλη του 16^{ου} αι.», στο *Διεθνές Συμπόσιο: Πλούσιοι και φτωχοί στην κοινωνία της Ελληνολατινικής*

Ανατολής, επιμ. Χρύσα Α. Μαλτέζου (Βενετία: Ελληνικό ινστιτούτο βυζαντινών και μεταβυζαντινών σπουδών Βενετίας, 1998), σ. 245-261.

-Ψαράς, Ιωάννης Δ., *Ο θεσμός της πολιτοφυλακής στις βενετικές κτήσεις του ελληνικού χώρου (16ος-18ος αι.)* (Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 1988).

-Birtachas, Stathis, "Stradioti, Cappelletti, Compagnie or Milizie Greche: 'Greek' Mounted and Foot Mercenary Companies in the Venetian State (Fifteenth to Eighteenth Centuries)", στο *A military history of the Mediterranean Sea: aspects of war, diplomacy and military elites*, επιμ. Georgios Theotokis και Aysel Yildiz, *History of warfare* 118 (Leiden - Boston: Brill, 2018), σ. 325-346.

-Blanshei, Sarah Rubin, *Politics and Justice in Late Medieval Bologna* (Leiden - Boston: Brill, 2010).

-Boerio, Giuseppe, *Dizionario del dialetto veneziano* (Βενετία: Tipografia di Giovanni Cecchini, 1856).

-Bowsky, William M., "The Medieval Commune and Internal Violence: Police Power and Public Safety in Siena, 1287-1355", *The American Historical Review* 73, τχ. 1 (1967), σ. 1-17.

-Brackett, John K., *Criminal Justice and Crime in Late Renaissance Florence, 1537-1609* (Cambridge: Cambridge University Press, 2002).

-Chéruel, Adolphe, *Dictionnaire historique des institutions, mœurs et coutumes de la France*, τ. Α' (Παρίσι: Librairie de L. Hachette et Cie, 1855).

-Chojnacki, Stanley, "VIII. Crime, Punishment, and the Trecento Venetian State", στο *Violence and Civil Disorder in Italian Cities, 1200-1500*, επιμ. Lauro Martines (Berkeley: University of California Press, 1972), σ. 184-228.

-Cornelius, Flaminus, *Creta Sacra Sive de Episcopis Utriusque Ritus Graeci et Latini in Insula Creta* (Βενετία: Pasquali, 1755).

-Cozzi, Gaetano, "Authority and the Law in Renaissance Venice", στο *Renaissance Venice*, επιμ. J. R. Hale (London: Faber, 1973), σ. 293-345.

-Du Cange, Charles du Fresne (επιμ.), *Glossarium mediae et infimae latinitatis* (L. Favre, 1883), <http://ducange.enc.sorbonne.fr/>.

-Hazlitt, William Carew, *History of the Venetian Republic: Her Rise, Her Greatness, and Her Civilization*, τ. Δ' (Λονδίνο: Smith, Elder & Company, 1860).

-*Jegerlehner, J. "Beiträge zur Verwaltungsgeschichte Kandias im XIV. Jahrhundert", *Byzantinische Zeitschrift* 13, τχ. 2 (1904), σ. 435-479.

- Karapidakis, Nicolas, *Administration et milieux administratifs en Crète Vénitienne (XVIe siècle): thèse pour l'obtention du diplôme de l'archiviste-paléographe*, École de Chartes, Παρίσι, 1983.
- *Karapidakis, Nicolas, *Publication des registres A, B, C, D de la Busta 55 del Archivio del Duca* (παράρτημα της διδακτορικής διατριβής του ιδίου *Administration et milieux administratifs en Crète Vénitienne*), 1983.
- Lane, Frederic Chapin, *Venice: A Maritime Republic* (Βαλτιμόρη: Johns Hopkins University Press, 1973).
- O'Connell, Monique, *Men of Empire. Power and Negotiation in Venice's Maritime State*, Βαλτιμόρη - Λονδίνο: Johns Hopkins University Press, 2009.
- O'Connell, Monique, "Sinews of Rule: The Politics of Officeholding in Fifteenth-Century Venetian Crete", *Renaissance Studies* 15, τχ. 3 (Σεπτέμβριος 2001), σ. 256-271.
- O'Connell, Monique, "The Castellan in Local Administration in Fifteenth Century Venetian Crete", *Θησαυρίσματα* 33 (2003), σ. 161-177.
- 'Police', *Encyclopædia Britannica* (Encyclopædia Britannica inc., 2018), προσπελάσιμο ηλεκτρονικά στο <https://www.britannica.com/topic/police/The-history-of-policing-in-the-West>.
- Ruggiero, Guido, "Law and Punishment in Early Renaissance Venice", *The Journal of Criminal Law and Criminology* 69, τχ. 2 (1978), σ. 243-256.
- *Santschi, Elisabeth, "Affaires pénales en Crète vénitienne (1407-1420)", *Θησαυρίσματα* 13 (1976), σ. 47-80.
- *Santschi, Elisabeth, "Médecine et justice en Crète vénitienne au XIVe siècle", *Θησαυρίσματα* 8 (1971), σ. 17-48.
- *Santschi, Elisabeth, "Procès criminels en Crète vénitienne (1354-1389)", *Θησαυρίσματα* 7 (1970), σ. 82-96.